

VESZÉLYEZTETETT KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME

VESZÉLYEZTETETT KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME

Szerkesztette Varga Lujza és Puskás Anna

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest, 2024

A kötet a Magyar Nemzeti Múzeumban 2023-ban rendezett *A kulturális örökség védelme krízishelyzetekben és Cultural Property Protection – Veszélyeztetett kulturális örökségünk védelme* című konferenciákon elhangzott előadások nyomán készült.

A kötetben megjelent tanulmányok és a bennük foglaltak kizárólag a szerzők saját véleményét tükrözik, azok nem tekinthetők a kiadó vagy a szerkesztők hivatalos álláspontjának.

Az angol nyelven írt tanulmányokat fordította: Borbély Katalin

Kiadóvezető: Mészáros Balázs

Felelős szerkesztő: Pápay György

Korrektor: Campos Mária

Kötetterv, tördelés: Vincze Judit

© Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ, a szerkesztők,
a szerzők, a fordító és a fényképek jogtulajdonosai, 2024

This is an open access publication. The articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International Licence (CC BY-NC 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>

Felelős kiadó: Demeter Szilárd Csaba elnök

www.mnm.hu

ISBN 978 963 649 044 7 (PDF)

Tartalom

Köszöntők	8
PETER STONE	
A kulturális javak proaktív védelme fegyveres konfliktus vagy katasztrófa esetén: a Blue Shield mozgalom tevékenysége	18
LAURIE W. RUSH	
Felismerés és tisztelet: a kulturális örökség megmentésének titka.....	34
VANESSA FRAGA	
Az örökségvédelem finanszírozása: a kulturális örökség helye a humanitárius segítségnyújtásban.....	48
PUSKÁS ANNA	
Biztonságiasítás és emberi jogok: új megközelítések a kulturális örökség védelmére krízishelyzetekben.....	50
BÁCS ZOLTÁN GYÖRGY	
A kulturális és történelmi jelentőségű tárgyak védelmének aktuális problémái	64
HERBÁK DÓRA – JACKOVICS PÉTER – DOMJÁN GÁBOR	
A polgári védelem modern válaszai a kulturális javak védelmének mai kihívásaira	86
VARGA LUJZA	
A kulturális javak védelme múzeumi perspektívából: az MNMCK Magyar Nemzeti Múzeum példái	108
CONSTANCE DOMENECH DE CELLÈS	
A KulturGutRetter, a kulturális örökség védelmét szolgáló, világszerte bevethető vészhelyzeti reakálási egység.....	128
IHOR POSIVAJLO	
Háború Ukrajnában: kulturális vészhelyzetkezelés és reziliencia.....	146

ELSA URTIZVEREA	
Az ALIPH Ukrajnában	160
KOVÁCS PÉTER	
Hungary Helps: Magyarország segít a kulturális örökségvédelem területén is	164
MAJOR BALÁZS	
Terepi munka kríziszónákban: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézete Szíriában.....	180
LINA KUTIEFAN	
A szíriai világörökségi helyszínek helyreállítása	186
SZABÓ CSABA	
A kulturális javak védelme a NATO CIMIC nézőpontjából.....	198
STEFANO BERGONZONI	
A NATO Stabilizációs Rendészeti Kiválósági Központjának szerepe a kulturális javak védelmében	208
ROGER CURTIS	
A kulturális javak védelme: az Egyesült Királyság megközelítése	220
VADÁSZ VANDA	
A jogellenesen külföldre vitt kulturális javak visszaszolgáltatásának jogi környezete.....	234
BUZINKAY PÉTER	
Közgyűjteményi lopások, elkövetési módok – Esettanulmány: Magyar Nemzeti Múzeum 1945–2023	250
HUDÁK KRISZTINA	
A kutatói megközelítés szempontjai a régészeti örökségvédelem illegális oldalának vizsgálatában.....	266
BÖRÖCZKY BLANKA – HUDÁK KRISZTINA – TUZA ERIKA	
Az ArcheoDogs Hungary tudományos projekt elméleti kerete	272
NAGY FERENC	
Fókuszban a műtárgyraktározás	274
SZUPPER LAJOS	
Kihívások a kulturális javak védelme terén krízishelyzetekben.....	284

A Magyar Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és az NKÖV Nonprofit Kft. 2023 folyamán két közös konferenciát szervezett azzal a céllal, hogy felhívja a figyelmet az illegális ásatások és az illegális műkincskereskedelem elleni összehangolt fellépés szükségességére, valamint a kulturális javak és örökség védelmére olyan különleges helyzetek során, mint a fegyveres konfliktusok, természeti katasztrófák, energiaválság vagy a szélsőséges aktivisták cselekedetei.

A főként gyakorlati megoldásokat kereső konferenciák elsődleges konklúziója, hogy a szektorokon és országhatárokon átívelő kihívások kezeléséhez széleskörű együttműködésre van szükség a kulturális szféra, valamint az igazgatási, katonai és rendvédelmi szervek között. A hosszú távú cél a közös gondolkodás és stratégia építése, közös fogalomrendszer megteremtése, közös gyakorlatok szervezése, valamint a nemzetközi kapcsolatépítés.

Jelen kötet ennek nyomán született meg.

KÖSZÖNTŐK

DR. DELI GERGELY*A Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektora*

Tisztelt Főigazgató úr! Tisztelt Ügyvezető úr! Tisztelt Vezérőrnagy úr!
Tisztelt előadók és tisztelt vendégek!

Mindenekelőtt engedjék meg, hogy megköszönjem a Magyar Nemzeti Múzeum megtisztelő meghívását a mai konferenciára.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektoraként külön felelősséget érzek hazánk, illetve a világ nemzetei kulturális örökségének védelme iránt. A magyar közszolgálat legfontosabb oktatási és tudományos intézményeként egyetemünk elsődleges feladata a haza szolgálata. Ennek az elhivatottságnak hosszú története és régre visszanyúló hagyománya van, az NKE ugyanis a Ludovika Akadémia eszmei örököse.

A több százéves múltra visszatekintő Ludovika ma is élő példája annak, hogy kulturális hagyatékunk megőrzése és átmentése a jövő nemzedékek számára fontos és nemes feladat. A hagyományörzés jegyében az olyan évszázados múlttal rendelkező oktatási elemek, mint a lovaglás és a vívás, mind a mai napig részét képezik a honvéd- és rendőrképzés tananyagának a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen. Ezek a szokások éppúgy részei a Ludovika örökségének, mint maga az akadémiai épület – ezeket is ápolnunk, óvnunk kell.

A Ludovika Akadémia épületegyüttese és az azt átható történelem, a Ludovika eszmei hagyatéka, az abban megtestesülő hagyományok a jelen- és utókor számára egyaránt közvetítik azt az értékrendet, amelyből erőt és iránymutatást nyerhetünk nehéz időkben is. „A haza szolgálatában” – szól egyetemünk jelmondata. Ebben kifejeződik a Ludovika szellemisége, amely immár két évszázada tanít a haza védelmére: a magyar értékek ügyét képviselő tette- és szolgálatra készség.

A hazát ugyanakkor nem csak fizikailag kell szolgálni és védelmezni. A kultúra ápolása, a hagyományok megőrzése mindannyiunk közös feladata. A kulturális örökség ugyanis nem csupán a múlt emlékezete: kifejezi a nemzet összetartozását, támaszt nyújt a jelen kihívásainak átvészeléséhez, és útmutatást ad jövőképünk irányainak kijelöléséhez.

A magyar akadémiai világnak, az egyetemeknek, a múzeumoknak, az oktatási és kulturális intézményeknek és kiváltképp a haza javát szolgáló Nemzeti Közszerológati Egyetemnek kiemelt fontosságú feladata és felelőssége, hogy a nemzedékváltások során hazánk kulturális értékeinek és tradícióinak megmaradását biztosítsa, őrizze és áthagyományozza azokat a jövő generációi számára. Épp ezért, amikor most a közönség soraira tekintek, nagy örömmre szolgál látni, milyen sokan osztozunk a magyar kultúra megőrzéséért és prosperitásáért végzett nemes feladat viselésében.

Engedjék meg, hogy zárszóként Klebelsberg Kunó szavait idézzem: „Egy nép csak azzal szerez jogot ahhoz a földhöz, amely a hazája, ha azt halhatatlan művekkel magához, nemzeti génuszához kapcsolja. A haza földjére ontott véren kívül a művek és alkotások azok, amelyek révén a nemzet magát a haza földjével elválaszthatatlanul jegyzi el.”

Ennek szellemében köszönöm a mai esemény szervezőinek, hogy megteremtették az alkalmat a kulturális örökségünk gondozásáról és védelméről szóló tanácskozáshoz, és kívánok az előadóknak és a közönségnek hasznos és izgalmas eszmecsere.

Köszönöm, hogy meghallgattak!

(Elhangzott *A kulturális örökség védelme krízishelyzetekben*
című konferencia megnyitóján 2023. március 28-án)

SCHULTZ GÁBOR

Az NKÖV Nonprofit Kft. ügyvezetője

Cégünk Magyarország számos nagy múzeumának fegyveres biztonsági őrzését látja el napi huszonnégy órában, az év minden napján. A Magyar Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Közszerológati Egyetem partnereként támogattuk ennek a nemzetközi konferenciának a megvalósulását. Ez számunkra hatalmas megtiszteltetés és szakmai kötelesség egyaránt.

Szakmai kötelesség, mert egy olyan korban élünk, amelyben a biztonság megőrzése vagy annak megteremtése központi kérdéssé kezd válni, nemcsak a közpolitikai gondolkodásban, hanem az emberek mindennapi életében is. A bipoláris világrend felbomlása és a délszláv háború utáni békésebb időszakot követően Európa újra sokkal komolyabb biztonsági kockázatoknak van kitéve. A közelmúlt eseményei, a pandémia, az ukrainai háború vagy a közel-keleti válság mind rámutatnak arra, hogy a biztonság kérdése egyre inkább a fókuszba kerül az európai közpolitikai gondolkodásban is. Nagyobb tudatosság, másfajta gondolkodásmód szükséges, amelyben a biztonság kérdésének nagyobb prioritást kell kapnia mind az egyéni, mind a társadalmi döntéshozatal során. Ez alól kultúránk védelme, a nemzeti értékek megőrzése, valamint a múzeumi biztonság kérdése sem kivétel.

Erősíteni kell azokat a személyi és technikai kapacitásokat, amelyek jelen helyzetben e vagyon védelmét szolgálják. Szükségessé vált szakmai alapelveink újrafogalmazása és a magasabb szintű biztonsági kockázatokhoz való igazítása. Fel kell mérnünk a rendelkezésre álló forrásokat és a szükséges kiadásokat, és együtt kell működnünk annak érdekében, hogy kulturális javaink a lehető legnagyobb biztonságban legyenek.

Ezért is üdvözlöm ennek a nemzetközi konferenciának a kezdeményezését. Ez is azt mutatja, hogy mindinkább felismerjük az elengedhetetlen közös gondolkodás, a tudástranszfer jelentőségét, így a következő két nap során a múzeumbiztonságban érintett szereplőknek lehetőségük nyílik átbeszélni a nemzetközi tapasztalatokat, gyakorlatokat. Ezek személyre szabása és a mindennapokba való átültetése nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy egy egyre fejlődő, a különböző biztonsági kihívásokra megfelelően reagálni tudó modellt alakítsunk ki, hiszen a valós biztonsági kockázatok emelt szintű kezelése kiemelt érdeke minden szereplőnek.

Bízom benne, hogy ez a nemzetközi konferencia hozzájárul ahhoz, hogy kulturális örökségünk védelmét magasabb szintre emelhessük. Társaságunk nap mint nap erre törekszik.

(Elhangzott a *Cultural Property Protection – Veszélyeztetett kulturális örökségünk védelme* című konferencia megnyitóján 2023. november 23-án)

L. SIMON LÁSZLÓ

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója (2021–2023)

Tisztelt Rektor úr, Tábornok úr, Igazgató úr, hölgyeim és uraim, kedves kollégák!

Nagyon fontos állomáshoz érkezett a Magyar Nemzeti Múzeum. Ma egy olyan kérdéskörrel foglalkozunk, amely mindennapi életünk egyre égetőbb problémáival kapcsolatos. Azzal kezdem, hogy március 15-én, amikor a jogszabályból következően mindenkit ingyenesen engedtünk be a múzeumba, jóval több mint tízezer látogatót fogadtunk. Reggeltől késő estig itt voltam, és láttam, hogy fegyveres őreink, a biztonsági szolgálatot ellátó kollégák és a rendezvényt lebonyolító múzeumpedagógusaink azzal szembesültek, hogy alig lehet mozdulni az épületben. Amikor a főbejárat zárva volt az ünnepi műsor és a televíziós közvetítés miatt, a látogatókat az oldalsó szolgálati bejáraton engedték be, így a biztonsági ellenőrzést tulajdonképpen mellőznünk kellett. Ez óriási kockázat. Megítélésem szerint ezt még egyszer nem engedhetjük meg magunknak a mai világban. Az a legkevesebb, hogy a látogatók egy részét arra kellett figyelmeztetnünk, hogy a rollerjüket és más hasonló eszközöket ne hozzák be a múzeumba. De gondoljanak csak arra, mi történt volna, ha valaki rosszul lesz, ha néhányan pánikba esnek, és megindul a tömeg – milyen súlyos kockázatot rejtett volna mindez magában.

A mai konferencia elsődleges indoka az volt, hogy három fontos problémával szembesültünk az elmúlt időszakban, és rá kellett jönnünk, hogy egyikre sem vagyunk eléggé felkészülve. Nemcsak mi itt, a Nemzeti Múzeumban, hanem a teljes magyar múzeumi intézményrendszer nincs felkészülve ezekre. Először is a szomszédunkban kitört háború pillanatok alatt olyan helyzet elé állította az ottani múzeumi vezetőket, amire egyáltalán nem számítottak. A háborús helyzet a műtárgyak azonnali menekítését igényelte volna néhány településről. Hozzá kell tennem, hogy mind az ICOM, mind a magyar múzeumi szakmai szervezetek – és különösen a Nemzeti Múzeum – azonnal partnerintézményeink segítségére siettek. Számptalan módon segítették az ukrán partnereket, de láthatóan senki sem volt felkészülve arra, hogy egy ilyen helyzetben

hová kell vinni a műtárgyakat, hogyan kell őket gyorsan, szakszerűen elcsomagolni, milyen menekítési útvonalakon kell biztonságos helyre szállítani. Persze jól tudjuk mi is, hogy az első mindig az emberélet védelme, és csak azután következik az anyagi javaké. Viszont anyagi javaink védelméről szólva első helyen kell szerepelnie közös kultúrkinccsünknek, műemlékeinknek és műtárgyainknak. Ezért is tartjuk fontosnak, hogy foglalkozzunk ezzel a kérdéssel.

A szomszédunkban zajló háború ráirányította a figyelmet arra, hogy ne adja a Jóisten, de bármilyen hasonló helyzetben nekünk is azonnal cselekednünk kell. Több mint hárommillió műtárgyat őrzünk a Nemzeti Múzeumban. Ezek jelentős része a nemzeti történeti emlékezet szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír. Hogy mást ne mondjak, ilyen a múzeum logójában látható koronázási palást, amely nemcsak számunkra fontos, hanem az egyetemes művészettörténet számára is kiemelkedő értékkel bír. Első királyunk, Szent István és felesége, Gizella készítette ezt a palástot. Olyan iparművészeti érték, olyan egyedi műtárgy, amelynek párhuzamai megtalálhatók ugyan Európában, de ilyen jelentőségű alkotás nem ismert még egy a teljes európai kultúrkörben. És ez csak egy példa a Nemzeti Múzeum által őrzött – még egyszer mondom – több mint hárommillió értékes műtárgy közül.

A háborún kívül szembe kell néznünk a természeti katasztrófákkal is, amelyeket az ember nem tud előre megjósolni, és ugyan készülhetünk rájuk, de előállhatnak olyan helyzetek, amelyek mégis készületlenül érnek bennünket. Ilyen volt a közelmúltban történt törökországi és szíriai földrengés, amely kiemelkedő jelentőségű múzeumokat, műemlékeket is romba döntött. Mi rögtön fölvevük a kapcsolatot a török kollégákkal. Ők azt mondták – szó szerint ezt írta az egyik igazgató kollégánk –, hogy imádkozzunk értük, egyelőre mást nem tehetünk, majd az emberéletek mentése után rátérhetünk arra, mit tudunk kezdeni az elpusztult épületekkel, hogyan lehet kimenteni a romok alól a műtárgyak legalább egy részét. Hála a Jóistennek, Magyarország földrengésbiztos térségnek számít, de ez nem jelenti azt, hogy ne kellene felkészülnünk a lehetséges természeti katasztrófákra. Készen kell állnunk a klímaváltozás okozta szélsőséges időjárási körülményekre, és képesnek kell lennünk gyorsan reagálni rájuk. Ne felejtsük el továbbá az se, hogy ez az épület egyszer

már kigyulladt a történelem során, és a Magyar Természettudományi Múzeum – amely korábban a Nemzeti Múzeum része volt – itt őrzött gyűjteményi anyagának jelentős része megsemmisült a tűzvészben. Ezek pótolhatatlan értékek.

A harmadik dolog, ami különösen aggaszt bennünket, azok az anarchista, önmagukat klímaaktivistának nevező, a saját szerepüket átmaszkírozó politikai aktivisták, akiknek a tevékenységét Nyugat-Európában napról napra figyelemmel követhetjük. Velük szemben javarészt tétlenül, mondhatni, lefagyva áll a múzeumi és részben a rendvédelmi szakmai közösség is. Ezek az aktivisták betörnek a múzeumokba, magukat a kiállítóterem falához ragasztják, festékekkel, paradicsomlével és mindenféle egyébvel öntenek le a műtárgyakat, amelyek egy részét ugyan üveg védi, de sok esetben mégis visszafordíthatatlan károkat szenvednek. Ezeknek az aktivistáknak a tevékenysége etikai, jogi és intellektuális szempontból is egy súlyos csúsztatásra épül. Azt állítják ugyanis, hogy azért teszik mindezt, mert ezzel akarják felhívni a figyelmet arra az álszentségre, hogy a nyugati társadalmak számára az emberéletnél és az életet adó környezetnél is fontosabbak a műtárgyak. Ez azonban nem vagy-vagy kérdés. Az emberi életet védeni kell, a környezetünket ápolni, gondozni kell, és a következő nemzedékeknek a lehető legjobb állapotban továbbadni. Ugyanakkor ez nem mond ellent annak, hogy a közös szellemi, kulturális örökségünket, épületeinket, műtárgyvagyonunkat ugyanilyen módon kell gondozni, ápolni és továbbadni a következő nemzedékeknek. Tehát a társadalom jelentős részét megtévesztve lépnek fel, olyan erkölcsi talapatot ácsolva maguknak, amellyel legitimálni akarják a tevékenységüket. Hála a Jóistennek, Magyarországon még nem találkoztunk velük, de nem elképzelhetetlen, hogy ilyen jelenségekkel hamarosan itthon is szembesülni fogunk. Elejét kell vennünk tehát, hogy kárt tegyenek az intézményrendszerünkben őrzött műtárgyakban, beleértve a fővárosi közgyűjteményeket, a magán- és egyházi intézményeket, valamint a vidéki intézményeket is.

A háború, a természeti katasztrófák és a politikai anarchisták okozta károkkal sajnos nap mint nap szembesülünk világszerte. Annak érdekében, hogy erre a lehető legjobban felkészüljünk, és középtávon a kormányzat számára is stratégiai javaslatokat tudjunk megfogalmazni,

az első és nagyon fontos lépés a mai konferencia. Azért vagyunk itt, hogy felmérjük, mit tudunk, mivel kell szembenéznünk, és hogyan kell minderre reagálnunk. Köszönöm még egyszer a Nemzeti Közszolgálati Egyetemnek, az NKÖV Nonprofit Kft.-nek, a rendvédelmi szervezeteknek és a területtel foglalkozó kormányzati intézményeknek, illetve államtitkárságnak az együttműködést és a mai konferencia megrendezését. Arra kérem Önöket, hogy tartsanak velünk egész nap, és az ebédiszünetben nézzék meg az időszaki kiállításunkat is a József nádor teremben – ha pedig nem lesz ma rá idejük, térjenek hozzánk vissza. Mindig szeretettel látjuk Önöket. Köszönöm a figyelmet!

(Elhangzott *A kulturális örökség védelme krízishelyzetekben* című konferencia megnyitóján 2023. március 28-án)

DR. TOMKA GÁBOR

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese

Hölgyeim és uraim, kedves vendégeink, jó napot kívánok mindenkinek! Engedjék meg, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum nevében szeretettel köszöntsem Önöket itt, a múzeum Dísztermében. Tomka Gábor vagyok, az intézmény főigazgató-helyettese.

A múzeumok legújabb ICOM-definíciója még mindig azt a klasszikus meghatározást tartalmazza, amely szerint azok egyik fő feladata a műtárgyak és a kulturális örökség egyéb elemeinek megőrzése. Általában véve a múzeumoknak és más kulturális intézményeknek biztosítaniuk kell a rájuk bízott kulturális javak teljes körű védelmét, beleértve ebbe mind a megőrzést, mind pedig a biztonságot. A természeti erők és az emberi tevékenység egyaránt komoly károkat okozhatnak a gyűjteményekben. A fény, a hő vagy más típusú sugárzás, a kémiai szennyezés vagy a nem megfelelő páratartalom okozta lassú, de folyamatos állagromlás megfelelő védelmi intézkedésekkel késleltethető. A földrengés, árvíz, tűz okozta katasztrófák lehetőségének minimalizálása folytonos erőfeszítést és gondos előretekintést igényel.

Hadd emlékeztessem Önöket arra, hogy ennek az épületnek a terveit csaknem kétszáz évvel ezelőtt, az 1838-as nagy pesti árvíz után alaposan át kellett dolgozni. Az első emelet magasabb lett, hogy képes legyen ellenállni a Duna egy esetleges későbbi áradásának. De az értékes örökségi elemeket az emberek is veszélyeztetik: egy régészeti lelet eredeti lelőhelyéről való eltávolítása, a műtárgyak kiállításokon történő bemutatása vagy akár egy állandó klímájú barlang látogatása is jelentős mértékben károsíthatja azokat.

A legnagyobb veszélyt azonban a válsághelyzetek jelentik – elsősorban a fegyveres konfliktusok –, valamint a visszaélések, például a lopások, az illegális ásatások és a műtárgyak tiltott kereskedelme. Ezek a nemzetközi szervezett bűnözés jövedelmező tevékenységi körei és a terrorista szervezetek anyagi forrásai lettek. Ezekben az esetekben a kulturális intézmények már nem képesek egyedül ellátni feladataikat, további állami vagy akár nemzetközi segítségre van szükségük. A kérdés fontosságát mutatja, hogy a magyar sajtó néhány nappal ezelőtt ismét arról számolt be, hogy a rendőrség házkutatást tartott állítólagos illegális érmegyűjtők, kincsvadászok otthonában. Mivel ezeket a helyzeteket egyetlen intézmény vagy ágazat sem képes egyedül kezelni, csak a több szereplő együttműködésén alapuló válaszlépés lehet eredményes. Ezért döntöttünk úgy közel egy évvel ezelőtt, hogy interdiszciplináris párbeszédet kezdeményezünk.

Rendkívül hálásak vagyunk dr. Deli Gergelynek, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem rektorának és munkatársainak, akik már az első megbeszélésektől kezdve támogatásukról biztosítottak bennünket. Így lettek ők a társszervezői ennek a konferenciának, ahogy korábbi, márciusban tartott konferenciánknak is, amiért szeretnék még egyszer köszönetet mondani. Köszönöm továbbá az NKÖV Nonprofit Kft. munkatársainak, akikkel már régóta együtt dolgozunk, hiszen ők biztosítják múzeumunk fegyveres őrségét, hogy a kezdetektől csatlakoztak ehhez a fontos kezdeményezéshez. És persze büszkék vagyunk arra, hogy ezúttal még több partnerünk van, köztük a Hungary Helps ügynökség, a Magyar Rendészeti Társaság, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, valamint az AURORA Horizon Europe projekt. A konferencia szervezői dr. Varga Lujza fősztályvezetőnk és

az NKE részéről dr. Kovács Sándor ezredes voltak, akiknek a munkáját nagyban segítette Vágvölgyi Anett és Váradi Anna a Nemzeti Múzeum részéről – hatalmas köszönet illeti mindannyiukat.

Hálásak vagyunk minden előadónknak és vendégünknek, aki elfogadta a meghívásunkat, és csatlakozott ehhez a párbeszédhez, hogy megossza velünk ismereteit és a jó gyakorlatokat. Az elkövetkező két nap során olyan kérdéseket fogunk megvitatni, mint a kulturális örökség védelme fegyveres konfliktusok, természeti és ember okozta katasztrófák esetén, az illegális ásatások megelőzése vagy a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelem. Nagy örömünkre szolgál, hogy ilyen sokan érdeklődnek a téma iránt, és itt vannak a közönség soraiban. Keressük hát együtt a válaszokat. Köszönöm a figyelmet!

(Elhangzott a *Cultural Property Protection – Veszélyeztetett kulturális örökségünk védelme* című konferencia megnyitóján 2023. november 23-án)

**A KULTURÁLIS JAVAK
PROAKTÍV VÉDELME
FEGYVERES KONFLIKTUS VAGY
KATASZTRÓFA ESETÉN:
A BLUE SHIELD MOZGALOM
TEVÉKENYSÉGE**

PETER STONE, PHD

elnök

Blue Shield

peter.stone@blueshield-international.org

Jelen írás a kulturális javak fegyveres konfliktusok esetén történő védelmének kérdését tárgyalja, és rövid történeti áttekintést követően kifejezetten a nemzetközi Blue Shield (Kék Pajzs) mozgalom tevékenységére összpontosít.¹

Rövid történeti áttekintés

1920 januárjában a nemzetközi közösség a Nemzetek Szövetségének létrehozásával reagált az első világháború vérontására és pusztítására, amit részben az okozott, hogy az európai királyi családok nem tudták megelőzni, illetve gyorsan befejezni a háborút. A szövetség (némi leegyszerűsítéssel) a nemzetek fegyverállományának csökkentésével, diplomáciával és döntőbíráskodással kívánta megteremteni a nemzetközi békét és biztonságot – vagyis a politikai és gazdasági megoldásokat hangsúlyozta a lehetséges konfliktusok feloldása érdekében. 1939-ben, amikor a szövetség a maga csúcspontján is csak 58 nemzetből álló tagsággal rendelkezett (és nem voltak tagjai olyan kulcsfontosságú országok, mint az Egyesült Államok), nem tudta megakadályozni a második világháború kitörését. 1945-ben a szervezetet felváltotta az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ). Bár az ENSZ megtartotta a szövetség számos funkcióját, felismerte, hogy a világbéke megvalósításához ki kell egészítenie a szövetség által alkalmazott megközelítést, és a béke fenntartásának központi elemeként az „emberiség erkölcsi és szellemi szolidaritását” jelölte meg. Arra pedig az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete, az UNESCO volt hivatott, hogy ezen új célkitűzés élére álljon. Ennek hangsúlyozására az UNESCO alkotmányának első sorai így szólnak: „Mivel a háborúk az emberek tudatában keletkeznek, az emberek tudatában kell a béke védelme érdekében munkálkodni.”² Vagyis a béke a nevelés, a tudomány és a kultúra útján érhető el.

1 A Blue Shield elnökeként a szerzőt számos cikk megírására kéri fel ebben a témában. Ez a szöveg ezért átfedésben van számos hasonló kiadvánnyal, amelyek mind arra törekednek, hogy elősegítsék a Blue Shield mozgalom megismerését és megértését.

2 2009. évi XXXII. törvény az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete Alkotmányának kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900032.tv>.

Az UNESCO 1945-ös létrehozása része volt annak az általános felismerésnek, hogy a kultúra és az akkori nyelvezet szerint a „kulturális javak” (amit a 21. században általában „örökségnek” neveznénk) kiemelten fontosak a világbéke szempontjából.³ Ez a gondolat már a 20. század első évtizedeiben is felbukkant az eszmecserékben, amelyek az 1935-ös Roerich-paktumhoz⁴ hasonló szerződésekhez vezettek. De fogalomként csak azokban a korai tervezetekben rögzült szilárdan, amelyeket a lengyel zsidó származású Raphael Lemkin írt az 1948-as genocídiumegyezményhez, aki Lengyelország 1939-es német megszállását megelőzően előbb Svédországba, majd az Egyesült Államokba menekült.⁵ A jogász Lemkint megdöbbentette az örményekkel való bánásmód az Oszmán Birodalomban az első világháború alatt, és már lengyelországi tanulmányai és munkája során kiállt egy új nemzetközi eszköz szükségessége mellett az ilyen cselekmények elleni küzdelem érdekében.⁶ Lemkin már az 1930-as évek elején publikált erről,⁷ és e munkája nyomán a genocídiumegyezmény első tervezetében a népirtásnak két formája szerepelt: a „barbárság”, amely egy adott embercsoport ellen irányul, valamint a „vandalizmus”, amely e csoport kulturális javai elleni genocídiumot jelent. Lemkin azzal érvelt, hogy a vandalizmus gyakran megelőzi a barbarizmust, és az utóbbira figyelmeztető jelként szolgálhat.

A volt gyarmatosító hatalmak és a nagy őslakos népességgel rendelkező országok azonban elleneztek a vandalizmus egyezménybe foglalását, mivel az őslakos népesség a múlt – és bizonyos esetekben a jelen – bűneire használhatta volna fel ellenük.⁸ Így Lemkin arra kényszerült,

3 A Blue Shield mozgalom a „kulturális javak” és a „kulturális javak védelme” kifejezéseket a tárgyi, immateriális, ingatlan, ingó, kulturális és természeti örökség széles körére használja, ahogyan a kulturális javak fegyveres konfliktusok esetén történő védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény és annak két jegyzőkönyve (1954 és 1999) is. Ugyanakkor a Blue Shield értelmezése szerint ez a kifejezés tágabb, mint az egyezmény 1. cikkében szereplő meghatározás.

4 Egy amerikai közti szerződés, amelynek hivatalos címe: A művészeti és tudományos intézmények és műemlékek védelméről szóló szerződés. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/roerich-pact-1935>.

5 Luck 2018, 31, 31. j.

6 Cooper 2008, 15, 250–252.

7 Lemkin 1933; Lemkin é. n.

8 Lásd Novich 2016.

hogy a „vandalizmus” fogalmát kihagyja a genocídiumegyezmény szövegéből, és beleegyezett, hogy azt máshol tárgyalják. Később azt írta, hogy „a kulturális népiirtás lett volna az egyezmény legfontosabb része”.⁹

A genocídiumegyezményt érintő visszalépés ellenére Lemkin eszméi a szélesebb nemzetközi közösség körében meghallgatásra találtak. A Nürnbergben perbe fogott nácikat elsősorban a polgári lakosság elleni bűncselekmények (Lemkin „barbarizmusa”) miatt ítélték el, de többeket kulturális javak elleni bűncselekmények (Lemkin „vandalizmusa”) miatt is perbe fogtak és elítéltek. Az 1948. évi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 27. cikke ezt az általános felfogást egészítette ki azzal, hogy a kultúrához való hozzáférést – és ezzel együtt a kulturális javakhoz való hozzáférést – emberi jogként határozta meg.

Ezt a vélekedést a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény preambuluma is kiemelte. Az UNESCO főigazgatója, Luther Evans azonban 1953. július 21-én, az egyezmény megszövegezésére létrejött szakértői bizottság ülésének nyitóbeszédében ennél is tovább ment, és ismertette az egyezmény kezdeményezőinek mögöttes törekvéseit: „Ma az a célunk, uraim, hogy *lerakjuk annak alapjait, amit a kulturális javak Vöröskeresztjének nevezhetünk*, elfogadtatva ezáltal minden tagállammal és a közvéleménnyel, hogy a kulturális értéket képviselő javakat ugyanaz a tisztelet illeti meg, amelyet a civilizált népek a civilek, a hadifoglyok, az egészségügyi személyzet és a kórházak esetében is elismernek” (a szerző kiemelése).

A Hágai Egyezmény megszövegezői teljes mértékben elfogadták ezt a nézetet, és meggyőződésük volt, hogy „a kulturális javakban okozott károk, bármely nép tulajdonát képezzék is ezek a javak, az egész emberiség kulturális örökségének megkárosítását jelentik, minthogy mindegyik nép hozzájárult a világ kultúrájához”.¹⁰ Az egyezmény megszövegezésére irányuló megbeszélések résztvevői a főigazgató által említett „kulturális javak Vöröskeresztjét” az egyezmény végrehajtásának eszközeként

9 Idézi Novich 2016, 26.

10 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivételének tilalma tárgyában) kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95700014.tvr>.

Az 1954. évi Hágai
Egyezmény emblémája

képzelték el, és ezt az új szervezetet „kék-fehér pajzs-ként” emlegették az egyezmény jelképére utalva, amely az annak védelme alatt álló kulturális javak megjelenésére szolgál. Sajnálatos módon, feltehetően a finanszírozás hiánya miatt a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságával (International Committee of the Red Cross – ICRC) párhuzamosan javasolt szervezet nem jött létre annak ellenére, hogy 1955-ben az ICRC komolyan számolt vele.¹¹

Csak 42 évvel később, 1996-ban hozta létre négy nemzetközi kulturális nem kormányzati szervezet (a Nemzetközi Levéltári Tanács, a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa, a Műemlékek és Műemléki Együttesek Nemzetközi Bizottsága, valamint a Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) közösen a Blue Shield Nemzetközi Bizottságát (International Committee of the Blue Shield – ICBS), a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságával párhuzamos státuszát tükröző elnevezéssel. Az 1954. évi Hágai Egyezmény 1999. évi második jegyzőkönyve 27. cikkének c) pontja az ICBS-t a kulturális javak fegyveres konfliktusok esetén történő védelmével foglalkozó bizottság hivatalos tanácsadó testületként határozza meg. Az ICBS jóváhagyta a Blue Shield nemzeti bizottságainak létrehozását, és egyes érintett nemzeti bizottságok munkájának egyértelmű eredményei láthatók abban, hogy sikerrel lobbiztak és proaktívan támogatták a Hágai Egyezmény 2009-es ratifikálását az Egyesült Államokban, az egyezmény és mindkét jegyzőkönyvének 2017-es ratifikálását az Egyesült Királyságban, valamint a bejrúti kikötőben 2020 augusztusában bekövetkezett robbanásra adott választ (lásd alább). Ezek a ratifikációk és a robbanásra adott válaszlépés az 1954. évi Hágai Egyezmény 7. cikkében előírt „szolgálati vagy szakszemélyzeti” képességek létrehozásához vezettek az érintett országok fegyveres erőinél – mely képességeket továbbra is támogatnak és elősegítenek a Blue Shield nemzeti bizottságai.

11 Wilhelm 1955.

A Blue Shield 2016-ban vált a holland jog szerinti jogi egyesületté, és küldetésnyilatkozatában vállalta, hogy „a világ kulturális javainak védelmét, valamint az ingó és ingatlan kulturális és természeti örökség védelmét tűzi ki célul fegyveres konfliktus, természeti vagy ember okozta katasztrófa esetén” (a 2016. évi alapszabály 2.1. cikke).

Ez az 1954. évi Hágai Egyezmény 1. cikkében meghatározott kulturális javaknál jóval szélesebb körű törekvésről árulkodik, és jól mutatja a kulturális, természeti és szellemi örökség közötti, egymásra ható kapcsolatra vonatkozó gondolkodás fejlődését.

Miért fontos a kulturális javak védelme?

A kulturális javak (kulturális örökség) kézzelfogható és szellemi kapcsolatot biztosítanak a múlttal; biztosítják az egyének és közösségek számára a hely, az identitás, a hovatartozás és a méltóság érzését. Az emberek biztonsága, gazdasági, társadalmi és szellemi jólléte mindig elsőbbséget kell, hogy élvezzen. Ez azonban ugyanúgy jelenti kulturális javaik védelmét is, mivel jóllétük nagymértékben és elválaszthatatlanul összefonódik ezekkel a javakkal. A kulturális javak védelmének tehát nemcsak az örökségvédelmi ágazat, hanem az egyenruhás testületek (beleértve nemcsak a katonai, hanem a határvédelmi erőket, a vámhatóságokat, a rendőrséget és más vészhelyzeti szervezeteket is) és a humanitárius ágazatok gondolkodásának, irányelveinek és gyakorlatának is kulcsfontosságú részét kell képeznie.

Míg azonban a kulturális örökség meghatározza, hogy milyenek az emberek, azt is definiálja – gyakran vitatható módon –, hogy milyenek *nem*. Hogy ki tartozik közéjük, és ki nem. Hogy kik vannak befogadva, és kik vannak kizárva. Míg tehát a kulturális javak a megértés, a kölcsönös elismerés és a béketeremtés eszközeként is szolgálhatnak, addig ugyanezek a javak konfliktusok ürügyeként és célpontjaként is felhasználhatók, és gyakran fel is használják őket. Könnyen azonosítható általuk az „ellenség”. Például az 1990-es években a délszláv háború során

minden fél célba vette ellenfelei kulturális javait;¹² a közelmúltban az úgynevezett Iszlám Állam célba vette a jazidik kulturális javait, ahogy magukat a jazidikat is;¹³ és a jelenlegi ukrainai konfliktus kapcsán is érkeznek hírek, amelyek szerint a kulturális javak konkrét, szándékos célba vételére került sor (ami mind a lemkin „barbárság” és „vandalizmus” közötti kapcsolatot tükrözi). Tudatában kell lennünk a kulturális javak védelmében rejlő kedvező lehetőségeknek, de egyúttal fel kell készülnünk annak veszélyére, hogy e javakat a háború ürügyeként, célpontjaként és fegyvereként használják fel.

Készen állunk? A békeidőben történő felkészülés fontossága

2022-ben Andrij Ribka, a leMBERGI Nemzeti Művészeti Galéria vezetője elismerte, hogy „senki sem volt felkészülve egy ilyen nagyságrendű háborúra, ezért improvizáltunk”. Ennek következtében sokkal több kár és pusztítás érte Ukrajnában a kulturális javakat, mint amennyi megfelelő békeidőbeli tervezés esetén keletkezett volna. Még nagyon hosszú utat kell megtennünk, hogy a világ készen álljon a kulturális javak védelmére fegyveres konfliktusok esetén. Az egyértelmű tanulság az, hogy a kulturális javak védelmének a kormányok összehangolt, több ágazatra kiterjedő *békeidőbeli* tevékenységének kell lennie. Mégis nagyon sok – majdhogynem az összes – szerződő fél elmulasztotta teljesíteni a Hágai Egyezményben foglalt vállalásokat.

Az egyezmény 3. cikke alapvetően a nemzeti kormányokra és az örökségvédelmi ágazatra irányul, és megköveteli tőlük, hogy már a konfliktusokat és katasztrófákat megelőzően megértsék felelősségüket, és teljesítsék kötelezettségeiket. A lentebb található Blue Shield-diagramon megjelenített partnerségeket és bizalmat békeidőben kell kialakítani, mielőtt a konfliktus vagy katasztrófa bekövetkezik, és túl késő nem lesz. Ha a kulturális javak védelmére szolgáló eljárásokat

¹² Lásd pl. Zečo–Tomljanovich 1996; Walasek 2015.

¹³ <https://www.yazda.org>.

csak utólag, a konfliktus idején vagy a katasztrófát követően próbáljuk kidolgozni és megvalósítani, az nagyban csökkenti hatékonyságukat, ahogy azt az ukrajnai kollégák (és az 1954 utáni konfliktusokban érintettek szinte mindannyian) saját kárukon tapasztalhatták. A felkészülés részeként az érintetteknek meg kell érteniük, hogy az emberek védelme és kulturális javaik védelme lényegileg elválaszthatatlan egymástól.

Az örökségvédelmi ágazat e sorokat olvasó munkatársait arra kérjük, gondoljanak át néhány alapvető kérdést: rendelkeznek-e hiánytalan katalógussal a gyűjteményükről, dátumozott fényképekkel? Ez biztonságosan van tárolva, készült róla egynél több (lehetőleg digitalizált) másolat? Rendelkeznek-e katasztrófakockázat-csökkentési tervvel? Ez kiterjed a fegyveres konfliktusokra is? Fog-e segítséget nyújtani bárki (a szervezeten kívülről) a gyűjtemény védelmében? Ha igen, ki-csoda? Gyakorlatoznak-e együtt rendszeresen? Van-e a műtárgyak menekítésénél használt prioritási listájuk? Rendelkezésre áll-e elég csomagolóanyag a gyűjtemény evakuálásához? Ha evakuálni kell, tudják-e, hova? Hogyan szállítják a gyűjteményt az evakuálási pontra? Felkészültek-e egy kibertámadásra?

A legtöbb olvasó azzal érvel majd, hogy bár mindez szükséges lenne, mégsem lehet prioritásként kezelni, mert nincs meg hozzá a kellő erőforrás, személyzet és idő, és amúgy is „nagyon valószínűtlen, hogy a mi országunk a közeljövőben részt venne egy fegyveres konfliktusban”. Ezek az érvek biztosan elhangzottak 2021-ben Ukrajnában is.

A Blue Shield mozgalom

A Blue Shield mozgalom három alkotórésze:

- a nemzeti bizottságok,
- a nemzetközi tanács,
- a titkárság.

A nemzetközi tanács és a titkárság együttesen a Blue Shield International(BSI)nevet viseli. Jelenleg a BSI és döntően a titkárság biztosítja a mozgalom kohézióját és egyre erősebb nemzetközi profilját.

A mozgalom hátterét elsődlegesen az 1954. évi Hágai Egyezmény és annak jegyzőkönyvei biztosítják, amelyeket a szélesebb körű nemzetközi humanitárius, büntető- és szokásjog, valamint az ENSZ és az UNESCO stratégiai dokumentumai, például az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatai (köztük a 2347-es számú) és az UNESCO nyilatkozatai támasztanak alá. A mozgalom a Fenntartható Fejlődési Célok keretrendszere szerint és többek között a katasztrófakockázat csökkentésére irányuló Sendai Keretrendszerben tevékenykedik. Munkánk alapvetően azon a felismerésen alapul, hogy a kulturális javak megfelelő védelmét az örökségvédelmi ágazat nem képes egymagában megvalósítani, hanem az több ágazat együttes lehetősége és egyben felelőssége. Bár tevékenységünk jelentős része nyilvános, van bizalmas része is, például amikor egy konfliktusban érintett valamennyi féllel együttműködésre törekszünk a kulturális javak lehető legjobb védelme érdekében. Mint fentebb hangsúlyoztam, alapvető fontosságú, hogy a kulturális javak védelmét célzó munkát békeidőben kezdjük el, jóval azelőtt, hogy a konfliktus kitörne vagy a katasztrófa bekövetkezne. Csak akkor lesz hatékony a védelem konfliktusok idején vagy katasztrófákat követően, ha az érintett ágazatok között békeidőben partnerség és bizalom épült ki.

A BSI általános katonai képzési anyagok finomhangolását végzi el, és a fegyveres erők széles körével folytatott kiterjedt tesztelést követően általános képzési eszközöket dolgoz ki a nemzeti bizottságok számára. Az elmúlt nyolc év során a kulturális javak védelmével kapcsolatos figyelemfelhívó tevékenységre és képzésre került sor különböző fegyveres erőknél, köztük az ausztrál, az osztrák, a holland, az ír, a Fidzsi-szigeteki, a német, a grúz, a lengyel, a brit és az amerikai hadseregnél. A BSI személyzete képezte ki a Fidzsi-szigeteki és az ír fegyveres erőket, amelyek csak békefenntartóként kerültek bevetésre, és az ENSZ írországi kiképzőiskolája éves tantervének részeként egyhetes nemzetközi kurzust vezettek be. 2018-ban jelentős előrelépés történt, amikor a BSI-t felkérték, hogy segítsen beépíteni a kulturális javak védelmével kapcsolatos kérdéseket egyes nagyobb katonai gyakorlatokba: az amerikai

Dr. Emma Cunliffe, a BSI munkatársa NATO-munkatársakkal dolgozik együtt a kulturális javak védelmét szolgáló tervezés gyakorlásán, fotó: BSI, 2018

légierő Blue Flag, valamint a NATO Trident Jaguar és 2019-es Trident Jackal gyakorlataiba. Ezek alapjául az Egyesült Államok hadseregének az USCBS (a Blue Shield egyesült államokbeli bizottsága) által vezetett korábbi egyiptomi gyakorlatai szolgáltak. A BSI jelenleg évente több hasonló NATO-gyakorlaton is részt vesz, és a két szervezet 2025-ig közös cselekvési tervvel rendelkezik. De megvan a szándék arra, hogy a BSI több forrás ráfordításával hasonló kapcsolatokat építsen ki más nemzetközi politikai-katonai szövetségekkel is. A szervezet nemrégiben egy négy videóból álló sorozatot készített, amelyben a kulturális javak védelmének jelentőségét mutatja be a humanitárius szektor számára.¹⁴

Blue Shield International

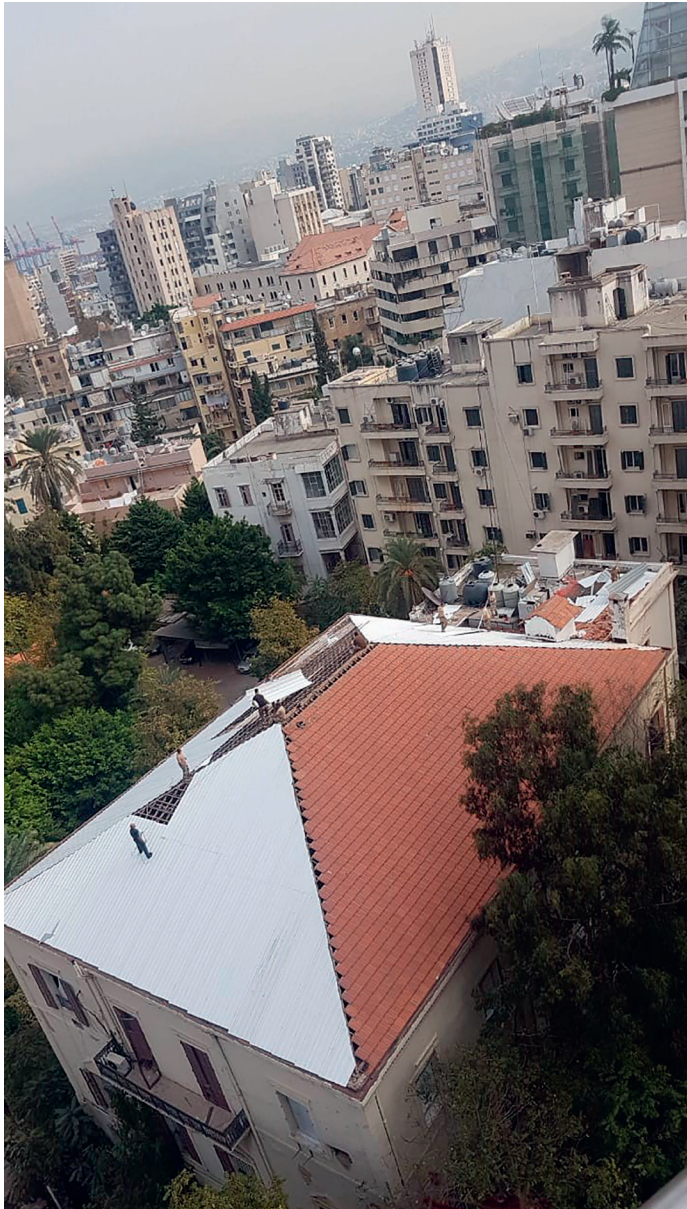
A fentieknek köszönhetően a BSI egyedülállóan független, pártatlan és semleges nemzetközi nonprofit szervezetként vált ismertté. Erik Kleijn (az UNESCO vezető CPP-tanácsadója 2018–2022 között) szavaival élve:

¹⁴ <https://theblueshield.org/blue-shield-leads-with-humanitarian-cultural-heritage-protection-course>.

„A Blue Shield megerősödött és tekintélyt szerzett, és ma már vitathatatlanul a kulturális javak védelmének egyik legfontosabb globális szereplője.” Már nem „csupán” egy az örökségvédelmi civil szervezetek közül, hanem olyan közreműködő, oktató és tanácsadó szervezet, amely kapcsolatban áll minden területtel, amelynek szerepe lehet a kulturális javak védelmében fegyveres konfliktus vagy természeti, illetve ember okozta katasztrófa esetén. Ezt a következő ábra szemlélteti:

A háromszög a három kulcsfontosságú ágazatot jelképezi – az örökségvédelmi és a humanitárius szektort, valamint az egyenruhás testületeket. Köztudott, hogy a három ágazat teljesen különböző alapokról indul, de közös céljuk (a Blue Shield szavaival élve), hogy „egészséges, békés, stabil, biztonságos és fenntartható közösségek kialakulását segítsék”. Az ilyen közösségek támogatása békés társadalmakhoz vezethet, ami a globális béke alapja lehet. A háromszögön belüli tér az, ahol nincsenek „rossz kérdések”; ez az a tér, ahol a három ágazat együtt dolgozhat annak megértése érdekében, hogyan járulhat hozzá a kulturális javak védelme mindegyikük rövid, közép- és hosszú távú céljainak eléréséhez.

A bejrúti kikötőben 2020. augusztus 4-én bekövetkezett robbanást követően a Blue Shield libanoni partnereivel együttműködve több mint harminc kulturális épület (könyvtárak, múzeumok, levéltárak stb.) biztosításában, valamint két jelentős történelmi épület stabilizálásában vett részt, fotó: Biladi

A háromszög annak a tágabb kontextusnak a része, amelyben a fegyveres konfliktusok vagy a természeti, illetve ember okozta katasztrófák előfordulnak: ilyen a politikai kontextus (például hogy a kulturális javak használhatók-e politikai fegyverként vagy célpontként egy adott konfliktusban; hogy mik az éghajlatváltozásra adott politikai reakció lehetséges hatásai – már láttunk olyan konfliktusokat, amelyeket legalábbis részben az éghajlatváltozás váltott ki), mindhárom ágazat jogi kontextusa és az egyre fontosabb médiakontextus.

A proaktív védelem jó példája a közelmúltból, amikor a 2020. augusztus 4-én a bejrúti kikötőben történt robbanást követően a Blue Shield hatékonyan tudott fellépni a libanoni nemzeti bizottság támogatása érdekében. A robbanást követő egy héten belül – négy nemzetközi finanszírozó testülettől kapott forrás révén – a veszélyhelyzeti projekt több mint harminc kulturális célú épület (könyvtárak, múzeumok, levéltárak stb.) védelméhez járult hozzá az ablakok bedeszkázásával és olyan kisebb problémák megoldásával, mint a hiányzó csempék és a törött csövek cseréje vagy az ajtók javítása. A Blue Shieldnek sikerült egy közös projektet is létrehoznia két történelmi épület, köztük a külügyminisztérium épületének stabilizálására – ez komoly építészeti kihívás volt, amelyhez a tető mintegy háromnegyedének ideiglenes lefedésére és az omlásveszélyes falak stabilizálását szolgáló építészeti beavatkozásra volt szükség. Ez a munka hosszas előkészítés eredménye volt: a Libanonban 2013 óta kialakult partnerségre és bizalomra épült. Ekkor kezdte meg a Blue Shield az együttműködést az ENSZ libanoni békefenntartó missziójával (UNIFIL), a libanoni fegyveres erőkkel (LAF), a Régészeti Minisztériummal, a Blue Shield illetékes nemzeti bizottságával és a Biladi libanoni nem kormányzati szervezettel a kulturális javak védelme területén. Ennek a 2013 óta kialakult partnerségnek és bizalomnak volt köszönhető, hogy az UNIFIL a Biladihoz és a Blue Shieldhez fordult, hogy támogatást ajánljon fel a két nagy épület stabilizálásához.¹⁵

15 <https://www.youtube.com/watch?v=2KaiR39mzaE>.

A Blue Shield mozgalom

A BSI emellett keretet biztosít a mozgalom valamennyi résztvevőjének azáltal, hogy a három ágazatnak négy fázisban kell együtt dolgoznia:¹⁶

- hosszú távú oktatás,
- azonnali felkészítés a fogadó országra vonatkozó speciális képzéssel és tájékoztatással,
- konfliktushelyzet, illetve katasztrófa utáni helyzet,
- hosszabb távú stabilizáció.

A BSI-nek és valamennyi nemzeti bizottságnak évente előzetes terveket és jelentést kell készítenie hat tevékenységi területről:

- szakpolitikák és gyakorlatok kidolgozása,
- koordináció (a Blue Shield és más érintett szervezetek között),
- proaktív védelem és kockázatra való felkészültség,
- oktatás, képzés és kapacitásépítés,
- vészhelyzeti reagálás,
- katasztrófa utáni helyreállítás és hosszú távú támogatás.

A nemzeti bizottságok ezeket a saját országuk helyzete alapján rangsorolhatják, és nem feltétlenül áll módjukban minden évben minden területtel foglalkozni. A mozgalom résztvevőitől elvárják azt is, hogy a megfelelő országos vagy nemzetközi partnerekkel együttműködve munkálkodjanak a kulturális javakat fenyegető nyolc veszélyelem enyhítése érdekében:

- tervezés hiánya,
- katonai figyelem hiánya,
- járulékos és véletlen károk,
- specifikus (vagy szándékos) célponttá válás,
- fosztogatás, rablás és hadizsákmányolás,
- helyszínek szándékos más célú felhasználása,

16 Lásd Stone 2013.

- kikényszerített elhanyagolás,
- a területet érintő fejlesztések.

Ez az átfogó keret nemzetközi összhangot biztosít, amely azonnal felismerhető az említett partnerek és a mozgalmakon kívüli egyéb szereplők számára.¹⁷

Talán túlságosan optimistán hangzik, hogy a béke az emberiség kulturális kötelekei révén tartható fenn. Túlzott optimizmus lehet azt hinni, hogy a konfliktusokban részt vevő felek mindegyike vállalja a kulturális javakkal kapcsolatos jogi felelősségét. Ha azonban nem próbálunk meg mechanizmusokat létrehozni e törekvések tesztelésére, soha nem fogjuk megtudni, mennyire lehetnek sikeresek. A nemzetközi közösségen múlik, hogy a jövő generációi úgy tekintenek-e majd vissza erre az időszakra, mint egy nagyszerű dolog kezdetére, vagy mint elszalasztott lehetőségre.

A BSI és az ICRC tagjai a két szervezet közötti egyetértési megállapodás 2020. februári aláírását követően; az aláírásakor az ICRC akkori főigazgatója megjegyezte: „a kulturális javak és a kulturális örökség védelme a háború pusztító hatásaival szemben sajnos továbbra is humanitárius szükségyszerűség, ma talán inkább, mint valaha”; fotó: BSI

17 További információért látogasson el a Blue Shield honlapjára: <https://theblueshield.org>.

Bibliográfia

- Cooper, John 2008. *Raphael Lemkin and the Struggle for the Genocide Convention*. Basingstoke.
- Lemkin, Raphael 1933. Acts Constituting a General (Transnational) Danger Considered as Offences Against the Law of Nations. *Additional Explanations to the Special Report Presented to the 5th Conference for the Unification of Penal Law in Madrid (14–20 October 1933)*, <http://www.preventgenocide.org/lemkin/madrid1933-english.htm>.
- Lemkin, Raphael é. n. The Evolution of the Genocide Convention. Idézi R. Bevan: *The Destruction of Memory*. London, 2006, 210.
- Novic, Elisa 2016. *The Concept of Cultural Genocide. An International Law Perspective*. Oxford.
- Stone, Peter 2013. A Four-tier Approach to the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. *Antiquity* 87, 166–177.
- Walasek, Helen 2015. *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. London.
- Wilhelm, René-Jean 1955. The 'Red Cross of Monuments'. *Revue Internationale de la Croix Rouge et Bulletin International des Sociétés de la Croix-Rouge* 8/2, 76–87.
- Zećo, Munevera – Tomljanovich, William 1996. The National and University Library of Bosnia and Herzegovina during the Current War. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* 66, 294–301.

Fordította Borbély Katalin

FELISMERÉS ÉS TISZTELET: A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MEGMENTÉSÉNEK TITKA

LAURIE W. RUSH, PHD*
régész
az Egyesült Államok hadserege
rushrpa@hotmail.com

* Ez a tanulmány Laurie W. Rush magánszemélyként írt műve, tartalma nem tükrözi sem a Fort Drumnak, sem az Amerikai Egyesült Államok Hadseregének, illetve Védelmi Minisztériumának álláspontját.

Bevezető

A második világháború műemlékvédelmi tisztjei (Monuments Officers) meghatározó szerepet játszanak a kulturális javak konfliktusok idején történő védelméről folytatott diskurzusban. A műemlékvédelmi tisztjek sikerének objektív történelmi elemzése azonban kritikai tanulságokkal is szolgál a kulturális javak védelmével és megmentésével kapcsolatos kihívások kortárs megközelítése számára. E tanulságok közé tartozik a helyi gondozók kulcsszerepe a kulturális javakat fenyegető veszélyek azonnali elhárításában, továbbá az, hogy milyen fontos a kulturális örökségvédelem prioritásainak meghatározásakor a helyi közösség tagjaira támaszkodni. A modern hadviselés támasztotta kihívásokkal, valamint olyan ellenfelekkel szembesülve, akiknek stratégiai céljuk a kulturális identitás elpusztítása, a múlt tanulságaira való építkezés értékes alapot biztosít a katonai személyzetnek ahhoz, hogy a kulturális javak megfelelő védelmét valósíthassa meg a jövőben.

A második világháború műemlékvédelmi tisztjei

A második világháború során az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság létrehozott egy programot, amelynek keretében a művészeti, művészettörténeti, kurátori és egyéb hasonló szakmákban jártas katonai személyzetet mozgósították azzal a sajátos küldetéssel, hogy megmentsek és biztonságba helyezzek a veszélyeztetett műtárgyakat Európa megszállt területein. Nem kérdés, hogy ezek a tisztjek bátran szolgáltak, és több tízezer szakrális tárgy, műalkotás, könyvtári anyag és levéltári dokumentum megmentéséhez járultak hozzá. Idén, 2024-ben lesz harminc éve, hogy az ismert író, Lynn Nicholas *Európa elrablása* (*The Rape of Europa*) címmel megjelentette az első népszerű beszámolót erről a programról.¹ A saját tapasztalatokon alapuló beszámolók mellett,

1 Nicholas 1994.

mint Frederick Hartt *Florentine Art Under Fire* (Össztűz alatt a firenzei művészet) és James Rorimer *Survival: The Salvage and Protection of Art in War* (Túlélés: A művészet megmentése és védelme a háborúban) című írása,² 1994 óta a történetet újra és újra elmesélték és romantizálták, ahogy legutóbb a George Clooney főszereplésével készült mozifilm, a *Műkincsvadászok* (*The Monuments Men*) is tette.

A helyi gondozás és válaszlépés fontossága

A legtöbb ilyen beszámolóval az a probléma, hogy a történetek általában kihagyják a kulturális javak hősi helyi gondozóit, akik életüket kockáztatták, hogy evakuálják, elrejtik és biztonságba helyezik azokat a tárgyakat, amelyek megmentéséért végül az amerikai és angol tisztek kapták az elismerést. Az egyik kivétel Ilaria Dagnini Brey *The Venus Fixers* (Vénusz-javítók) című könyve a műemlékvédelmi tisztek tevékenységéről,³ aki tívé tette a helyi levéltárakat olasz tartományi felügyelőről és más örökségvédelmi szakemberekről szóló történetekért, akik Olaszország-szerte részt vettek a kulturális javak mentésében. A másik kivétel Rose Valland elismerése, a Jeu de Paume bátor kurátoráé, aki emlékezetébe véste a Párizsban elkövetett német műkincslopásokkal kapcsolatos összes szállítási információt. A helyi őrzők kiállása nélkül aligha maradtak volna kulturális javak, amelyeket a külföldi műemlékvédelmi tisztek megmenthettek volna. A helyi válaszlépés döntő szerepének kihagyása a műemlékvédelmi tisztekről szóló népszerű beszámolókból súlyos hiányosságot jelent azon programok számára, amelyek e történetet a kulturális javak megóvására irányuló modern erőfeszítések modelljeként kívánják felhasználni.

A hatékony kulturális örökségvédelem konfliktushelyzetekben olyan közös vállalkozás, amelyet a helyi közösségek tagjainak kell

2 Hartt 1949; Rorimer 1950.

3 Brey 2012.

vezetniük, akik képesek azonosítani és rangsorolni az örökség legfontosabb elemeit. Amikor feltárjuk a helyi cselekvők szerepét, és esettanulmányként vizsgáljuk munkájukat, sokkal realisabb és részletesebb képet kapunk arról, hogyan valósul meg ténylegesen a kulturális javak védelme egy ellenséges környezetben. A Scuderia del Quirinalében 2023-ban rendezett *Arte Liberata 1937–1947: A háború elől megmentett remekművek* című kiállítás bemutatta azokat az olasz hősokeket, akik a második világháború során hozzájárultak Olaszország kulturális örökségének megmentéséhez. Például Francesco Arcangeli a bolognai, ferrarai, forlii és ravennai művészeti galéria felügyelőjelént 1941-ben a szakrális tárgyak és műalkotások evakuálásáért felelt ezekről a területekről, és naponta elbiciklizett, hogy ellenőrizze a tárgyakat rejtékhelyükön. Luigi De Grigori az összes olasz könyvtár védelmét irányította: ő választott biztonságos helyszínt az evakuáláshoz és megbízható tárolási módot a legértékesebb anyagok számára. Az egyik legfontosabb hozzájárulása az volt, hogy szabad mozgásteret adott a helyi könyvtárigazgatóknak, hogy a lehető legjobb döntéseket hozzassák meg gyűjteményeik vészhelyzeti védelme érdekében. Mario De Simone vezérigazgató szavai szerint a kiállítás célja az volt, hogy „tisztelegjen a Szépművészeti Hivatal fiatal tisztviselőinek azon csoportja előtt, akik művészettörténészek és a vatikáni szervezet képviselőinek segítségével, igencsak korlátozott eszközökre támaszkodva egy hazafias értékmegőrzési bravúrt hajtottak végre”.⁴

Anna D’Agostino cikke,⁵ amely Emilio Lavagnino 1943–1944-es naplója alapján készült, legalább nyolc további személyre hivatkozik, akik a szakrális tárgyak, festmények, palotaberendezések és egyéb kincsek evakuálása és elrejtése mellett műtárgyaknak a Vatikánba történő szállításában is segédkeztek, különösen a háború vége felé, amikor a német közigazgatás azt remélte, hogy kiürítheti a kulturális javak ismert raktárait, és északra viheti a tárgyakat. Ez a napló a többi hasonló beszámolóval együtt felbecsülhetetlen értékű azok számára, akik a kulturális örökség megóvásának nehézségeivel szembesülnek háborús időkben.

4 Barrata 2023.

5 D’Agostino 2020.

Lavagnino olyan élményekről mesél, mint a műalkotásokkal való utazás egy nyitott teherautón, a helyi tisztviselővel, köztük az egyház tagjaival folytatott egyezkedés, az üzemanyag beszerzése a fekete-piacon, a sérült tárgyak osztályozása (triage) és a mentést végrehajtók által megélt nehéz körülmények. E tapasztalatok megfontolandó tanulságokkal szolgálnak.

Az örökségvédelem hősei napjainkban

A második világháború során Európában szolgáló szövetséges katonák közül sokan osztoztak kulturális örökségük számos vonatkozásában azokkal a közösségekkel, amelyek ott éltek, ahol bevetették őket. A szövetséges műemlékvédelmi tiszteknek viszonylag könnyű volt a hagyományos megközelítési módokra támaszkodva segíteniük a helyi gondozókat abban, hogy megvédjék a kegyhelyekről, múzeumokból és kastélyokból kimenekített kulturális javakat. Érdeemes azt is megjegyezni, hogy bár vannak példák a csendes-óceáni térség kulturális javainak megmentésére, köztük a japán császári palotáéra és a kiotói szentélyekére, ezek száma igen alacsony az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és az európai országok közös örökségének megőrzésére fordított erőfeszítésekhez viszonyítva. A szerző tapasztalatai szerint a koreai, vietnami és más térségbeli konfliktusok idején nem volt példa arra, hogy az amerikai katonák bármilyen minőségben a délkelet-ázsiai kulturális javak védelmét szolgálták volna. Ma a nyugati világot képviselő katonák – a NATO-t is beleértve – abban a helyzetben találják magukat, hogy szinte rutinszerűen küldik őket a világ olyan részeire, ahol azok a kulturális értékek, amelyekkel találkoznak, jelentősen különböznek a sajátaitól. Ebben a helyzetben a helyi a kulturális örökség helyi gondozóinak azonosítása, a hozzájuk való alkalmazkodás és a velük kialakított partnerség fontosabb, mint valaha.

Mi, akik a konfliktuszónákban folytatott értékmegőrzésben vagyunk érdekeltek, gyakran találkozunk olyan kollégákkal, akik hajlandók akár

az életüket is kockára tenni azért, hogy megvédjék közösségük kulturális örökségét. Ezeknek az embereknek a bátorsága és szerencséje sok esetben a sikertörténeteik meggyőző modellekkel és tanulságokkal szolgálnak a jövőbeli erőfeszítésekhez. Sokan ismerik közülünk a timbuktuai könyvtárosok történetét.⁶ Esetükben az al-Káida közelgő érkezésétől tartva egy levéltáros megszervezte a kéziratgyűjtemények kimenekítését a város egész területéről Mali déli részére. A sikerhez számos tényezőre volt szükség: az anyagok jelentőségének felismerésére és megmentésük közös célként való elfogadására; elhivatott vezetésre; összehangolt tervezésre; több tucatnyi, ha nem több száz gondozó, könyvtáros, csempész és aggódó állampolgár bátor együttműködésére; stratégiai döntésre a szállításról, ez esetben arról, hogy az fém élelmiszer-tároló dobozokban történjen; kiváló kommunikációra, valamint biztonságos tárolási helyre az evakuált anyagok számára.

Egy másik kiváló példa a szarajevói Gázi Huszrev Bég Könyvtár megmentése.⁷ Miután szemtanúi voltak a szarajevói Nemzeti Könyvtár szándékos lerombolásának, a tette kész Mustafa Jahić igazgató vezetésével a Gázi Huszrev Bég Könyvtár munkatársai és önkéntesei banánosdobozokba csomagolták a könyvtár állományát, és nem kevesebb mint nyolcszor költöztették új helyre, gyakran az orvlövészek szeme láttára. Honnan származott ehhez a motiváció? A könyvtár egyik éjjeliőre fogalmazott úgy – aki beszámolt arról, hogyan mentette meg a könyvtár az életét –, hogy számára jobb lenne „együtt meghalni a könyvekkel, mint nélkülük élni”. Nemcsak hogy hasonlóak a szarajevói és a fentebb ismertetett timbuktuai történet tanulságai, de az anyagokat mindkét esetben kimenekítették, megőrizték és digitalizálással megosztották a konfliktus alatt, illetve után.

Az elmúlt harminc évben a konfliktusok, szankciók és megszállások súlyos veszélybe sodorták Irak ősi mezopotámiai régészeti lelőhelyeit az iraki múzeumi gyűjteményekkel együtt. Egyes régiókban a gazdasági és társadalmi rend összeomlása a régészeti lelőhelyek nagymértékű fosztogatásához vezetett. Irak egykori vezetője, Szaddám Huszein gyakran

6 Hammer 2017.

7 Verde 2016.

építtette saját palotáit, illetve a katonai létesítményeket olyan ikonikus helyszínek közelébe, mint Babilon és Ur. Az Ur városi zikkurat egyfajta „passzív” védelmet nyújtott az iraki légierő talili bázisának, mert Szaddám tudta, hogy a nyugati erők aligha indítanak légitámadást ellene, felmérve annak kockázatát, hogy az ősi zikkurat véletlenül sérülést szenvedhet. Irakban szintén több száz példát találunk arra, hogy kollégáink életüket nemzeti örökségük megőrzésének szentelték. A néhai dr. Abdul Amir al-Hamdani, aki pályája elején Nasszíria tartomány műemléki felügyelője volt, ahol Ur városa is található, Szaddám Huszein bebörtönözte, mert olyan fosztogatók ellen emelt vádat, akikről kiderült, hogy rokonságban állnak az uralkodócsaláddal. Amikor az amerikai katonák megérkeztek Talil bázisára, al-Hamdani afeletti kétségbeesésében, hogy az irakiak nem férhetnek hozzá az ókori helyszínhez, megkereste az amerikai vezetést, és sikerült elérnie, hogy arrébb helyezték a repülőtér kerítését, és így a helyszín iraki felügyelet alá kerüljön. Abdul Amir al-Hamdani később PhD-fokozatot szerzett egy amerikai egyetemen, és halálát megelőzően Irak kultúráért felelős minisztere volt.

Altubi sejk és családja generációk óta volt Uruk ősi városának, templomainak és zikkuratjainak felügyelője. A család a Német Régészeti Intézet (Deutsche Archäologische Institut – DAI) anyagi támogatásával még a harcok közepette is bátran védte a helyszínt, és a fosztogatástól is megóvta. Altubi sejk és családtagjai, valamint dr. al-Hamdani példaként szolgálnak a személyes bátorságra és azokra a képességekre, amelyek a kulturális javak védelméhez szükségesek a kihívást jelentő helyzetekben. Példájuk a külső partnerekkel való együttműködési képességet és annak előnyeit is szemlélteti. Dr. al-Hamdani nemcsak az Egyesült Államok képviselőivel működött együtt, hogy az iraki nép visszakaphassa Ur városának felügyeletét, hanem a Caribinieri békefenntartó misszióval is, hogy elejét vegyék a fosztogatásnak Nasszíria tartományban. Altubi sejknek a Német Régészeti Intézettel való együttműködése nemcsak családja anyagi támogatásához járult hozzá, hanem a helyszínek védelméhez és a régió viszonylagos biztonságának fenntartásához is. Mindkettejüknek szerepe volt továbbá abban, hogy az olasz csendőrségi szervezet műtárgyvédelmi egysége, a Carabinieri Tutela Patrimonio

Culturale támogatta az iraki régészeti lelőhelyek őrzési programjának újraindítását, valamint az örök egyenruhákkal, fegyverekkel, járművekkel és kommunikációs eszközökkel történő felszerelését, emellett pedig képzést is biztosított számukra.

Nino Ugrekhelidze, a georgiai védelmi minisztérium munkatársa a Blue Shield georgiai bizottságát képviselő Manana Tevzadzéval és az UNESCO-val együttműködésben kulturális örökségvédelmi kiképzést szervezett a georgiai hadsereg számára nemzetközi résztvevőkkel. A 2018-ban sikerrel lezajlott esemény jól mutatja, hogy a nem kormányzati szervezetek, a nemzetközi szervezetek és a hadsereg gyümölcsöző együttműködése lehetőséget teremt arra, hogy a katonai személyzetet megfelelően felkészítsék a kulturális javak védelmére. A lehetséges partnerek szakértő képviselői sokféleképpen járulhatnak hozzá a kulturális javak védelméhez a konfliktuszónákban. Fausto Pocar, az International Institute of Humanitarian Law (Humanitárius Jog Nemzetközi Intézete) igazgatója jó példa erre. Az intézet nemcsak kulturális javak védelmével kapcsolatos képzéseknek adott otthont, hanem a vonatkozó szakpolitikák, doktrínák és jó gyakorlatok kidolgozását célzó NATO Advanced Research Workshop záróülésének is. Pocar a Nemzetközi Büntetőbíróság bírója volt, és tanácsadóként szolgált az UNESCO kulturális javak védelmével foglalkozó katonai kézikönyvéhez.⁸ Az ENSZ-nél dolgozó Sophie Ravier környezetvédelmi portfólióját egészítette ki a kulturális javak védelmével, amikor olyan ENSZ-missziókban vett részt, mint a Maliban végrehajtott MINUSMA békefenntartó misszió.

Ihor Posivajlo még 2014-ben létrehozta a Majdan Múzeumot, amely az ukrainai kormányváltásnak állít emléket. Részt vett továbbá az ICCROM Elsősegélynyújtás és reziliencia a kulturális örökség számára válságok idején (First Aid and Resilience for Cultural Heritage in Times of Crisis – FAR) programján. A FAR-programot a „train the trainer” megközelítés jegyében tervezték, vagyis arra ösztönzi az ott végzeteket, hogy hazájukba visszatérve maguk is nyújtsanak képzést kollégáiknak a kulturális javak védelme tárgyában. Az ismeretátadás mellett ennek a megközelítésnek az a lényege, hogy helyi gondozók hálózatát hozza létre, akik a válsághelyzetekben segítségért fordulhatnak egymáshoz.

8 O’Keefe—Peron—Musayev—Ferrari 2016.

Ennek eredményeként Posivajlo kulcsszerepet játszott az örökségvédelem különböző területein dolgozó kollégák mozgósításában Ukrajnában és külföldön egyaránt, hogy összehangolt válaszlépést adjanak az Ukrajna kulturális javai ellen irányuló támadásra. A londoni Victoria és Albert Múzeum *Culture in Crisis* (Kultúra válságban) című konferenciasorozata szintén hálózatépítő megközelítést alkalmaz: a múzeum és támogató partnerei által szervezett találkozókön a kulturális örökségvédelem különböző területeinek nemzetközi képviselői kapnak lehetőséget a bemutatkozásra és egyúttal a kollégákkal való kapcsolatépítésre. Johanna Ndahekeleka Nghishiko, a Namíbiai Nemzeti Múzeum restaurátora például a nemrég Tbilisziben rendezett *Culture in Crisis* konferencián vett részt, és ő vált az összekötő kapoccsá az afrikai, európai és amerikai kollégák hálózatai között.

A kulturális javak definíciójának kiterjesztése

Minden ebben az írásban említett szakemberre több száz, ha nem több ezer olyan kolléga jut, akik nap mint nap azért dolgoznak világszerte – gyakran nehéz, sőt egyenesen kimondhatatlanul rossz körülmények között –, hogy biztosítsák közösségük örökségének továbbadását a következő generációknak. Egyáltalán nem szokatlan gondolat, hogy valaki az életét áldozza az örökség megmentéséért. Ha azonban a globális szintű kihívásokról gondolkodunk, a kulturális javak fogalmának nyugati vagy koloniális meghatározása helyett más paradigmára van szükség. Amikor a külföldi katonai személyzet abban a helyzetben találja magát, hogy segítséget kell nyújtania, rendkívül fontos, hogy ezek a katonák, béke- vagy rendfenntartók figyelemmel forduljanak a helyi gondozók felé annak érdekében, hogy azonosítani tudják a kulturális örökség elemeit, ki tudják jelölni a prioritásokat a mentés vagy védelem során, és kiderüljön számukra, miként lehetnek a leghasznosabbak.

Kultúrákon átívelő munkánk során a kulturális javak és örökség meghatározása exponenciálisan bővül. A természeti világban számos jelen-

séget találunk, amelyeket az ember talán sohasem változtatott meg, mégis szakrálisak. A víznyerőhelyek, oázisok, érdekes formájú kövek és sziklák, védett növények, fák és erdők mind-mind végtelen lehetőségeket kínálnak. Figyelembe kell vennünk az őshonos infrastruktúrák minden formáját, például az ősi vízrendszereket: karizokat, qanatokat, foggarákat, ciszternákat és öntözőárkokat. A mezőgazdasági tényezők is fontosak. A datolyapálmák, oljfaligetek, gyümölcsösök, szőlőskertek, rizsföldek, teraszok, különleges növény- és állatfajok, a minél jobb vízmegtartást szolgáló talajkialakítások egyaránt a helyi prioritási listák élén szerepelhetnek. A mezőgazdasági fenntarthatóság létfontosságú a közösség túlélése szempontjából, de gyakran további kulturális elem is járul hozzá. Lehet, hogy egy ligetben minden oljfa egy-egy családtagról kapta a nevét, ahogy egy pálmaliget vagy szőlőskert is családi örökséget képviselhet.

Az ismeretlen környezetbe kerülő katonai személyzetnek oda kell figyelnie azokra a nyomokra, amelyek valaminek a jelentőségére utalnak. Fákra és más növényekre kötött szalagok, dohánylevélkötegek, kőhalmok, szentélyek, szobrok, szokatlan mintázatba rendezett kövek

a sivatagban, de még az egyszerű jelek is mind árulkodók lehetnek. Olyan földrajzi jelenségek esetén, amelyek nem hordozzák az emberi tiszteletadás nyilvánvaló jeleit, érdemes azt tanácsolni a katonáknak, hogy ha egy jelenség szokatlannak tűnik vagy felkeltette a figyelmüket, jobb, ha tiszteletben tartják és elkerülik.

A katonák gyakran megfeledkeznek arról, hogy számolniuk kell a helyi ünnepek és idényjellegű események jelentőségével a közösségek életében. Az ICCROM⁹ kutatásai hasznos eszközöket kínálnak a béke és konfliktus indikátorainak jobb megértéséhez, emellett pedig a sebezhetőség értékelését segítő modellekkel és a helyreállításhoz szükséges esettanulmányokkal szolgálnak. Ha a közösség tagjai bizalommal gyűlnek össze felvonulásokon és ünnepeken, az a stabilitás egyik jó indikátora. A vallási naptár ismerete azonban nagyon fontos lehet az erőszak lehetőségének mérséklése szempontjából. A zarándokok gyakran rendkívül sebezhetőek, és az imádkozó vagy ünneplő emberekkel teli utak nem fognak azonnal rendelkezésre állni a katonai járművek vagy a kibontakozó katonai műveletek számára. Nemezszer előfordult, hogy az Irakban állomásozó amerikai katonáknak, különösen azoknak, akik az ellenőrző pontokon teljesítettek szolgálatot, váratlanul zarándokok ezreivel kellett szembenézniük. Azokon a területeken, ahol fennáll a konfliktus veszélye, előzetesen számolni lehet az ellenséges cselekményekkel. Például az UNESCO listáján szereplő kőtemplomokba tartó etióp ortodox zarándokok jóval sebezhetőbbek lehetnek az év legszentebb napjaiban, mondjuk a Miasszonyunk ünnepén, mint máskor. Ha a békefenntartók jelen lennének, arra használhatnák ezeket az információkat, hogy erősebb védelmet szervezzenek.

9 Tandon–Harrowell–Selter 2021; Harrowell–Tandon 2022.

A kulturális javak védelmének tervezése és oktatása

Otthon végzett munkánk javítható azzal, ha felkészítjük a katonai és bűnüldöző személyzetet a műveleti területen végzett munkára, hogy minimalizáljuk a nem szándékos károkat és maximalizáljuk a misszió sikerének lehetőségét, amikor a küldetésük ismeretlen tájakra és ismeretlen kulturális környezetbe vezérli őket. A New York állambeli Fort Drum bázis területén működő katonai létesítmény partnerséget alakított ki az Oneida nemzettel, az Onondaga nemzettel és a St. Regis Mohawk törzsszel, vagyis az őslakos haudenosaunee népekkel, akiket ősi kapcsolat fűz a bázis egyes helyszíneihez és a Fort Drum földjéhez. Amikor őslakos látogatóinkat és vezetőiket látjuk vendégül, katonáinknak lehetőségük nyílik arra, hogy gyakorolják a kultúrák közötti tiszteletet, megértést és kommunikációt. A Békefenntartó Kiképzőközpontok Nemzetközi Szövetsége (International Association of Peacekeeping Training Centres – IAPTC) is kiváló munkát végez ezen a téren, amikor bátorítja az őslakos közösségek részvételét világszerte rendezett nemzetközi találkozóiin, ahogy azt 2018-ban, az új-zélandi Aucklandben rendezett konferenciájuk esetében is tették. Az UNESCO is számos eredményes nemzetközi workshopot szervezett. A legjobb példa erre a hararei békefenntartó kiképzőközpontban tartott képzés, ahol az afrikai békefenntartó erők képviselői nemcsak tanfolyamokon és előadásokon vettek részt, hanem találkoztak a Zimbabwei Nemzeti Múzeum munkatársaival is, hogy megvitassák a múzeum és gyűjteményei hatékony védelmét.

Következtetés

Elismerés illeti a Magyar Nemzeti Múzeumot azért a kezdeményezésért, hogy a nemzetközi katonai személyzet széles körét hozta össze tudományos és örökségvédelmi szakemberekkel, hogy találkozhasanak, eszmét cserélhessenek és megvitathassák a kulturális javak védelmét szolgáló katonai és bűnüldözési képességek fejlesztésének lehetőségeit Európában és azon túl. Ennek kulcsa továbbra is az odafigyelés, a partnerség, a felismerés és a tisztelet, hogy jó döntések szülessenek a támogatás, a megfelelő cselekvés és a segítségnyújtás terén.

Bibliográfia

- Barrata, Ilaria 2023. From Pasquale Rotondi to Fernanda Wittgens, Our Monuments Men Who Saved Art: the Exhibition in Rome. *Finestre sul'Arte*, 2023. február 28. <https://www.finestresullarte.info/en/exhibition-reviews/from-pasquale-rotondi-to-fernanda-wittgens-our-monuments-men-who-saved-art-the-exhibition-in-rome>.
- Brey, Ilaria Dagnini 2010. *The Venus Fixers. The Remarkable Story of the Allied Soldiers Who Saved Italy's Art During World War II*. New York.
- D'Agostino, Anna 2020. News of an Artistic Rescue: the Diary of Emilio Lavagnino (1943–1944). *The Imaginary City*.
- Hammer, Joshua 2017. *The Bad-Ass Librarians of Timbuktu*. New York.
- Harrowell, Ellie – Tandon, Aparna 2022. *Community-Based Heritage Indicators for Peace; A Tool for Measuring Peace*. Rome.
- Hartt, Frederick 1949. *Florentine Art Under Fire*. Princeton.
- Nicholas, Lynn 1994. *The Rape of Europa. The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*. New York.
- O'Keefe, Roger – Peron, Camille – Musayev, Tofiq – Ferrari, Gianluca 2016. *Protection of Cultural Property. Military Manual*. Paris.
- Rorimer, James 1950. *Survival. The Salvage and Protection of Art in War*. New York.

Tandon, Aparna – Harrowell, Ellie – Selter, Elke 2021. *Outil d'évaluation de la consolidation de la paix pour la récupération et la réhabilitation du patrimoine*. Rome.

Verde, Tom 2016. Saving Sarajevo's Literary Legacy. *AramcoWorld* 67, 24–33.

Fordította Borbély Katalin

AZ ÖRÖKSÉGVÉDELEM FINANSZÍROZÁSA: A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG HELYE A HUMANITÁRIUS SEGÍTSÉGNYÚJTÁSBAN

VANESSA FRAGA

programigazgató

Cultural Emergency Response (CER)

v.fraga@culturalemergency.org

A kulturális örökség egyéni és kollektív identitásunk meghatározó része; számtalan módon gazdagítja életünket, összeköt bennünket a múltunkkal, lehetővé teszi, hogy megértsük helyünket az emberiség történelmében, segít összetartani a közösségeinket, és megalapozza a jövőnket. Röviden, része annak, ami emberré tesz bennünket. A kulturális örökség védelme mégis gyakran figyelmen kívül marad a humanitárius segítségnyújtás és a katasztrófavédelmi feladatok ellátása során. A Cultural Emergency Response (CER) részéről komoly erőfeszítéseket teszünk arra, hogy párbeszédet kezdeményezzünk annak érdekében, hogy felhívjuk a figyelmet az örökségvédelem jelentőségére és sürgető

voltára, így orvosolva az említett hiányosságot. Célunk azonban nem csupán e sürgető mivolt tudatosítása, hanem egyúttal az örökségvédelem és a humanitárius segítségnyújtás közötti szinergiák feltárása. A kultúrát alapvető emberi szükségletnek tekintjük, amely fontos szerepet játszik a közösségek válsághelyzeteket követő helyreállításában, ellenálló képességük fejlesztésében és jóllétük biztosításában. Mindezek érdekében erőfeszítéseket teszünk az innovatív megoldások kidolgozására, valamint a terület egészének inspirálására helyi partnereinkkel való együttműködésünk révén.

A CER nagy hangsúlyt helyez az örökségvédelem széles körű hatásának bemutatására, jelentőségének tudatosítására, és kampányt folytat annak beépítéséért a humanitárius cselekvési tervekbe és segélyezési programokba. Célunk annak elősegítése, hogy a kultúra hangsúlyosabb szerepet kapjon mind a válaszlépések és a helyreállítás, mind a fenntartható fejlődést szolgáló koncepciók kialakítása és azok finanszírozása során. Célunk továbbá, hogy minél szélesebb körben ösztönözzük a gondolkodást az örökségvédelemről mint humanitárius kérdésről, és úttörő szerepet vállaljunk az innovatív megoldások kidolgozásában. Ennek érdekében olyan közös adatgyűjtési kezdeményezésekben veszünk részt más nemzetközi örökségvédelmi, tudományos és humanitárius szervezetekkel, amelyek az örökségvédelmi erőfeszítések hatását szemléltetik. Emellett szorosan együttműködünk helyi partnereinkkel a kihívások azonosítása, illetve a rájuk adott válaszok és jó gyakorlatok kidolgozása érdekében. Ismereteinket aktívan megosztjuk, eredményeinket pedig figyelemfelkeltő kampányok, illetve érdekvényesítő és lobbitevékenység révén terjesztjük.

Hogyan segíthet a kultúra a válságban lévő embereken? Tekinthejtük-e a kultúra védelmét humanitárius kérdésnek? A CER által támogatott projektek többsége a kulturális örökség emberközpontú jellegére összpontosít, valamint arra, milyen hatással van az egyének és közösségek jóllétére.

A CER kiáll a kulturális örökség jelentősége mellett válsághelyzetekben.

Fordította Borbély Katalin

BIZTONSÁGIASÍTÁS ÉS EMBERI JOGOK: ÚJ MEGKÖZELÍTÉSEK A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELMERE KRÍZISHELYZETEK BEN

PUSKÁS ANNA, PHD

projektmenedzser

MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum

tudományos munkatárs

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

puskas.anna@mnm.hu

Bevezetés

A művészeti, tudományos vagy istentiszteletre szánt épületek, intézmények, történelmi műemlékek, illetve az ezekben elhelyezést nyert művek hadi célokra való igénybevétele, valamint háborúk során való lefoglalása, megrongálása, megsemmisítése tekintetében a nemzetközi hadijog/humanitárius jog már a 19. századtól kezdve határozott tiltásokat rögzített. És nem csupán azért, mert azok a (magán- vagy köztulajdonban álló) polgári javak részét képezték. Az az értelmezés,

miszerint ezek az alkotások, emlékek, épületek egy nemzet, közösség, de akár az egész emberiség számára fontosnak vélt vívmányok és identitáselemek megtestesítői, és ezért intézményes és jogi védelmet igényelnek, a felvilágosodás eszméiből eredeztethető.

A vonatkozó nemzetközi jogi szabályozás legteljesebb és mind a mai napig irányadó kerete a második világháborús tapasztalatokra reflektálva 1954-ben került megszövegezésre. Az ekkor elfogadott Hágai Egyezmény 1999-ben egy további kiegészítő jegyzőkönyvvel bővült, az eredeti egyezmény hiányosságaira válaszul.¹ Említést érdemelnek továbbá a nemzetközi humanitárius jog általános szabályait lefektető 1949-es Genfi Egyezmények 1977-ben elfogadott kiegészítő jegyzőkönyvei is, amelyek szintén explicit módon rendelkeztek a kulturális javak és kegyhelyek – mint speciális védelem alá eső polgári javak – védelméről.²

A kilencvenes évek délszláv háborúja élesen rávilágított a kulturális örökség érzékeny szerepére (etnikai, vallási) identitásbeli törésvonalak mentén zajló fegyveres összetűzések során. A háború számos példát szolgáltatott arra, hogyan válhat egy adott közösség ellen irányuló katonai stratégia elemévé a rombolás, elég csak a mostari Öreg-híd felrobbantására vagy a szarajevói Nemzeti Könyvtár épületének felgyújtására gondolni. Az európai kontinensen a 2022 februárjában kezdődött orosz–ukrán fegyveres konfliktus mutat rá újra e kihívás súlyosságára.

A háborús műveletek mellett 2001-et követően a nemzetközi terrorizmus által jelentett biztonsági kockázatok generálták a kulturális örökség védelme kapcsán e tanulmányban vázolandó biztonságiasítási folyamatot egyes nemzetközi szervezetek részéről. Ebben az afganisztáni Bamijáni-völgyben található Buddha-szobrok 2001. márciusi Talibán általi – széles körű médiafigyelemmel kísért – felrobbantása tekinthető kiindulópontnak. Majd a 2010-es évek dzsihadista terrrorszervezeteinek aktivitása Afrikában és a Közel-Keleten, nevezetesen 2012-ben Timbuk-

- 1 A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivételének tilalma tárgyában); A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyve, 1999. március 26.
- 2 Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő I. Jegyzőkönyv a nemzetközi, valamint a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről.

tuban, illetve 2014-től Irak és Szíria területén történt propagandisztikus rombolások sok esetben világörökségi helyszíneket illetően jelentett újabb fordulópontot a nemzetközi fellépés terén e tekintetben. Ezzel párhuzamosan a műtárgyak fosztogatásának és illegális kereskedelmének terrorizmusfinanszírozásban való potenciális szerepe is a biztonságpolitikai gondolkodás homlokterébe került.

Jelen tanulmány amellettt érvel, hogy a hidegháború lezárultát követő időszakban – és különösen az utóbbi egy évtizedben – két meghatározó tendencia figyelhető meg a kulturális örökség válsághelyzetekben való védelmével kapcsolatos megközelítést illetően a nemzetközi közösség részéről: a kulturális örökség védelmének biztonságiasítása, illetve az emberi jogok nemzetközi jogi védelmével való kapcsolatának megerősödése. E két folyamat egyrészt határozott eltolódást jelent a hagyományos nemzetközi és a humanitárius jogi megközelítéshez képest, másrészt az örökségvédelmi és védelmi-biztonsági szektorok közötti szorosabb együttműködésre ösztönöz.

Biztonságiasítási folyamat a kulturális örökség védelmében?

A „biztonságiasítás” (securitization) koncepcióját először a Koppenhágai Egyetem kutatói, Ole Waever, Barry Buzan és szerzőtársaik határozták meg,³ reflektálva a hidegháborús korszak lezárultát követő változásokra a globális biztonsági környezetben. A koncepcióval kapcsolatos széles körű társadalomtudományi szakirodalmi bázis feldolgozása bőven túlmutat jelen írás keretein, a szerző csupán a jelenség mibenlétét és a téma szempontjából legfontosabb elemeit kívánja itt felvázolni.

A biztonságiasítás egy olyan politikai folyamatot takar, amelynek során bármely, egy közösség számára releváns kérdés politikai, sőt azon túl biztonsági üggyé válhat. Ez két lépésben történik: egyrészt a „biztonságiasítást végző aktor” (általában a politikai elit) az adott kérdést megfelelő retorikai struktúrába ágyazva létfenyegetésként állítja be a nyilvánosság előtt (biztonságiasítási lépés), másrészt pedig azt a hall-

3 Lásd Waever 1995; Buzan–Waever–Wilde 1998.

gatóság akként fogadja el, s ezáltal legitimálja a politikai döntéshozók számára rendkívüli intézkedések foganatosítását.⁴

A koncepció – bár biztonságpolitikai jelenséget ír le – elsősorban a nyelvelmélet eszközeit alkalmazza, s központi eleme a nyelvelméleti szakirodalomban J. L. Austin nevéhez köthető beszédaktus (speech act),⁵ amely ez esetben a fenyegetés megfogalmazását, nyilvánosság előtti deklarálását takarja. E koncepció kiindulópontja, hogy a nyelvhasználat nem csupán információátvitel, hanem önmagában cselekvésnek tekinthető: "maga a kimondás az aktus. A szavak kiejtésével teszünk valamit."⁶ Azonban fontos kiemelni, hogy a folyamat a nyelvészeti-nyelv-tani tényezők mellett a társadalmi kontextus által is behatárolt: a fenyegetés azonosítása és egy ügy akként való elfogadottsága (sikeres beszédaktus) társadalmi konszenzuson alapul. Ebben szerepet játszik a kérdés történelmi-kulturális beágyazottsága, a fenyegetés típusa, az időzítés vagy éppen a biztonságiasítást végző aktor pozíciója és támogatottsága az adott közösségen belül.⁷ Megjegyzendő, hogy a média is fontos szerephez jut: a biztonságiasítás a média önálló keretezési (framing) eszközeként funkcionálhat, másrészt a média hatásaként is értelmezhető, amennyiben az felerősít vagy elhallgat bizonyos témákat.⁸

A kulturális örökség védelmét tekintve az utóbbi évtizedben a közel-keleti és afrikai térségben aktív terrorszervezeteknek betudható pusztítások – és azok médiakommunikációja (különösen a közösségi médián keresztül) – jelentős globális politikai konszenzust voltak képesek teremteni.⁹ E konszenzus eredményeképpen a 19. század második fele óta meglévő nemzetközi humanitárius jogi megközelítés helyett egyre inkább a nemzetközi béke és biztonság szempontjából való megközelítés, biztonságpolitikai kontextusba helyezés vált dominánssá a nemzetközi közösség részéről (átkeretezés). E változás azzal a megközelítésbeli eltolódással is párhuzamban áll, hogy a kulturális örökség védelme és megóvása konfliktusok idején egyre kevésbé az egyes műtárgyak és helyszínek által képviselt értékek megőrzését

4 Buzan–Waever–Wilde 1998.

5 Lásd Austin 1990.

6 Buzan–Waever–Wilde 1998, 26.

7 Balzacq 2011, 1–30.

8 Vultee 2023, 99–117.

9 Christensen 2022.

helyezi előtérbe elszigetelt módon, hanem azt az identitás, az egyén és a közösség túlélésének részeként kezelik.¹⁰

A kulturális örökség védelmének biztonságiasítási folyamata ezzel együtt egy tágabb biztonsági környezetbe ágyazódik be. Ez többek között az identitáspolitikák hangsúlyosabbá válásában, valamint a kulturális hovatartozásnak és identitásnak a(z egyre inkább transznacionális) biztonsági közösségek kialakulásában és működésében játszott meghatározó szerepében is megjelenik.¹¹ A konfliktusok megváltozott jellege és a hadviselés változó eszköztára (hibrid hadviselés),¹² a közösségi média növekvő szerepe, valamint a kulturális javak illegális kereskedelme és annak a terrrorszervezetek műveleteinek finanszírozásában játszott potenciális szerepe mind a szerepvállalás újragondolására sarkallta a nemzetközi közösséget.¹³ E biztonságiasítási folyamat három – retorikai, normatív és gyakorlati – szinten ment végbe,¹⁴ amelynek egyes elemeire utalok a későbbiekben.

A szakirodalom által helyenként „bamijanizációként”¹⁵ is illetett folyamat első eleme a kulturális örökség szándékos rombolásával kapcsolatos 2003-as UNESCO-nyilatkozat¹⁶ volt. A kifejezés a nemzetközi közösség mobilizációjára utal az afganisztáni Bámiján-völgy Buddha-szobrainak 2001-es felrobbantását követően, amit jelentős médiafigyelem is kísért.¹⁷ A Talibán 2001. márciusi akciója, illetve a nemzetközi reakciók a szélsőséges iszlamista terrorizmus növekvő mértékével együtt világítottak rá annak szükségére, hogy a kulturális örökség ellen elkövetett propagandacélzatú, irányított és megtervezett támadó akciókat a nemzetközi büntetőjog keretein belül, valamint a fegyveres összetűzések jogán kívül is kezelni tudják. E folyamatnak pedig a 2014. márciusban az iszlám kalifátust létrehozó – így jelentős területet is felügyelete alá vonó – Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) akciói adtak új lendületet, amire egyes szerzők az előbbi

10 Rosén 2022a.

11 Rosén 2017; Rosén 2022a.

12 Rosén 2022b.

13 Rosén 2022a.

14 Hausler–Jakubowski 2022.

15 Lásd Lostal 2015; Russo 2019.

16 UNESCO Declaration Concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, 2003. október 17.

17 A Talibán az Al-Jazeera egyetlen újságíróját engedte a helyszínre, hogy élőben közvetítse a rombolás utolsó fázisát.

mintájára – a Palmürában 2015 augusztusában a terrrorszervezet által felrobbantott ókori szentélyekre utalva¹⁸ – „palmürizálásként” hivatkoznak. Utóbbi folyamat csúcspontjának annak nemzetközi legitimálását tartják, hogy akár katonai eszközök alkalmazására is sor kerülhet a kulturális örökség védelme érdekében.¹⁹

A biztonságiasítás hagyományos modelljétől két tekintetben azonban eltérés mutatkozik. Egyrészt e folyamatban a különböző funkcionális aktorok is meghatározó szerepet játszottak (a tudományos szféra képviselői, régészek, művészettörténészek, nem kormányzati szervek, közgyűjtemények stb.).²⁰ Másrészt az nem (csak) állami szinten, hanem elsősorban nemzetközi és regionális szervezetek keretében ment végbe. Az UNESCO esetében például a korábbi főigazgató, Irina Bokova retorikájában megfigyelhető volt az események szisztematikusan „kulturális tisztogatásként” történő keretezése, az örökség megóvásának a közösségek védelmével való párhuzamba állítása és a nemzetközi biztonságra gyakorolt hatásának kiemelése, összefüggésben a konfliktusok megváltozott természetével és az erőszakos extrémizmus jelenségének megerősödésével. Proaktív retorikájával és fellépésével az UNESCO kulcsszerepet játszott e nemzetközi biztonságiasítási folyamatban, s az ENSZ szakosított szerveként motorjává vált az ENSZ keretein belüli, a nemzetközi béke és biztonság, valamint az örökségvédelem összekapcsolását célzó döntéshozatalnak. Emellett az UNESCO saját relevanciáját és legitimitációját is képes volt megerősíteni a válságkezelésben vállalt szerepével.²¹

Hasonló keretezés volt megfigyelhető más globális és regionális szervezetek döntéshozó testületei részéről is, ami némileg eltérő időpontokban új jogi normák és stratégiai keretek elfogadásához, valamint biztonságpolitikai eszközök mobilizálásához is vezetett (például a kulturális örökség védelmének egyes békeműveletek mandátumába való integrációja²² vagy örökségvédelmi szakértők alkalmazása nemzeti fegyveres erőkn belül). Míg az ENSZ esetében a Biztonsági Tanács

18 Illetve az ezzel összefüggésben elkövetett brutális akciók a palmürai ókori romok között: 25 fogva tartott szír katona lefejezése, valamint Khaled al-Asaad elismert szír régész megcsonkítása és felakasztása 2015 nyarán.

19 Russo 2019.

20 Russo 2019.

21 Leloup 2024.

22 Erről bővebben lásd például Foradori 2017; Puskás 2020.

2017-ben elfogadott – e tekintetben történelmi jelentőségű – 2347-es számú határozata „legitimálta a narratívát”,²³ addig a NATO esetében a 2019-ben kiadott kettős parancsnoki irányelv,²⁴ illetve a kulturális javak védelmének a szervezet humánbiztonság-konceptiójába való 2019-es integrálása emelendők ki normatív szemszögből. Az Európa Tanács legfontosabb eredménye a kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló egyezmény (Nicosiai Egyezmény) 2017-es elfogadása, az Európai Unió tekintetében pedig a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló 880/2019. számú rendelet,²⁵ a 2021-es EKSZ-konceptió²⁶ és tanácsi következtetések²⁷ emelendők ki.

Emberi jogok és a kulturális örökség rombolása

„Világos, hogy most már meg kell értenünk, hogy amikor a kulturális örökséget támadás éri, akkor az embereket és alapvető emberi jogait is támadás éri” – nyilatkozta Karima Bennoune, az ENSZ 2015 és 2021 közötti, kulturális jogokért felelős speciális jelentéstevője Ahmad Al Faqi Al Mahdi Nemzetközi Büntetőbíróság (NBB) előtti pere kapcsán,²⁸ „kulturális hadviselésnek”²⁹ titulálva a jelenséget. Bennoune az ENSZ Közgyűlése számára készített 2016-os jelentésében kijelölte a 2015–2018 közötti időszakra vonatkozó prioritásait, a kulturális örökség szándékoltpusztításának különböző kulturális jogokra gyakorolt hatására fókuszálva, s egy emberi jogi megközelítést szorgalmazott. Az emberi

23 Christensen 2022.

24 NATO Bi-Strategic Command Directive 086-005 on Implementing Cultural Property Protection in NATO Operations and Missions, 2019. április 1.

25 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete (2019. április 17.) a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról.

26 9962/21. Concept on cultural heritage in conflicts and crises. A component for peace and security in European Union’s external action. European External Action Service, 2021. június 18.

27 9837/21. Council Conclusions on EU Approach to Cultural Heritage in conflicts and crises, 2021. június 21.

28 UN 2016.

29 UNESCO WHC 2016.

jogok (különösen a kulturális jogok, azon belül is a kulturális életben való részvételhez való jog) védelme és a kulturális örökségvédelem közti kapcsolat kiindulópontja, hogy az örökség ellen elkövetett támadások az azt létrehozó, megőrző és továbbörökítő közösségre, annak kulturális identitására is jelentős hatást gyakorolnak, illetve gyakran más, az emberi méltóság és az emberi jogok sérelmével járó cselekményekkel összefüggésben történnek.³⁰ Jelen alfejezet e kapcsolat hangsúlyossá válását kívánja röviden felvázolni két jogeseten keresztül.

Első példaként Ahmad Al Faqi Al Mahdinak a hágai székhelyű Nemzetközi Büntetőbíróság előtti ügye említendő, amely több szempontból is úttörő jelentőséggel bírt. A Maliban született, az Ansar Dine³¹ elnevezésű terrorszervezethez köthető, abban 2014-ig vezető tisztséget betöltő Al Mahdi esete az első ügy, amelyben egy iszlamista szervezethez köthető személy került a nemzetközi büntetőtörvényszék elé, valamint az első (és eddig egyetlen) alkalom, hogy valaki kizárólag a Római Statútum 8. cikk 2. (e) (iv) alpontjában foglalt tényállásra hivatkozva került elítélésre, amely háborús bűntettként rendeli büntetni támadások szándékos indítását „vallási, oktatási, művészeti, tudományos vagy jótékony célú épületek, történelmi műemlékek, kórházak vagy olyan helyek ellen, ahol a betegeket és sebesülteket gyűjtik össze”, amennyiben azok nem minősülnek katonai célpontnak.³²

A terrorszervezet vezetője 2012. június végén az Észak-Maliban található Timbuktu – többségében világörökségi védettség alatt álló – történelmi és vallási épületeinek (mauzóleumok, mecsetek) lerombolását rendelte el, amelynek végrehajtásával Al Mahdit – mint a helyi Hisbah (iszlám vallási rendőrség) vezetőjét – bízták meg. A tuareg származású Al Mahdit 2015 szeptemberében szállították Hágába, hogy ott feleljen a nemzetközi büntetőtörvényszék előtt kilenc mauzóleum és egy mecset súlyos megrongálása, illetve lerombolása miatt. A büntető törvényszék 2016 szeptemberében kilenc év börtönbüntetésre ítélte háborús bűntett társelkövetőjeként (ezt később két évvel csökkentette). 2017 augusztusában továbbá 2,7 millió euró értékű egyéni és kollektív jóvátételi

30 A/HRC/31/59 2016.

31 2017-ben beleolvadt a Jamáa Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin (JNIM) elnevezésű dzsihádistá ernyőszervezetbe.

32 A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma, 8. cikk 2. (e)(iv).

költséget is megállapított Timbuktu közössége, valamint szimbolikus 1 eurós jóvátételt Mali népe, illetve az UNESCO számára.³³ E lépés az épületekben okozott fizikai károk, valamint a járulékos gazdasági veszteségek mellett a morális sérelem – „(i) lelki fájdalom és gyötrellem, beleértve a gyermekkor, a lehetőségek és a kapcsolatok elvesztését azok körében, akik a védett épületek megtámadása miatt menekültek el Timbuktaból, és (ii) a kultúra megzavarása”³⁴ – jóvátételét is szolgálta.

A büntetőbíróság az eljárás során elsősorban a helyi lakosságot mint „örökségközösséget”³⁵ helyezte középpontba, „viktimizálta”, szoros kapcsolatot vonva az örökség materiális (lerombolt kegyhelyek) és immateriális (a hozzájuk kapcsolódó hiedelmek, szokások, a közösség életében betöltött szerepük és ezek gyakorlatának megszakadása) dimenziója között. A vádat képviselő főügyész megfogalmazásában „Mali népe igazságot érdemel a városai, hite és közösségei ellen elkövetett támadások miatt. Félreértés ne essék: az Ahmad Al Faqi Al Mahdi ellen felhozott vádak a legsúlyosabb bűncselekményekről szólnak; pótolhatatlan történelmi műemlékek lerombolásáról van szó, és egész népek méltósága és identitása, valamint vallási és történelmi gyökerei elleni érzéketlen támadásról.”³⁶ A törvényszék elismerte, hogy a kulturális örökség elpusztítása jelentős káros hatást gyakorolhat a helyi lakosságra – hivatkozva annak „szimbolikus és emocionális értékére”, az emberek érzelmi kötődésére ezen épületekhez a bűncselekmény súlyosságának megítélése során.³⁷ Ezzel explicit módon utalt arra, hogy az bizonyos emberi jogok (elsősorban kulturális jogok) közvetett megsértésének tekinthető.

A nemzetközi hadijog kodifikációjának igénye egészen a 18. századig nyúlik vissza, aminek a kezdetektől része volt a kulturális szempontból értékes épületek, tárgyak – mint a polgári javak egy speciális kategóriája – megóvásának kötelezettsége, amely alól csupán a katonai szükségesség³⁸ jelent kivételt. A kulturális örökség háborús védelmére vonatkozó nemzetközi joganyag – amelynek legfontosabb eleme éppen

33 ICC 2017.

34 ICC 2017, 85. pont.

35 Pinton 2020.

36 ICC 2015.

37 ICC 2016, 79. pont.

38 Erről bővebben lásd Puskás 2023.

a humanitárius jog keretein belül született, fent említett 1954. évi Hágai Egyezmény – hagyományosan a tárgyi örökség megóvására és integritására fókuszált. Csupán az utóbbi években figyelhető meg egyfajta eltolódás az azt létrehozó, körülvevő és továbbörökítő közösséggel való kapcsolata irányába.³⁹ Ez együtt járt az 1954-es egyezmény által bevezetett „kulturális javak” terminológiával szemben a kulturális örökség fogalma alkalmazásának elterjedésével.⁴⁰

E hangsúlyeltolódás tükröződik az Al Mahdi-ügyben is, amely a bíróság részéről egy kifejezetten antropocentrikus – és kizárólag az örökség ideológiai indíttatású felszámolására irányuló szándékra fókuszáló – megközelítést eredményezett. Bár sokan üdvözölték és jelentős előrelépésnek tartották a döntést, egyes szerzők szerint az akár káros is lehet a kulturális örökség nemzetközi büntetőjogi védelmére nézve: „ha az ügyészség által támogatott antropocentrikus olvasat érvényesülne, az NBB (és minden bíróság, amely követi a példáját) potenciálisan szemet hunyna az olyan epizódok, károk és pusztítások felett, amelyek nem érintik egy adott népesség társadalmi vagy kulturális szokásait”.⁴¹

Másik példaként Örményország 2021 szeptemberében Azerbajdzsán ellen a 2020-as hegyi-karabahi konfliktus és a terület azt követő azeri megszállása kapcsán a – hágai székhelyű, az ENSZ elsődleges bírói szerveként funkcionáló – Nemzetközi Bíróság előtt indított pere említendő (Azerbajdzsán egy héttel később viszontkeresetet nyújtott be Örményországgal szemben). A per e tanulmány szempontjából való relevanciája, hogy a faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény (CERD) alapján a történelmi, kulturális és vallási helyszínek megrongálását, lerombolását vagy átalakítását a faji megkülönböztetéssel, illetve konkrétan a CERD 5. cikk (e)(vi) alpontjában foglalt kulturális tevékenységekben való egyenlő részvétel jogával hozta összefüggésbe. Egyesek üdvözölték a döntést, amely szerintük új utat nyithat, és precedensértékkel bírhat az örökségrombolás elleni küzdelemben, illetve a kisebbségi és őslakos népesség örökségének védelmében globális szinten,⁴² míg például a bíróság egyik bírója kü-

39 Erről lásd Lostal 2017, 45–58; Renold–Chechi 2022.

40 Renold–Chechi 2022.

41 Lostal 2017, 55.

42 Ambartsumian 2021; Kirchmair 2022.

lönvéleményében arra figyelmeztetett, e döntés azt a kockázatot hordozza magában, hogy az egyezményt olyan „gyűjtődénné” változtatja, amelybe mindenféle követelt jogot bele lehet tölteni.⁴³

A Nemzetközi Bíróság 2021. december 7-én született végzésében foglalt átmeneti intézkedések szerint Azerbajdzsánnak „[a]z örmény kulturális örökséget – többek között, de nem kizárólagosan a templomokat és más istentiszteleti helyeket, emlékműveket, műemlékeket, tereptárgyakat, temetőket és műtárgyakat – érintő vandalizmus és gyalázás megelőzése és megbüntetése érdekében minden szükséges intézkedést meg kell tennie”.⁴⁴ A bíróság döntésének ellenére a bizonyítékok alapján a területen található örmény örökség deszakralizálására, felszámolására irányuló akciók ezt követően is történtek,⁴⁵ ennek mértéke egyes szakértők szerint Hegyi-Karabah 2023-as Azerbajdzsánhoz csatolásával tovább erősödött.⁴⁶

Összegzés

A tanulmány a kulturális örökség válsághelyzetekben (nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusok, terrorizmus) való védelmének két aktuális trendjét vizsgálta: a biztonságiasítást és az emberi jogi perspektívák erősödését. A biztonságiasítás mint megközelítés a bamijáni Buddha-szobrok 2001-es lerombolása után jelent meg, majd a 2010-es években Maliban, illetve Irak és Szíria területén történt események után vált dominánssá, és a nemzetközi közösség fokozottabb szerepvállalásához vezetett a kulturális örökség védelmében. Ennek keretében új jogi normák és stratégiai keretek születtek globális és regionális szinten, amelyek katonai eszközök bevetését is lehetővé teszik a kulturális javak megóvása érdekében. E folyamat eredményeként kialakult egy olyan kulturális örökségvédelmi paradigma, amely a hangsúlyt a múlt ránk hagyományozott értékeinek megőrzéséről a

43 180-20231117-ORD-01-01-EN.

44 180-20231117-ORD-01-00-EN.

45 AL AZE 2/2023.

46 Pontone 2023.

biztonságpolitikai érdekekre helyezte át nemzetközi szinten. A kulturális javak védelme a humanitárius jog területéről a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának kérdéskörébe került át. Ez az örökség–biztonság nexus megerősödéséhez vezetett, ami felhívja a figyelmet egyrészt az interdiszciplináris kutatások, másrészt az örökségvédelmi, valamint a védelmi és biztonsági szektorok együttműködésének szükségességére.

Ezzel párhuzamosan az emberi jogi perspektívák is egyre hangsúlyosabbá válnak a kulturális örökség válsághelyzeti védelmében. A pusztítás nem csupán az épületekben és műtárgyakban okoz kárt, de az örökség köré szerveződő közösségek identitását, valamint emberi (elsősorban kulturális) jogait is sérti. A Nemzetközi Büntetőbíróság, illetve a Nemzetközi Bíróság bemutatott ítéletei jogi precedenseket teremthetnek az örökségrombolás elleni küzdelemben, kimondva, hogy a kulturális örökség elpusztítása az örökséghez kapcsolódó közösségek alapvető jogainak megsértését is jelenti.

E két tendencia, nevezetesen a biztonságiasítás és az emberi jogi perspektíva kölcsönösen erősíti egymást: míg az előbbi a szükséges erőforrásokat és politikai támogatást biztosítja, addig az utóbbi a beavatkozások legitimitását és morális kereteit teremti meg.

Bibliográfia

- Ambartsumian, Yelena 2021. International Court of Justice Rules Azerbaijan Must Stop Destroying Armenian Cultural Heritage in Artsakh. *Hyperallergic.com*, 2021. december 7.
- Austin, John Langshaw 1990. *Tetten ért szavak*. Budapest.
- Balzacq, Thierry 2011. A Theory of Securitization: Origins, Core Assumptions, and Variants. In: Thierry Balzacq (ed.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York, 1–30.
- Buzan, Barry – Waever, Ole – Wilde, Jaap de 1998. *Security. A New Framework For Analysis*. Colorado.
- Foradori, Paolo 2017. Protecting Cultural Heritage during Armed Conflict: the Italian Contribution to 'Cultural Peacekeeping'. *Modern Italy* 22, 1–17.

- Hausler, Kristin – Jakubowski, Andrzej 2022. Combating Illicit Trade in Cultural Objects to Defend Peace and Security. In: Claire Finkelstein – Derek Gillman – Frederik Rosén (eds.): *The Preservation of Art and Culture in Times of War*. Oxford, 161–185.
- Kirchmair, Lando 2022. Cultural Heritage and the International Court of Justice: Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan), Provisional Measures, Order of 7 December 2021. *International Journal of Cultural Property* 29, 563–575.
- Leloup, Mathilde 2024. Turning Destruction into an Opportunity. Understanding the Construction of Timbuktu’s “Success Story” by UNESCO. In: José Antonio González Zarandona – Emma Cunliffe – Melathi Saldin (eds.): *The Routledge Handbook of Heritage Destruction*. London & New York, 230–341.
- Lostal, Marina 2015. Syria’s World Cultural Heritage and Individual Criminal Responsibility. *International Review of Law* 2015/3, 1–17.
- Lostal, Marina 2017. The Misplaced Emphasis on the Intangible Dimension of Cultural Heritage in the Al Mahdi Case at the ICC. *Inter Gentes* 1/2, 45–58.
- Pinton, Simona 2020. The ICC Judgement in Al Mahdi: Heritage Communities and Restorative Justice in the International Criminal Protection of Cultural Heritage. *Seattle Journal for Social Science* 19, 347–386.
- Pontone, Maya 2023. Azerbaijan Escalates Attacks on Armenian Heritage Sites. *Hyperallergic.com*, 2023. december 27.
- Puskás Anna 2020. A 21. századi konfliktusok jellemzői és a „kulturális békefenntartás” felértékelődése. *Szakmai Szemle* 18/2, 19–36.
- Puskás Anna 2023. A katonai szükségesség kérdése a kulturális javak tekintetében a nemzetközi hadijogban. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 11/2, 30–51.
- Renold, Marc-André – Chechi, Alessandro 2022. International Human Rights Law and Cultural Heritage. In: James Cuno – Thomas G. Weiss (eds.): *Cultural Heritage and Mass Atrocities*. Los Angeles, 396–410.
- Rosén, Frederik 2017. *NATO and Cultural Property. Embracing New Challenges in the Era of Identity Wars*. Koppenhága.
- Rosén, Frederik 2022a. Introduction: Cultural Heritage and Armed Conflict: Preserving Art While Protecting Life. In: Claire Finkelstein – Derek

- Gillman – Frederik Rosén (eds.): *The Preservation of Art and Culture in Times of War*. Oxford, 1–24.
- Rosén, Frederik 2022b. *NATO and Cultural Property: A Hybrid Threat Perspective. Report*. Koppenhága.
- Russo, Alessandra – Giusti, Serena 2019. The Securitisation of Cultural Heritage. *International Journal of Cultural Policy* 25, 843–857.
- UN 2016. 'When Cultural Heritage is under Attack, Human Rights are under Attack' – UN expert. *News.un.org*, 2016. március 4.
- UNESCO WHC 2016. Karima Bennoune: Cultural Heritage is a Human Rights Issue. *Whc.unesco.org*, 2016. október 26.
- Vultee, Fred 2023. *A Media Framing Approach to Securitization Storytelling in Conflict, Crisis and Threat*. London & New York.
- Waever, Ole 1995. Securitization and Desecuritization. In: Ronnie D. Lipschutz (ed.): *On Security*. New York, 46–86.
- 180-20231117-ORD-01-00-EN. ICJ. Order of 7 December 2021. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan).
- 180-20231117-ORD-01-01-EN. ICJ. Dissenting opinion of Judge Yusuf. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan).
- A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma, 1998. július 17.
- A/HRC/31/59. Report of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights, 2016. február 3.
- AL AZE 2/2023. Communication Report – Mandate of the Special Rapporteur in the field of cultural rights.
- ICC 2015. Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, following the transfer of the first suspect in the Mali investigation: "Intentional attacks against historic monuments and buildings dedicated to religion are grave crimes". 2015. szeptember 26.
- ICC 2016. ICC-01/12-01/15. Judgment and Sentence. International Criminal Court, Trial Chamber VIII, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 2016. szeptember 27.
- ICC 2017. ICC-01/12-01/15. Reparations Order. International Criminal Court, Trial Chamber VIII, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 2017. augusztus 17.

A KULTURÁLIS ÉS TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGŰ TÁRGYAK VÉDELMEINEK AKTUÁLIS PROBLÉMÁI

BÁCS ZOLTÁN GYÖRGY, PHD
egyetemi adjunktus
Nemzeti Közszerológati Egyetem
Rendészettudományi Kar
bacs.zoltan.gyorgy@uni-nke.hu

Bevezetés

A nagyvilágból érkező híreket olvasva szinte minden héten találunk olyan cikkeket, amelyek a jelenlegi politikai, gazdasági és társadalmi válságon, illetve katonai konfliktusokon túlmutató problémákkal foglalkoznak. Ezek a híradások többnyire államok és magánszemélyek, valamint múzeumok és kormányok között zajló, a kulturális javak tulajdonjogáról szóló évszázados vitákkal kapcsolatosak. Gyakran olvashatunk múzeumokból vagy kiállításokról eltulajdonított tárgyakról szóló cikkeket, és van, hogy ezek a tárgyak hosszú időre tűnnek el. Időnként pedig azt olvassuk, hogy egy-egy tárgy egy évszázad vagy akár annál is hosszabb idő múltán újra felbukkan, ahogy az néhány hónappal ezelőtt történt Gustav Klimt festménye esetében.

Egy másik jelenség, amely sajnos egyre megszokottabb, a kulturális javakkal kapcsolatos bűncselekmények által érintett országok és kultúrák növekvő listája. Az illegális műkincspiacra kerülő tárgyak „hagyományos” származási országai – Egyiptom, Irak, Szíria, Libanon, Tunézia, Marokkó, Törökország és Irán – mellett más kontinensekről és régiókból származó kulturális javak is gyakran megjelennek az internetes licitekben mind a legális, mind az illegális piacokon. A tételek között találunk Délkelet-Ázsiából, Vietnámból, Kambodzsából, Afganisztánból, a Kínai Népköztársaságból és nem utolsósorban Dél-Amerikából származó műtárgyakat. Ez utóbbi különösen érintett a kulturális javakkal kapcsolatos bűncselekményekben.

Mi okozza a problémát? Mivel magyarázhatók ezek a jelenségek? Miért van az, hogy a kulturális javak ilyen sebezhető célpontjai az üzletágban igen aktív nemzetközi szervezett bűnözői csoportoknak?

E tanulmány célja nem csupán az, hogy rávilágítson a kulturális javakkal kapcsolatos illegális tevékenységek okaira és mechanizmusaira, hanem egyúttal olyan módszerekre is javaslatot kíván tenni, amelyek fékezhetik a nemzeti vagy őshonos kultúrák értékes elemeinek elvesztését, és megkönnyíthetik az ilyen bűncselekmények elkövetőinek bíróság elé állítását.

Az általános helyzet a világban

A kulturális javak eltulajdonítása a történelem során mindig is – már a bibliai idők óta – a legyőzött ország, nemzet és kultúra feletti uralom kifejezésének eszköze volt. Ennek egyik legkorábbi esete feltehetően az lehetett, amikor a filiszteusok megszerezték a frigyládát, miután legyőzték a zsidókat az eben-háézeri csatában.¹

Azóta a kulturális javakat érintő fosztogatás a hadjáratok, háborúk és konfliktusok szinte állandó kísérőjelenségévé vált. Az eltulajdonított kulturális javak a különböző, térben és időben távoli kultúrák ismereteit gazdagították, és jelentős részüket a világ legismertebb múzeumaiban állították ki: a British Museumban, a Louvre-ban, a berlini Pergamon Múzeumban és a bécsi Szépművészeti Múzeumban. A tengerentúli múzeumokban és magángyűjteményekben található tárgyak külön cikkeket és tanulmányokat érdemelnének. Ezek a nagy múzeumok és vezető magángyűjtemények gyakran szembesülnek a kiállított kulturális javak származási országainak követeléseivel. Egyes országok politikai és gazdasági célokra használják fel e követeléseket, mint például Görögország, Egyiptom, a Kínai Népköztársaság és Irán.

A 20. század elején az állami és magángyűjtemények főleg Egyiptomból, Szíriából, a Közel-Keletről és Észak-Afrikából igyekeztek kulturális javakat szerezni. Később Kína és Japán értékelődött fel ezen a téren. Indokína francia uralma alatt a délkelet-ázsiai kulturális javak váltak ismertté és keresetté. Ebben az időben Dél-Amerika nem állt az őshonos kulturális örökség gyűjtői érdeklődésének középpontjában; ami korábban elhurcolhatónak bizonyult, az nagyrészt már Spanyolországban volt. Az őshonos művészeti tárgyak Dél-Amerikából Spanyolországba irányuló, 1492 és 1898 között lezajlott exodusát – amely a 16–18. században érte el csúcspontját – a madridi Prado *Tornaviaje. Arte iberoamericano en España* című kiállításán mutatták be 2021–2022-ben. A kiállítás tájékoztató füzeté szerint „ez a több ezer tárgy, melyek jó része őslakos vagy mesztic

1 Biblia, Sámuel I. könyve, 4,11.

kézművesek alkotása, gyakran olyan anyagokról, témákról és technikákról tanúskodott, amelyek az anyaországban ismeretlenek voltak”.²

A második világháború jelentős változásokat hozott a műtárgyak piacán. Bár a konfliktusban részt vevő országok kincsvadász attitűdje a középkor óta nem változott, szokás szerint csak a győztesnek volt esélye arra, hogy a lehető legtöbbet zsákmányoljon. Mivel a hadszínterek több kontinenst érintettek Európától Észak-Afrikán át Ázsia számos régiójáig, a fegyveres konfliktusokban részt vevő felek nagyon sok kulturális tárgyat vittek magukkal ezekről a helyekről, hogy azok később a legális vagy illegális piacokon bukkanjanak fel, vagy örökre elveszenek.³

Még ma, hetvenkilenc évvel a háború vége után, a fáradhatatlan erőfeszítések ellenére sincs pontos információ a veszteségekről. Magángyűjteményekből vagy múzeumokból származó tárgyak időről időre csodával határos módon bukkannak fel különböző körülmények között, távol a származási helyüktől.⁴ Ez történt 2024 januárjában is, amikor majd' egy évszázad után előkerült Gustav Klimt egyik festménye.⁵

Magyarország is megszervezte a náci és a szovjet megszállók által elkövetett szisztematikus fosztogatást. Amikor 1991-ben a Magyar Nemzeti Múzeum és a kultúráért felelős minisztérium küldöttsége dr. Fodor István főigazgató vezetésével átadta annak a több ezer tárgynak a gondosan összeállított és hitelesített listáját, amelyeket a Vörös Hadsereg a háború után bármiféle jogalap és nyilvántartásba vétel nélkül a Szovjetunióba vitt, az orosz hatóságok minden olyan tárgyat, amely a második világháborút követően jelent meg a Szovjetunió területén, Oroszország tulajdonává nyilvánítottak, függetlenül annak származási helyétől, ezzel pedig kizárták a származási országnak történő visszaszolgáltatás lehetőségét.⁶

A kulturális javak Dél-Amerikából való kiáramlása az Amerikaközi Kölcsönös Segélynyújtási Szerződés (Riói Paktum) 1947-ben történt

2 <https://www.museodelprado.es/actualidad/exposicion/tornaviaje-arte-iberoamericano-en-espa/5c0fe35b-44d3-56fb-a4ba-c192aab9266c>.

3 Wright 2023.

4 Garsd 2023.

5 Binswanger 2024.

6 Jelen tanulmány szerzője abban az időben a moszkvai magyar nagykövetség diplomatája volt, és tolmácsként vett részt a tárgyalásokon. Ehhez lásd még Loudis 2020.

aláírását követően minden valószínűség szerint még intenzívebbé vált. Szinte lehetetlen pontos adatokat találni a veszteségekről, de a Global Investigative Journalism Network (GIJN – Globális Oknyomozó Újságírói Hálózat) szerint Peruból 268 ezer (!) kulturális jelentőségű tárgyat loptak el.⁷ Csak 2008 és 2016 között több mint hétezer műtárgy tűnt el az országból!⁸ Nem igényel további kommentárt, ha ezt összevetjük az Interpol adatbázisával, amely mindössze 39 ezer műtárgyat tartalmaz, melyeket 137 országból loptak el – ezek közül 4907 tárgyat Dél-Amerikából.⁹ Az Ojo Público nemzetközi csoport oknyomozó újságírói a Stolen Memory (Ellopott emlékezet) projekt keretében egy átfogó adatbázist hoztak létre, amely nemcsak az ellopott kulturális javakról tartalmaz információkat, hanem azokról az aukciós házakról is, amelyek ezeket az illegálisan megszerzett árukat különböző országokban értékesítették. Az adatbázis legkisebb egységét a visszaszolgáltatót kulturális javak teszik ki.

Az Ojo Público honlapja

Az 1920-as évektől kezdve Dél-Amerika mellett Délkelet-Ázsia is a kincs-vadászok kedvelt területévé vált. A kambodzsai kulturális javak foszto-

7 Nalvarte 2024.

8 Nalvarte 2024.

9 Nalvarte 2024.

gatásának történetét és az Egyesült Államokban történő értékesítésük körülményeit Anderson Cooper mutatja be részletesen Brad Gordon ügyvéddel készített interjújában, aki elsősorban ebből az ázsiai országból eltulajdonított műtárgyakkal kapcsolatos ügyekkel foglalkozik.¹⁰

Feltételek és körülmények

Eddig éppen csak megkarcoltuk a felszínt egy-két eset leírásával, amelyek kulturális javak eltulajdonításával kapcsolatosak. Ha megnézzük a régiségek és a kulturális javak kereskedelmének nagyságrendjét, az állami és magántulajdonban lévő gyűjtemények becsült értéke körülbelül 50 milliárd dollár, azaz 45 milliárd euró.¹¹ Egy másik fontos tényező, hogy a kulturális javak illegális kereskedelmének volumene a teljes érték 5 százalékát érheti el.¹² A 2020–2022-es világjárvány idején, miközben a belső és a nemzetközi kereskedelem forgalma csökkent, a kulturális javak illegális kereskedelme meglepően magas szintet ért el: 10 milliárd dollárt, azaz 9 milliárd eurót.¹³ Számos nemzetközi szervezet, köztük az UNESCO és az INTERPOL is megerősíti, hogy az így szerzett összegek nagy részét más illegális tevékenységek, például a terrorizmus finanszírozására fordítják.¹⁴ A kulturális örökség részét képező tárgyak – akár illegális forrásokból történő – megvásárlására fordított tárgyi és pénzügyi vagyon növekvő koncentrációja szintén az illegális piacokat erősítő körülmény. Az egyedi tárgyak birtoklásának kontrollálatlan, etikátlan és talán „kóros” vágya nemcsak a már ismert és nyilvántartott műtárgyakra és régiségekre, hanem a potenciális vagy már feltárás alatt álló régészeti kutatási helyszínekre is egyértelmű fenyegetést jelent.

Mivel az UNESCO, az Európai Unió és más nemzetközi és nemzeti szervezetek és testületek erősen elkötelezettek a kulturális javak és

10 Cooper 2023.

11 Euronews 2022.

12 Euronews 2022.

13 Euronews 2022.

14 Euronews 2022.

műtárgyak illegális kereskedelme elleni küzdelem iránt, az egyik leg-sürgetőbb feladat, hogy alaposan feltérképezzük ennek feltételeit és körülményeit.

Konfliktuszónák és háborúk az ősi kulturális központok közelében

Melyek a legkedvezőbb, mondhatni kockázatmentes körülmények a kulturális javak fosztogatására? Ennek elsődlegesen mindig is az etnikai, nemzeti és fegyveres konfliktusok voltak a melegágyai. Mint azt a 20. és 21. század tapasztalatai bizonyítják, a nagyszabású katonai műveletek – magyarán a háborúk – mind állami, mind egyéni szinten fokozzák a kulturális javak illegális kereskedelmét. A New York Times az Ukrajnában zajló eseményekkel kapcsolatban *As Russians Steal Ukraine's Art, They Attack Its Identity, Too* (Amikor az oroszok ellopják Ukrajna műkincseit, azzal az identitását is támadják) című cikkében foglalt állást: „Szakértők szerint ez a legnagyobb műkincsrablás azóta, amit a nácik követtek el a második világháborúban, a célja pedig az, hogy megfosszák Ukrajnát kulturális örökségétől.”¹⁵

Dél-Amerika esete jelentősen eltér Európáétól. Itt valamivel több mint egy évszázada nem voltak olyan pusztító nemzetközi vagy kultúrák közötti konfliktusok, amelyek a Déli kúp országainak kulturális örökségét veszélyeztették volna. A szubkontinens 1911 után jelent meg a kulturális örökség helyszíneinek térképén, amikor Hiram Bingham első hosszú dél-amerikai útját követően – melynek során 1908-ban először látogatott el a Machu Picchura és Choquequiraoóba – kiadta a térséget bemutató útirajzát.¹⁶ Azóta a prekolumbián civilizációk felfedezése és a három legnagyobb birodalom, az aztékok, a maják és az inkák birodalma a kutatók és kalandorok állandó és alapvető célpontjává vált.

¹⁵ Gettleman—Mykolshyn 2023.

¹⁶ Bingham 1911.

Politikai és gazdasági instabilitás, humanitárius válsághelyzetek és korrupció

A nagy régészeti lelőhelyek területének kormányai és lakossága, valamint a kutatást és a helyi ásatásokat finanszírozó szervezetek és kormányzatok között fennálló gazdasági, pénzügyi és társadalmi különbségek következtében a leletek jelentős része – és talán azok legértékesebb része – a származási helyüktől távoli tudományos intézményekbe kerül. Kétségtelen, hogy a korrupció „mindenható” és mindent átható jelensége mindig is kulcsszerepet játszott a dél-amerikai kultúrák örökségéhez tartozó tárgyak féllegális vagy illegális külföldre vitelében. A Transparency International korrupcióérzékelési indexének 2023. évi adatai szerint a kulturális javak illegális kereskedelmében érintett dél-amerikai országokban nagyon magas fokú a korrupció.¹⁷

Ezeknek az adatoknak több kritikus pontjuk van. 1. Nem tükrözik a korrupció valós mértékét a világ egyes országaiban. A vonatkozó statisztikák alapadatai kormányzati forrásokból vagy a világsajtóból származnak. E források egyike sem ismeri a korrupció teljes nagyságrendjét az adott országokban. 2. Ezek a statisztikák olyan forrásokon alapulnak, amelyek nem eléggé megbízhatóak, ezért csak tendenciák leírására alkalmasak. 3. A korrupció mindig olyan, mint egy jéghegy: csupán a töredéke látszik a felszínen. Ez azt jelenti, hogy a helyzet nemcsak Dél-Amerikában, hanem más régiókban – Afrikában, Ázsiában, sőt Európában is – sokkal súlyosabb. 4. Ráadásul a korrupció nemcsak az újonnan felfedezett, ígéretes ásatási helyszínek területén illetékes helyi tisztviselők megvesztegetésében, illetve a helyszíneken dolgozó munkások vagy biztonsági őrök által elloptott tárgyak vásárlásában nyilvánul meg. A közigazgatás legfelsőbb szintjein zajló korrupció a finanszírozó intézmény számára kedvező feltételekkel, a nemzeti kulturális örökségre nézve viszont katasztrofális következményekkel járó koncessziókhöz vezet. 5. Hasonlóképpen előfordul az is, hogy a nemzeti kulturális örökség védelméért felelős korrumpált kormánytisztviselők törvényes kiviteli

17 <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>.

okmányokat állítanak ki évszázados történelmi és kulturális jelentőségű kincsekre. Ezzel gyakorlatilag legalizálják azokat a köztörvényes bűncselekményeket, amelyeket minden országnak üldöznie kellene.

Az emberi élet elértéktelenedése – értékválság

A nehéz életkörülmények – a nemzetgazdasági rendszer és a nemzeti valuta számos országban tapasztalható instabilitásával társulva – gyakran radikalizálódást váltanak ki a teljes társadalomban, ami az alapvető emberi értékek, köztük az élethez való jog leértékelődéséhez vezet. A Numbeo által a 2024-es évre készített bűnözési ráta (Crime Index – CI) szerint a legrosszabb ország Venezuela, ahol ez az érték 82,2.¹⁸ A Bolívari Köztársaság után Peru a hatodik helyen áll 67,8-as értékkel, Bolívia pedig a kilencedik helyen 64,6-os értékkel. Mexikó a huszadik helyen áll 53,8-as értékkel, Nicaragua pedig a huszonharmadik helyen 52,2-es értékkel.

Ha megnézzük a Data Pandas által közzétett gyilkossági statisztikákat, az első, azaz a legrosszabb helyen El Salvador áll 52,02 gyilkossággal 100 ezer lakosra vetítve. Venezuela a hatodik helyen áll 36,69 gyilkossággal.¹⁹ Az afrikai, közel-keleti vagy afganisztáni konfliktusövezetekből jellemzően nem állnak rendelkezésre elérhető, illetve megbízható statisztikák.

A kulturális javak elleni bűncselekmények helyzete

Olyan környezetben, ahol az emberek szinte embertelen körülmények között élnek, nagyon magas a vagyon elleni bűncselekmények aránya, beleértve a kulturális javakat is. Számos esetben a kulturális javak elleni bűncselekmények jelenthetik a legszegényebb, leginkább marginalizált társadalmi csoportok egyik, ha nem az egyetlen megélhetési forrását.

18 https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2024&region=019.

19 <https://www.datapandas.org/ranking/murder-rate-by-country>.

Ami a lopott műtárgyakra vonatkozó statisztikákat illeti, az Interpol 2022 októberéig 74 országból eltulajdonított 22 927 tárgyat tartott nyilván.²⁰ Ebből 18 076 darabot loptak el európai múzeumokból és művészeti gyűjteményekből, ami a zsákmányolt tárgyak teljes számának 78 százalékát jelenti.²¹ Nagyszámú, 3360 tárgyat loptak el az ázsiai és csendes-óceáni térségben. Az amerikai kontinensről csak 772 tárgyat jelentettek be lopottként, míg Afrikából mindössze 719 tárgyat.²² Az eltulajdonított kulturális javak három legjelentősebb kategóriája a következő volt: numizmatikai tárgyak (10 387), könyvtári anyagok (2419) és festmények (1633).²³ A 2021. évi felméréshez az Interpol kérdőíveket küldött ki valamennyi tagállamnak. Az összesen 169 kiküldött kérdőívől csak 74 érkezett vissza (38 százalék), ami azt jelenti, hogy az államok 62 százaléka nem válaszolt. A válaszadást megtagadó országok között volt Bolívia, Nicaragua, sőt Magyarország is!²⁴ Ez a tény gyakorlatilag aláássa az adatok hihetőségét. Egy másik kérdés, hogy az Interpolnak szolgáltatott adatok a valós helyzetet tükrözik-e. A válasz valószínűleg nemleges, mert a hatóságoknak és a bűnüldöző szervezeteknek nem feltétlenül van tudomásuk az országaikban elkövetett összes bűncselekményről. A fenti statisztikák és az Ojo Público oknyomozó újságírói által közölt számadatok közötti különbségek nem igényelnek további kommentárt.

Sajnos az Interpol felmérése nem tesz további különbséget, amikor az „amerikai kontinensre” hivatkozik, így nincsenek külön adatok az Észak- és Dél-Amerikából eltűnt tárgyakról. Az általános kép a következő:

Tárgyak típusa	Mennyiség	Százalék
Festmények	105	14
Szobrok	34	4
Grafikák	1	0

20 Zandt 2023.

21 Zandt 2023.

22 Zandt 2023.

23 Zandt 2023.

24 Interpol 2022, 6.

Numizmatikai tételek	39	5
Könyvtári anyagok	105	14
Régészeti leletek	115	15
Őslénytani leletek	9	1
Vallási leletek	48	6
Művészi kézműves leletek	12	2
Egyéb	304	39

Az észak- és dél-amerikai kontinensen eltűnt kulturális javak kategóriáinként,
forrás: Interpol 2022

Ismétlem, szem előtt kell tartanunk, hogy ez a táblázat nem tartalmazza az illegálisan külföldre vitt (csempészett) vagy hamis dokumentumokkal exportált kulturális javak összességét. Hasonlítsuk össze az amerikai és az európai adatokat! Európában a 2021-ben lefoglalt tárgyak száma összesen 58 271 darab volt, főként régészeti vagy könyvtári anyagok.²⁵ Az amerikai kontinensen 3738 tárgyat foglaltak le, elsősorban régészeti és paleontológiai tételeket.²⁶

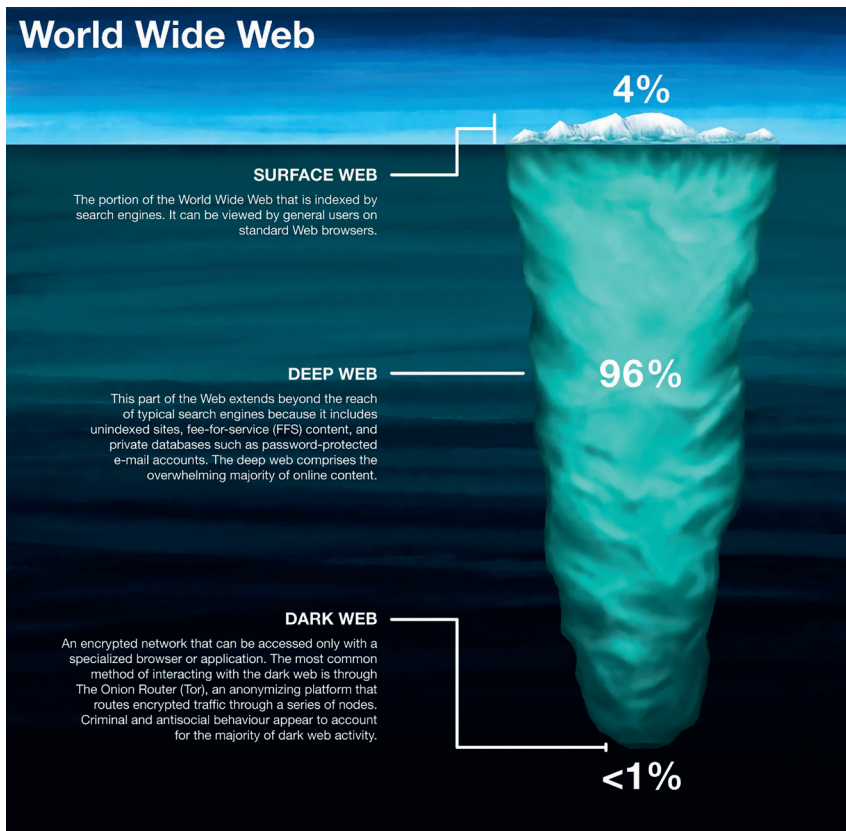
A kulturális javak beszerzésének forrásai az illegális piacon

A tényleges helyzet jóval bonyolultabb, mint amilyennek látszik. Leírhatatlanul nehéz a kulturális javakat érintő bármilyen bűncselekmény leleplezése, felderítése és üldözése. A megelőzése még annál is nehezebb, mivel olyan hírszerzési képességeket igényel, amelyekkel az egyes országok kulturális örökségének védelméért felelős szervezetek általában nem rendelkeznek. A hatékony megelőzéshez átfogó, nagyszabású és jól szervezett világméretű együttműködésre lenne szükség; egységes politikai akaratra és döntéshozatalra a politikai különbségek

²⁵ Interpol 2022, 12.

²⁶ Interpol 2022.

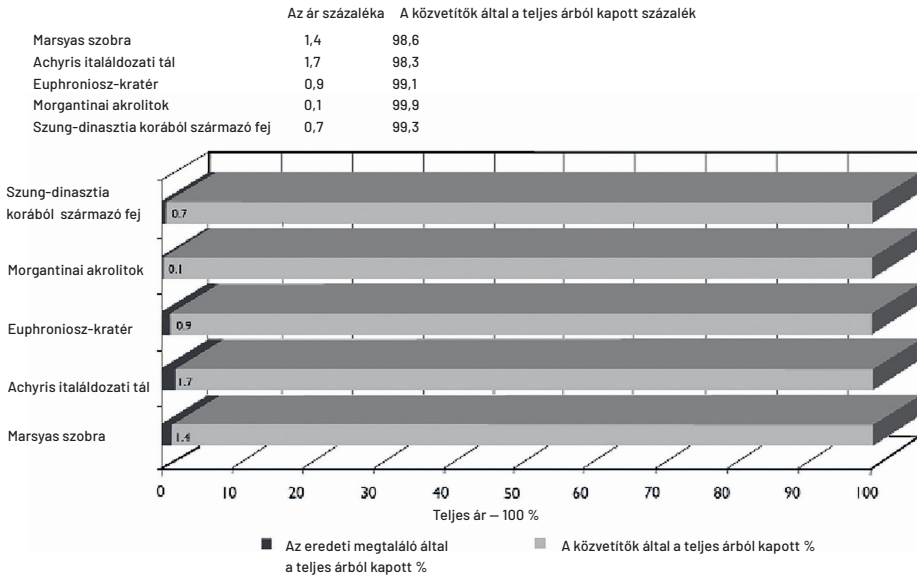
leküzdése érdekében; továbbá igen jelentős pénzügyi kötelezettségvállalásokra és beruházásokra a tudományos kutatás számos területén és az eredmények gyakorlati átültetésében, egy olyan környezetben, ahol a kulcsfontosságú szereplőket aligha érdeklik a jogilag tiszta ügyletek és megoldások. A következő ábra több mint sokatmondó. Ez mutatja a legális és az illegális tartalom állítólagos arányát az interneten, beleértve a kulturális javak online kereskedelmével kapcsolatos információkat.

A legális és illegális tartalmak aránya az interneten, forrás: Encyclopedia Britannica²⁷

27 <https://www.britannica.com/topic/dark-web>.

Nem véletlen, hogy az arányokat ebben az esetben is egy jégheggyel ábrázolják. A kulturális javak eredete sokféle lehet. Egyrészt ott vannak a véletlen felfedezések: sok országban a talált tárgyak az állam tulajdonába kerülnek, azokat be kell jelenteni és át kell adni a hatóságoknak. Az, hogy a polgárokat hogyan kárpótolják felfedezéseikért, az egyes országok jogszabályaitól függ. Azonban bármilyen értékes tárgyért magasabb árat lehet kapni az illegális piacon a hatóságok által felajánlott szokásos kártérítés összegénél. Másrészt vannak az önjelölt, nem hivatásos kincsvadászok, akik rendszeresen kutatnak ásatási helyszínek közelében vagy feltételezett ősi települések területén. Ha a helyi jogi háttér megengedi az ilyen tevékenységet, ők is ugyanaz elé a választás elé kerülnek: vagy bejelentik a hatóságoknak a leleteket, és ezért bizonyos díjazásban részesülnek, vagy megpróbálják a talált kulturális javakat az illegális piacon értékesíteni. Az engedély nélküli régészeti feltárás és ásatás minden országban szigorúan tilos. Ha az önjelölt kincsvadászok az illegális utat választják, hogy némi pénzt keressenek, kapcsolatba kerülhetnek olyan személyekkel, akik kulturális javakkal kereskednek, akár tisztázatlan forrásból származókkal is. Sőt akár ezek a közvetítők is megkörülményezhetik a kincsvadászokat, hogy megpróbáljanak üzletet kötni velük. Szinte felfoghatatlan a különbség a közvetítők által a megtalálónak fizetett összeg és aközött, amennyiért aztán ugyanezt a tárgyat eladják a gyűjtőknek. A szerencsés vagy akár a „profli” megtaláló általában az új tulajdonos által fizetett ár mintegy 0,1–1,7 százalékát kapja, míg a közvetítő 98,3–99,9 százalékát. Az alábbi ábra néhány ősi műtárgyra vonatkozik, de az árak megállapításának tendenciája szinte minden esetben ugyanaz.

Az eredeti megtaláló által egy régiségért kapott ár aránya a végső piaci árhoz képest, forrás: Brodie–Doole–Watson 2000

Külön kategóriába tartoznak azok a tárgyak, amelyek valamikor eltűntek, majd hirtelen újra felbukkannak. Előfordulhat, hogy háborúban vagy más konfliktusban elveszetteként vagy megsemmisülteként jelentették őket. Néha, amikor az ilyen kincsek előkerülnek, az eredeti tulajdonos leszármazottai pedig még élnek, és bizonyítani tudják jogaikat, a tárgyakat ünnepélyesen visszaszolgáltatják az eredeti tulajdonos családjának. Sajnos vannak olyan esetek is, amikor a kulturális javakat hosszabb ideje birtokló személyek nem akarják felfedni kilétüket, és jelentős összeget akarnak keresni e tárgyak eladásával. Az ilyen illegális tranzakciókhoz nélkülözhetetlen egy jól szervezett hálózat. Az értékesítési folyamat több fázisból tevődik össze, s az ehhez kapcsolódó illegális tevékenységek széles skálán mozognak az értékebecsléstől kezdve a marketingen, az eladó és a vevő közötti adásvételi szerződés megkötésén, a csomagoláson, valamint a szükséges hamis okmányok és engedélyek beszerzésén keresztül egészen a vevőhöz történő szállításig. Ezeknek a szigorú titoktartás mellett, konspirációs körülmények között zajló tevékenységeknek értelemszerűen igen magas áruk van.

Illegális ásatások

Nyilvánvaló, hogy a hivatalosan régészeti lelőhelynek nyilvánított területeken az adott ország kulturális örökségének védelméért felelős hatóság engedélye nélkül végzett kutatás vagy ásatás illegális. Ennek ellenére ez gyakran megtörténik, általában olyankor, amikor az időjárási viszonyok kedvezőtlenek a terepmunka szempontjából, vagy amikor az adott projekt pénzügyi forrásai már kimerültek. Mondanunk sem kell, bármit találjanak is az illegális földmunkagépek ezeken a helyeken, az feltehetően a közvetítőkhöz, majd a kulturális kincsek illegális piacára kerül.

A gyűjtemények új műtárgyakkal történő gazdagításának másik módja az, amikor valaki ásatásba kezd a meglévő, törvény által védett lelőhelyek közelében vagy egyéb helyeken, ahol korábban már találtak leleteket. A nem hivatalos ásatások végzői gyakran előnyben részesítik azokat a helyeket, ahol a régi mondák vagy legendák szerint ősi települések léteztek. Az ezeken a helyeken talált tárgyak útja a magángyűjteményekig ugyanaz. Először a közvetítőkhöz kerülnek, majd a nyilvánosság elől gondosan elrejtve találják meg helyüket a gyűjteményekben.

Az ismert nyilvános és magángyűjtemények szintén szolgálhatnak magánjellegű, be nem jelentett vagy be nem jegyzett gyűjtemények gazdagításának forrásául. Így van ez a British Museum és számos egyéb intézmény esetében is. Negyven évvel ezelőtt a budapesti Szépművészeti Múzeum hét remekműve veszett el.²⁸ Csodával határos módon a festményeket három hónapon belül megtalálták Görögországban és Magyarországon. A nyomozás szerint a bűncselekmény felbujtója egy görög gyűjtő, Efthimiosz Moszkoklaidesz lehetett, akit bizonyítékok hiányában nem találtak bűnösnek. A művészeti és régészeti gyűjtemények ellen elkövetett, ismert bűncselekmények többségében a felbujtók ismeretlenek maradnak. Sajnos a magángyűjtemények ellen elkövetett hasonló bűncselekményekre nem mindig derül fény, mivel a tulajdonosok gyakran tétováznak, vagy egyáltalán nem jelentik be őket a bűnüldözési szerveknek. A tulajdonosok ilyen viselkedésének

28 https://mult-kor.hu/20131105_30_eve_zajlott_az_evszazad_magyar_bunugye.

egyik oka az lehet, hogy a tőlük ellopott tárgyakat maguk is illegális forrásokból szerezték.

Egy másik nagy horderejű műkincsrablás Kolumbiában történt 1992-ben. Ez a Malagana-kincs esete volt, amelyre véletlenül találtak rá, amikor egy traktor árokba esett egy cukornádföldön. Mivel a helyszínt fizikailag nem biztosították, két hónap alatt, 1992 októbere és decembere között a tolvajok akár négy tonna (!) aranytárgyat is zsákmányolhattak.²⁹

A jól ismert, de még a rejtett magángyűjtemények is a kulturális javak elleni bűncselekmények célpontjaivá válhatnak. Ezekben az esetekben az információk meglehetősen szűkösek, mivel a tulajdonosok általában kerülnek a bűnüldöző szervek bevonását. Néha magánnyomozókat bíznak meg, akik akár illegális módszereket is alkalmaznak az ellopott nagy értékű darabok felkutatása és visszaszerzése érdekében.

Előfordul, főként Európában és a tengerentúlon, hogy az elkövetők váltságdíjat követelnek az elrabolt tárgyakért. A Közel-Keleten, valamint az afrikai és ázsiai kontinens más régióiban azonban a tolvajoknak nem az a céljuk, hogy nagy összegekért visszaszolgáltassák az ellopott tárgyakat, hanem az illegális műtárgypiacon akarják eladni őket csillagászati összegekért olyan gyűjtőknek, akik ismeretlenek kívánnak maradni. Ez a két módszer megbízható forrást biztosíthat a terrorista szervezetek finanszírozásához világszerte.³⁰ Sok esetben összehangolt együttműködés zajlik a terrorista szervezetek és a nemzetközi szervezett bűnözői csoportok között.³¹

Piaci lehetőségek

Sajnos az illegális forrásokból származó áruk eladására vagy cseréjére számos lehetőség nyílik. E piac nagysága nem ismert, mivel rengeteg tényező befolyásolja a működését. Az alábbiakban felsorolunk néhány példát arra, hogyan értékesítik az illegális forrásokból származó kulturális javakat.

29 <https://en.protothema.gr/the-malagana-treasure-was-discovered-in-1992-4-tons-of-artifacts-were-looted-in-a-matter-of-days>.

30 Pauwels 2016; US Congress 2017.

31 Bács 2021, 9; Bács 2023, 7.

1. Először is ott vannak az illegális ügyletek, amelyek egyfelől magánszemélyek vagy közvetítők, másfelől gyűjtők között jönnek létre. Ez a fajta ügylet személyes kapcsolatokon alapul. Az efféle műveletek dokumentálása, ha van ilyen egyáltalán, általában teljesen hamis vagy meghamisított. Az érintett felek egyike sem akarja felfedni kilétét, ezért kizárják a törvényes tranzakciók minden formáját.

2. Az illegális árverések esetében gyakorlatilag ugyanez az eljárás. Az ajánlatokat névtelenül teszik meg, a résztvevőket számok vagy szimbólumok segítségével azonosítják. A szervezőknek „sziklaszilárd” hírnévvel kell rendelkezniük az illegális árverések résztvevői körében, különben nagyon súlyos következményekkel szembesülhetnek, ha becsapják a résztvevőket.

3. A turizmus is kiváló lehetőséget kínál az illegálisan szerzett vagy kiasott tárgyak értékesítésére. A turisták szívesen visznek haza jellegzetes vagy ősi tárgyakat anélkül, hogy sok pénzt költenének. A turista könnyen elhiszi, hogy szerencsés, és egyedülálló lehetősége van arra, hogy olcsón vásároljon valami értékeset. Az ismeretlen helyi (utcai) eladó és az ismeretlen turista közötti tranzakció esetében nincs sem garancia, sem reklamációs és pénzvisszatérítési lehetőség. Mindkét fél, az eladó és a vevő is megőrizheti anonimitását. Az antik jellegű műtárgy utcán történő árusítása esetén nagy a kockázata annak, hogy hamisítványról van szó. A hamis műtárgyak és régiségek előállítása jól szervezett iparág számos olyan országban, ahol nagy az idegenforgalom.

4. A közösségi oldalakon működő nyílt online csoportok szintén gyakran szolgálnak fórumként az ismeretlen eredetű kulturális javak cseréjéhez. Az érintettek egyikének sincsenek törvényességi elvárásai a másikkal szemben, és a jogszerű eredet sem garantált. Az egyetlen szankcionálási lehetőség az adott személy tevékenységének jelentése az oldal adminisztrátorának. Az „admin” kitilthat ugyan egy kétes eladót vagy vevőt, de nem akadályozhatja meg, hogy az adott személy új néven újra regisztráljon.

5. A nyílt online csoportok mellett léteznek zárt csoportok is, amelyek virtuális régiségboltokat és áruházakat működtetnek, általában anélkül, hogy az oldalra feltett tárgyakhoz származási bizonyítványt

kérnének. Ezek az oldalak soha nem kérnek hiteles adatokat az ügyfelektől, általában elég egy online kérdőív kitöltése. A tranzakciókat az oldalon keresztül szervezik, de maga az oldal nem vesz részt sem a pénzügyi műveletekben, sem a tárgyak kiszállításában. Ezen oldalak szabályai szerint kizárólag az eladó felel az általa eladásra kínált tárgyak jogszerűségéért. Ezek a feltételek nyilvánvalóan nagyon kedvezőek a kulturális javak illegális kereskedelméhez.

A pénzügyi tranzakciókban rejlő kockázatok és fenyegetések

Mivel a magas művészeti, történelmi és kulturális értékű műtárgyak efféle kereskedelmét illegálisan készítik elő, szervezik meg és hajtják végre, az ilyen ügyletekhez kapcsolódó pénzügyi műveletek sem lehetnek legálisak. A csalási tevékenységek széles köre létezik, amelyek országos és nemzetközi bankrendszereket használnak fel különböző célokra. Az illegális műkereskedelemben érintettek törvényes banki műveleteket használnak a kulturális javak illegális cseréjének fedezésére. Ez jelenthet hamis hitelkonstrukciókat, amelyekben a pénzügyi garanciát letétbe helyezik annak biztosítására, hogy egy értékes tárgy – illegálisan – bekerüljön a „hitelező” gyűjteményébe. Egy másik módszer a kötvények vagy részvények fizetőeszközként való használata az illegálisan szerzett műalkotásokért. A pénzmosás szintén gyakori velejárója a kulturális javak illegális kereskedelmének.

Az elmúlt években a kriptovaluták számos országban váltak népszerűvé és jogilag elfogadottá, és ezek a fizetési módok egyre nagyobb szerepet játszanak az illegális áruk – például fegyverek, robbanószerkezetek, kábítószerkezetek és műkincsek – kereskedelméhez kapcsolódó pénzügyi tranzakciók megkönnyítésében. A politikusok, a bűnüldöző szervek és a pénzügyi szervezetek erőfeszítései ellenére a kriptovalutákat használó tevékenységek továbbra is ellenőrizetlenek, felderíthetetlenek, nem nyilvántartottak és nem szankcionáltak. A kriptovaluták illegális műveletekre való felhasználása, beleértve a terrorizmus sokféle módon történő finanszírozását is, már nem pusztán kihívás vagy kockázat, ha-

nem a pénzügyi, gazdasági és politikai stabilitást közvetlenül fenyegető módszerré vált, mivel képes nagy terhet róni egyes országok gazdasági folyamatainak stabilitására és tervezhetőségére, sőt egyenesen alá is áshatja azokat.

Hogyan lehetne megelőzni és hogyan kellene üldözni?

E kérdések megválaszolásához – legalábbis nemzeti szinten – a jogrendszer megváltoztatására, valamint az állami és magángyűjtők, illetve az állami és magán biztonsági szervek közötti együttműködésre van szükség.

Miután a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról szóló 2012. évi CLII. törvény hatálya 2023. december 31-ével megszűnt, elengedhetetlen egy szélesebb, átfogóbb, a jelenkori és a jövőben kiszámíthatóan várható körülményeknek jobban megfelelő jogszabály megalkotása. Ennek meg kell határoznia a magángyűjtemények tulajdonosainak felelősségét a kulturális javak védelme tekintetében, valamint a múkin-csek és lelőhelyek fizikai védelmének egységes építészeti, technikai és elektronikus feltételeit, azonosításuk minden, az alábbiakban ismertetett kritériumával együtt. A magángyűjtemények – és nem csak a különálló tételek – nyilvántartásba vételének kötelezőnek kell lennie. A kulturális javak védelmének feltételeit még a magángyűjteményekben is rendszeresen ellenőrizni kell. Ugyanakkor kormányrendeletben meg kell határozni az állami és nem állami szervezetek kulturális javak védelméért felelős személyzetének kiválasztására és képzésére vonatkozó egységes kritériumokat.

Nemzetközi szinten az illetékes nemzetközi szervezeteknek – mindenekelőtt az UNESCO-nak – meg kell erősíteniük az Interpollal és az Europollal mint nemzetközi bűnüldöző szervezetekkel való együttműködésüket.

Végezetül, sürgősen újra kell definiálni a régészeti kutatások és ásatások helyszíneinek, a kulturális örökség antropogén elemeinek, továbbá valamennyi olyan műalkotásnak a nyilvántartásba vételére vonatkozó általános kritériumokat, amelyek nemzeti vagy nemzetközi szintű kulturális, történelmi vagy művészeti értéket képviselnek. Az új kritériumoknak ki kell terjedniük annak a helynek a geokémiai, geológiai, topográfiai és hidrográfiai információira, ahol a tárgyat fellelték, valamint a tárgy teljes fizikai és kémiai leírására és több oldalról szkennelt képeire is. Ezek a nemzetközileg hozzáférhető adatbázisban összegyűjtött adatok – a már meglévők mellett – valóban segíthetnek és felgyorsíthatnák minden újonnan talált vagy „újra felbukkant” tétel azonosítását és osztályozását. Ez hozzájárulna az illegális kereskedelem volumenének csökkentéséhez, valamint annak visszaszorításához, hogy a kulturális javakat visszaélészerűen illegális tevékenységek finanszírozására használják.

Záró gondolatok

Mind ez csak illúzió volna? Pusztán vágyalom? Igen, mindaddig az, amíg hiányzik a kellő politikai akarat, a megfelelő pénzügyi hozzájárulás és a szükséges konszenzus. Igen, ez mindaddig illúzió és vágyalom marad, amíg nem egyesítjük erőinket, nem hagyjuk el komfortzónánkat, és nem kezdünk el hatékony döntéseket hozni annak érdekében, hogy megteremtjük a kulturális örökség biztonságát a következő generációk számára.

Bibliográfia

Bács Zoltán György 2021. *Dynamic Asymmetry and Converging Threats. Academic And Applied Research In Military And Public Management Science* 20, 9–17.

- Bács Zoltán György 2023. New Tendencies and New Challenges in Organized Crime. In: Czenczer Orsolya – Kovács Gábor – Mészáros Bence (szerk.): *I. Ludovika International Law Enforcement Research Symposium Conference Proceedings*. Budapest, 4–11.
- Bingham, Hiram 1911. *Across South America: An Account of A Journey from Buenos Aires to Lima by Way of Potosí, with Notes on Brazil, Argentina, Bolivia, Chile, and Peru*. Boston – New York.
- Binswanger, Julia 2024. Lost Gustav Klimt Portrait Rediscovered Nearly 100 Years After It Vanished. *Smithsonian Magazine*, 2024. január 29., <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/rediscovered-after-100-years-gustav-klimt-painting-could-sell-for-over-50-million-180983668>.
- Brodie, Neil – Doole, Jenny – Watson, Peter 2000. *Stealing History: The Illicit Trade in Cultural Material*. Cambridge.
- Cooper, Anderson 2023. How Cambodian Artifacts Stolen from Temples Ended up in American Museums, Private Collections. *CBS News*, 2023. december 17., <https://www.cbsnews.com/news/stolen-cambodian-artifacts-american-museums-private-collections-60-minutes-transcript>.
- Euronews 2022. Arte y crimen: el lado oscuro del comercio de antigüedades. *Euronews*, 2022. április 13., <https://es.euronews.com/business/2022/04/13/arte-y-crimen-el-lado-oscuro-del-comercio-de-antiguedades>.
- Garsd, Jasmine 2023. Art Looted by Nazis Finds Its Rightful Owners. *National Public Radio*, 2023 szeptember 20., <https://www.npr.org/2023/09/20/1200671451/art-looted-by-nazis-finds-its-rightful-owners>.
- Gettleman, Jeffrey – Mykolyshyn, Oleksandra 2023. As Russians Steal Ukraine’s Art, They Attack Its Identity, Too. *The New York Times*, 2023. január 14., <https://www.nytimes.com/2023/01/14/world/asia/ukraine-art-russia-steal.html>.
- Interpol 2022. *Assessing Crimes Against Cultural Property 2021. Survey of Interpol Member Countries*. 2022. október, [assessment%20Crime%20against%20cultural%20property%202021_Brochure-EN.pdf](https://www.interpol.int/assessing-crimes-against-cultural-property-2021).
- Loudis, Jessica 2020. Haul of Shame – the ‘Trophy Art’ Taken from Germany by the Red Army. *Apollo The International Art Magazine*, 2020. január 6., <https://www.apollo-magazine.com/red-army-trophy-art-germany>.

- Nalvarde, Paola 2016. Latin America: Tracking Illegal Trade in Artifacts. *Global Investigative Journalism Network*, 2016. november 16., <https://gijn.org/stories/latin-america-tracking-illegal-trade-in-artifacts>.
- Pauwels, Annelies 2016. ISIS and Illicit Trafficking in Cultural Property: Funding Terrorism through Art. *Freedom From Fear* 11, 64–71.
- US congress 2017. *The Exploitation of Cultural Property: Examining Illicit Activity in the Antiquities and Art Trade*. United States Congress 115th Congress, 2017. június 23., <https://www.congress.gov/event/115th-congress/house-event/LC54681/text?s=1&r=2>.
- Wright, George 2023. Poland's Quest to Retrieve Priceless Nazi-looted Art. *BBC News*, 2023. június 2., <https://www.bbc.com/news/world-europe-65779417>.
- Zandt, Florian 2023. Europe Remains Art & Cultural Theft Hotspot. *Statista*, 2023. augusztus 17., <https://www.statista.com/chart/30613/number-of-stolen-cultural-objects-reported-by-region>.

Fordította Borbély Katalin

A POLGÁRI VÉDELEM MODERN VÁLASZAI A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELMÉNEK MAI KIHÍVÁSAIRA

HERBÁK DÓRA

kiemelt főreferens

Belügyminisztérium Országos
Katasztrófavédelmi Főigazgatóság,
Országos Polgári Védelmi Főfelügyelőség,
Veszélyhelyzet-kezelési Főosztály
dora.herbak@katved.gov.hu

JACKOVICS PÉTER, PHD

főosztályvezető

Belügyminisztérium Országos
Katasztrófavédelmi Főigazgatóság,
Országos Polgári Védelmi Főfelügyelőség,
Veszélyhelyzet-kezelési Főosztály
peter.dr.jackovics@katved.gov.hu

DOMJÁN GÁBOR TÚ. ALEZREDES

polgári védelmi főfelügyelő

Baranya Vármegyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság
gabor.domjan@katved.gov.hu

Előzmények

Az időjárás okozta katasztrófák súlyos következményekkel járnak: nem csupán kulturális örökségünkre, de a látogatókra és a helyi közösségekre is kihatnak. A gazdasági veszteségek mellett az ilyen események következtében elmaradó turisztikai bevételek és a helyi lakosok munkahelyének bizonytalansága is súlyos problémákat okoz. A közbiztonság megteremtése érdekében kritikus fontosságú a katasztrófák elleni védekezés, ideértve a kulturális javak mentését is.¹

A kulturális örökségvédelemhez kapcsolódó szakembereknek meg kell érteniük a mentés sajátos körülményeit és lehetőségeit, és fejleszteniük kell szakértelmüket. A káresemények utáni mentés sikerének alapja a megmentett értékek mennyisége és minősége. Ehhez azonban a mentést végző szervezeteknek megfelelő iránymutatásra és felszerelésre van szükségük.

A kulturális örökségvédelem szókapcsolat egy viszonylag új fogalom a magyar gyakorlatban. Az örökségvédelemmel kapcsolatos jogszabályok meghatározzák az állami és civil szervezetek, valamint az állampolgárok felelősségét és együttműködési kötelezettségét.

Bár már megkezdődött a felismerés folyamata, és néhány helyi kezdeményezés, illetve pályázat eredményeként összegyűltek szakanyagok és megvalósultak mintaprojektek, még mindig szükség van egységes, nemzeti szintű irányelvek kidolgozására és bevezetésére. Az ilyen rendszerezés lehetővé teszi a mentésben részt vevők oktatását, a hatékony együttműködést.

Az írásos, egységes szerkezetű szakanyag létrehozása és a komplex szemléletmód hosszú távú kialakítása elengedhetetlen a szervezetek közötti hatékony együttműködés szempontjából. A tanulmány célja a releváns folyamatok azonosítása, megoldási javaslatok kínálása és a szakértők együttműködésének ösztönzése a kulturális örökségvédelemben.

A kulturális örökség elemei között szerepel a régészeti örökség, a műemlékek, a nemzeti emlékhelyek, valamint a kulturális javak és

1 <https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/Newsletter-1-Hungary.pdf>.

a tradíciók, szellemi örökségek. Ezeket a kulturális örökségeket különböző védettségi fokozatok alapján kezelik: világörökség, országos védettség vagy helyi védettség. A védelmi formák között szerepel a törvényi védelem, szabályozási, rendezési védelem, intézményi védelem és a hagyományon alapuló védelem. A védelmet végző szervezetek közé tartoznak a hatóságok, muzeális intézmények, nonprofit szervezetek és a kulturális örökséget kezelők.

A katasztrófakockázatok csökkentése és a kulturális örökség védelme szorosan összefonódik. A Sendai Keretegyezmény alapján kidolgozott stratégiai ajánlások hangsúlyozzák a katasztrófakockázat megértését, a katasztrófakockázat-kezelés irányításának megerősítését és a befektetést a katasztrófakockázat csökkentésébe az ellenálló képesség érdekében. Ezek a stratégiák magukban foglalják a kulturális örökség szempontjából veszélyeztetett tevékenységek azonosítását, a megelőző intézkedések végrehajtását és a katasztrófa esetén történő hatékony reagálást. A katasztrófakockázatok csökkentése érdekében szükséges műszaki megoldások alkalmazása mellett az intézményi tervezés fejlesztése is fontos lépés.²

Kockázatértékelés

A kockázatértékelés alapvető fontosságú a kulturális örökség ellenálló képességének meghatározásában. Az ellenálló képességet a fizikai, érzelmi és kulturális aspektusokon keresztül értelmezzük, és ennek fejlesztésére négy alapvető megközelítés áll rendelkezésre: megelőző védelem, alkalmazkodás, evakuáció és a védelmi képesség fejlesztése.

A kritikus elemek meghatározása kulcsfontosságú a kockázatértékelés során. A kulturális örökségi objektumokat érintő kritikus elemek két fő csoportba sorolhatók: kezelői és fizikai kritikus elemek. A kezelői kritikus elemek a finanszírozás, az információ és a tudás, a fizikai elemek közé pedig a természeti és civilizációs események tartoznak.

2 <https://www.un-spider.org/risks-and-disasters/sendai-framework-drr#no-back>.

A kockázatértékelés célja, hogy referenciaként szolgáljon a károk csökkentése és az ellenálló képesség növelése érdekében. A kockázat elemzése során minden kritikus elemet táblázatok segítségével értékelünk, amelyek összekapcsolják azokat a kockázati helyzetekkel, és tartalmazzák az alkalmazható intézkedéseket. Ez az eszköz átlátható döntéstámogatást nyújt a kezelők számára, lehetővé téve a kockázatok felmérését, az intézkedések priorizálását, és hozzájárul a kulturális örökség hatékonyabb védelméhez és fenntarthatóságához. Egy példa a széllel – mint kritikus elemmel – kapcsolatos kockázatértékelés egyik sorára, amelyben komplexen értelmezhető a veszélyeztetettség és a lehetséges megoldás is:³

Besorolás	Típus	Széllel szembeni sérülékenység	Példák	Megelőző intézkedések és prioritások
Példa egy kockázati elem egy sorára:				
W3 (Wind–szél)	Részleges szélkárnak kitett szerkezetek	Látható sérülések a szerkezeten és elemein a szél miatt. Ez a sérülés gyors és költséges javítást igényel, mivel általában az épület és ingóságai további leromlását okozhatja (pl. a tetőn keletkező lyukak vagy a tető megsemmisülése miatt).	1. tető 2. szél- malmok 3. magas szobrászati alkotások	Az érzékeny szerkezeti elemek rögzítésének megerősítése a tartószerkezetekhez. A szerkezet épségének hosszú távú nyomon követése javasolt. Ha lehet, beavatkozás a szél áramlási körülményeibe. Ha jelentős veszteség várható, riasztási rendszer beszerelését is fontolóra kell venni.

1. ábra. A kockázatelemzés egy mintasora

3 <https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/D.T2.1.3-Decision-support-tool.pdf> 17.

A műveletek leírásai

A tűzoltással és műszaki mentéssel járó káreseményeknél az életmentés az elsődleges cél, utána következik az értékek mentése. A kulturális örökséget érintő eseménynél az irányításnak meghatározó szerepe van az értékmentő műveletek és a taktikai sorrendek meghatározásában. Példaként egy tetőszerkezettűz esetében a pécsi Vasarely Múzeumból a tárgymentés fontosabb, mint a tető tűzének eloltása. A helyzet alapján látszik, hogy a kulturális javak mentése speciális szemléletet és munkafolyamatokat igényel az általános mentési gyakorlattól eltérően. A megfelelő taktikai módszer és az „objektum megértése” kiemelten fontos ebben a folyamatban.

Megtámasztás, pántolás, stabilizálás

A művelet főként műemlék épületeket ért károknál alkalmazható, amikor az építmény szerkezete sérül. Veszélyessége miatt minden esetben statikai vizsgálatot igényel – munkavédelmi okokból a kivitelezését körültekintően kell végezni –, folyamatos monitorozással. Az épülettel egybeépített stabilizáló ácsolat, bandázs, kihorgonyzás statikai feszültség alá kerül, ezért annak a biztonságát is szavatolni kell, továbbá alkalmasnak kell lennie a további hatás (például utórengés) elviselésére.

Fedés, letakarás

Amennyiben a káresemény során az örökség kitétté vált az időjárásnak vagy egyéb káros hatásoknak, ideiglenes vagy tartós lefedésről kell intézkedni. Ez történhet tetőzet kialakításával, sátor telepítésével vagy ponyva, fólia leterítésével, de egyes esetekben a homok- vagy talajtakarás is megoldást jelenthet. Az elfedést úgy kell kialakítani, hogy az időjárási viszonyok miatt ne sérülhessen, mert tönkremenetele további károkat, balesetet okozhat.

Megerősítés, rögzítés

A helyben való védelem formája, amely a megtámasztáshoz hasonló elvek szerint történik. A műtárgy, épületrész, díszítés védelmét jelenti. Rögzítéssel azok a nehezen eltávolítható tárgyak védhetők, amelyek a káreset során sérülést szenvedtek vagy szenvedhetnek. A műemlék épületek alapozásának talajromlás miatt szükségessé váló megerősítése is idesorolható. Fontos, hogy a megerősítés ellenálljon a további hatásoknak.

Lokalizálás

Olyan folyamat, amelynek célja, hogy a helyben maradó javakat a káros hatásoktól megvédjük. Ilyen a vizek kártételei ellen rakott ideiglenes töltés, árok vagy drain létesítése, a víz elszívása, a füst vagy vegyi anyag gázfelhője miatti elzárkóztatás, a talajcsúszás, omlás elsáncolása.

Romok és maradványok összegyűjtése

Az erősen megrongálódott helyszíneken — általában kiterjedt káresemény során, a későbbi mentési folyamatok részeként — a helyben fellelhető kulturális örökség maradványait kell összegyűjteni úgy, hogy az az eredeti állapotot megcélzó restaurálás, helyreállítás szakszerűségét elősegítse. A munkafolyamathoz (régész) szakirányítás szükséges. A kimentett rom-, törmelék- és tárgymaradványokat a kimentés helye, helyzete szerinti azonosítóval ellátva kell biztonságba helyezni.

Evakuálás, kimentés

Amennyiben a helyben való védelem nem megoldható, az evakuáció tervezhető folyamat, amelynek lényeges és elsődleges része annak a biztonságos helynek a kijelölése, amely őrizhető és logisztikailag megfelelő. A kimentés útvonalát akadálymentesíteni kell. Biztonságosabb megoldást jelent, ha a tárgyakat minél kevesebbszer adják át egymásnak a mentést végzők, de adódhat olyan helyzet, amikor a kárterületet biztonsági okból több zónára kell osztani, itt a zónahatáron történik átadás.

Tervezhető a kimentés sorrendjének meghatározása is. A fellelt állapotot dokumentálni kell. Fontos a tárgyakkal érintkezésbe kerülő személyek felkészítése (egyéni védőeszköz használata, gyűrűk, óra, övcsat eltávolítása, kesztyű viselése stb.). Lényeges meghatározni a különböző típusú tárgyak megfogásának, emelésének, szállításának szabályait, módjait. A kimentéshez szükséges anyagokat a helyszínen biztosítani kell. A „ne nyisd ki, ne tisztítsd meg” elvet kövessük. A tárgyakat fel kell emelni, nem pedig húzni, amihez elegendő személyzetnek kell rendelkezésre állnia. A biztonsági helyre hordott javakat dokumentálni kell, azokat csomagolni, feliratozni és a továbbszállításra felkészíteni szükséges.

Dokumentálás

Kiemelt, külön pontként szerepel, de a dokumentálás szinte minden folyamatnak része. A káresemények miatt kialakult, alapvetően zavarosnak mondható helyzetben a kulturális értékek nyomon követése az információmenedzsment eleme. A kulturális örökségek megőrzése az eseményt követő helyreállítás szakszerűségén is múlik, amihez az örökségekhez kötött információknak elérhetőeknek kell lenniük.

Csomagolás

A csomagolás a kimentés fázisában lehet ideiglenes, de akár alkalmassá tehető a tárgy védelmére annak helyreállításáig. A csomagolás egyrészt védi a tárgyat a mentési, szállítási, tárolási folyamat során, de a tárgy azonosítására is szolgál. A felhasznált anyagokat és a csomagolás módját a tárgy jellemzőinek megfelelően kell megválasztani, illetve kivitelezni. A munka szakértelmet, szakirányítást igényel.

Nehéz műtárgyak mozgatása

A kézi erővel nem emelhető, nehezen megfogható tárgyakat először csomagolni szükséges; ennek során olyan rögzítési pontokat kell kialakítani, ahol biztonságosan meg lehet fogni, emelni az adott tárgyat.

A csomagoláson belül is rögzíteni kell a tárgyat, mert a csomagolásnak ki kell bírnia az annak megmozdulásából fakadó dinamikus terheket.

Speciális műveletek

A műtárgyak mentésekor, amennyiben lehetőség nyílik rá, olyan eljárásokat is lehet alkalmazni, amelyek speciális eszközök, anyagok használatával valósulnak meg. Ilyen a víz leitatása, a légszárítás, a légszárítás szárítóberendezéssel, a vákuumos fagyasztva szárítás vagy hőn szárítás.

Biztonsági intézkedések

A kárterületi műveletek rendkívüli munkakörülmények között történnek, ezért kockázatértékelésen alapuló biztonsági terv (safety and security – S & S) kidolgozása és annak rendszeres felülvizsgálata szükséges. Az intézkedések a mentőcsapatok és az irányító törzsek közös felelősségét hangsúlyozzák a munkavédelem és a külső biztonsági tényezők figyelembevételén.

A kulturális örökség biztonsága a káresemények miatt sérülhet, kitéve azt a környezeti hatásoknak és az idegenkezűségnek egyaránt. Ez szándékos károkozás vagy helytelen mentési műveletek következménye is lehet.

A kár észlelésekor minden esetet jelenteni kell, dokumentálva a kárt és tájékoztatva a megfelelő munkatársakat. Az értékelést követően cselekedni kell a biztonsági intézkedések javítása érdekében.

Reagálás tervezése

Az elméleti fogalmak a gyakorlatban nehezen szétválaszthatók. A figyelmet sokkal inkább az események mértékének megfelelő reagálás tervezésére kell fordítani, amelyben az eljárásrendek egymásra épülő fokozatok szerint elkülönített kompetenciákat tartalmaznak.

A polgári védelmi feladatkör stratégiai szintű szabályai

A Sendai Keretegyezmény alapján kidolgozott stratégiai ajánlásokhoz kapcsolódik a nemzetállam védelmi képességének fejlesztése, amelynek során a kulturális javak mentésének feladatait jogszabály erejével delegálják az államigazgatás (rendvédelmi szervek) szereplőjéhez. A védekezés megszervezésére vonatkozó kellő részletességű jogszabályi környezet megteremtése kritikusan fontos a tervezés további lépcsőinek kialakításához, a szervezeti kultúrákba történő integrálásához.

Kiürítés tervezése fegyveres konfliktus esetére

Magyarország Alaptörvénye definiálja a különleges jogrendet (hadiállapot, szükségállapot és veszélyhelyzet), amely markánsan meghatározza a kulturális javak védelmének céljait és lényegét. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában született 1954. évi Hágai Egyezményt hazánk is elfogadta. Korábban az akkori megyei védelmi bizottságok (MVB) tervrendszerébe tartozó 17-es számú, részben a délszláv válság hatására kidolgozott „Kulturális javak mentésére” vonatkozó intézkedési tervek voltak hivatottak a pótolhatatlan műkinccsek védelmének tervezésére.

Az intézkedési terv a felkészülési időszakra a következő feladatokat határozta meg: javak kategóriába sorolása, nyilvántartása, csomagolóanyagok, szállítóképességek felmérése, biztonságos tárolóhelyek kijelölése, egyezményes jelek alkalmazása, a védekezésben részt vevők kijelölése, kiképzés, felkészítés, gyakorlás szervezése.

A különleges jogrend megelőző időszak feladatai: az MVB elnöki intézkedések végrehajtása, a tervek aktualizálása, csomagolóanyagok beszerzése.

A különleges jogrend feladatai: a felkészülési és a megelőző időszak feladatainak végrehajtása, fokozott őrzés, műkinccsek csoportosítása, a kulturális javak becsomagolása, védett helyre szállítás, elrejtés.

Az intézkedési tervekhez rendelt erőforrások a 2000-es évek elején már csak részben voltak fellelhetők, az idő előrehaladtával gyakorlatilag megszűntek, a tervek elavultak, és kivezették őket. A kulturális javak

2. ábra. A kulturális javak nemzetközi ismertetőjelvénye (1954. évi Hágai Egyezmény)

mentését előíró ágazati jogszabályok meghatározata – a korunkban történő háborús eseményeket is figyelembe véve – időszerű szakmai elvárás.

Intézményi tervek

Ezek a tervek a katasztrófavédelem tervrendszerében a későbbiekben ismertetett veszélyelhárítási tervrendszer munkahelyi veszélyelhárítási tervei szintjén értelmezhetők. E tervek a javakat bemutató, tároló, kezelő intézmény saját tervei, amelyekben az önmagára mint egységre – a saját erőforrásaira, körülményeire – kidolgozott intézkedések találhatók, melyek kijelölik az intézményi felelősöket, kompetenciákat. Az intézményi terveket összhangba kell hozni az egyéb hatóságok által előírt tervekkel (például állagvédelmi terv, tűzriadóterv).

Tűzoltási és műszaki mentési tervek (TMMT)

Az örökségvédelmi helyszíneken történő káreseményekre a tűzoltóság elsődleges beavatkozóként reagál. A TMMT az események gyors kezelését segíti, tartalmazva az adott helyszín legfontosabb adatait. A gyorsinformációs tervlapok könnyen áttekinthetők, így segítve a mentési műveletek hatékony szervezését és irányítását.⁴

Veszélyelhárítási tervek

A települések katasztrófavédelmi osztályokba sorolásán alapul a veszélyelhárítási tervrendszer, amely különböző szinteken valósul meg: munkahelyi, települési, helyi katasztrófavédelmi szerv, járási, területi

4 <https://www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/423-tuzoltasi-muszaki-mentesi-terv.pdf>.

és központi szinteken. Ezek a tervek általános és speciális részekből állnak, az utóbbiak a veszélyhelyzetekre való konkrét reakciókat tartalmazzák. A veszélyelhárítási tervek alkalmasak arra, hogy a kulturális javak mentésére vonatkozó műveleti és intézkedési sorokat is tartalmazzanak, amelyek összhangban vannak az intézményi igényekkel. A veszélyelhárítási terveket évente felülvizsgálják az érintett szervek bevonásával.

Útmutatók a védelemben részt vevő csapatok számára

Az örökségvédelemhez kapcsolódó útmutatók és ajánlások részletes szakmai háttérrel adnak a kulturális javak megóvásához, veszélyhelyzetekben való védelméhez. Ezek a dokumentumok átfogó iránymutatást nyújtanak az értékek megóvásához szükséges intézkedésekről és eljárásokról. A következő összefoglalás bemutatja a legfontosabb útmutatásokat és ajánlásokat ezen a területen:

- *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között* (Sipos Enikő – Gál István). A dokumentum célja, hogy segítséget nyújtson a közgyűjtemények, intézmények munkatársainak és egyéb közreműködőknek a kulturális javak gyors és hatékony biztonságba helyezésekor felmerülő feladatok kapcsán. Hangsúlyozza a csomagolás, szállítás és tárolás legfontosabb feladatait.
- *Key Elements of a European Methodology to Address the Protection of Cultural Heritage during Emergencies*. Az Európai Unió Polgári Védelmi Mechanizmus projektjének célja a közös európai szabályok és működési normák kialakítása a kulturális örökség védelmére. A dokumentum részletesen elemzi a felkészülési és reagálási tevékenységeket.⁵
- *Guidelines for Cultural Heritage Rescue Teams*. A dokumentum készségeket és eljárásrendeket mutat be a mentőcsapatok

5 <https://www.proculther.eu/the-key-elements-of-a-european-methodology-to-address-the-protection-of-cultural-heritage-during-emergencies>.

számára, hogy hatékonyan és fenntarthatóan működjenek veszélyhelyzetekben. Kiemelt figyelmet fordít a tagok kiválasztására, felszerelésére és kiképzésére.⁶

- *Kulturális örökségek ellenálló képessége – Kézikönyv tulajdonosok és menedzserek részére, sebezhetőség felmérése, kritikuságok azonosítása, ellenálló-képességre alapozott intézkedések veszély- és katasztrófa helyzetekben.* A kézikönyv segít a tulajdonosoknak és menedzsereknek megérteni és kezelni az épületek sebezhetőségét különböző katasztrófa helyzetekben, valamint javaslatokat nyújt a kritikus hiányosságok kezelésére.⁷
- *Működési irányelvek (UNESCO).* Az irányelvek segítik a világörökség védelmét és megőrzését, valamint meghatározzák a világörökség-egyezmény végrehajtásához szükséges eljárásokat és intézkedéseket.⁸
- *Recommendations for Rescuers in Emergency Phase for Cultural Heritage Safeguard.* Az ajánlások általános szabályokat és iránymutatásokat nyújtanak a mentőegységek számára a kulturális örökség tárgyainak helyes kezelését illetően veszélyhelyzetek során.⁹
- *Handling Heritage Objects.* A kiadvány a megelőző megőrzési irányelvek online gyűjteménye, amelyek bemutatják az örökségi tárgyak biztonságos kezelési gyakorlatait.¹⁰

Ezek az útmutatók és ajánlások az örökségvédelemben részt vevő szakemberek és csapatok számára készültek, hogy hatékonyan és felelősségteljesen tudjanak fellépni vész helyzetekben, és megőrizhessék a kulturális javakat a jövő generációi számára.

6 <https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/D.T3.2.1-Guidelines-for-Cultural-Heritage-Rescue-Team.pdf>.

7 <https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/ManualHU-19.6.2020-RGB-v3.pdf>.

8 <https://whc.unesco.org/en/guidelines>.

9 <https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/D.T3.1.3-Recommendations-for-rescuers-in-emergency-phase-for.pdf>.

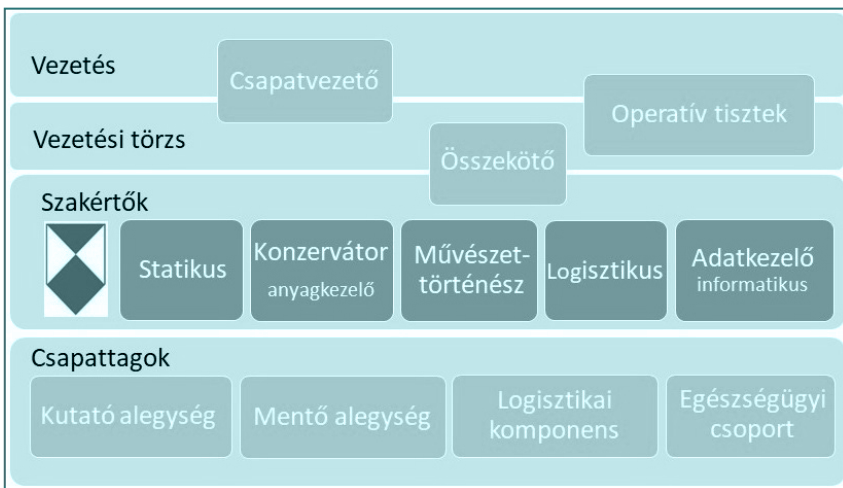
10 <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/preventive-conservation/guidelines-collections/handling-heritage-objects.html>.

Erőforrások tervezése

Mentőcsapatok

A nemzetközi szinten is alkalmazható kulturális örökségi mentőcsapatok (Cultural Heritage Rescue Teams – CHRT) nemzeti veszélyhelyzeti egységek lehetnek. Két alapvető modell szerint alakítható ki CHRT. Egyrészt már létező, ENSZ INSARAG Irányelvek¹¹ alapján minősített vagy nemzeti minősítésű csapathoz rendelve, amely tapasztalt, jól szervezett. Hazánk esetében ilyen központi szervezet a HUNOR Mentőszervezet, amely képességeinek köszönhetően alkalmas lehet örökségvédelmi feladatok ellátására is, továbbá Magyarország katasztrófavédelmi Nemzeti Minősítési Rendszerébe¹² is beilleszthető lehet egy olyan Szervezeti és Művelési Irányelv, amely a kulturális javak mentésének alapkövetelményeit tartalmazza a mentőszervezetek számára.

Másrészt a csapat a nemzeti örökségvédelem rendszerének szakembereiből is állhat, akik speciális képességekkel rendelkeznek. Tapasztalataink alapján a két modell összekapcsolásával – előzetes felkészítést

3. ábra. CHRT-csapat lehetséges összetétele (Domján Gábor)

¹¹ <https://www.insarag.org/methodology/insarag-guidelines>.

¹² <https://njt.hu/jogszabaly/2021-6-B0-4V>.

követően – eredményes együttműködő egység jöhet létre, amennyiben a városi kutató-mentő csapat elfogadja az állományvédelmi, restaurátor, építész-statikus és egyéb résztvevők szakmai irányítását. A CHRT-csapat lehetséges struktúráját az alábbiakban szemléltetjük.

Felszerelések

Az adott intézmény felelősségébe tartozik minden olyan eszköz, amely a kezelésében álló örökség mozgatásához, állagának megóvásához szükséges (például emelők, szárító- és hűtőberendezések, speciális tárolók, kötözők stb.). Az intézmény dolgozói számára elérhetővé kell tenni a személyes felszereléseket (láthatósági és védőfelszerelések, kommunikációs eszközök stb.).

Alapvetően a CHRT-csapat minden tagja rendelkezik személyes eszközökkel (hátizsák, acélbetétes bakancs, védősisak fejlámpával, kesztyű, szemvédő, fülvédő, láthatósági vízálló kabát, mellény, személyi iratok, elsősegély-felszerelés, beülő hám, kés, fogó, síp stb.). A csapat kollektív felszerelése biztosítja annak működését (kommunikációs eszközök, kötél, szárazföldi és vízi járművek, lámpák, generátor, térképek és alaprajzok stb.).

A beavatkozáshoz szükséges műszaki felszerelés, illetve szakfelszerelés tárolását lehet diszlokáltan is tervezni, de a CHRT-csapat számára elérhető központosított raktárban is lehet készletezni (sátor, drón, mérőszalag, állítható erőstámasz, pántoló, bandázsoló hevederek, vonszoló, emelő, vészhelyzeti leltárjegyzék-nyomatványok, alapvető kéziszerszámok, restauráló eszközök, fényképezőgép, laptop, ládák és tárolóeszközök, konténerek, irodaszerek, színskála, olló, ragasztószalag stb.).

Anyagok

Az anyagok mennyiségét a kulturális örökség védelmi módozatai szerint kell készletezni. Az indulókészlet korlátozott mennyisége a munkák megkezdését teszi lehetővé, ezért a kellő anyagmennyiség helyszíni biztosítása komoly logisztikai erőfeszítést igényel. A teljesség igénye nélkül: csomagolóanyagok, papírlapok, címkék, ládák, raklapok, állvá-

nyozó faanyagok, OSB lapok, fóliák, homokzsákok, szögek, kötőelemek, ragasztószalagok, kitöltő anyagok, védőanyagok stb.

Eseménykezelés

Az események kezelése a károk észlelését, illetve bejelentését követően kezdődik meg a beavatkozók riasztásával, a tervezési szakaszban kialakított protokollok alkalmazásával. Ugyanakkor az események intenzitása, mértéke határozza meg a reagálás és az irányítás szintjét.

Bejelentés

A nem hirtelen kialakult események, lassú folyamatok is károkhöz vezethetnek. A jelenség kezdeti szakaszában legtöbbször van műszaki megoldás, amellyel menthetővé válik a műemlék. Például az alapozás környezetében fellépő anyagihiány állékonysági problémához, szerkeztöréshez vezethet (Bikal, evangélikus templom, toronydőlés, 2023). Az eredménytelen hatású intézkedések utolsó fázisában lehetőség van a sérült (akár műemlék) épület ingóságainak, épületrészeinek (díszek, harang, orgona stb.) kimentésére.

A korai előrejelzési rendszer mellett is bekövetkező események kárait a központi segélyhívó rendszeren (112) keresztül kell bejelenteni. A bejelentőnek a lehető legrészletesebb információkat kell megadnia a 7/24-es szolgálatban működő információs központnak, amely továbbítja a jelzést az illetékes elsődleges beavatkozóknak. A vármegyei katasztrófavédelmi főügyelet tájékoztatja a területileg illetékes (felügyeleti) közigazgatási szerveket.

A felderítés folyamata

Kiterjedt káreseménynél¹³ a nagy esetszám miatt a felderítés több fázisban történik.

13 Kiterjedt káresemény: olyan védelmi és biztonsági esemény, amelynek kezelése során elengedhetetlen az élet- és vagyonbiztonság megóvása érdekében a katasztrófavédelem

Behatárolás

Először megtörténik a kárterület (érintett települések, településrészek) behatárolása, ezt nemzetközi viszonylatban ASR1 szintnek nevezzük.

Kárbecslés

A következő lépcsőben a kárhelyszínek és a kár hozzávetőleges mértékének azonosítása történik – ez a nemzetközi ASR2 szint. Ezeket az adatokat nyilvántartásba veszik, amely utca, házszám (hrsz.) szinten rögzíti a helyszíneket, és megjelöli a kár nagyságrendjét. Ezek az adatok alkalmasak a helyszíni mentésirányítás egységét jelentő szektorok (utcaparancsnokság) kialakítására, valamint mentési sorrend felállítására (triage).

Helyszínfelderítés

A kárhelyszín részletes felderítése jelenti a nemzetközi ASR3 szintet. Ebben a fázisban megtörténik a károk pontos adatfelvételezése. Ez többször is megtörténhet, amennyiben a helyszínt – komplex szakértőkből álló csoport hiányában – több szempontból kell vizsgálni (tűzoltósági, rendészeti, statikai, örökségvédelmi stb. szempontok).

Kárfelmérés

A mentési folyamatok befejeztével, amikor a kárhelyszín „tisztává” vált, ennek megállapítását és a károk részletes, tényszerű felvételét helyszíni szemlével, bizottság útján végzik – ez a nemzetközi ASR4 szint.

Utóvizsgálat

A befejező stádium, melynek során a teljes terület átvizsgálását deklaráló és a mentési műveletek befejezését jelentő átfogó megállapítás keletkezik – ez a nemzetközi ASR5 szint.

---

mint elsődleges beavatkozó irányításával az eseménykezelésben érintett szervezetek azonnali, összehangolt reagálása a védelmi és biztonsági igazgatás központi szervének koordinációs tevékenysége megkezdéséig. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-128-00-00>.

Helyszíni műveletek

A (tűzoltó) egységek riasztásakor a bejelentés tisztázott adatai állnak a beavatkozók rendelkezésére, valamint a korábbi fejezetben ismertett – kulturális örökségi helyszínre vonatkozó – TMMT-ben szereplő gyorsinformációk. A tűzoltó egységek kiérkezését követően a végrehajtandó főbb feladatok: kárhelyfelderítés, a helyzet tisztázása, a mentés azonnali megkezdése, további mentőerők igénylése, a javak mentési sorrendjének meghatározása, a kimenekített javak elhelyezésére alkalmas objektumok elfoglalása, a mentés területének lezárása, őrzésének megszervezése, segítségnyújtás a kulturális örökségek speciális mentési műveleteiben, dokumentálás, adatrögzítés.

Regionális, nemzeti eseménykoordináció

Kiterjedt káreseménynél a lakosságvédelmi és a kritikus infrastruktúrák működésének biztosítására irányuló intézkedések mellett jelenik meg a kulturális javak mentésének igénye. Ezekben az esetekben aktiválódik a védelmi igazgatás rendszere, amelynek keretében a döntés-előkészítést az ágazati koordinációt ellátó szakmai szervezetekből delegált katasztrófavédelmi munkacsoport végzi. A nemzeti szintű eseményeknél az előbbi rendszer kiegészül az országos irányító törzsekkel: Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság (KKB), annak Nemzeti Veszélyelhárítási Központja (NVK), valamint tanácsadó testületei.

Nemzetközi segítségnyújtás

Nem csak a határon átnyúló események kapcsán kell nemzetközi együttműködésre gondolni. Abban az esetben, amikor a katasztrófa sújtotta ország erőforrásai nem elegendők a károk elvárt szintű kezelésére, célszerű segítséget kérnie a nemzetközi közösségtől. Ekkor az Európai Unió Polgári Védelmi Mechanizmus aktiválódik, és a helyszínre irányítja a tagállamok felajánlásait (moduláris rendszerben létrehozott szakmai egységcsapatok, készletek), ezzel egy időben pedig a nemzetközi segítségnyújtás koordinálása érdekében polgári védelmi szakmai csapatot

(EUCPT) vagy szakértőket (Expert) delegál a nemzeti veszélyelhárítási hatóság (LEMA) védekezési tevékenységének támogatására. Az Európai Unió 2023-ban a PROCULTHER elnevezésű projekt¹⁴ keretében megkezdte a nemzetközileg is bevethető kulturális örökségi mentőcsapatok képzési programjának kidolgozását.

Információmenedzsment

A kulturális örökség megőrzésének egyik leglényegesebb feltétele a történelmi korokból fennmaradt hiteles információk elérhetősége. Ezeket alapadatoknak tekinthetjük, amennyiben a mai kor technikai színvonala mellett megtörténik az adott örökség nyilvántartható adatainak felvétele, tárolása.

Adatok

Az adatok gyűjtése és értékelése létfontosságú a katasztrófavhelyzetekben. A döntéshozatali folyamatok hatékony támogatása érdekében három fő csoportra oszthatók:

- Az alapadatok referenciaként szolgálnak a káresemény után, és a döntéshozatal pillérei lehetnek. Idetartoznak különböző hivatalos adatbázisok a kulturális örökségekről, valamint az általános térképek, műhold- és radarfelvételek.
- A katasztrófa utáni másodlagos adatok lehetővé teszik a hatások becslését és a döntéstámogatást még a felderítés előtt. Idetartoznak a humanitárius szükségletek felmérései, helyi kapcsolatok információi és a média meg nem erősített jelentései.
- A felderítés adatai megbízható és hivatalos információkat jelentenek, amelyeket közvetlenül a helyszíni szemlén gyűjtöttek be.

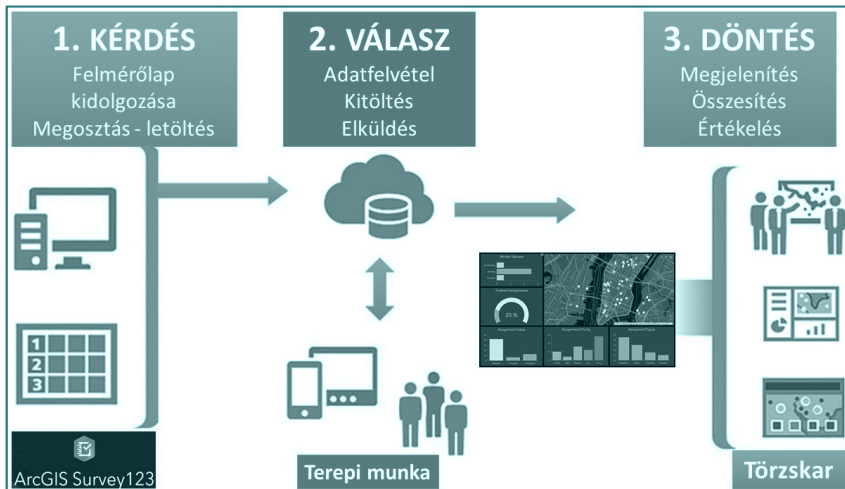
¹⁴ <https://www.proculther.eu/the-key-elements-of-a-european-methodology-to-address-the-protection-of-cultural-heritage-during-emergencies>.

Ide tartoznak az építmények, ingóságok és a szellemi örökség állapotának részletes leírásai.

Az elmúlt évtizedekben a természeti és emberi eredetű veszélyek növekvő mértéke rávilágított az adatgyűjtés és az értékelés gyorsaságának fontosságára. A különböző adatforrások és értékelési módszerek segítséget nyújtanak a döntéshozatalban és a fenntartható helyreállítási intézkedések meghatározásában.

Egységesített digitális adatgyűjtő rendszer

Az adatgyűjtés és -kezelés hatékony módszertanának kialakítása nélkülözhetetlen a kárterületeken. A papír alapút felváltó digitális adatgyűjtés lehetővé teszi a helyzet valós idejű elemzését és az információk gyors megosztását. Fontos, hogy szabványos és szisztematikus módon gyűjtsék az adatokat, és mobil technológiát alkalmazzanak a helyszíni adatgyűjtés során. Az egységesített adatgyűjtő rendszer segíti az adatvezérelt döntéshozatalt és a hatékony koordinációt a katasztrófa utáni helyreállítási munkálatok során.

4. ábra. A terepi digitális adatgyűjtés folyamata (Domján Gábor)

Azonosító háló (grid)

Romosodott területről nagy számban begyűjtött maradványok azonosítását teszi lehetővé egy hálózat (grid) kialakítása. A helyszín alaprajzán felfektetett hálózat cellája adja meg a kimentett épületdarab azonosítójának egyik elemét. A bikali templomromról begyűjthető maradvány egyedi azonosítójára a következő példa hozható: ID – kódolási rend, például: Bi-K2-14-2-L23-5, ahol a település kezdőbetűi (Bikal – Bi), szektor, alszektor (utca) azonosítója (az operatív törzs határozza meg, például K2), házsám (például 14), épületszint (például 2), adott szinten felfektetett grid cellaazonosítója: L23, darab (a gridhálón belüli sorszám): 5.

Katasztrófa utáni szükségletfelmérés (PDNA)

A PDNA módszertana az ENSZ által kidolgozott gyors értékelést jelenti katasztrófa után. Célja az átfogó helyzetkép kialakítása és a részletes értékelések szükségességének meghatározása. A PDNA felméri a katasztrófa következményeit a kulturális szektorban, és alapot szolgáltat az ágazati helyreállítási stratégia kidolgozásához.

Mentési műveletek irányításának információi

Az operatív törzsek döntéshozatalához elengedhetetlen a megfelelő információáramlás biztosítása. A koordináció és kommunikáció során a rádióforgalom kritikus szerepet játszik. Az információk között szerepelnek a szektorok parancsnokainak jelentései, az operatív irányítás adatai, a résztvevők nyilvántartása és az ellátás biztosítása. A terepi adatgyűjtés és dokumentálás segíti az állapot felmérését és a prioritások meghatározását.

Felkészítés, gyakorlat

Az örökségvédelmi beavatkozások hatékony végrehajtásához szükséges az együttműködő szervezetek jól szervezett egységgé válása, amelyben a tagok ismerik egymás szaktudását és munkamódszerét. Az átfogó, moduláris szerkezetű képzés és gyakoroltatás célja a nagyobb szakértelem és szaktudás megszerzése, valamint egymás szempontjainak megértése a csapattagok részéről.

Az egyéni kompetenciacélok között szerepel az intézmények munkatársainak, az elsődleges beavatkozóknak és más együttműködő szervezeteknek a személyi képzése. Minden résztvevőnek általános ismeretekkel kell rendelkeznie, beleértve a kárterületi munkavégzés alapvető tudnivalóit, a biztonság és munkavédelem kérdéseit, valamint a kommunikációt.

Az együttműködés feltételeinek tisztázása, a szervezetek közötti megállapodások, valamint a szakértőcsere-programok elősegítik a kollektív felkészülést. A gyakorlatok lehetőséget adnak az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazására, lehetőleg valós környezetben, valós szcenáriók alapján. A gyakorlatok során szerzett tapasztalatok értékelésével javítani kell az eljárásrendeket.

Összegzés egy hazai terepgyakorlat tapasztalatai alapján

Egy, a ProteCH2save projekt keretében 2019-ben Pécsen végzett terepgyakorlat tapasztalataiból számos fontos megállapítás született a kulturális örökség mentése és védelme terén. Először is, a gyakorlatok előtt és alatt tartott elméleti felkészítések igen hatékonyak voltak. Több mint száz ember vett részt az aktív mentési műveletekben, köztük a hivatásos tűzoltóság, egy önkéntes mentőszervezet, a rendőrség és más szervezetek képviselői.

A gyakorlatból levonható fő tanulságok között szerepel, hogy Magyarországon nem kötelező vésztervet készíteni a kulturális örökség

védelmére, azonban szükséges lenne a jogi szabályozás megváltoztatása e tekintetben.

A gyakorlat során a mentőszervezetek és az irányítók közötti együttműködés megfelelő volt. Felmerült azonban, hogy az önkéntes erők feladatai nem voltak egységesek, ezért részletesen meg kell határozni őket. Emellett hiányosságként jelentkezett, hogy a tűzoltók és az önkéntesek képzési rendjében nem szerepeltek a kulturális örökség mentésére vonatkozó tematikák, amelyek elkészítése szükségszerű. További probléma, hogy a rendőrség nem tudott részt venni a mentési műveletekben a felelősségbiztosítás hiánya miatt.

A projektben megfogalmazott akcióterv rövid távú része magában foglalja a kulturális örökség kategorizálását, a kockázatértékelést, mentési tervek elkészítését, részletes szakutasítások kidolgozását és helyismereti foglalkozásokat a beavatkozók számára. A terv stratégiai részeként pedig átfogó feltáró jelentés kiadása, a vonatkozó jogszabályok módosítása, a hatósági felügyelet megerősítése, valamint a szükséges erőforrások biztosítása szerepel.

Összességében a terepgyakorlat tapasztalatai alapján számos területen felmerültek hiányosságok, de az előre megtervezett lépések és stratégiák segíthetnek a jövőbeni kulturális örökségvédelmi feladatok hatékonyabb végrehajtásában és a veszélyhelyzetek kezelésében.

A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME MÚZEUMI PERSPEKTÍVÁBÓL: AZ MNMKK MAGYAR NEMZETI MÚZEUM PÉLDÁI

VARGA LUJZA, PHD
főosztályvezető

Projektkoordinációs és
Kiállítás-szervezési Főosztály
MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum
varga.lujza@nmn.hu

Bevezetés

Néhány évvel ezelőtt a világ szemtanúja volt a kulturális örökség Iszlám Állam által ideológiai célokból végrehajtott szisztematikus pusztításának, miközben a terrorista szervezet bevételeinek nagy részét lopásból, fosztogatásból és a kulturális javak tiltott kereskedelméből szerzi.¹ Jelenleg Ukrajnában a kulturális örökséget az orosz hadsereg rombolja,² ami a nemzetközi segítségnyújtás ellenére jelentős károkat okoz;³ miközben radikális aktivisták egy csoportja a kulturális javak veszélyeztetése révén kívánja felhívni a figyelmet a bolygónkat fenyegető veszélyekre.⁴

Mindezek mellett az ember okozta és a természeti katasztrófák⁵ is komoly veszélyt jelentenek a kulturális örökségre: a 2023. február 6-án a Közel-Keleten bekövetkezett két egymást követő földrengés hatalmas humanitárius katasztrófát okozott, és nem kímélte a kulturális örökséget sem.⁶ A klímaváltság elmélyülésével egyre gyakoribbá válnak az időjárási szélsőségek Európában is: az elhúzódó aszályok és a heves esőzések, illetve ez utóbbiak lehetséges következményei, az áradások, földcsuszamlások, belvizek stb.

A fenti példák óhatatlanul felvetik a kérdést: hogyan lehet ilyen helyzetekben biztosítani a kulturális örökség védelmét? A múzeumok és más kulturális intézmények általában teljes körű védelmet nyújtanak a rájuk bízott kulturális javaknak mind a megőrzés, mind a biztonság terén. Van azonban olyan válsághelyzetek (elsősorban fegyveres konfliktusok vagy természeti katasztrófák) és olyan visszaélések (lopások, illegális ásatások és a műkincsek tiltott kereskedelme, amelyek a nemzetközi szervezett bűnözés jövedelmező ágává és a terrorista szervezetek finanszírozási forrásává váltak), amelyekkel ezek a kulturális intézmények már

1 Pauwels é. n.

2 Larcán 2024.

3 Arts and Culture 2023.

4 Bindé 2024.

5 Ugyan a köznyelv természeti katasztrófaként használja a kifejezést, helytállóbb a természeti csapásokat követő katasztrófa használata, mivel megfelelő felkészüléssel nagyban megelőzhető a katasztrófa helyzet kialakulása.

6 Schiffman 2023.

nem tudnak egymaguk megbirkózni. Ilyen esetekben további állami, sőt nemzetközi segítségre lehet szükségük. Másrészt azonban a múzeumok és más kulturális intézmények fontos szereplői a közös fellépésnek is, mivel ők rendelkeznek a jól megtervezett és végrehajtott válaszlépéshez szükséges tudással és speciális tapasztalattal. Ezért az MNMCK Magyar Nemzeti Múzeum kezdeményezően lép fel, és aktívan részt kíván venni a kulturális örökség védelmében fegyveres konfliktusok, természeti vagy ember okozta katasztrófák, illetve az azokat követő újjáépítés idején, valamint a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemben.

A Magyar Nemzeti Múzeum

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjti, őrzi és hozzáférhetővé teszi a magyar történelemhez és a Kárpát-medencéhez kötődő összes tárgytypust a neolitikumtól napjainkig, és mint ilyen mintegy 3,8 millió műtárgy gondozója. Jelentős régészeti, történeti és művészeti gyűjteményekkel rendelkezik, melyekben megtalálhatók hangszerek, fényképek, festmények, plakátok, érmék és kitüntetések, fegyverek és páncélok, textíliák, aranytárgyak, modern anyagok stb.⁷ A Magyar Nemzeti Múzeum tehát országos, regionális és nemzetek feletti szinten, valamint a tárgyi és szellemi javak tekintetében is mérhetetlen örökséget őriz és képvisel. Ezt a szerepet szimbolikusan erősíti Nemzeti Emlékhely státusza, miközben jelentős szerepet játszik a régió és az ország kisebbségei tárgyi és szellemi örökségének megőrzésében is.

A Magyar Nemzeti Múzeum így abban a szerencsés helyzetben van, hogy egyaránt kezelője ingatlan és ingó kulturális örökségnek is: ez az örökség magában foglalja a műtárgyakat, azok szellemi és virtuális reprezentációit, valamint a bennük felhalmozott tudást, hagyományokat és értékeket.

A Magyarországon és külföldön (Törökországban, Lengyelországban és Csehországban) is tagintézményekkel, kiállítóhelyekkel és raktár-bázisokkal rendelkező Magyar Nemzeti Múzeum a régió egyik vezető

7 További információért látogasson el a múzeum honlapjára: <https://mnm.hu/hu>.

1. ábra. A Magyar Nemzeti Múzeum főépülete, fotó: Blahunka Máté, 2023

kulturális intézménye, amelynek munkáját hatalmas szakmai hálózat segíti. Országos vezető szerepet tölt be a régészeti feltárás területén a Nemzeti Régészeti Intézet révén, amely egyebek mellett koordinálja, felügyeli és szakvéleménnyel látja el a nagyobb beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárásokat, emellett pedig a múzeumdigitalizálás koordinációja (az Országos Muzeológiai Módszertani és Információs Központ – OMMIK – keretében), posztgraduális képzések biztosítása és felsőoktatási tevékenységekben való részvétel (például az Országos Restaurátor és Restaurátorképző Központ – ORRK – keretében) is a feladatai közé tartozik.

A kulturális javak védelme a Magyar Nemzeti Múzeum felfogásában

Tekintettel a több mint 3,8 millió műtárgy védelméből fakadó hatalmas felelősségre és speciális feladatokra, a Magyar Nemzeti Múzeumnak azonosítania kellett a kulturális örökséget az utóbbi időben fenyegető új típusú veszélyeket, és mivel mind a tárgyi, mind a szellemi örökség védelme a hatáskörébe tartozik, az intézmény elméleti és gyakorlati szinten is elkezdett foglalkozni ezzel az összetett és fontos feladatkörrel.

A kulturális javak védelmének (CPP)⁸ sokrétű feladata a következőket foglalja magában: a kulturális örökséget veszélyeztető új típusú fenyegetések azonosítása; új feladatok meghatározása, tervek és katasztrófa-kockázat-értékelések megújítása; értékes együttműködési lehetőségek kialakítása; kapacitásépítés; részvétel a tudás megosztását szolgáló nemzetközi projektekben, valamint szerepvállalás a kulturális örökség védelmére irányuló nemzetközi erőfeszítésekben és a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemben; segítségnyújtás a konfliktus vagy katasztrófa utáni helyreállításban; továbbá a kulturális béke előmozdítása különböző béketeremtő tevékenységek révén.⁹

E tevékenységek nyomán több specifikus kérdés merül fel, például az, hogyan védjük a tárgyi és szellemi kulturális örökséget; hogyan biztosítsunk egy múzeumi helyszínt; hogyan biztosítsuk a kulturális örökség megfelelő helyreállítását és megőrzését; hogyan végezzük a kulturális örökséget érintő katasztrófa-kockázat kezelését; hogyan küzdjünk a kulturális javak tiltott kereskedelme és az illegális ásatások ellen; valamint hogyan hozunk létre országos és nemzetközi interdiszciplináris hálózatokat és tudományos projekteket a fentiek érvényesítése érdekében.

8 Az angol CPP rövidítés (Cultural Property Protection) a kulturális javak védelmének megfelelője, amelyet ebben a formában elsősorban a katonai szervezetek használnak; mivel azonban a gyakorlatban magában foglalja a tárgyi és a szellemi örökséget egyaránt, a fogalom a kulturális örökség (cultural heritage) védelmeként is értendő.

9 A kulturális béke és kulturális erőszak fogalmáról lásd Galtung 1990.

Általános múzeumi biztonság és kulturális örökségvédelem

A múzeumok szempontjából a kulturális örökség védelme a megőrzésen és az általános múzeumbiztonság kérdésein alapul, amelyek önmagukban is igen sokfélék. Az épület, a kiállítások és a raktárak biztosítása, a látogatók és a személyzet biztonsága, valamint a tárgyak védelme bonyolult, összefonódó rendszert képez, amely különböző tudományos, elméleti és technikai háttérrel rendelkező szakemberek munkájára épül. Ebben a rendszerben a teremőrök, a fegyveres biztonsági őrök és néha még a rendőrök is ugyanolyan fontos szereplők, mint a restaurátorok, muzeológusok, mérnökök, tervezők és más múzeumi szakemberek.

2. ábra. A Magyar Nemzeti Múzeum Seuso-kincs vándorkiállítása Székesfehérváron 2017-ben

Egy olyan örökségi helyszín védelme, mint a Magyar Nemzeti Múzeumé, a személyi őrzést (teremőrzés, járőrözés, kulcsmegőrzés, riasztás stb.), a mechanikus védelmet (vitrinek, üvegek stb.), az elektronikus védelmet (zárt láncú megfigyelőrendszerek stb.) és a kiberbiztonságot (adatbázi-

sok, digitális információk stb., sőt magának a megfigyelőrendszernek a védelme) egyaránt magában foglalja. A saját szakemberek által koordinált munka részeként a Magyar Nemzeti Múzeum szoros munkakapcsolatban áll az NKÖV Nonprofit Kft.-vel, amely a kiemelkedő kulturális értékeket őrző magyar intézmények fegyveres őrzését biztosítja. Emellett egyes kiemelt esetekben (például szállítás) a múzeum közvetlenül a rendvédelmi szervekkel is együttműködik.

Az állagmegóvás és restaurálás feladatait illetően a Magyar Nemzeti Múzeum fő tevékenységeit a Műtárgyvédelmi és Restaurátor Főosztály irányítja és biztosítja, amely preventív megőrzéssel és aktív helyreállítással, a tároló- és kiállítási eszközök, illetve módszerek biztosításával és innovációjával, a tárolt és kölcsönzött tárgyak speciális csomagolásával, valamint az ismeretek tudományos és egyéb képzések útján történő átadásával foglalkozik.

Felkészülés szélsőséges helyzetekre: a kulturális örökség rezilienssé tétele és védelmének biztosítása

Ahogy a bevezetőben is felmerült, az olyan helyzetek, mint a természeti és ember okozta katasztrófák, a fegyveres konfliktusok, a terrorizmus és más szélsőséges cselekmények nemcsak az emberi életet és a létfontosságú infrastruktúrát veszélyeztetik, hanem a kulturális örökséget is.

Mivel a (tárgyi és szellemi, ingó és ingatlan) kulturális örökség sokrétű kapcsolatban áll a helyi¹⁰ és globális közösségekkel, ezen örökség hozzáférhetővé, rezilienssé és fenntarthatóvá tétele elengedhetetlen a jól működő társadalom és stabil állam megteremtéséhez. Ezt az összefüggést egyre szélesebb körben ismerik fel, így kialakult egy módszertan arra vonatkozóan, hogyan lehet biztosítani a kulturális örökség megóvását különböző krízishelyzetekben, illetve hogyan lehetséges a kulturális örökség helyreállításának optimális tervezése¹¹ katasztrófa vagy konfliktus utáni helyzetekben.¹² Ezzel párhuzamosan folyamatosan fejlődnek azok az elméletek is, amelyek a kulturális örökséget tágabb

10 Wardekker—Nath—Handayaningsih 2023.

11 CURE 2018.

12 Warsaw Recommendation 2018.

kontextusban vizsgálják, annak védelmét és helyreállítását szélesebb keretrendszerbe¹³ kívánják integrálni.¹⁴

A kulturális örökség rezilienssé tételének magában kell foglalnia a katasztrófakockázat-kezelés sikeres végrehajtását és a helyreállítás tervezését is – ez összetett feladat, melyet minden felelős kulturális intézménynek át kell gondolnia.

Szerencsére a kulturális örökség katasztrófakockázat-kezelésére, amelynek a klasszikus kockázatkezelés minden aspektusával és lépésével foglalkoznia kell – mint például azonosítás, elemzés, értékelés, kezelés, nyomon követés stb. –, egyre több jó gyakorlat, útmutató¹⁵ és irányelv¹⁶ születik, melyek segítik a kulturális intézményeket abban, hogy kialakítsák személyre szabott katasztrófakockázat-kezelési (Disaster Risk Management – DRM) terveiket.¹⁷ A fent említett koncepciók alapján a Magyar Nemzeti Múzeum is megkezdte vonatkozó terveinek újragondolását.

A kulturális örökséghez kötődő bűncselekmények

A múzeumok általános biztonsági kérdései és a szélsőséges helyzetekre vonatkozó irányítási tervek között ott találjuk a kulturális örökséget veszélyeztető vagy kifejezetten a kulturális örökség elemeivel kapcsolatos bűncselekmények kihívásait: ilyen a lopás, a fosztogatás, az illegális ásatások, a vandalizmus, a kulturális örökség szándékos pusztítása és a kulturális javak tiltott kereskedelme.

A Magyar Nemzeti Múzeum válaszlépése

A fenti veszélyek azonosítását követően a Magyar Nemzeti Múzeum felállított egy projektet a megfelelő válaszlépések megtervezésére és

13 Lásd például URF 2022.

14 Lásd például az ICCROM örökség-helyreállítási programját Moszulban, valamint a kulturális örökség konfliktus utáni helyreállításáról szóló nyári iskolát, amelynek célja a moszuli program jó gyakorlatainak és tanulságainak összegzése: <https://heritageatrisk.net>.

15 Guide 2016.

16 Guidance Note 2023.

17 Részletesebb útmutatásért lásd például <https://www.iccrom.org/programmes/first-aid-and-resilience-times-crisis-far/resources>.

végrehajtására, valamint arra, hogy nemzetközi szinten is képes legyen segítséget nyújtani a kulturális javak védelmével kapcsolatos kérdésekben. A rövid távú célok tehát a figyelemfelhívás, a kapacitásépítés, a szakmai hálózatok és intézményi együttműködések kialakítása, a meglévő DRM-tervek felülvizsgálata, az adatbázisok fejlesztése, az elveszett tárgyak számbavétele, valamint a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemhez való csatlakozás.

A kulturális örökségvédelem kereteinek kialakítását és stratégiájának megalkotását követően egy központi csoport jött létre ezek részleteinek kidolgozására és végrehajtására; jelenleg a kockázatértékelésen és az intézmény új katasztrófakockázat-kezelési tervein, a nyilvántartások felülvizsgálatán és az adatbázisok fejlesztésén dolgoznak.

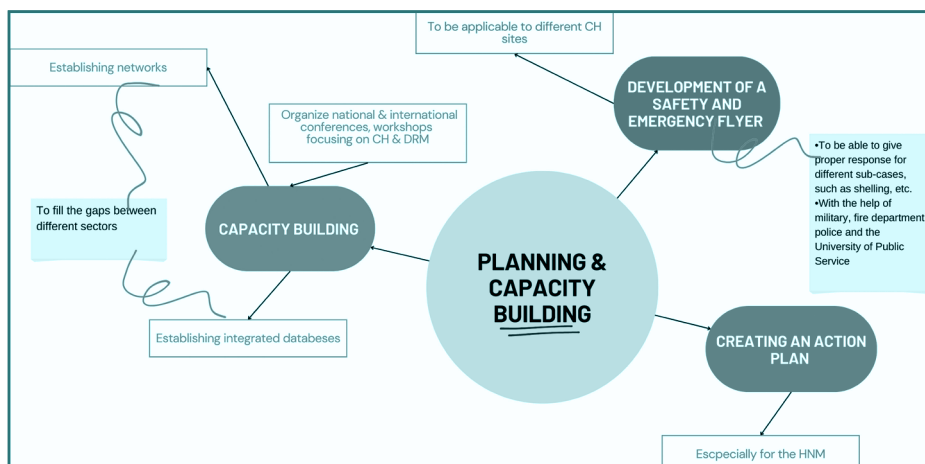
A Magyar Nemzeti Múzeum stratégiája

Figyelemfelhívás és interdiszciplináris párbeszéd kezdeményezése

A kulturális javak védelmének összetettségére tekintettel a Magyar Nemzeti Múzeum stratégiájának első lépése az emberek tájékoztatása és más tudományágak szakértőinek bevonása a szakmai párbeszédbe. A kulturális javak krízishelyzetekben történő védelméről szóló első hazai konferencia (2023. március 28.) megrendezése fontos esemény volt ebből a szempontból; a Magyar Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Közszerkeleti Egyetem és az NKÖV Nonprofit Kft. által szervezett országos konferencia kulcsszerepet játszott a kulturális, humanitárius, honvédelmi, bűnüldöző és közigazgatási szervek párbeszédének elindításában.

Ezen interdiszciplináris párbeszéd eredményeként a Magyar Nemzeti Múzeumot érte az a megtiszteltetés, hogy aktív résztvevőként helyszínt biztosíthatott a *Biztonságpiac Konferencia és Kiállítás* című rendezvénynek (2023. június 6.),¹⁸ amelyen a magyar védelmi ipar és biztonsági

18 BiztonságPiac. További információért látogasson el honlapjukra: <https://biztonsagpiac.hu>.

3. ábra. A Magyar Nemzeti Múzeum kulturális javak védelmét szolgáló projektje, tervezte a szerző 2023-ban

ágazat képviselői vettek részt, akik bemutatták a legújabb technológiai megoldásokat, miközben a résztvevők a múzeum kertjében és nyilvános tereiben ki is próbálhattak közülük néhányat.

A 2023. november 23–24-én rendezett, *A kulturális örökség védelme krízishelyzetekben* című nemzetközi konferencia még szélesebb körben nyitotta meg a párbeszédet. Jelen kötet anyaga is az említett konferenciákon elhangzottakból állt össze.

Kapacitásépítés

A kulturális örökség védelme számos speciális feladatot tesz szükségesé, amelyeket különböző ágazatok, többek között a kulturális szféra, a rendvédelem, a honvédelem és a katasztrófavédelem szakértőinek kell ellátniuk. Mindazokat be kell vonni tehát, akik megfelelő képzettséggel rendelkeznek ahhoz, hogy képesek legyenek kezelni azokat a helyzeteket, amelyek a kulturális örökséget érintő katasztrófakockázatok kezelése, a kulturális örökség konfliktus utáni helyreállítása, a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelem, valamint a kulturális javak védelméhez szükséges polgári-katonai együttműködés során merülnek fel.

4. ábra. Csoportkép az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia és a Kremser Továbbképző Egyetem szervezésében a kulturális javak védelméről rendezett kísérleti kurzus résztvevőivel, Melk, 2022. október 21., fotó: Kremser Egyetem

Hogy képes legyen ellátni ezeket a feladatokat, a Magyar Nemzeti Múzeum célja, hogy képzéseket és támogatást nyújtson munkatársainak, akik nemzetközi tanfolyamokon vehetnek részt, ahol gyakorlati módszereket sajátíthatnak el, és fejleszthetik készségeiket, hogy reziliens kulturális intézményeket hozzanak létre, és készek legyenek a válsághelyzetek utáni helyreállításra.¹⁹

¹⁹ A kulturális javak védelméről szóló kísérleti kurzus az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia és a Kremser Továbbképzési Egyetem szervezésében; nemzetközi kurzus a kulturális örökség és a katasztrófakockázatok kezeléséről (UNESCO Tanszék program) a Ritsumeikani Egyetem Városi Kulturális Örökség Katasztrófavédelmi Intézetében; UNESCO és ICCROM Nyári Iskola a kulturális örökség konfliktusokat követő helyreállításáról a *Moszul szellemének újjáélesztése* című projekt alapján, az UNESCO, az ICCROM és a Fondazione Santagata égisze alatt.

Az illegális ásatások és a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelem

A múzeum Nemzeti Régészeti Intézete koordinálja a nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárásokat, miközben maga is végez feltárásokat, és jelentős régészeti anyag kezelője. Régészeti adatbázisa, az Ariadne Portál²⁰ a kutatás, oktatás és tanulás támogatása érdekében folyamatosan bővülve a 61 925 nyilvántartott hazai régészeti lelőhelyet²¹ mutatja be és teszi hozzáférhetővé.

Mivel a Magyar Nemzeti Múzeum vezető szerepet tölt be a régészeti tevékenységekben, elkötelezett az értékes helyszíneket, tárgyi anyagot és a hozzájuk kapcsolódó információkat is veszélyeztető illegális ásatások megelőzése mellett.

A Magyar Nemzeti Múzeum közösségi régészet programja

A Magyar Nemzeti Múzeum 2017-ben indított közösségi régészet programjának keretében önkéntesek és régészek dolgoznak együtt elsősorban a terepbejárási, műszeres felderítési (fémkeresős),²² feltárási, feldolgozási és társadalmi-közreadási feladatokban.²³ A program célja, hogy bevonja a terepi és a tudományos munkába a régészet iránt érdeklődőket, és eközben az „engedély nélkül működő – magáncélra vagy a műkincspiacra dolgozó – fémkeresősöket megelőzve a veszélyeztetett, földben rejlő tárgyakat közgyűjteménybe juttassa, s ezzel megakadályozza a tárgyak, illetve a tárgyak által hordozott információk elvesztését, valamint elősegítse társadalmi hasznosulásukat”,²⁴ minél szélesebb körben hozzáférhetővé téve azokat.²⁵

20 További információkért keresse fel a következő honlapot: <https://archeodatabase.hnm.hu>.

21 2024. március 1-jei adat.

22 A fémkeresős műszerek legálisak Magyarországon a kulturális örökség védelméről szóló törvény és annak vonatkozó módosításai szerint.

23 <https://nri.mnm.hu/kozossegiregeszet>.

24 <https://mnm.hu/hu/kiallitasok/idoszaki/rejtozkodo-oroksegunk>.

25 A Magyar Nemzeti Múzeum 2020-ban és 2022-ben kiállításon mutatta be közösségi régészeti programját, valamint az annak keretében megtalált és múzeumba került legszebb műtárgyakat.

Gyűjtés és provenienciakutatás

A Magyar Nemzeti Múzeum nagy hangsúlyt helyez a gyűjteményébe kerülő tárgyak eredetének (provenienciájának) vizsgálatára, és felkérésre szorosan együttműködik a bűnüldöző szervekkel, nem kizárólag, de legfőképp tanácsadás útján. Hozzá érkező kérés esetén felkutatja egy adott műtárgy történetét, meghatározza és azonosítja a bűnüldöző szervek által lefoglalt műtárgyakat, és adott esetben felgöngyölíti a kétes tulajdoni viszonyokat.

Az ArcheoDogs Hungary projekt

Dr. Hudák Krisztina ösztönzésére, Böröczky Blanka régész vezetésével a Magyar Nemzeti Múzeum csatlakozott egy innovatív kezdeményezéshez, az ArcheoDogs Hungary projekthez, amelynek keretén belül kutyákat képeznek ki arra, hogy képesek legyenek kiszagolni és megtalálni a járműben vagy csomagban elrejtett régészeti korú tárgyakat. A tréne-
rek jelenleg négy kutyával és a római korból származó fémleletekkel gyakorolnak.²⁶

Csatlakozás az EBESZ munkacsoportjához

A kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemmel kapcsolatos tevékenységének részeként és nemzetközi szerepvállalásának erősítése érdekében a Magyar Nemzeti Múzeum támogatta három meghívott munkatársa csatlakozását az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) kulturális örökséget érintő bűncselekményekkel foglalkozó munkacsoportjához (OSCE Heritage Crime Task Force). A multidiszciplináris képzési program többek között a régészeti és kulturális örökségi helyszínek kifosztásának problémájával, a kulturális javak határokon átnyúló illegális kereskedelmével és annak a szervezett bűnözéssel és a terrorizmus finanszírozásával való kapcsolatával, valamint a kulturális örökség

26 Az ArcheoDogs Hungary projektről szóló további információért olvassa el az erről szóló rövid összefoglalót jelen kötetben.

háborús övezetekben és válságövezetekben történő védelmével foglalkozik.²⁷ Ennek keretén belül tart célzott képzéseket elsősorban a rendvédelmi és katonai szervezetek, másodsorban a kulturális örökség megőrzéséért felelős minisztérium munkatársainak.

További együttműködések

A fent említettek mellett a Magyar Nemzeti Múzeum értékes kapcsolatokat épített ki a további együttműködés lehetővé tétele, valamint a célok elérését segítő felkészülés és támogatás érdekében. Emellett proaktívan részt vesz egyes nemzetközi projektekben – AURORA, GREENART –, hogy megossza tudását, illetve hozzájáruljon a kulturális örökség védelmére és a kulturális béke megteremtésére irányuló nemzetközi erőfeszítésekhez.

Horizon Europe projektek

AURORA

A Magyar Nemzeti Múzeum konzorciumi tagja az AURORA (Artwork Unique RecognitiOn and tRacking through chemicAl encoded data, miniaturised devices and blockchain alliance) Horizon Europe projektnek,²⁸ egyben a projekt keretében kifejlesztett kulturális örökségvédelmi eszközök végfelhasználója. Az AURORA feltérképezi a fosztogatás és a műtárgyak tiltott kereskedelme elleni küzdelemben részt vevő, illetve abban érdekelt feleket, és technikai megoldásokat fejleszt számukra. A projekt jelenlegi szakaszában ezeknek a megoldásoknak a tesztelése zajlik.

27 Az EBESZ kulturális örökséget érintő bűncselekményekkel foglalkozó munkacsoportjáról további információ található például a horvátországi Pulában tartott 2023-as regionális workshop beszámolójában: <https://www.osce.org/secretariat/551813>.

28 További információért keresse fel a projekt honlapját: <https://www.aurora-euproject.eu>.

GREENART

A Magyar Nemzeti Múzeum ugyancsak konzorciumi tagként vesz részt a GREENART (GREEn ENdeavor in Art ResToration) Horizon Europe projektben,²⁹ amely a tárgyi örökség védelmét szolgáló gyakorlati megoldásokra és eszközökre összpontosít. A fő cél a kulturális örökség megőrzésére, konzerválására és helyreállítására irányuló új megoldások keresése, amelyek környezetbarát és fenntartható anyagokon, illetve módszereken alapulnak. A Magyar Nemzeti Múzeum szerepe a GREENART-ban az, hogy e környezetbarát módszereket bevezesse a konzerválási gyakorlatába azáltal, hogy megfelelő műtárgyakat és mintadarabokat biztosít a projekt keretében kifejlesztett különböző anyagok, eszközök, rendszerek és megoldások teszteléséhez. Továbbá részt vesz az eredmények nyomon követésében és értékelésében, a folyamatos visszajelzés biztosításában, a hatékonyság és alkalmazhatóság tesztelésében, valamint a projekt szélesebb körű megismertetésében.

További nemzetközi szerepvállalások

A katasztrófa utáni helyreállításhoz történő hozzájárulás mint célkitűzés

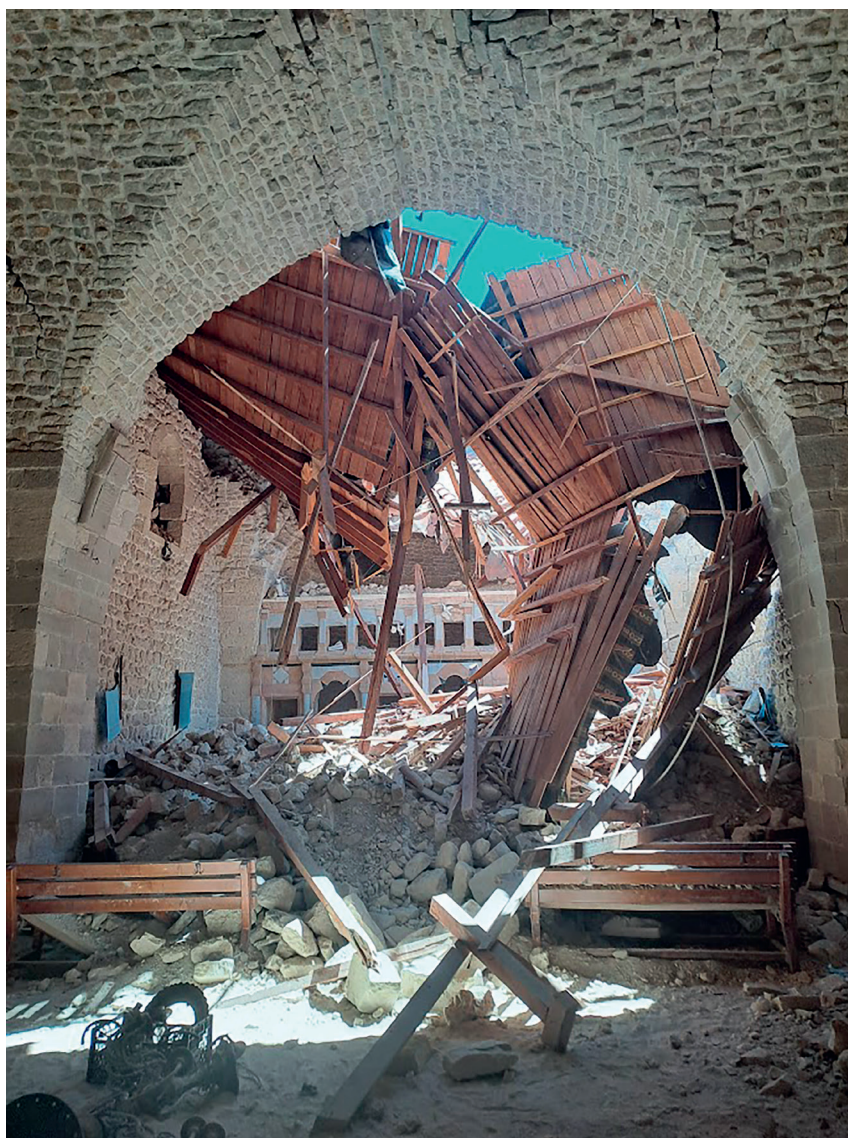
A Közel-Keleten 2023. február 6-án bekövetkezett két egymást követő földrengés hatalmas humanitárius katasztrófát okozott, és nem kímélte a kulturális örökséget sem. Mivel a Magyar Nemzeti Múzeum Törökország-szerte számos kiállítást hozott létre, és gondoskodik azok hozzáférhetőségéről, nagy figyelmet fordított a földrengések utóhatásaira, és azonnal felajánlotta segítségét.

2023 nyarán a Magyar Nemzeti Múzeum két munkatársa³⁰ ellátogatott a törökországi földrengések által leginkább érintett területekre: Hatay tartományba,³¹ valamint Gaziantep és Osmaniye településekre.

29 További információért keresse fel a projekt honlapját: <https://www.greenart-project.eu>.

30 Sziráki Katalin és a szerző.

31 Látogatás Antakyában, Altınözüben, Arsuzban, Iskenderunban és Samandağban.

5. ábra. A St. Georgios görög ortodox templom, Altınözü, Hatay tartomány, 2023. július, fotó: Sziráki Katalin

A júniusban és júliusban tett két terepbejárás célja a helyzetelemzés (kárfelemelési rendszer, helyreállítási rendszer stb.) volt, különös tekintettel a kulturális örökségre (múzeumok, történelmi épületekben található vallási helyszínek).

A helyszíni látogatások és interjúk során a fő cél annak feltárása volt, hogyan biztosítható a tárgyi kulturális örökség védelme, hogyan őrizhetik meg a helyi közösségek szellemi örökségüket; illetve annak felmérése, hol és hogyan nyújthat segítséget a Magyar Nemzeti Múzeum.

Tekintettel arra, hogy a Bartók Béla Emlékmúzeumot és annak kiállítását az Osmaniye Kulturális Központban (Cebeli Berek Kulturális Központ) a Magyar Nemzeti Múzeum hozta létre, elkötelezett az újjáépítés mellett. A Hungary Helps Ügynökség³² által létrehozott projekt a Bartók Béla Emlékmúzeum felújításával együtt a földrengések által megrongált épület rekonstrukcióját célozza; a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsadói szerepet vállal a TEATI Architects által tervezett új kiállítás megalkotásában.

Helyi restaurátorok kiképezése

Osmaniye nem az egyetlen külföldi kulturális örökségi helyszín, ahol a Magyar Nemzeti Múzeum a Hungary Helps Ügynökséggel együtt dolgozik. A jeruzsálemi Terra Sancta Múzeum (a Történelmi Szekció jövőbeni helyszíne, a Szent Megváltó-kolostor) támogatását célzó projektben a helyi restaurátorok képzésében vesz majd részt, amelynek keretében a Terra Sancta Múzeum által kiválasztott restaurátorok személyre szabott képzésben részesülnek a Magyar Nemzeti Múzeumban.

További várható nemzetközi szerepvállalások

Az Európai Unió felismerte a konfliktusok és válságok sújtotta régiókban a kulturális örökség jelentőségét, azokat mint a béke és biztonság egyik elemét azonosította, majd saját kapcsolataiban is előtérbe helyezte és aktívan napirenden tartja a kérdést. Így a Magyar Nemzeti Múzeumnak több lehetősége is van arra, hogy mélyebben bekapcsolódjon a

³² A Hungary Helps ügynökségről és projektjeiről a kulturális javak védelme területén Kovács Péter írásából tudhat meg többet jelen kötetben.

kulturális javak védelmével kapcsolatos nemzetközi tevékenységekbe és stratégiaalkotásba. Így egyebek mellett a közelmúltban csatlakozott a Kulturális Örökségvédelem Barátai Hálózathoz (Friends of the Protection of the Cultural Heritage), és jelenleg ezen együttműködés következő lépésein dolgozik.

Következtetés

A kulturális örökség védelme összetett feladat, amelyhez a múzeumok és kulturális intézmények jóval több szálon kapcsolódnak, mint pusztán a rájuk bízott örökség védelme révén.

A kulturális javak védelme folyamatos együttműködést igényel a különböző szakterületek között, beleértve a kulturális, humanitárius, katonai, bűnüldöző és közigazgatási szerveket, az állami és a magán-szektorban egyaránt. A Magyar Nemzeti Múzeum kötelességének tartja, hogy hozzájáruljon a különböző szakterületek közötti hézagok áthidalásához, valamint a szereplők közötti párbeszéd és közös munka megindításához és fenntartásához. E feladatának ellátása során a múzeum három fő elemre támaszkodik: a kommunikációra, a kooperációra és a koordinációra (3K). A kulturális örökség védelme érdekében vezető szerepet vállal az egyetemekkel, a humanitárius és bűnüldöző szervekkel, valamint számos más nemzetközi, országos és magánszereplővel való együttműködésben. Nagy hangsúlyt helyez a részvételre a figyelemfelhívásban, az interdiszciplináris párbeszéd kezdeményezésében, a kapacitásépítésben (főként a kulturális örökség katasztrófakockázat-kezelésének, illetve katasztrófa vagy konfliktus utáni helyreállításának területén), a kísérleti projektek létrehozásában, valamint a nemzetközi válaszadási és kutatási projekteken. Részt vesz továbbá az AURORA és az ArcheoDogs Hungary projektben, valamint együttműködik a kulturális javak védelmében részt vevő szereplőkkel mind országos, mind nemzetközi szinten. A múzeum azon munkatársai, akik a kulturális javak védelme területén dolgoznak, tagjai az EBESZ kulturális örökséget érintő bűncselekményekkel foglalkozó munkacsoportjának is – annak

a multidiszciplináris csoportnak, amely olyan problémákkal foglalkozik, mint a régészeti és a kulturális örökség részét képező helyszínek fosztogatása, a kulturális javak határokon átnyúló tiltott kereskedelme, illetve annak kapcsolódása a szervezett bűnözéshez és a terrorizmus finanszírozásához, valamint a kulturális örökség védelme háborús és válságövezetekben.

A Magyar Nemzeti Múzeum ezt a szerepét nemcsak megőrizni, de folyamatosan fejleszteni is kívánja, hogy egyre szakszerűbben tudja ellátni feladatait, és hogy minél többen érezzék a magukénak kulturális örökségünk védelmének ügyét. Így a Magyar Nemzeti Múzeum is támogatja a Blue Shield (Kék Pajzs) magyar nemzeti bizottságának létrehozását.

Bibliográfia

- Arts and Culture 2023. How Global Networks Are Working with the People of Ukraine to Protect Their Cultural Heritage. *Smithsonian Global*, 2023. március 16., <https://global.si.edu/success-stories/how-global-networks-are-working-people-ukraine-protect-their-cultural-heritage>.
- Bindé, Joséphine 2024. „La Joconde” aspergée de soupe par des activistes écologistes. *BeauxArts*, 2024. január 29., <https://www.beauxarts.com/grand-format/la-joconde-aspergee-de-soupe-par-des-activistes-ecologistes>.
- CURE 2018. *Culture in City Reconstruction and Recovery. Position Paper*. UNESCO – World Bank Group.
- Galtung, Johan 1990. Cultural Violence. *Journal of Peace Research* 27, 291–305, <https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2015/12/Cultural-Violence-Galtung.pdf>.
- Guide 2016. *A Guide to Risk Management of Cultural Heritage*. ICCROM – Canadian Conservation Institute.
- Guidance Note 2023. *Guidance Note on Urban Search and Rescue at Heritage Sites*. OCHA-INSARAG, 2023. március 31.

- Larcan, Alexandre 2024. Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO. *UNESCO*, 2024. február 23., <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>.
- Pauwels, Annelies é. n. ISIS and the Illicit Trafficking in Cultural Property. Funding Terrorism through Art. *Freedom from Fear Magazine* 11., <https://f3magazine.unicri.it/?p=1098>.
- Schiffman, Rebecca 2023. Earthquake in Turkey Damages Cultural Heritage Sites. *Art&Object*, 2023. február 8.
- URF 2022. *Urban Recovery Framework*. UN-HABITAT.
- Wardekker, Arjan – Nath, Sanchayan – Handayaningsih, Tri Utami 2023. The Interaction between Cultural Heritage and Community Resilience. *Environmental Science and Policy* 145, 116–128.
- Warsaw Recommendation 2018. *Warsaw Recommendation on Recovery and Reconstruction of Cultural Heritage*. UNESCO – Ministry of Culture and National Heritage of the Republic of Poland.

Forditotta Borbély Katalin

**A KULTURGUTRETTER,
A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
VÉDELMÉT SZOLGÁLÓ,
VILÁGSZERTE BEVETHETŐ
VÉSZHELYZETI
REAGÁLÁSI EGYSÉG**

CONSTANCE DOMENECH DE CELLÈS
tudományos munkatárs
Német Régészeti Intézet (DAI)
constance.domenech-de-celles@dainst.de

2019 óta a német kulturális örökségvédelmi és polgári védelmi szakértők közösen fejlesztenek egy olyan mechanizmust, amely válsághelyzet esetén a nemzetközi katasztrófaelhárítás keretében a világ bármely pontján elsősegélyt nyújt az ingó és ingatlan kulturális örökség számára. A KulturGutRetter projekt (KGR)¹ – és annak bevethető eleme, a Kulturális Örökségvédelmi Reagálási Egység (Cultural Heritage Response Unit – CHRU) – sajátossága, hogy a polgári védelmi kapacitásokat és a kulturális örökséggel kapcsolatos know-how-t egyetlen projektbe tömöríti. Szakértők és felszerelés biztosításával a Kulturális Örökségvédelmi Reagálási Egység kárfelmérést fog végezni, az ingó kulturális örökség evakuálását és a sürgősségi beavatkozások végrehajtását fogja biztosítani, valamint az ingatlan kulturális örökség stabilizálását fogja ellátni. A KulturGutRettert a német parlament és a német szövetségi külügyminisztérium támogatja.

A projekt szerkezete

Kiegészítő szakértelem bevonása

A KulturGutRetter ötlete 2019-ben született a kulturális örökségvédelem és a polgári védelem szereplői közötti megbeszélések nyomán. A projektet az teszi egyedülállóvá és erőssé, hogy kezdettől fogva mindkét szakterületet bevonták a koncepcióalkotás, a fejlesztés és a megvalósítás fázisába az egymást kiegészítő készségek kiaknázásával.

Három német szervezet dolgozik együtt a projekten. Kettő a kulturális örökség területének szakértője, míg a harmadik partner a polgári védelmi ágazatból érkezik:

- A központi koordinációért és a projektmenedzsmentért a Német Régészeti Intézet (Deutsche Archäologische Institut –

1 <https://www.kulturgutretter.org/en/home-2>.

DAI)² felel. Építészeti osztálya az ingatlan kulturális örökség megőrzésével kapcsolatos ismereteket nyújt, míg informatikai osztálya a projekt adat- és informatikai fejlesztéseit felügyeli.

- A Leibniz Régészeti Központ (Leibniz-Zentrum für Archäologie – LEIZA)³ az ingó kulturális örökség megőrzésében és helyreállításában szerzett szakértelmét nyújtja.
- A Szövetségi Technikai Segítségnyújtási Ügynökség (Bundesanstalt Technisches Hilfswerk – THW)⁴ a válságkezelés, a logisztika, valamint a nemzetközi humanitárius és technikai beavatkozások területén szerzett szaktudását mozgósítja.

Mivel a KulturGutRettert külföldi reagálási missziókhöz tervezték, a projekt központi koordinációját a DAI végzi, amely világszerte kétszáz helyszínen foglalkozik régészeti kutatással, valamint a kulturális örökség védelmével és megőrzésével. A DAI sokszereplős nemzetközi szakértői és partneri hálózatot hozott létre, amely a Kulturális Örökségvédelmi Reagálási Egység bevetése esetén helyben és távolabb is mozgósítható.

Az egyes partnerek szakértelmére támaszkodva a KulturGutRetter integrált csapatstruktúrát fejlesztett ki egy reagálási egységhez (1. ábra). A projekt egy nemzetközi katasztrófaelhárító csoport mintájára készült, és a kulturális örökségre szakosodott két egység – egy az ingó vagyontárgyakra, egy pedig az ingatlanokra –, valamint egy külön informatikai egység felállításával alakították ki.

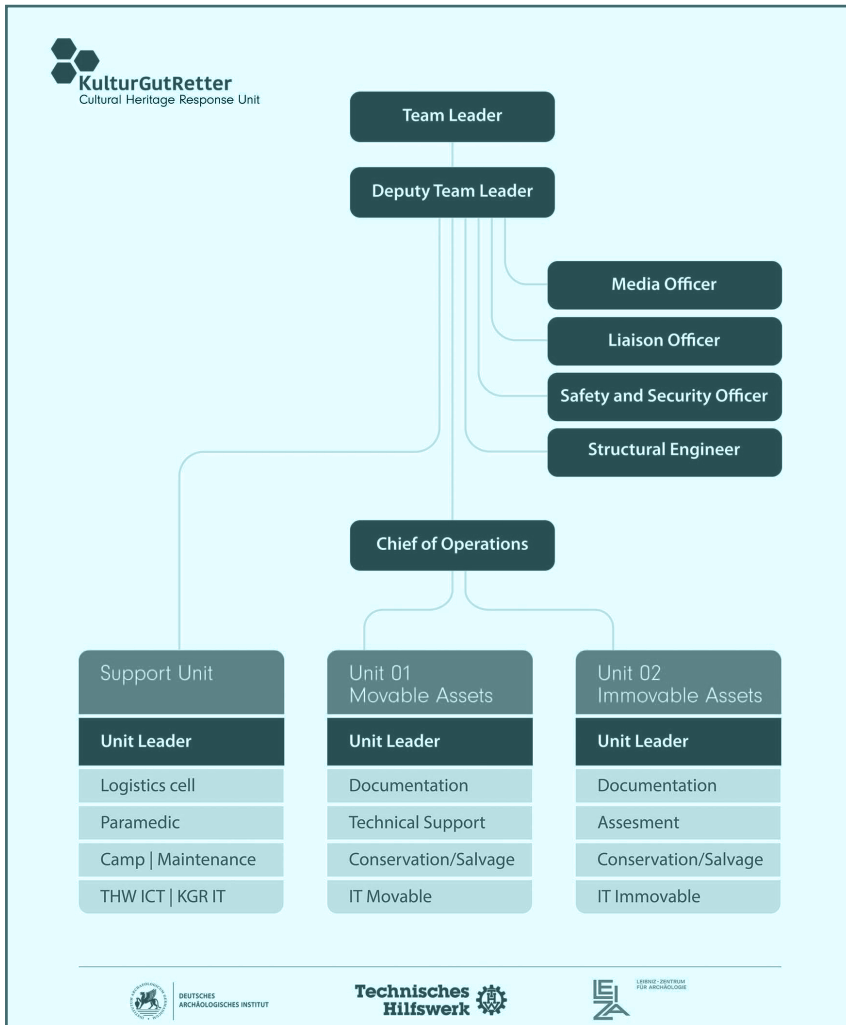
A válasz beavatkozásigénye szerint a csapat bővíthető vagy szűkíthető, a fő csapathoz tartozó 40 embertől helyi támogatás esetén akár 90 emberig.

Annak érdekében, hogy vészhelyzet esetén mindig rendelkezésre álljon a megfelelő szakértelem, a KulturGutRetter Németországban szakemberek hálózatát építi ki, akik mind különböző szakterületen dolgoznak: restaurátorok, mérnökök, kurátorok, régészek, műszaki tanácsadók stb. Az egyes területek szakértőinek feladatköreire vonatkozóan konkrét követelményeket határoztak meg, megadva a képzési,

2 <https://www.dainst.org/en>.

3 <https://web.rgzm.de/en>.

4 https://www.thw.de/EN/Homepage/homepage_node.html.

1. ábra. A CHRU csapatstruktúrája, készítette M. Pasternak, DAI

nyelvtudásbeli, valamint egészségügyi és adminisztratív előfeltételeket. A kritériumoknak megfelelő önkéntesek alapképzést követően vehetnek részt a projektben. A cél egy adatbázis létrehozása, amely ellenőrzött, bevetésre kész szakértőkből áll, akik a vészhelyzet szükségleteinek megfelelően kiegészítik a KulturGutRetter alapcsapatát.

A KulturGutRetter-hálózat kulturális és polgári védelmi szakértői számára közös képzési programot dolgoznak ki a minimális közös tudás és a kölcsönös egyetértés biztosítása érdekében. Rendszeres képzések, valamint közös gyakorlatok biztosítják, hogy a csapat működőképes és naprakész maradjon az előírások tekintetében.

Nemzetközi bevetés

A Kulturális Örökségvédelmi Reagálási Egység a Nemzetközi Katasztrófaelhárítás mintájára működik majd. Egy katasztrófát követően, függetlenül attól, hogy emberek vagy természeti csapások okozták, az érintett állam segítséget kér a nemzetközi közösségtől. Bár a Nemzetközi Katasztrófaelhárítás prioritása mindig az emberi életek megmentése, a második szakaszban a kulturális örökséghez is kérhető segítség.

Az Európai Unión belül a segítségnyújtás iránti kérelmeket az uniós polgári védelmi mechanizmus (Union Civil Protection Mechanism – UCPM)⁵ útján dolgozzák fel. A tagállamok előzetesen bejelentik képességeiket – vagy „moduljaikat” – a beavatkozás több területén. Az EU vészhelyzet esetén ellenőrzi ezek rendelkezésre állását, és kijánlja a modulokat az érintett országnak. A KulturGutRetter célja, hogy az UCPM keretében tanúsítványt szerezzen a Kulturális Örökségvédelmi Reagálási Egység számára, ezáltal pedig Németország a kétoldalú, országonkénti segítségnyújtáson túlmenően nemzetközi segítséget is nyújthasson ebben a keretben (2. ábra).

5 <https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism.en>.

2. ábra. A CHRU bevetése, készítette M. Pasternak, DAI

A „kulturális örökségvédelem” UCPM-moduljának meghatározását uniós szinten megvitatták. A meglévő modulokhoz hasonlóan egy ilyen modul meghatározása a következőket tartalmazza:

- a célt: a kulturális örökség védelme és megőrzése;
- a szabványos műveleti eljárásokat (SOP): általános, lépésről lépésre adott utasítások a kár- és kockázatértékelésre, a veszélyhelyzeti intézkedések végrehajtására stb.;
- az erőforrásokat: a szakértői csoport alapvető összetétele és a kapcsolódó felszerelés;
- az időkeretet: azon napok száma, amelyeken belül a modulnak az ajánlat elfogadását követően bevethetőnek kell lennie, a bevetés minimális időtartama és a meghosszabbítás lehetőségei.

A KulturGutRetter projekt a működése során kifejlesztette és validálta saját szabványos működési eljárásait, amelyek mélyrehatóan részletezik a reagálási művelet valamennyi aspektusát, biztosítva, hogy megfeleljenek a nemzetközi szabványoknak.

Európai együttműködés

Mivel az európai szintű együttműködés kulcsfontosságú a veszélyeztetett kulturális örökség területén, a CHRU más európai szereplőkkel való interoperabilitásának növelése érdekében a DAI és a THW részt vesz az Európai Bizottság által finanszírozott PROCULTHER-NET (2022–2023)

projektben.⁶ Az európai polgári védelmi és humanitárius segítségnyújtási műveletek főigazgatósága (DG ECHO)⁷ által kidolgozott projekt célja a polgári védelem, illetve a katasztrófavédelem és a kulturális javak védelme közötti kapcsolat megerősítése, valamint a kulturális örökség védelmét célzó tematikus közösség kialakítása az uniós polgári védelmi tudáshálózat (UCPKN)⁸ részeként. A PROCULTHER-NET az olasz, német, francia, spanyol, portugál és török kulturális örökségvédelmi és polgári védelmi partnereket, valamint az ICCROM kormányközi szervezetet fogja össze (3. ábra).

3. ábra. A PROCULTHER-NET Konzorcium, fotó: PROCULTHER-NET

A PROCULTHER-NET a PROCULTHER(2019–2021) elnevezésű előkészítő projektet⁹ követi, amely – egyéb eredmények mellett – első alkalommal tette közzé a kulturális örökség védelmével kapcsolatos közös európai álláspontokról szóló *A kulturális örökség veszélyhelyzetek során történő védelmére vonatkozó európai módszertan kulcselemei* című kiadványt.¹⁰

6 <https://civil-protection-knowledge-network.europa.eu/projects/proculther-net>.

7 https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/index_en.

8 <https://civil-protection-knowledge-network.europa.eu/projects/proculther-net>.

9 <https://www.proculther.eu>.

10 <https://www.proculther.eu/the-key-elements-of-a-european-methodology-to-address-the-protection-of-cultural-heritage-during-emergencies>.

A következő két évben ez a hasznos referenciakiadvány aktualizálásra kerül, többek között a KulturGutRetter révén szerzett tanulságokkal, amely nem volt része az eredeti projekt konzorciumának.

A KulturGutRetter tudásanyaga a DAI és a THW közvetítésével került a PROCULTHER-NET-hez, és számos eredmény létrejöttéhez járult hozzá. A KulturGutRetter harmadik alapító partnere, a LEIZA meghívást kapott a 2023 októberében Mainzban megrendezett PROCULTHER-NET workshopra, és lehetősége nyílt arra, hogy bemutassa az általa az ingó kulturális örökség vészhelyzeti stabilizálására kifejlesztett mobil laboratóriumot. A DAI és a DGSCGC (Franciaország) felügyelete alatt két műszaki közleményt¹¹ adtak ki a veszélyeztetett kulturális örökséggel kapcsolatos legjobb gyakorlatok összegyűjtése és bemutatása céljából. E közlemények a katasztrófaelhárítás valamennyi szakaszában – megelőzés, felkészülés, reagálás és helyreállítás – született legújabb fejleményeket tárgyalják; hat ország tizenkét szervezetének húsz cikkét tették közzé.

Ez az európai együttműködés folytatódik a PROCULTHER-NET 2-vel, amely 2024–2025-ben zajlik majd, és a DAI, valamint a THW továbbra is elkötelezett az új projekt mellett.

Digitális háttér

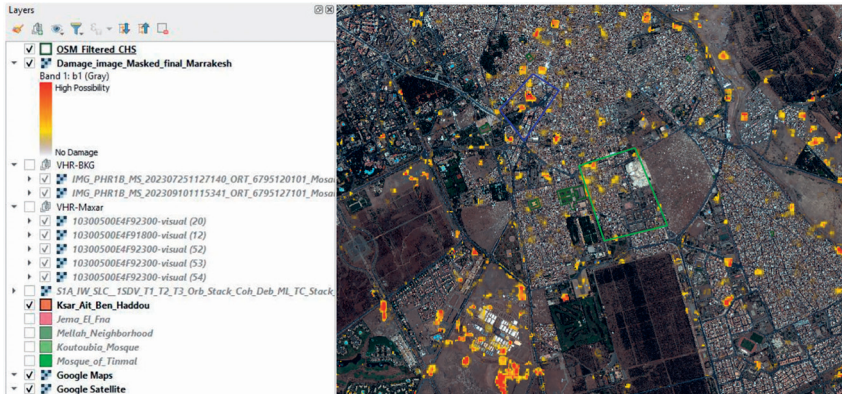
A KulturGutRetter reagálási missziójának minden fázisához megbízható, célzott digitális infrastruktúrát fejlesztenek ki. Ez magában foglalja az előkészítést, a helyszíni beavatkozást és a művelet utáni feldolgozást. A cél egy strukturált adatcsomag létrehozása, amely a művelet végén átadható az érintett országnak és intézményeknek, és amely összeegyeztethető a meglévő adatstruktúrákkal, illetve feldolgozása folytatható.

11 https://civil-protection-knowledge-network.europa.eu/system/files/2023-12/TECH_BULL_PROCULTHER_NET_ISSUE_N-1_MARCH%202023.pdf; https://civil-protection-knowledge-network.europa.eu/system/files/2023-12/TECH_BULL_PROCULTHER_NET_ISSUE_N-2_JUNE%202023.pdf.

Felkészülési szakasz

A műveletet megelőzően minden rendelkezésre álló helyzetinformációt összegyűjtnek és egy ehhez rendelt GIS-projektbe foglalnak: fényképeket, videókat, műholdképeket és a helyszín általános körülményeire vonatkozó GIS-adatokat. A meglévő helyszínrajzokat és a gyűjteményi leltárakat mobil eszközökre töltik fel, és a helyszínen tartózkodó CHRU-szakértők rendelkezésére bocsátják.

A 4. ábra a Marokkót 2023. szeptember 8-án sújtó földrengés példájával szemlélteti ezt a lépést. A KulturGutRetter nem volt a helyszínen, de információkat gyűjtött a marrákési kulturális örökségről, és összevettette őket a műholdképek által kimutatott károkról szóló információkkal, amelyeket az uniós Kopernikusz-szolgáltatás és magánszereplők révén szerzett. Ez lehetővé tette egy előzetes értékelési térkép létrehozását azon területek meghatározására, amelyeken a kulturális örökség a leginkább érintett lehetett.

4. ábra. Marrákési kárfelmérési térkép, fotó: P. Marzban, DAI

A terepen

A helyszínre érve a CHRU szakértői ugyanezen mobileszközök segítségével gyűjthetik össze saját információikat. Az iDAI.field szoftvert – amelyet eredetileg régészeti ásatásokhoz fejlesztettek ki a DAI-nál –

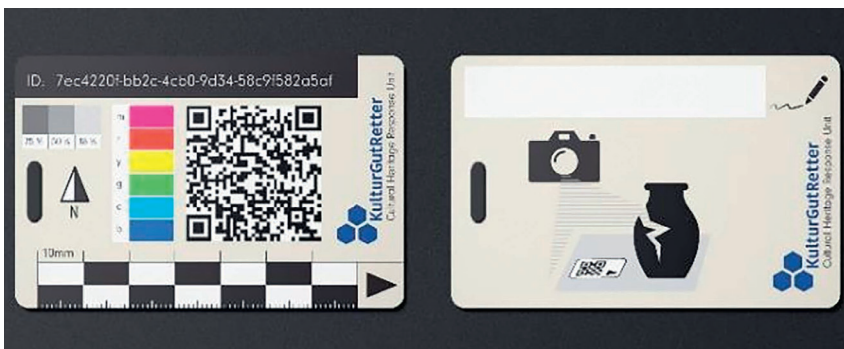
5. ábra. Ingatlan kulturális örökség felmérése, Rome Summer School – Római Nyári Egyetem, 2023, fotó: T. Busen, DAI

A QField alkalmazást mobileszközökön történő helyszíni használatra alakították át az ingó kulturális örökségre vonatkozó információk gyűjtése érdekében. Az alkalmazás egyszerű, előre meghatározott űrlapokat tartalmaz, hogy elősegítse a helyszíni csapatok számára a szabványosított és hatékony eljárásokat, például egy múzeumi gyűjtemény vagy archívum evakuálása során.

az ingatlan kulturális örökség esetében használják. Kibővítették néhány funkcióval, amelyekkel gyorsan rögzíthetők az épületinformációk: helysérkezlet, emeletek, szobák, falak, sérülések feltérképezése.

A KulturGutRetter eszközeit, szoftvereit és az ingatlan kulturális örökséghez kapcsolódó kárfelmérési eljárásokat egy Rómában tartott nyári egyetemen tesztelték 2023 szeptemberében (5. ábra).

A digitális infrastruktúrát úgy tervezték, hogy az ingó kulturális örökség értékelésére és nyomon követésére is alkalmas legyen: olyan múzeumi gyűjteményekére, amelyeket evakuálni kell egy épületből.

6. ábra. Azonosítókártyák az ingó kulturális örökség tárgyai számára, készítette M. Pasternak, DAI

A KulturGutRetter azonosítókártyákat fejlesztett ki, hogy egyedi azonosítót biztosítson a tárgyaknak egy QR-kód révén (6. ábra). Egy adott tárgyról és az azon végzett valamennyi beavatkozásról gyűjtött információ közvetlenül tárolható nyilvántartási adatként. A QR-kódok modulárisak és igény szerint skálázhatók:

- QR-kódot lehet egyetlen tárgyra, tárgyak csoportjára vagy akár egy helyiségben vagy épületben található összes tárgyra is alkalmazni – ami döntő fontosságú lehet, ha a reakálási művelet miatt szorít az idő.
- Egyetlen QR-kód több részre is felosztható, vagy több QR-kód összevonható, például egy helyiség tárgyainak elkülönítésére, illetve ugyanazon tárgy két részének vagy töredékeinek összekapcsolására.

Az azonosítókártyákon tárolt információkat a helyszínen működő parancsnokság, valamint a németországi ellenőrző és koordinációs személyzet számára is hozzáférhetővé teszik, szinkronizált módon.

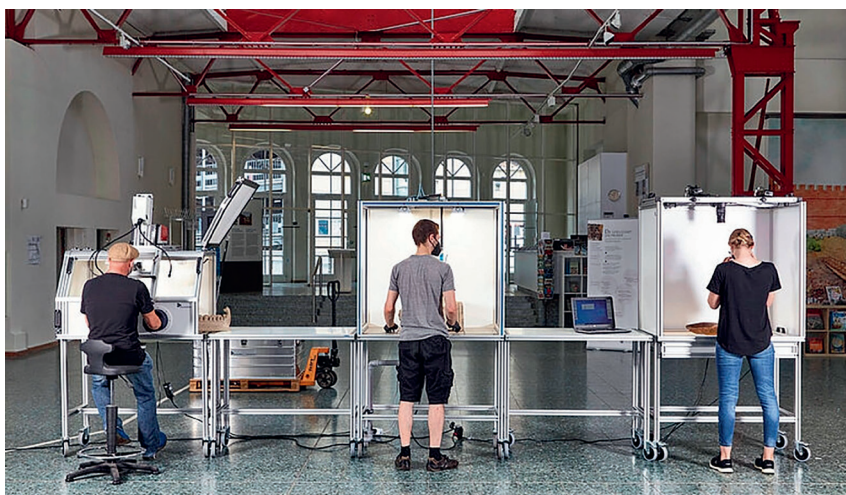
Minimális szabványos eljárások

Minimális szabványos eljárások (Minimal Standard Procedures – MSP) kidolgozása zajlik annak biztosítására, hogy a csapat minden tagja egységes és összehangolt szabványokat kövessen, még ha különböző helyszíneken és különböző reakálási feladatokban vesznek is részt. A minimális szabványos eljárások három fő szakaszt írnak körül:

- dokumentáció,
- kárfelmérés,
- első veszélyhelyzeti stabilizációs intézkedések.

Mobil konzerváló laboratórium

Az ingatlan kulturális örökség esetében a dokumentálást és a sürgősségi intézkedéseket elsősorban a helyszínen, a sérült épületben végzik. Ezzel szemben az ingó kulturális örökségre vonatkozó kárfelmérés és stabilizációs intézkedések főként korábban evakuált tárgyakon, a műveleti táborban vagy más rendelkezésre álló zárt térben történnek. Annak érdekében, hogy ezeket az eljárásokat bárhol el lehessen végezni, függetlenül a helyben rendelkezésre álló felszereléstől – vagy annak hiányától –, a LEIZA egy mobil vészhelyzeti konzerváló laboratóriumot állított össze (7. ábra). Ez egy moduláris asztali rendszerből áll, amely a nedves tisztításhoz, a száraz tisztításhoz, a fotódokumentációhoz és a csomagoláshoz szükséges tartozékokkal rendelkezik.

7. ábra. Mobil vészhelyzeti konzerváló laboratórium, fotó: Mueller, LEIZA

A laboratóriumot univerzális jellegűnek tervezték, így régészeti tárgyak, festmények, filmek, archívumok vagy természettudományi gyűjtemények kezelésére egyaránt használható. A tudományos vészhelyzetkezelési koncepciókból kiindulva ez a moduláris asztali rendszer lehetővé teszi a szakértők számára, hogy dokumentáljanak, megtisztítsanak és stabilizáljanak minden tárgyat, és előkészítsék őket szállításra vagy

tárolásra. A kezelésre vonatkozó valamennyi információt rögzítik az azonosítókártyákon, lehetővé téve az eljárások folyamatos fejlesztését célzó adatgyűjtést.

A laboratórium és állomásai a tárgyak méretétől és mennyiségétől függően növelhetők vagy csökkenthetők.

A KulturGutRetter többi berendezéséhez hasonlóan az asztalokat is úgy tervezték, hogy könnyen szét- és összeszerelhetők legyenek. Néhány egyszerű lépésben, egy hatszögletű dugókulcs segítségével felállíthatók, és a nemzetközi szállítási szabványoknak megfelelő alumínium dobozokba (max. 80 × 120 cm-es raklapmérethez) illeszkednek. A berendezés légi úton szállítható, és világszerte minden lehetséges helyre eljuttatható.

Alapmodul

A laboratórium alapmodulja egy egyszerű, galvanizált alumíniumból készült görgőkkel rendelkező asztalból áll. Ez a modul a feldolgozandó tárgyak méretétől és mennyiségétől függően növelhető vagy csökkenthető. A munkafelület bővítése érdekében több asztalt is fel lehet sorakoztatni és össze lehet szerelni. Az alapmodul az egyes speciális modulok keretként szolgál, és szükség szerint használható informatikai asztalként, ideiglenes tárolóhelyként a kezelésre váró tételekhez stb. Talpáról a tetejére fordítva az alapmodul szállítókocsiként is használható.

A munkaállomások

Az elsősegélynyújtás különböző szakaszaihoz speciális kelleket terveztek:

- *Nedves tisztítás:* Ez a modul olyan tárgyak kezelésére szolgál, amelyek már nedvesek lettek, például árvíz vagy tűzoltóvíz miatt. A piszok és egyéb szennyeződések tisztítása szórófejjel vagy sűrített levegős vízpermetezéssel történik. Ha a víz a tárgy felületén lévő üregekben gyűlik össze, sűrített levegővel eltávolítható. E célból a nedves tisztítómodult egy

külső tápegységre szerelt kompresszorral is ellátták. A nedves tisztítómodul vize egy lefolyón keresztül távozik, vagy egy tartályban gyűlik össze. A munkafelület süllyesztett perforált lemezekből áll, amelyeket gumiszőnyeggel borítanak. Tisztítás után a nedves tárgyakat egy szárító modulra helyezik, amelynek felépítése annyiban eltérő a többitől, hogy nincs rajta fröccsenésgátló és vízcsatlakozó.

- *Száraz tisztítás:* Ezt a modult egy zárt doboznak tervezték, amely rendelkezik egy külső szívó- és szűrőegységgel. A tárgy felületét porszívóval és puha kecskeszőr kefékkel óvatosan mentesítik a portól és a koromtól. Különleges esetekben mikrofinom fúvóegység is használható a különösen törékeny tárgyak kíméletes fúvóanyagokkal történő tisztítására. A doboz zárt rendszere megakadályozza a por ellenőrizetlen terjedését. Így a természettudományi, etnológiai és orvosi gyűjteményekből származó, penésszel vagy biociddal szennyezett termékeket ellenőrzött módon lehet tisztítani.
- *Fotódokumentáció:* A fotómodul digitális fényképezőgéppel, valamint átmenő és beeső megvilágítással rendelkezik. A modul oldalai és hátsó fala zártak, hogy csökkentsék a külső fényt. Az egyes tételek állapotának dokumentálására szolgál a stabilizáló kezelés előtt és után.
- *Csomagolás:* Ez a legterjedelmesebb mentőmodul, amely legalább három alapmodulból áll. A központi modul négy, különböző csomagolóanyagokhoz való asztal alá szerelt csörlővel van ellátva. A külső modulok, amelyek két rekeszt tartalmaznak a vágott habszőnyegek, tartályok, kartondobozok és nedvszívó anyagok tárolására, fémrugókkal vannak rögzítve a központi modulhoz. A fémtárgyak gázzáró zsákokba zárhatók.

Gyakorlati teszt Drezdában, 2023 októberében

A KulturGutRetter által a kulturális örökség mentésére, kárfelmérésére, dokumentálására és vészhelyzeti kezelésére kifejlesztett munkafolyamatok és szabványos eljárások kiértékelése céljából 2023. október

18–19-én gyakorlati tesztet tartottak Drezdában.¹² A teszt egy fiktív katasztrófa forgatókönyvét követte, amely kulturális műtárgyakat és egy történelmi épületet fenyegetett.

A KulturGutRetter három alapító partnere – a DAI, a THW és a LEIZA – mellett a gyakorlati teszten a drezdai Notfallverband (Vészhelyzeti Reagálási Szervezet) önkéntesei vettek részt. Összesen 57 személyt mozgósítottak, akik a polgári védelem és a kulturális örökségvédelem területéről érkeztek. A helyszíneket a THW drezdai fiókintézménye és Drezda város szíves hozzájárulása biztosította.

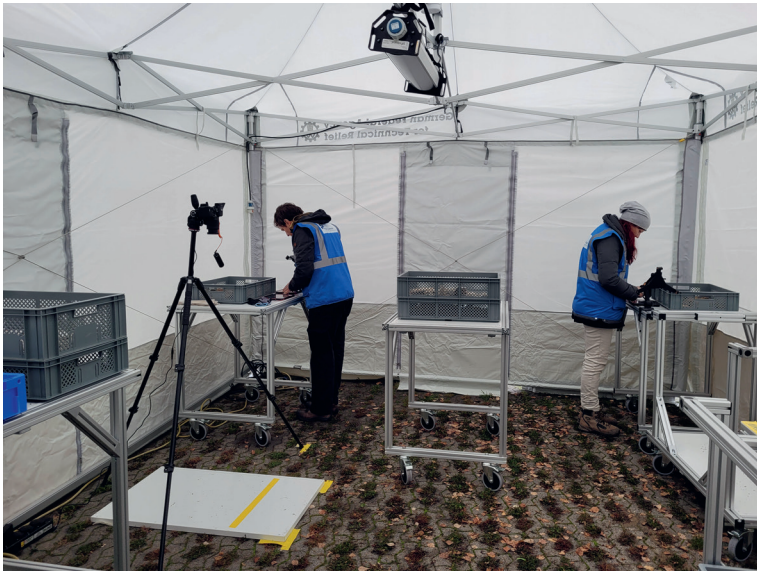
Ingó kulturális örökség

Az első napon egy sátorfalut állítottak fel, hasonlóan a THW által vészhelyzetekben telepítettekhez. A mobil vészhelyzeti konzerváló laboratórium több munkaállomását állították fel az ingó kulturális örökség fogadására és kezelésére.

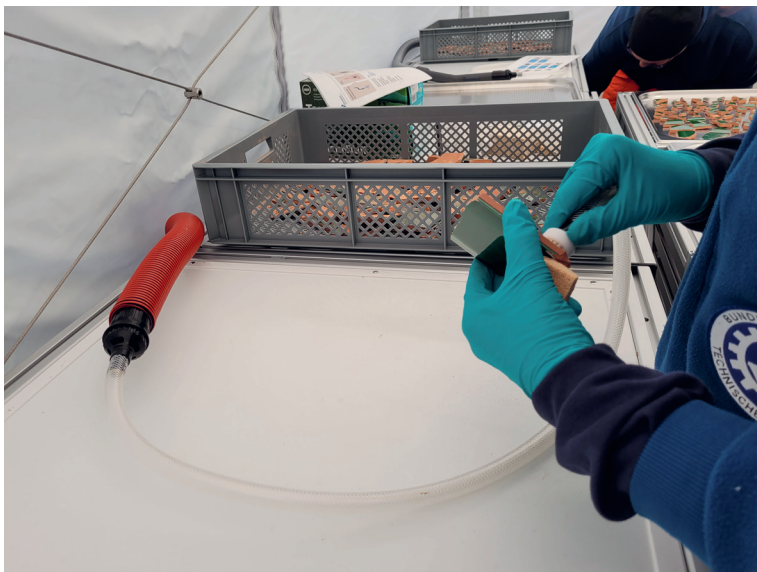
A helyszíni teszt során kimentett festmények, érmék, cseréptöredékek, textíliák, levéltári anyagok és a kulturális örökség más elemei egy sor állomáson haladtak át. Az első állomást avagy felvételi sátrat az osztályozásnak szentelték: a tárgyakat a QField segítségével azonosították, értékelték és dokumentálták (8. ábra). Ezt követően a tárgyak azonosítókártyát kaptak, és szétválogatták őket a megfelelő kezelés céljából.

A további sátrakban a tárgyakat állapotuktól függően nedves vagy száraz tisztító állomásokra osztották be. A tárgyakról a restaurátorok gondoskodtak, akik elvégezték az előzetes vészhelyzeti stabilizálási intézkedéseket (9. ábra). A tiszta és száraz tárgyakat a harmadik szakasz során tabletekkel és kamerákkal dokumentálták. Az azonosítókártyák végigkövették a hozzájuk rendelt tárgyak útját.

12 <https://www.kulturgutretter.org/en/kulturgutretter-field-test-successfully-completed>.

8. ábra. Felvételi sátor az ingó kulturális örökség elemei számára a drezdai gyakorlati tesz során, fotó: E. Goetting, DAI

9. ábra. Az ingó kulturális örökség elemeinek száraz tisztítása a drezdai gyakorlati tesz során, fotó: E. Goetting, DAI

Utolsó lépésben a tárgyakat becsomagolták, hogy biztonságosan szállíthassák őket egy tárolóhelyre, ahol további kezelések várnak majd rájuk, mielőtt az összegyűjtött adatokkal együtt átadnák őket a helyi érdekelt feleknek.

Ingtatlan kulturális örökség

Ezzel párhuzamosan a DAI Építészeti Osztályának személyzetéből és a THW önkénteseiből álló csapat egy védett kulturális örökségi ingatlanon – a Theater der Jungen Generation épületén – végzett kárfelmérést és dokumentálást a Structure for Motion (SfM), az UAV általi megfigyelés és a 3D-s lézershakkenelés alkalmazásával (10. ábra). A QField applikáció segítségével módszeresen rögzítették az épületben és annak állagában bekövetkezett károokra vonatkozó adatokat.

E technológiák alkalmazása a megbízható kárfelmérés távoli végrehajtását is lehetővé teszi egy valós katasztrófa-helyzetben, esetleg jórészt elpusztított területeken.

10. ábra. Az ingatlan kulturális örökség egy elemének felmérése a drezdai gyakorlati teszt során, fotó: E. Goetting, DAI

Tanulságok

A rendkívül biztató gyakorlati teszt során a DAI, a LEIZA, a THW és a drezdai Vészhelyzeti Reagálási Szervezet önkéntesei összegyűltek, hogy értékeljék a KulturGutRetter munkafolyamatait, és visszajelzéseket adjanak fejlesztésük érdekében. Ami a legfontosabb, mindez rámutatott arra, hogy a kulturális örökségvédelem és a polgári védelem szakértői milyen hatékonyan tudnak integrált módon együttműködni.

Eredmények és következő lépések

A KulturGutRetter projekt még mindig fejlesztés alatt áll, és a végső tesztelési szakaszba lépett. A projekt eddigi eredményei a következők:

- a szabványos műveleti eljárások (SOP) kidolgozása,
- az integrált csapatszerkezet validálása,
- a mobil laboratórium létrehozása és az analóg berendezések megtervezése,
- az informatikai háttér kialakítása.

A KulturGutRetter 2024-ben szakértői hálózatának toborzására és képzési tervének végrehajtására fog összpontosítani. A gyakorlatok és tesztek tovább javítják a bevetési képességeket.

Fordította Borbély Katalin

HÁBORÚ UKRAJNÁBAN: KULTURÁLIS VÉSZHELYZET- KEZELÉS ÉS REZILIENCIA

IHOR POSIVAJLO, PHD
főigazgató

A Méltóság Forradalmának
Nemzeti Múzeuma – Majdan Múzeum
A HERI és az ACURE társalapítója

Háttér

1918 februárjában Ukrajna fővárosát szovjet-orosz katonák szállták meg. Polgárokat gyilkoltak meg az utcákon, mert hagyományos ukrán hímzett inget viseltek, ezzel is kifejezve ellenállásukat. Az 1917–1921 közötti ukrán forradalom azzal a reménnyel kezdődött, hogy a kommunista Oroszország által megszállt Ukrajna független, demokratikus nemzetté válhat. Az Ukrajna szabadságáért folytatott küzdelem azonban kudarcba fulladt.

A Lenin kommunistái által vezetett Vörös Hadsereg legyőzte a független Ukrán Népköztársaságot. A szabad világ nem sokat tudott Ukrajna nemzeti és kulturális identitásáról, hitt az orosz propagandának, és nem támogatta a szabadságukért küzdő ukránokat.

A történelem ismétli önmagát... 2022 februárjában robbanások ébresztettek Kijevben. Az orosz légicsapások, rakétatámadások és a tankok lövedékei nemcsak a családot és a nemzetemet vették célba. Kulturális identitásunkat, évszázados örökségünket érte támadás.

Az orosz propaganda által kitalált és terjesztett narratívák ellenére a háború valódi indítéka egyértelmű: a szuverén ukrán állam elpusztítása és az ukrán nép mint független, szabad nemzet felszámolása.

Miért következett be ez a ki nem provokált, pusztító erejű agresszió?

Azzal kezdeném, hogy mélyen szimbolikusan tartom, hogy a kiváló Nelson Mandela pontosan akkor végezte be földi életét, amikor egy másik kontinensen, Európa szívében a kijevi Euromajdan-tüntetés felállította első barikádjait. Paul Goble úgy értékelte az Euromajdant, hogy azzal Ukrajnában egy új nemzet született, a demokráciába és a szabadságba vetett politikai hittel. Az eurázsiai etnikai és vallási kérdésekkel foglalkozó amerikai szerző úgy véli: „Maga az ukrán nemzetformáló élmény neve, a »Majdan« vagy »tér« arra a nyilvános térre vagy agórára emlékeztet, ahol az ókori athéniak összegyűltek és kidolgozták a népuralom elveit, amelyek megalapozták a demokrácia elterjedését Nyugaton, majd egyre inkább világszerte.”¹

Az Euromajdan-forradalom volt az első reakció Oroszország 2014-es, Ukrajna elleni nyílt agressziójára. A Kreml rezsimje nem próbálja eltitkolni azt a tényt, hogy a nyílt invázió bosszú volt az Euromajdan-eseményekért és az ukrán nemzet döntéséért, hogy egy civilizált és demokratikus jövő felé haladjon. A tüntetések – a Kreml arra irányuló törekvése ellenére, hogy elnyomja vagy eltérítse őket – megakadályozták Moszkva tervét, hogy Ukrajnát titokban és „csendben”, a legmagasabb kormányzati szintekre beépült politikai kollaboránsok segítségével, hibrid technológiák alkalmazásával elfoglalja. Így az akkor hivatalban lévő ukrán elnök, Viktor Janukovics szökését követő napokban Oroszország megpróbálta megosztani Ukrajnát, hogy polgárháború látszatát keltse, és megszállás alá vonja területének egy részét.

A Krím 2014. február 27-i megszállásával Oroszország nyílt fegyveres háborút indított Ukrajna ellen. A donecki és luhanszki régió hosszú időre megszállás alá került és katonai műveletek területévé vált. Erre

1 Goble 2015.

adott válaszként a Majdan-tüntetés lendülete az ukrán fegyveres erőket támogató, nagy erejű önkéntes mozgalomba csapott át. A tüntetők egy része golyóálló mellényre és lőfegyverekre cserélte a fapajzsokat és a rögtönzött robbanószereket, és az ország védelmére indult.

A háború 2014-es kezdete

A Krím 2014. márciusi annektálásával Ukrajna elvesztette a félsziget teljes kulturális örökségét, köztük Khersonészosz ősi városának maradványait, amely 2013-ban felkerült az UNESCO világörökségi listájára. Egy másik helyszín a listáról, a „Kijevi Szófia” Nemzeti Emlékhelyközpont, amely múzeumok komplexumát foglalta magában, ugyancsak elvesztette egyik alegységét, Szudak genovai erődjét. Ukrajna felelősséget vállalt e kiemelkedő örökségi helyszínek védelméért, aminek most nem tud eleget tenni.

2014 óta az elcsatolt félszigeten uralkodó új kultúrpolitika következtében veszélybe került a krími tatárok kulturális öröksége. Erre példa Rusztem Szkibin keramikusművész esete, aki Szimferopolban a Csatir-Dag kreatív stúdiót vezette, és házat hagyományos krími tatár stílusban építette fel, hogy népszerűsítse népének kézművességét és hagyományait. A stúdió számos mesterkurzust, kiállítást és művészeti projektet szervezett. A Krím Oroszország általi annektálását követően Szkibin úgy érezte, kultúrája ismét nagy nyomás alá került, hasonlóan az 1944-es deportálások időszakához. Így arra kényszerült, hogy családját és gyűjteményét Kijevbe költöztesse, és önkéntesként csatlakozzon a Crimea SOS nevű civil szervezethez, így járulva hozzá a krími tatár közösség támogatásához és kultúrájának újjáélesztéséhez.

A kulturális örökség védelme is veszélybe került, mivel a krími múzeumi gyűjteményeket nem vették nyilvántartásba a hivatalos kormányzati intézmények, így senki sem tudja megbecsülni az elveszett kulturális javak pontos értékét, és állapotuk sem ellenőrizhető.

A megszállt Donyec-medencében nincsenek állami kézben lévő történelmi emlékhelyek, de számos múzeum, régészeti lelőhely és műemlék található itt, amelyek a katonai konfliktus epicentrumában helyezkednek

el. Ezek egyike, Szavur-Mogila második világháborús obeliszkje egy heves bombázást követően összeomlott. A Donecki Helytörténeti Múzeum és a Luhanszki Helytörténeti Múzeum épületei is súlyos károkat szenvedtek a tűzérési tűzben még 2014-ben, az orosz–ukrán háború kezdetén. A megrongálódott régészeti lelőhelyek, építészeti műemlékek, múzeumi gyűjtemények és örökségi helyszínek pontos száma még mindig nem ismert, mivel Ukrajnának nincs hozzáférése az ideiglenesen megszállt területekhez.

Mivel a Krímet és a Donbász egy részét 2014-ben Oroszország megszállta, elengedhetetlen volt, hogy az ukrajnai kulturális aktivisták szélesebb körű ismereteket szerezzenek a vészhelyzetekre való reagálás különböző aspektusait és a kulturális ágazat rezilienciáját illetően; hogy kapacitásokat építsenek, erősítsék a közösségeket, és reményt adjanak nekik a fenntartható jövő iránt. Ennek részeként egy múzeumi vészhelyzeti főhadiszállást hoztunk létre, amely azonban nem sokáig létezett, mivel a konfliktus eleinte Kelet-Ukrajnára korlátozódott, és senki sem számított rá, hogy teljes körű invázióvá fog fajulni.

Sajnálatos módon Ukrajna akkoriban még nem állt készen kulturális örökségének hatékony védelmére. Megfelelő ismeretek, erőforrások és koordináció híján, és főként mivel a legfelsőbb döntéshozatali szinteken nem tudatosult, milyen fontos szerep jut a háborúban az ukrán identitásnak, ez a terület Vlagyimir Putyin terrorista rezsimjének célkeresztjébe került.

A kultúra letámadása

A nemzetközi katonai és humanitárius jog, valamint az 1954. évi Hágai Egyezmény és jegyzőkönyvei figyelmen kívül hagyása nem spontán módon, úgynevezett „katonai szükségszerűség” miatt történt. A Kreml népiértő politikájának központi eleme volt az ukránok kulturális identitásának „áthangolására” irányuló törekvés.

Luke Harding, a Guardian újságírója találóan jegyezte meg, hogy Putyin a sötét orosz múltból jól ismert taktikák – bombázás, rombolás

és civilek gyilkolása – révén igyekeznek kielégíteni politikai ambícióját: a nyelv és az identitás rabságba vetését.

2022. február 21-én, néhány nappal a teljes körű invázió előtt az Orosz Föderáció elnöke cinikusan kijelentette: „Ukrajna számunkra nem csak egy szomszédos ország. Történelmünk, kultúránk és szellemi terünk elidegeníthetetlen része”.²(„Történelmileg mindenben téved” – állapította meg Timothy Snyder, a Yale Egyetem professzora, Ukrajna és Kelet-Európa történelmével foglalkozó könyvek szerzője.)³ Oleg Matvejcsev, az Állami Duma egyik képviselője az orosz médiának adott interjújában nyíltan feltárta Putyin terveit: „Az én elképzelésem radikális. Ukrajna fogalma a jövőben nem létezhet. Ahogy az ukránok fogalma sem.”⁴

Ehhez a „küldetéshez” Oroszország nemcsak a történelmet, hanem a kultúrát is a birodalmi politika eszközeként használja. Ezt Mihail Pjotrovcsik, a szentpétervári Ermitázs Múzeum igazgatója világosan kifejezte 2022 júniusában. Az orosz kultúra fontosságáról szólva a Rosszijszkaja Gazetának adott interjújában hangsúlyozta: „A legutóbbi külföldi kiállításaink maguk is egy erőteljes kulturális offenzíva részei. Ha úgy vesszük, ez egyfajta »különleges művelet«, amit sokan nem szeretnek. De most mi jövőnk. És senki sem avatkozhat be az offenzívánkba.”⁵

Bizonyítékok

E politika eredményei magukért beszélnek. A több mint két éve tartó teljes körű háború során mind ez idáig 1907 kulturális helyszínt rongáltak meg, kilencszáz kulturális örökségi épületet pusztítottak el vagy rongáltak meg, negyven ukrán múzeumot fosztottak ki, és több tízezer műtárgyat loptak el. Ez a lista 923 kulturális központot, 211 történelmi és építészeti műemléket, mintegy háromszáz egyházi épületet,

2 Kessler 2022.

3 Hartman 2022.

4 Focus 2022.

5 Kishkovsky 2022.

681 könyvtárat, 106 múzeumot és galériát, 35 színházat és koncerttermet, valamint 14 parkot és rezervátumot foglal magában.

A háború előtt Ukrajna kulturális szektora mintegy 37 ezer intézményből állt, amelyekben több mint 200 ezer ember dolgozott. Az intézmények több mint 7 százalékát elfoglalták, 2 százalékuk (846 létesítmény) pedig megsemmisült vagy károsodott. Ennek következtében mintegy 12 ezer kulturális területen dolgozó kényszerült elhagyni lakóhelyét, több mint hatezren a fegyveres erőknél szolgálnak, nyolcvanezren pedig munkanélkülivé váltak.

Andrij Kosztin, Ukrajna főügyésze szerint az ukrán kulturális örökségben okozott kár eddig 19 milliárd dollárra rúg. Kosztin hangsúlyozta, hogy az akciók mögött népiirtó szándék áll: „Ezeknek a bűncselekményeknek a léptéke és célirányos volta újabb bizonyíték a Kreml népiirtási szándékára az ukrán nép ellen.”⁶

Világszerte ismertté váltak az elpusztult örökségi helyszínek, történelmi épületek, múzeumok, emlékművek, templomok, mecsetek és zsinagógák, kulturális és művészeti központok drámai képei. A pusztítás mértéke még Joe Biden amerikai elnököt is megdöbbenettette, aki 2022 májusában „brutálisnak” nevezte az ukrainai háborút, és kiemelte, hogy Putyin nemcsak Ukrajna elfoglalására törekszik, hanem „az ukrán nép kultúráját és identitását is megpróbálja eltörölni”.⁷ A pusztítással kapcsolatos hivatalos statisztikák természetesen sokkolóak, de hiányosak, mivel Ukrajna nem fér hozzá az ideiglenesen megszállt területekhez, és nem tudja felmérni a háború ottani hatását.

Brian Daniels antropológus, a Pennsylvanai Egyetem Múzeuma Kulturális Örökség Központjának (Center for Cultural Heritage) kutatási és programigazgatója, aki a Smithsonian Örökségmentő Kezdeményezéssel (Smithsonian Heritage Rescue Initiative) és a Virginiai Természet-tudományi Múzeum Örökségfigyelő Központjával (Heritage Monitoring Laboratory) is együttműködik, így ír erről: „Most már nagyon komoly bizonyítékok vannak arra, hogy ez egy célzott orosz lépés, amelynek során konkrét festményeket és díszítményeket vesznek célba és visznek ki Oroszországba. [...] Ezek lenyűgöző tárgyak, és most már olyan

6 EUAM 2024.

7 Beaumont–Koshiv 2022.

sok jelentés érkezett a lopásokról, hogy ez nyilvánvalóan egy stratégia része. [...] Lehetséges, hogy mindez arra szolgál, hogy aláássa Ukrajna mint önálló ország identitását azáltal, hogy minden kiállított tárgyat jogos orosz tulajdonnak nyilvánítják.”⁸

Ezt a bizonyítékot más források is megerősítik – a katonai és polgári hatóságok képviselőinek hivatalos nyilatkozatai, a magán és állami közösségi hálózatok, a sajtóban megjelent anyagok, a kulturális területen dolgozók jelentései, sőt a megszállt területekről származó információk is. Az amerikai és brit műholdfelvételek segítenek a kulturális javak állapotának nyomon követésében azáltal, hogy információkat szolgáltatnak az átmenetileg nem ukrán ellenőrzés alatt álló régiókról, és dokumentálják a kulturális örökség elleni támadásokat.

„A kultúra a politikai szabadságot és a véleménynyilvánítás szabadságát jelképezi. Ez adja meg egy nép történelmének és identitásának értelmét, erőt, reményt és kitartást kölcsönöz neki. A háború célja gyakran egy nép kultúrájának elpusztítása; különösen így van ez az Ukrajna elleni orosz támadás esetében” – állítja dr. Richard Kurin, a Smithsonian Intézet vezető kutatója és tiszteletbeli nagykövete, az intézet korábbi másodtitkára.⁹

Nemzetközi szakértők megerősítették a szándékos rakétatámadások tényét mind a kijevi Ivankiv Múzeum ellen, amely a naiv festészet egyedülálló gyűjteményének – ezen belül a Pablo Picasso által is csodált, világhírű Marija Primacsenko műveinek – adott otthont, mind a harkivi Hrihorij Szkovoroda Múzeum ellen.

Még néhány adat a kulturális károk mértékéről: 2022 októberében orosz rakéták vettek célba egy tucat kulturális intézményt és múzeumot Kijev belvárosában, amelyek az UNESCO örökségi listáján szereplő övezetben voltak. 2023 júliusában és augusztusában hatalmas rakéta-csapások pusztítottak el és rongáltak meg számos, szintén az UNESCO örökségi listáján szereplő örökségi helyszínt Odessza történelmi központjában, köztük múzeumokat és a város legnagyobb, a 18. században épült ortodox székesegyházát.

8 Thorpe 2022.

9 CERF 2022.

Fosztogatás

A kultúra ellen elkövetett háborús bűnöket tovább súlyosbította a fosztogatás, valamint a kulturális javak törvénytelen elszállítása az ukrán múzeumokból és magángyűjteményekből a megszállt területekre és az Orosz Föderációba. Ennek szemléletes és drámai példája a Mariupoli Művészeti és Történelmi Múzeum, a Kuindzsi Művészeti Múzeum és a Melitopoli Múzeum gyűjteményeinek kifosztása.

Amint Mariupolt elfoglalták, a megszállók elvitték a helyi múzeumokból Arhip Kuindzsi és Ivan Ajvazovszkij eredeti festményeit, egyedülálló ikonok és más értékes kiállítási tárgyak kíséretében. A mariupoli Helytörténelmi Múzeumot lerombolták a bombázások, és szinte a teljes gyűjteménye elégett a tűzben, kivéve az Oroszországba törvénytelenül elszállított ritkaságokat. A mariupoli Medalion Művészeti Múzeumból ellopták Juhim Harabet több mint hétszáz kiállítási tárgyat számláló, egyedülálló gyűjteményét.

Az orosz katonák 4. századi szkíta aranyra és régészeti leletekre vadásztak a megszállt Melitopol történelmi múzeumában. Az alkalmazottakat elrabolták, kihallgatták és megkínozták. Ennek eredményeképpen az oroszok történelmi fegyvereket, valamint 1793 ezüsből és aranyból készült tárgyat zsákmányoltak és szállítottak el Ukrajnából.

Az orosz csapatok több százezer kiállítási tárgyat raboltak el a múzeumokból a Herszon-régióban. Ezek között vannak 17. századi ikonok és a Herszoni Művészeti Múzeum szinte valamennyi festménye, közülük a legértékesebbek a 17–19. századból származnak.

Néhány részlet az efféle orosz különleges műveletekről: a múzeumi gyűjteményt több tucatnyian fosztották ki három teherautóval, miközben a helyszínt a múzeum körüli úttorlásokkal biztosították, ugyanakkor az elemi múzeumi normákat figyelmen kívül hagyva az értékes műtárgyakat úgy pakolták fel, mintha közönséges holmik lennének. Az elloptott tárgyak egy részét az ideiglenesen megszállt Krímbe vitték, ahol a szimferopoli Tavrida Központi Múzeum épületében azonosították őket.

A Herszoni Helytörténelmi Múzeum elvesztette gyűjteményének mintegy 20 százalékát, köztük a lapidáriumot, a régészeti gyűjteményt és a történelmi ékszereket.

Érdekes módon a fosztogatók érdeklődése nem korlátozódik a történelmi és kulturális értékkel bíró általános tárgyakra, hanem meglehetősen egyedi darabokra is kiterjed. Például a Vasziljivka városában (Zaporizzsja régió) található 19. századi „Popov-kastély” nevű vármúzeum területén az orosz hadsereg katonái elvittek mindent, ami mozdítható volt, beleértve egy nehéz márványvécét, amelyet már a Vörös Hadsereg katonái is megpróbáltak eltulajdonítani 1918-ban, bár ez a tárgy később visszakerült a tulajdonosokhoz.

Számtalan ilyen eset vált ismertté, amelyek megint csak megerősítik az ukrán identitás elleni szisztematikus támadás tényét az Oroszország által meghirdetett úgynevezett „ukránmentesítés” keretében.

Lisa A. Carty, az ENSZ amerikai diplomatája úgy véli, Moszkva azért pusztítja el Ukrajna örökségének egy részét, hogy átírja a történelmet, ami már a kelet-ukrajnai invázióval és a Krím 2014-es annektálásával megkezdődött. Állítása szerint „ez a hadjárat 2014 óta folyik, amikor Oroszország elkezdte elszállítani a műtárgyakat, lerombolni a sírhelyeket és bedesztkázni a templomokat és más imahelyeket a Donbasz-régióban és a Krímben. [...] Oroszország a jelentések szerint már a 2022-es teljes körű ukrajnai inváziója előtt törvénytelenül vitt külföldre műtárgyakat a Krímből, engedély nélküli régészeti feltárásokat folytatott, muszlim temetkezési helyeket rombolt le, és kulturális örökségi helyszíneket rongált meg.”¹⁰

Putyin nyilvánvalóvá tette, hogy készen áll megismételni I. Péter, II. Katalin, Lenin, Sztálin, valamint az orosz imperializmus és diktatúra más vezetőinek bűneit: a népiirtásig fokozott elnyomást, az éheztetést és a hadviselést. Így nemcsak az ukrán történelmi, kulturális és művészeti értékek eltulajdonítása, hanem a múzeumok, levéltárak, könyvtárak, színházak, kulturális központok, műemlékek és vallási épületek szándékos lerombolása is a Putyin-rezsim gondosan megtervezett katonai és ideológiai műveletének tekinthető.

Ezen emberiség elleni bűncselekményeket a bűnüldöző szervek, a katonai ügyészség, az érdekvédelmi szervezetek és az önkéntes kezdeményezések gondosan dokumentálják annak reményében, hogy az ukrajnai kulturális népiirtás elkövetőinek előbb vagy utóbb bíróság elé kell állniuk.

10 Besheer 2022.

Kulturális ellenállás

Közvetlenül 2022. február 24-e után az ukrán kulturális ágazat gyors önszerveződésnek indult. Az újonnan létrehozott állami és önkéntes kezdeményezések igyekeztek megvédeni a gyűjteményeket és a tárolásukra szolgáló létesítményeket, emellett pedig segítettek másoknak is: különböző szinteken koordinálták az erőfeszítéseket, és támogatást nyújtottak az intézményeknek, a központi szervezeteknek és a helyi önkormányzatoknak.

Ezzel egy időben a helyi hatóságokkal és közösségekkel együttműködő kulturális aktivisták a köztereket kulturális barikádokká alakították: a műemlékeket és szobrokat, homlokzati díszítéseket és más művészeti és történelmi jelentőségű tárgyakat OSB panelekkel és homokzsákokkal vették körül a védelmük érdekében.

Az ukrán múzeumok, könyvtárak és levéltárak is reagáltak a fenyegetésre, illetve a háborús helyzetre, ahogy a képességeikből telt. Egyesek megkezdték a kulturális értékek evakuálását, de mások számára már késő volt, mivel a környező területek megszállás alá kerültek.

Például a Majdan Múzeumban, ahol igazgatóként dolgozom, sikerült felkészülnünk a vészhelyzeti reagálásra: munkatársaink csoportokat hoztak létre a gyűjtemények rangsorolására és csomagolására, amelyeket a hatóságok jóváhagyása után biztonságosabb nyugat-ukrajnai helyszínekre szállítottunk. Mivel korlátozott erőforrásokkal rendelkezünk, mi magunk végeztünk mindent, de nagyon elszántan léptünk fel örökségünk védelméért, ahogy több száz más kulturális intézményben dolgozó kollégánk is.

A világ szolidaritása, mindazoké, akik összefogtak, hogy megvédjék a kultúrát a háború idején, példátlan mértékű volt.

Természetesen voltak olyan múzeumok és levéltárak, amelyek nem tudtak időben reagálni, vagy nem kaptak engedélyt arra, hogy személyzetüket és gyűjteményeiket a frontvonaltól távolabb helyezték, így sokuk kárt szenvedett. Vannak történetek igazi hősiességről, amikor egyes múzeumigazgatók vagy kurátorok a megszállt területeken maradtak, és saját és családtagjaik életét veszélyeztetve próbáltak megoldást találni gyűjteményeik legértékesebb részeinek evakuálására. Legalább két múzeumigazgató vesztette életét az orosz bombázásokban, miközben az evakuálási folyamatot szervezték.

Amikor Ukrajna egész területe rakétatámadás alatt állt, és nem voltak biztonságos helyek az örökség elemei számára, nem a kulturális javaknak a leginkább veszélyeztetett területekről nehéz körülmények között (például időhiány, pénzügyi és emberi erőforráshiány) történő kimenekítése volt az egyetlen kihívás. Az elszállított múzeumi gyűjteményeket különösen nagy gonddal kellett kezelni, mivel csomagolva voltak, és különleges bánásmódot igényeltek, főként az áramszünetek miatt, továbbá a kurátorok és restaurátorok hiánya, a hely- és személyzethiány, a pénzeszközök és a védőfelszerelés hiánya miatt. Ebben a helyzetben az ukrán kulturális minisztérium Nemzeti Restaurátori Központja hatalmas segítséget nyújtott. A Smithsonian Intézet és más nemzetközi partnerek támogatásának köszönhetően képes volt szállítást és forrásokat biztosítani az Ukrajna egész területén zajló mobil állományvédelmi tevékenység számára, valamint nyomon tudta követni az ingó örökség állapotát, és biztosítani tudta az állagmegóvó kezeléseket.

HERI

A válságra adott válaszként indult útjára a HERI (Heritage Emergency Response Initiative – Örökségvédelmi Vészhelyzeti Reagálási Kezdeményezés). Múzeumi, levéltári és könyvtári partnerségek széles hálózatát hoztuk létre, hogy koordinálja tevékenységét az országos és nemzetközi kormányzati és civil szervezetekkel.

Azóta az UNESCO, az ICOM, az ICOMOS, az ICCROM, az ALIPH, a Prince Claus Fund / Cultural Emergency Response (CER), a Smithsonian Intézet, a U.S. Ambassadors Fund for Cultural Preservation, a World Monument Fund, a Global Heritage Fund, az Europa Nostra és sok más szervezet nemzetközi támogatásának köszönhetően 22 régió több mint háromszáz múzeumának és kulturális intézményének biztosítottunk mentési műveleteket, szervezési segítséget és tanácsadást, valamint számos kiállítást, oktatási és képzési programot valósítottunk meg.

A nemzeti identitás megőrzéséért folytatott küzdelem nem lehetséges a nemzeti örökséget gondozó emberek támogatása nélkül. A teljes

körü háború kezdete óta sokan közülük különösen kétségbeejtő helyzetbe kerültek, kénytelenek voltak elhagyni otthonukat, elvesztették munkahelyüket, egyesek a biztonságukat kockáztatták a nemzeti kulturális örökség megőrzéséért, másokat pedig teljesen felemésztett az önkéntes munka és kollégáik segítése a kulturális ágazaton belül.

Jelenleg aktívan részt veszünk a kulturális örökség háborús időkben történő megőrzésének előmozdítására és elősegítésére irányuló folyamatokban, a segélyezési kezdeményezések koordinálásában, a veszteségek és károk felmérésében és dokumentálásában, a gyűjtemények mentésében és a szóbeli történetek rögzítésében egészen az alapoktól kezdve, a háború muzealizálásában és a háborús emlékezet formálásában, a háború utáni helyreállításban és a kultúra modernizálásában, valamint a vészhelyzetekkel szembeni ellenálló képesség növelésében.

Kihívások

Természetesen ezen az úton sok kihívás vár ránk. Hogy csak néhányat említsek: szükségünk van a szabályozások és intézkedések jobb hazai és nemzetközi szintű koordinációjára, válságkezelési rendszerre és a vészhelyzetek kezelésének irányítására, a válságkezelés és a háború utáni helyreállítás stratégiai tervezésére, a kulturális javak visszaszolgáltatására és hazaszállítására vonatkozó stratégiákra, mindemellett pedig arra, hogy a kulturális bűncselekményekért felelős személyeket bíróság elé állítsuk.

Ugyanakkor szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a háború továbbra is zajlik. A megszállt területeken bizonytalanság övezi a kulturális intézmények alkalmazottainak helyzetét és cselekvési lehetőségeit. A kulturális területen dolgozók és a kényszerű kivándorlók társadalmi kiszolgáltatottsága növekszik. Fáradtsággal, kimerültséggel és kiegészéssel is számolnunk kell. Az ukrán kulturális és örökségvédelmi terület azonban bővelkedik energiában és tettekben: a múzeumok újra megnyitották kiállításait, és újraindították oktatási programjaikat, a háborúhoz és a nemzeti ellenálláshoz kapcsolódó új tárgyakkal és történetekkel

bővítették gyűjteményeiket, együttműködnek a külföldi kollégákkal kiállítások és programok szervezésében, továbbá számos támogatási és csereprogramban vesznek részt.

Tanulságok

Miután Ukrajna kénytelen volt élesben tesztelni a kulturális örökség háborús időkben történő védelmének nemzetközi megközelítéseit, modelljeit és gyakorlatait, egy napon meg fogja osztani a maga sajátos tapasztalatait a világgal. Ennek nyomán szükségessé válik a nemzetközi jogszabályok, köztük az 1954. évi Hágai Egyezmény korszerűsítése; hatékony mechanizmusok kidolgozása az agresszorok szankcionálására az örökség elpusztításának megakadályozása és a háborús bűnösök bíróság elé állítása érdekében; nemzetközi és országos szintű kulturális vészhelyzetkezelési rendszerek kialakítása; a kulturális javak digitalizálása és a kulturális örökséghez való széles körű hozzáférés biztosítása az egész világon; a kulturális javak védelmét szolgáló bűnüldözési mechanizmusok javítása; és nem utolsósorban a közvélemény figyelmének felhívása arra, mennyire fontos, hogy a nemzetek kulturális öröksége megfelelő védelmet kapjon válságok idején.

Ezért reménykedve tekintünk a jövőbe, azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy mindezeket a kihívásokat sikeresen teljesítjük és más területek számára fontos tapasztalatokká alakítjuk át, ezzel végső soron védettebbé és ellenállóbbá téve a világ kulturális életét.

Bibliográfia

Beaumont, Peter – Koshiw, Isobel 2022. Biden Says Putin Trying to ‘Wipe out’ Ukrainian Culture, as Prospect of Retreat Looms in East. *The Guardian*, 2022. május 28., <https://www.theguardian.com/world/2022/may/28/>

biden-says-putin-trying-to-wipe-out-ukrainian-culture-as-prospect-of-retreat-looms-in-east.

Besheer, Margaret 2022. Ukraine's Cultural Heritage Under Attack, Official Says. *VOA*, 2022. július 15., <https://www.voanews.com/a/ukraine-s-cultural-heritage-under-attack-official-says/6661269.html>.

CERF 2022. Protecting Ukraine's Cultural Heritage: A Special Report on Cultural Recovery. *CERF+*, 2022. május 5., <https://cerfplus.org/protecting-ukraines-cultural-heritage-a-special-report-on-cultural-recovery>.

EUAM 2024. „United for Justice. United for Heritage”: Preserving Ukrainian Cultural Identity. *EUAM*, 2024. március 5., <https://www.euam-ukraine.eu/news/united-for-justice-united-for-heritage-preserving-ukrainian-cultural-identity>.

Focus 2022. Ukraine and Ukrainians Should not Exist in Future. *Focus*, 2022. május 9., <https://focus.ua/world/514850-ukrainy-i-ukraincev-v-budushchem-ne-dolzno-sushchestvovat-deputat-gosdumy-video>.

Goble, Paul 2015. The Birth of a Nation. *The Interpreter*, 2015. február 26., <http://www.interpretermag.com/the-birth-of-a-nation>.

Hartman, Leigh 2022. Putin's Revisionist History Is an Attempt to Justify Invasion. *American View*, 2022. március 4., <https://amview.japan.usembassy.gov/en/putins-revisionist-history-is-an-attempt-to-justify-invasion>.

Kessler, Glenn 2022. Fact-checking Putin's Speech on Ukraine. *The Washington Post*, 2022. február 23., <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/02/23/fact-checking-putins-speech-ukraine>.

Kishkovsky, Sophia 2022. 'No One Can Interfere with Our Offensive': Hermitage Director Mikhail Piotrovsky Compares Russian Export of Culture to Country's 'Operation' in Ukraine. *The Art Newspaper*, 2022. június 24., <https://www.theartnewspaper.com/2022/06/24/no-one-can-interfere-with-our-offensive-hermitage-director-mikhail-piotrovsky-compares-russian-export-of-culture-to-countrys-operation-in-ukraine>.

Thorpe, Vanessa 2022. Specialist Gang 'Targeting' Ukrainian Treasures for Removal to Russia. *The Guardian*, 2022. június 12., <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/12/specialist-gang-targeting-ukrainian-treasures-for-removal-to-russia>.

Forditotta Borbély Katalin

AZ ALIPH UKRAJNÁBAN

ELSA URTIZVEREA
projektmenedzser
International Alliance for the Protection
of Heritage in Conflict Areas (ALIPH)
elsa.urtizverea@aliph-foundation.org

Az ALIPH (International Alliance for the Protection of Heritage in Conflict Areas – Nemzetközi Szövetség a Konfliktusos Területek Kulturális Örökségének Védelméért) a legfőbb globális pénzügyi alap, amely kizárólag konfliktuszónákban és konfliktus utáni helyzetekben foglalkozik a kulturális örökség védelmével. A szövetséget 2017-ben hozták létre válaszul a kulturális örökség tömeges pusztulására, ami az elmúlt években a terrorizmus és háborúk következtében felerősödött a Közel-Keleten és a Száhel-övezetben.

Az ALIPH műemlékek, kulturális örökségi helyszínek, múzeumok, műtárgy- és kéziratgyűjtemények, vallási helyek és a szellemi kulturális örökség védelmére és rehabilitációjára irányuló projekteket választ ki, finanszíroz és irányít. Mindezt az alapítvány partnerei, köztük nem kormányzati szervezetek és kulturális intézmények hajtják végre. Az ALIPH tevékenységét leginkább a cselekvés, a rugalmasság és a terepi munka írja le. Az alapítvány eddig négy kontinens több mint 35 országában 440 projektet támogatott, és négy vészhelyzeti akciótervet indított el, köztük egyet az ukrán kulturális örökség védelmére.

A szervezet egy startup szemléletével működik, így rugalmas eszközként áll készen a gyors krízishelyzeti reagálásra, ahogy azt legutóbb az Ukrajnában folytatott tevékenysége is bizonyította. Az ALIPH prioritása a konkrét projektek támogatása, valamint a helyi hatóságokkal, közösségekkel és szereplőkkel való szoros együttműködés.

Az ukrán konfliktus kezdete óta az ALIPH szorosan együttműködik a helyi, országos és nemzetközi szervezetekkel, hogy vészhelyzeti segítséget nyújtson az ukrán kulturális örökség szakembereinek, akik fáradhatatlanul dolgoznak az ország és népe egyedülálló örökségének megmentésén, megőrzésén, stabilizálásán és helyreállításán. A Titkárság, a Tudományos Bizottság és az alapítvány kuratóriuma nagyon gyorsan, már 2022 márciusának elején egy Ukrán Cselekvési Terv meghatározásába és előkészítésébe fogott. Ez egy olyan egyedi mechanizmust jelent, amely lehetővé teszi az ALIPH számára, hogy gyorsan reagáljon a válságra és a számos támogatási kérelemre. 2024 februárjáig az ALIPH közel hétmillió dollárt különített el több mint 390 szervezet,

például múzeumok, levéltárak, könyvtárak, valamint konzerválással és restaurálással foglalkozó intézmények támogatására.

Az ALIPH ukrainai cselekvési tervének középpontjában egyetlen célkitűzés áll: az ukrán kulturális örökség fenntartható védelméhez szükséges támogatás mielőbbi biztosítása. Ezzel kapcsolatban az ALIPH nemcsak pénzeszközöket nyújt, hanem szükség esetén tanácsadást és szakértelmet is biztosít. Az alapítvány gyors válaszlépéseket ad az örökségvédelmi szakemberek kéréseire – akik éjjel-nappal dolgoznak, gyakran az életüket kockáztatva –, hogy megkapják a szükséges segítséget a helyszínek, műemlékek és műtárgyak megmentéséhez, megőrzéséhez és helyreállításához. Ez a válság az ukrán kulturális örökség iránti szolidaritás megerősödéséhez vezetett, továbbá lehetőséget teremtett a vészhelyzetben eljáró nemzetközi partnerek kapcsolatainak megerősítésére és új beavatkozási módok kidolgozására. Az ALIPH által támogatott projektek közül három példa szemlélteti ezt a fejlődést. Az ALIPH kilenc, műtárgyraktárként szolgáló épület korszerűsítését finanszírozta Ukrajnában, valamint nagy központokat modernizált és páratlanított, hogy az ország egész területéről származó műalkotásokat fogadhassanak be. Az alapítvány támogatta a Nemzeti Kutató Restaurációs Központ (National Research Restoration Centre – NRRC) „örökség-mentőautóinak” bevezetését: kisteherautókat a műtárgyvédelmi szakemberek és restaurátorok szállítására, valamint „elsősegély” célú anyagokat a műtárgyakhoz. Végül az ALIPH az Europa Nostrával, a Globális Örökségvédelmi Alappal (Global Heritage Fund) és az Örökségvédelmi Vészhelyzeti Reagálási Kezdeményezéssel (Heritage Emergency Response Initiative – HERI) partnerségben több mint négyszáz, a kulturális örökséggel foglalkozó szakember támogatásához járult hozzá.

Az elmúlt két év során, ahogy a konfliktus fokozódott, az ALIPH támogatását a változó igényekhez igazította: a vészhelyzeti felkészülést támogató intézkedésekről a vészhelyzeti segítségnyújtásra és a stabilizációra került a hangsúly. A konfliktus kezdetén az volt a prioritás, hogy megoldják a helyszíni gyűjtemények védelmét, és áthidalják a biztonságos raktárakba történő evakuálást szolgáló felszerelések hiányát. A későbbi támadások, mint például az Odessza történelmi városa ellen irányuló, más típusú válaszlépést igényeltek. A helyi Museum for

Change nevű civil szervezet kiemelkedő munkájának köszönhetően az ALIPH néhány napon belül támogatást tudott nyújtani a robbanások miatt károsodott ablakok és ajtók befedéséhez, valamint a meggyengült épületek gyors stabilizálásához. Hasonló munkálatokat hajtott végre egy történelmi épületben Harkivban. Ezzel egyidejűleg és más időkeretben az ALIPH támogatja az országos jelentőségű helyszínek és műemlékek 3D-s digitalizálását a lehetséges megőrzési intézkedések érdekében, finanszírozza a gyűjtemények digitalizálását, és projekteket hajt végre a háború közvetlen hatásaitól nem érintett, de karbantartás hiányában veszélyeztetett helyszínek stabilizálására. Napjainkban fokozódó igény mutatkozik a középtávú stabilizációs támogatásra is, ami lehetővé teszi, hogy az érintett intézmények és a sérült épületek túlélése néhány évre biztosított legyen, míg a helyreállításuk meg nem valósulhat.

Az ukrajnai háború más közelmúltbeli konfliktusokhoz hasonlóan sajnálatos módon megmutatta, hogy az a kihívás, amelyet a kulturális örökség háború idején történő védelme jelent – és ezáltal az ALIPH küldetése – korántsem tekinthető a múlt részének. Épp ellenkezőleg, mivel az ALIPH sikerrel bizonyította, hogy képes fellépni a kulturális örökség védelméért aktív konfliktusövezetekben, napokon belül biztosítva a szükséges pénzügyi eszközöket és technikai tanácsadást, ez csak fokozta az az iránti igényt, hogy az ALIPH világszerte támogassa a konfliktusok által érintett örökségi helyszíneket és intézményeket.

Az ALIPH ukrajnai szerepvállalása nem valósulhatott volna meg vezetésének rendíthetetlen támogatása és eltökéltsége nélkül, valamint olyan új adományozók segítségével, mint az Európai Unió, a Monacói Hercegség, a Getty Trust és a U.S. Department of State's Ambassadors Fund for Cultural Preservation.

Mindaddig, amíg szükséges, az ALIPH támogatni fogja az ukrán kulturális örökség ügyét, mert nem lehet tartós béke élő örökség nélkül.

Fordította Borbély Katalin

HUNGARY HELPS: MAGYARORSZÁG SEGÍT A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELEM TERÜLETÉN IS

KOVÁCS PÉTER
vezérigazgató

Hungary Helps Ügynökség Nonprofit Zrt.
peter.kovacs@hungaryhelps.gov.hu

A Hungary Helps Programról

A Hungary Helps Programot 2017-ben indította el a magyar kormány humanitárius segítségnyújtás végrehajtására a válságövezetekben. Alapelve, hogy közvetlen és helyi támogatást nyújtson az ember okozta vagy természeti katasztrófák által érintett közösségeknek, hogy segítse őket a szülőföldjükön maradásban vagy a visszatérésben. A Hungary Helps Program 2017-es elindítása óta immár több mint ötven országban, több mint háromszázötven projekttel van jelen, és becsléseink szerint közel kétmillió embernek segített abban, hogy a hazájában maradhasson vagy visszatérhessen szülőföldjére.

A klasszikus humanitárius és fejlesztési jellegű segítségnyújtás mellett a Hungary Helps Program egyedülálló módon nagy hangsúlyt helyez az egyetemes kulturális örökség védelmére is. Teljes mértékben oszttjuk az UNESCO elképzelését, miszerint a kulturális örökségek létfontosságúak az emberiség és a helyi közösségek számára egyaránt. A kulturális örökség helyreállítása az ember okozta vagy természeti katasztrófák által érintett területeken kulcsszerepet játszik a közösség összetartásában és a remény helyreállításában is, így nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a közösségek szülőföldjükön maradjanak. A Hungary Helps Program egyedülálló épített örökség megőrzésére irányuló támogatásai főként a Közel-Keleten, valamint a Nyugat-Balkánon összpontosulnak.

A program célkitűzéseinek megvalósítását szolgáló eszközként és intézményként 2019-ben jött létre a Hungary Helps Ügynökség. Az ügynökség számára alapelv, hogy a segítségnyújtásnak gyorsnak, közvetlennek és helyi szintűnek kell lennie. Amikor elkezdnek dolgozni egy közösséggel, igyekeznek minél jobban megérteni, hogyan működik, és milyen nehézségei vannak. Gyakran már a támogatási program megkezdése előtt megvizsgálják a környezetet, hogy saját tapasztalatok alapján is árnyalják azt a képet, amit például szakkönyvekből vagy egyoldalas támogatási kérelmekből látni lehet. Ez a hozzáállás segít a döntéshozatalban és abban is, hogy a kedvezményezett a lehető legtöbb előnyt lássa az adott támogatásból. Az ügynökség a projekteket így mindig a helyi közösség igényeinek megfelelően tervezi meg, hogy biztosítsa

a rövid távú segélyezést és a hosszú távú társadalmi stabilitást, szem előtt tartva a fenntartható fejlődés, a humanitárius fellépés és a béke-teremtés közötti kapcsolatot. A Hungary Helps Program célkitűzéseit az ügynökség igyekszik nemzetközi partnerségek szintjére emelni, ezzel sokszorozva meg a támogatások pozitív hatását a helyi közösségek életében. A kulturális örökségvédelem területén az ügynökség egyik kiemelt partnere az ALIPH nemzetközi szervezet, amely a konfliktusok által veszélyeztetett kulturális örökség védelmét tűzte ki céljául. Az ALIPH és az ügynökség 2022-ben írta alá azt az együttműködési szándéknyilatkozatot, amely lehetőséget ad a közös fellépésre a veszélyeztetett épített örökség védelme érdekében.

A kulturális örökség mint az EU külpolitikájának új, békét és biztonságot elősegítő eszköze

Magyarország a kulturális örökség védelméről szóló uniós tanácsi következtetések kialakításának aktív szereplője volt, aminek eredményeként 2021. június 21-én az Európai Unió Tanácsa jóváhagyta *A kulturális örökség uniós megközelítése konfliktusokban és válságokban* című tanácsi következtetéseket, amelyek a kulturális örökségvédelem konfliktusokban és válságokban betöltött aspektusát emelik ki, és hangsúlyozzák, hogy a kulturális örökségvédelmet az EU külpolitikájának eszköztárába szükséges illeszteni. Nemcsak arról van szó, hogy védjük a kulturális örökséget, hanem arról is, hogy a kulturális örökségvédelem hozzájárul az EU alapvető biztonságpolitikai és humanitárius céljainak eléréséhez, és fontos elemét képezi a válságkezelésnek is. A kulturális örökségvédelem a válságkezelés új aspektusa, alapvető mozgatórugója, amelyhez stratégiai és végrehajtási szinten is viszonyulni kell. A kulturális örökség kulcsszerepet játszhat a béke, a demokrácia és a fenntartható fejlődés előmozdításában a tolerancia, a kultúrák és vallások közötti párbeszéd, valamint a kölcsönös megértés szorgalmazása révén. Ugyanakkor tudatában kell lenni annak is, hogy a kulturális örökség eszközként szolgálhat

konfliktusok és válságok kirobbanásához, valamint ezek célpontja is lehet. A Tanács hangsúlyozza, hogy a konfliktusérzékeny megközelítés részeként kiemelten fontos a kulturális örökség tudatosítása és védelme a konfliktusok és válságok valamennyi szakaszában. A kulturális örökség védelme és megőrzése, valamint a kulturális sokszínűség tiszteletben tartásának előmozdítása alapvető fontosságú az erőszakos szélsőségek megelőzése és a dezinformáció elleni küzdelem tekintetében. A különböző helyi szereplők közötti dialógus lehetőséget ad a társadalmi megbékélés előmozdítására a kulturális, vallási és esetleges nemzetiségi sajátosságok jobb megismerése, megértése által az érintett társadalmi közösségeken belül, valamint hozzájárulhat a helyi közösségek ellenálló képességének növeléséhez. E tekintetben nagy jelentősége van a helyi felelősségvállalásnak, valamint annak, hogy az erőfeszítések középpontjában mindig a helyi közösségek részvétele és igényei álljanak. A jövő feladata a kulturális örökségvédelemnek az EU politikai és diplomáciai kontextusába történő beemelése, illetve gyakorlati megvalósíthatóságának előmozdítása az EU külső akcióin keresztül.

A tanácsi következtetések fényében az Európai Unió Tanácsának 2024-es magyar elnöksége során kiemelt cél a kulturális örökség védelmének új aspektusokból történő bemutatása.

A Közel-Keletre összpontosítva

Az elmúlt közel hét évben a Hungary Helps Program több mint 350 projektet támogatott, amelyből 36 részben vagy egészében a kulturális örökségvédelmet szolgálta, ezek közül pedig 25 a Közel-Keleten valósult meg. Ennek oka, hogy a régió az egyistenhívő vallások bölcsőjeként a világ számos szent helyének ad otthont, amelyek az egyetemes kulturális örökség elválaszthatatlan részét képezik. A hagyomány szerint Levante keresztény közösségei közül nem egy még Krisztus apostolaitól vette fel a kereszténységet; nyelvhasználatuk, szakrális hagyományaik, írásbeli és építészeti kultúrájuk is ezeket az időket tükrözi. Mivel e kisebbségi közösségeket a régió polgárháborúi és gazdasági válságai miatt mára sok esetben az eltű-

nés fenyegeti, kiemelten fontos épített és szellemi örökségük megóvása, továbbadása és korszerű dokumentálása. Ezek a ránk maradt értékek a múlt egy-egy darabját hordozzák, amelyek mind a mai napig alapkövei az itt élők identitásának, szellemi és kulturális életének. Olyan kollektív értékekről van szó, amelyek az itt élő vallási közösségek tagjai számára a mindennapok részét képezik, szoros összetartó erőt alakítva ki. Amellett, hogy a kulturális örökség a közösség társadalmi kohézióját erősíti és egy közös jövő képét teremti meg, a megélhetés és a stabilitás fenntartásában is fontos szerepet játszik. A vallási és kulturális turizmus adta lehetőségek kiaknázásával ugyanis munkahelyek jöhetnek létre, amelyek helyben tartják a lakosságot, megteremtve egy békés és virágzó társadalom feltételeit, amelynek tagjai képesek a szülőföldjükön boldogulni.

Fontosnak tartjuk mind a 36 projektet, amelyeket az elmúlt években támogattunk. A következőkben ezek közül emelünk ki néhány zászlóshajóprojektet, amelyek jól példázzák a kulturális örökségvédelem fontosságát hazai, kormányzati szinten is. Úgy gondoljuk, hogy a következőkben bemutatott projektek hosszú távú céljait tekintve láthatóvá válik, hogy a kulturális örökség védelme és a bajba jutott közösségek támogatása szorosan összefügg egymással, és kapcsolódik ahhoz, hogy a sérülékeny közösségek megmaradjanak szülőföldjükön, amely egyben őseik földje és identitásuk alapja is.

Krak des Chevaliers lovagvár (Szíria)

Szíriában a több mint tízéves polgárháborút követően az ország oktatási, egészségügyi és kulturális infrastruktúrájának jelentős része megsemmisült vagy megrongálódott. Itt található a Krak des Chevaliers kereszties lovagi erőd, a világon fennmaradt egyik legjelentősebb középkori hadiépítészeti műemlék, a világ legnagyobb épségben megmaradt középkori lovagvára, a világörökség része.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem régészeti missziója szorosan együttműködve szíriai kollégáikkal hűen kitarzott az országban még a polgárháborús évek alatt is, hogy amennyire lehet, megóvja az ország egyik legfontosabb kulturális örökségét és turisztikai célpontját, amely békeidőben számos embernek nyújt megélhetést. A biztonsági helyzet

javulását követően Magyarország kormánya a Hungary Helps Programon keresztül nyújtott támogatást az egyetemnek, hogy megkezdhesse az erődítmény egyik központjának számító Baybars-torony és különböző falszakaszok rekonstrukcióját. Bár az épületet az elmúlt évek harcai során többször megrongálták, még mindig őrzi a szomszédos Keresztények Völgyét, ahol egy körülbelül félmillió keresztényből álló közösség él. A Krak des Chevaliers a keresztény közösség identitásának egyik legfontosabb szimbóluma. Emellett lényeges, hogy turisztikai látványosságként a helyi lakosságnak is bevételt biztosít hosszú és rövid távon egyaránt. Szintén kiemelt jelentőséggel bír, hogy a helyreállítási és ásatási munkálatokban helyi munkások vesznek részt, így a projekt már a rekonstrukció során munkahelyeket teremt a közösség számára. A Krak des Chevaliers lovagvár kapcsán hazai vonatkozás és érdekesség, hogy a várkomplexum bővítését már II. András magyar király is komoly összegekkel támogatta 1218-ban. Ezt a támogatást folytatta nyolcszáz évvel később a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és Magyarország a Hungary Helps Program keretében.

1. ábra. A Krak des Chevaliers lovagvár helyreállított támfala

2. ábra. Krak des Chevaliers, belső árkádok

Libanoni templomok rekonstrukciója

Libanonban a legnagyobb a keresztények aránya az egész Közel-Keleten, ami meghatározza az ország egyedi identitását. Az ország jelentős terhet vállal a szír és palesztin menekültek befogadásával és ellátásával, azonban az ebből fakadó gazdasági és politikai válságok a keresztények kivándorlását erősítik.

A templomrekonstrukciós projekt célja, hogy Libanon régészeti értékeinek feltárásával és megőrzésével az ország keresztény öröksége és identitása megerősödjön. Ebben nagy szerepet játszhat, hogy az ásatási és állagmegóvási munkálatok mellett a templomok között történelmi túraútvonalak is kialakításra kerülnek, amelyek új távlatokat teremtenek az érintett régiók vallási turizmusában, ezáltal pedig a keresztény közösségek gazdasági helyzetében. Az épített örökség védelme a nagy létszámú libanoni diaszpórára is kedvezően hat, ezzel is megerősítve a keresztény identitást a nyugaton élő libanoniak körében.

3. ábra. A Jeita Szűz Mária maronita templom felújított belső tere

A Hungary Helps Program keretében támogatott templomrekonstrukciós projekt két ütemben valósult meg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és libanoni partnere, az Université Saint-Esprit de Kaslik bevonásával 2017–2022 között. A 2017-ben induló ütem során 14 középkori és oszmán kori templom régészeti feltárására és renoválására került sor. A második ütem keretében további 19 templom került felújításra, majd 2020-ban elindult a projekt harmadik üteme további 30 templom helyreállítása céljából.

A helyi közösségek több szinten is profitálnak a programból, hiszen a kialakított helyszínek nemcsak a megújult műemlékek élmény jellegét biztosítják majd, hanem jelentősen aktivizálni és fokozni tudják a helyi turizmust is. Emellett a helyszínek helyreállítása segíthet a helyi keresztény identitás, valamint a kulturális és vallási örökség iránti általános érzékenység javításában is. A folyamatban lévő projektről szerzett igen pozitív tapasztalataink alapján sikerre számíthatunk akkor is, ha a helyi közösséget és a lakosságot már az előkészületektől kezdve közvetlenül bevonjuk. Nagyon fontos, hogy figyelembe vegyük az igényeiket és ké-

4. ábra. A Jeita Szűz Mária maronita templom helyreállított falképei a bejáratnál

pességeiket, hiszen célunk egy olyan fenntartható fejlődés elősegítése, amely munkahelyeket teremt és reményt adhat a helyi lakosságnak hosszú távon is. A projekt már az ásatások, építkezések és karbantartási feladatok során is bevételi lehetőséget nyújt a helyi munkásoknak, karbantartóknak és öröknek, valamint jövedelmet a közeli szálláshelyek, éttermek és üzletek számára. Hosszú távon a turizmus erősödése által további munkahelyek teremtése is várható.

Terra Sancta Múzeum (Jeruzsálem)

A ferencesek szentföldi jelenléte a Kisebb Testvérek Rendjének kezdetére nyúlik vissza. Ezt a közösséget Assisi Szent Ferenc 1209-ben alapította, és kezdettől fogva a missziós evangelizáció feladata határozta meg. 1217-ben a rend nagy káptalanja tizenegy tartományra osztotta fel a rendet, ezek egyike lett a Szentföldi Provincia, amely a Földközi-tenger délkeleti partvidékének teljes területét föllelte Egyiptomtól Görögorszáig. A Szentföldi Provincia magában foglalja Krisztus születésének földjét azokkal a helyszínekkel együtt, ahol Jézus élt és aktív volt. Ezért tekintettek a Szentföldi Provinciára mint a többi provincia díszére és mint olyan missziós területre, amely a rend által alapított missziók gyöngy-

szeme az egész világon. Egyiptomi, szíriai és palesztinai utazása során Szent Ferenc maga is felkereste ezt a provinciát, és 1219–1220 között több hónapot töltött itt az ötödik keresztes hadjárat keretében. 1263-ban a Szentföldi Rendtartományt újraszervezték és kis egységekre osztották fel, amelyeket kuszatódiáknak neveztek el. A Szentföldi Kuszatódiához az Akkóban, Antiokhiában, Szidonban, Türoszban és Joppében, továbbá a Jeruzsálemben lévő kolostorok tartoztak.

A Jeruzsálem óvárosának szívében található Terra Sancta Múzeum őrzi és népszerűsíti a kereszténység régészeti és művészeti örökségét, azt a kincset, amelyet a Szentföldi Kuszatódia őriz több mint nyolcszáz éve. A projekt célja, hogy a szentföldi ferencesek régészeti és művészeti gyűjteményeinek bemutatása révén megismertesse a világgal a kereszténység gyökereit és történelmi jelenlétét a Szentföldön.

A Hungary Helps Program 2019-ben adománnyal támogatta a múzeum bővítését. Ennek keretében sor került az épület és az új múzeumrészhez kapcsolódó területek felmérésére, valamint az épület állagmegóvására a legmodernebb technológiák alkalmazásával. A Hungary Helps által támogatott projekt 2021 augusztusában sikeresen zárult. A projekt folytatásához további támogatás szükséges, ennek érdekében uniós szintű francia–olasz–osztrák–magyar összefogásról szóló tárgyalások is elindultak.

Egy ilyen történelmi jelentőségű múzeum kialakítása felbecsülhetetlen lehetőséget jelent a múltból ránk hagyományozott nagyszerű kulturális örökség népszerűsítésére, és fontos lehetőségeket hordoz magában a világ minden tájáról érkező kultúrák és emberek közötti párbeszédre. A muszlimok és a zsidók számára lehetőséget ad arra, hogy jobban megértsék a kereszténység kulturális értékét, ezzel növelve annak megbecsülését. A látogatók és a keresztény zarándokok lehetőséget kapnak arra, hogy jobban megismerjék saját gyökereiket, valamint a béke és az egység üzenetét vigyék a világba.

A Terra Sancta Múzeum megnyitása kísérlet arra, hogy az egész jeruzsálemi közösségnek kulturális és oktatási lehetőséget biztosítson, segítsen leküzdeni a belső viszályokat, kiemelve Jeruzsálem város történelmének fontosságát. A Terra Sancta Múzeum egyedülálló Jeruzsálemben és egész Izraelben. A történelmi részleg bemutatja, milyen mély

5. ábra. A Ferences Kuzstódia alagsora, a Terra Sancta Múzeum tervezett helyszíne

a kapcsolat e város (és a közel-keleti régió), valamint Európa között. A múzeum így egyedülálló oktatási eszközt jelent majd mindenki, különösen a fiatal generáció számára. A világ minden tájáról érkező turisták és zarándokok segítséget kapnak, hogy felfedezzék kulturális eredetüket, vallási identitásukat és gyökereiket, amelyek Jeruzsálemben és a Szentföldön található. Fontos megjegyezni, hogy a Terra Sancta Múzeum célja nemcsak az, hogy Jeruzsálem keresztény gyökereiről szóló, a közösségek közötti politikai feszültségen és megosztottságon messze túlmutató, ösztönző elmélkedést nyújtson, hanem hogy a Szentföldön jelen lévő valamennyi vallás és kultúra megbékélésén és kölcsönös tiszteletén alapuló jövőképet is előmozdítsa.

6. ábra. A Terra Santa Múzeum bejárata

7. ábra. Szent Ananiás háza

Szent Ananiás háza (Szíria)

Szent Ananiás háza Damaszkusz legrégebbi keresztény szent helye. Ananiás volt a damaszkuszi keresztény közösség első püspöke, aki fogadta és megkeresztelte tarsuszi Sault, a későbbi Szent Pál apostolt.

A szentföldi ferencesek 1820 óta látják el a szent hely igazgatását, küldetésük a kegyhely fenntartásán túl a zarándokok és a helyi hívők fogadása, valamint lelki és humanitárius támogatás nyújtása. A szíriai háború előtt több ezer külföldi zarándok látogatta meg a kápolnát.

A Hungary Helps Program keretében 2021-ben nyújtott adomány lehetővé teszi a Szentföldi Kusztódia számára, hogy erősítsék a damaszkuszi Szent Ananiás negyed keresztény identitását a zarándokház kapacitásainak bővítésével, valamint egy keresztény központ kialakításával Szíriában.

A Ferences Kustódia a Hungary Helps Program keretében nyújtott anyagi támogatásnak köszönhetően öt ingatlant tudott megvásárolni, hogy zarándokkomplexum építésébe kezdjen Ananiás barlangtemploma körül, megőrizve a terület történelmi épségét. A tervek szerint a kegyhelyet fenntartó nővérek számára egy szerzetesi otthont, a zarándokok számára egy vendégházat és elvonulási épületeket is építenek. A projekt kisebb, alternatív adományokkal folytatódik, a korabeli restaurálást modern belső tartalommal egészítik ki: a szíriai kereszténység történetét egy audiovizuális terem segítségével mutatják be, amely lehetőséget ad Szent Pál apostol életének és missziós útjainak bemutatására is.

8. ábra. Szent Ananiás háza, a kialakított kápolna

Kitekintés a Nyugat-Balkánra

Szentháromság-székesegyház (Bosznia-Hercegovina)

A Szentháromság-székesegyházat Andrej Damjanov tervei alapján építették 1863 és 1873 között. Még az oszmán uralom idején is felülmúlta a sarajevói pravoszláv katedrális. A Zahumska egyházmegye (Hercegovina és a számos szerb pravoszláv lakossal rendelkező tengerparti területek) székhelyeként a hercegovinai szerb lakosság központi lelki helyévé vált, akik ott bosnyákokkal, muszlimokkal, katolikus horvátokkal és más nemzeti csoportokkal éltek együtt.

Mostar alapjaiban változott meg az 1992-ben kezdődő háború során. A várost először a bosnyák szerb erők támadták meg, majd később a horvátok és a bosnyákok közötti konfliktusok színterévé vált. A város jelképét, az oszmán hidat, közismert nevén az Óvárosi hidat 1993. november 9-én bombázták le a horvát erők. A hídon kívül sok más épület is lerombolásra került, különösen vallási objektumok, többek között a Szentháromság-székesegyház, így azóta az egyházmegye székhelye Trebinjébe költözött. A Mostari Szerb Pravoszláv Egyházi Közösség 2005-ben kezdte meg a délszláv háborúban felrobbantott, Bosznia-Hercegovina nemzeti emlékének számító Szentháromság-székesegyház felújítását, az intenzívebb munkálatok pedig 2010 márciusa óta folynak. A kivitelezés költségeit, de a projekt értékét is növeli a helyszín UNESCO világörökségi státusza, amelynek értelmében az újjáépítés kizárólag az eredetivel megegyező műszaki tartalommal és technológiák alkalmazásával valósulhat meg.

A Hungary Helps Program által biztosított támogatásnak köszönhetően a tervekkel összhangban elkészült a lábazat restaurációja, illetve befejezték a templombelső vakolási munkálatait is, autentikus anyagfelhasználással. A templom nem csupán építészeti és kulturális emlékként kiemelkedő, de újjáépítése szimbolikusan is hozzájárul a mostari és bosznia-hercegovinai katolikusok, muszlimok és pravoszlávok közötti kölcsönös bizalom és megbékélés megújításához, illetve a balkáni keresztény identitás megőrzéséhez. Mostar számára, amely éveken

9. ábra. A Szentháromság-székesegyház látképe

10. ábra. A Szentháromság-székesegyház éjszakai fényekben

keresztül a nemzeti és vallási megosztottság szimbóluma volt, nagy jelentőséggel bír a működő pravoszláv templom léte, amely számos mecset és katolikus templom között helyezkedik el, így a párbeszéd fontos jelképe.

A fentiekben felsorolt projektek hosszú távú céljait tekintve láthatjuk, hogy a kulturális örökség védelme és a bajba jutott közösségek támogatása szorosan összefügg egymással, és kapcsolódik ahhoz, hogy a sérülékeny közösségek megmaradjanak szülőföldjükön, amely egyben őseik földje és identitásuk alapja is. A Hungary Helps Program és az annak megvalósításáért felelős ügynökség éppen ezért a jövőben is fókuszterületként tekint a kulturális örökségvédelemre.

**TEREPI MUNKA
KRÍZISZÓNÁKBAN:
A PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM
RÉGÉSZETTUDOMÁNYI
INTÉZETE SZÍRIÁBAN**

MAJOR BALÁZS, PHD
külső és társadalmi kapcsolatokért
felelős dékánhelyettes, intézetvezető
Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK,
Régészettudományi Intézet
major.balazs@btk.ppke.hu

A katolikus egyház egyetemeként a Pázmány Péter Katolikus Egyetemnek (PPKE) a civilizációk és vallások közti párbeszéd elősegítése, valamint a bajba jutottak segítése egyaránt alapküldetési közé tartozik. Ezt felsőoktatási intézményként a profiljának megfelelően, az oktatás és kutatás eszközeivel igyekszik elősegíteni.

A PPKE mindig is kiemelt figyelmet fordított a kereszténység bölcsőjének is helyet adó közel-keleti régióra,¹ ahol nemzetközi mércével is figyelemre méltó oktatási és tudományos kapcsolatrendszert épített ki. Az egyház, hazánk egyik legfontosabb műemlék- és közgyűjtemény-birtokosaként elkötelezett az örökségvédelem és a régészet mellett is, így az egyetem Régészettudományi Intézetének fontos szerepe van a közel-keleti kapcsolatrendszerben. A „civilizációk bölcsőjeként” is ismert Termékeny Félhold területén a Régészettudományi Intézet három országban, Szíriában, Libanonban és az Iraki Kurdisztánban is hosszú ideje tartó régészeti kutatási programokat folytat. Ezek minden esetben a helyi régészeti igazgatóságokkal és kiemelt felsőoktatási intézményekkel kooperációban zajlanak, ezúton is elősegítve a kutatás mellett az oktatás ügyét is.

Szíriai kutatásaink 2000-ben kezdődtek, és a Szíriai Régészeti Főigazgatósággal (Directorate General of Antiquities and Museums – DGAM) együttműködésben dolgozó Szíriai–Magyar Régészeti Misszióknak (Syro-Hungarian Archaeological Mission – SHAM) elsősorban a késő antik és középkori településhálózat kutatására fókuszált. A főigazgatóság kérésére 2007-ben a SHAM megkezdte a Közel-Kelet egyik legnagyobb középkori várának, Margatnak² az átfogó kutatási programját. Az évről évre bővülő misszióban az évek során közel kétszáz magyar önkéntes dolgozott az egyetemi hallgatóktól és oktatóktól a különböző szakintézmények kutatóiig. A kiemelt nemzetközi figyelemmel kísért kutatások eredményei között volt a johannita lovagrend által emelt hat hektáros erődrendszer teljes felmérése, a Szentföld legnagyobb európaiak által festett freskóciklusának felfedezése vagy a várhegy nyugati palástján egy közel tíz hektáros kereszties kori település azonosítása.

1 A régió régészeti és kulturális örökségéhez lásd Deschamps 1973; Major 2015.

2 Lásd Major 2019.

2011-től, a szíriai háború kezdetétől a helyzet drasztikusan megváltozott, és a munkát nemcsak a harci események, de a nyugati embargó is nehezítette. A korábban Szíriában dolgozó több mint 150 külföldi miszsió közül egy éven belül a Szíriai–Magyar Régészeti Misszió maradt az egyetlen, amely nem hagyta el Szíriát, és a terepen is folytatta a munkát, valamint az értékmentést. Az új helyzetben a korábbi kutatáscentrikus profil mellett két másik fő irányt erősítettünk. Az első a dokumentáció felgyorsítása a legújabb és legprecízebb technológiákkal. A korábbi fotogrammetriai dokumentáció helyét egyre inkább a geodéziával összekapcsolt 3D dokumentáció vette át, a fotózásnál intenzíven kezdtük alkalmazni a dróntechnológiát, és olyan, korábban nem használt eszközöket is felvonultattunk, mint a tárgyszkenner.

A másik egyre hangsúlyosabb elem az aktív segítségnyújtás volt, többek között az oktatáson keresztül. A szíriai hallgatók és kollégák számára már a háború előtt is nagy mennyiségben biztosítottunk lehetőséget a közös munka során az oktatásra, tapasztalatcserére, de 2015-től, a Stipendium Hungaricum ösztöndíjprogram Szíriára történő kiterjesztésétől kezdve intézetünk teljes MA- és PhD-képzést épített fel angol nyelven is, és az azóta eltelt időben már közel száz szíriai régész-hallgatót fogadtunk magyarországi régészeti képzésünkön. Természetesen mindenkinek a disszertációs témája valamilyen szíriai régészeti anyaghoz kell, hogy kapcsolódjon, amelyhez a hozzáférést partnerünk, a DGAM biztosítja. A több tucat szíriai doktori hallgatónk számára komoly hazai és nyugat-európai szakemberekből és egyetemi oktatókból álló társtémavezetői hálózatot építettünk fel. Erősen gyakorlatorientált képzésünkön a hallgatók magyarországi Térinformatikai és Roncsolásmentes Régészeti Laborunk segítségével azokkal a technológiákkal is megismerkedhetnek, amelyeket nem tudunk hazájukba kivinni. A szíriai segítségnyújtás részeként a kinti munkáink során modern és nagy értékű eszközeinkkel igyekszünk a Szíriai Régészeti Főigazgatóság és a megyei régészeti igazgatóságok kérésének megfelelően más lelőhelyeken is segíteni, elsősorban geofizikai mérésekkel. A nagyközönség számára 2022 tavaszán a margati várban megnyitottuk az első látogatóközpontot angol és arab nyelvű kiállítással.

2016 nyarától kezdve a Szíriai Régészeti Főigazgatóság kérésére a Szíriai–Magyar Régészeti Misszió az UNESCO Világörökség Krak des Chevaliers-ben³ is megkezdte a munkát, amelyhez dr. Vasáros Zsolt vezetésével a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) is csatlakozott. A kiemelt fontosságú stratégiai helyen fekvő, johanniták által épített, majd a mamlúkok által kiegészített erődítést 2012–2014 között tartották megszállás alatt a fegyveres lázadók, s a harcok során több súlyos kár is érte a páratlan műemléket. Az elsődleges feladat a kárfelmérés és a helyreállítási prioritások kijelölése volt. Közben a misszióban dolgozó PPKE-s és BME-s hallgatók összegyűjtötték, gondosan dokumentálták és 3D modellezték a vár gótikus kerengőjének felrobbant részeit. Ezzel megszületett a Krak des Chevaliers első lapidáriuma és idehaza egy OTDK első helyezett munka építész kategóriában. Az egyik legsúlyosabban sérült épület az egykori vártemplom volt, mert a külső belövések mellett a tetőt ért találatok átszakították a boltozat szigetelését, és a ritka középkori falképmaradványokat és környéküket éveken keresztül áztatta az esővíz, kiterjedt gombásodást okozva. 2017-ben magyar állami támogatással az erre szakosodott magyar szakemberek elvégezték a tető legmodernebb technikával történő szigetelését, a szíriai fél pedig a tetőburkolást és a külső belövések helyének helyreállítását.

A következő évben szíriai-magyar konzorciumunk elnyerte az UNESCO Technical Assistance Program támogatását, melynek keretében a vár területén részletes geodéziai alapponthálózatot rakott le, elkészítette a vár teljes AutoCAD-felmérését, egységes kodifikációját, valamint a későbbi helyreállításokhoz hasznos adatgyűjtést és alap kutatásokat is végzett. Az egyre sürgetőbb valódi helyreállításokhoz azonban a továbbiakban is csak Magyarország nyújtott segítséget.

2020-tól a Hungary Helpsen keresztül érkező új támogatás már nagyobb volumenű munkákat is lehetővé tett a legsúlyosabb állapotban levő épületeken. A program a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen keresztül folyt, mely a kinti munkák lebonyolításába bevonta a szír ortodox egyház újjáépítési szervezetét, a St. Ephrem Patriarchal Development Committee-t (EPDC). Az EPDC tízéves együttműködési megállapodást

3 Lásd Mesqui–Goepp 2018.

írt alá a Szíriai Régészeti Főigazgatósággal, mely a jövőben egyéb helyszíneken is segíti majd az egyházi műemlékek helyreállítását, így új távlatokat nyit a szíriai állami műemlékvédelem és egy helyi egyház közti együttműködésben. A Covid-járvány és az egyre romló szíriai gazdasági helyzet ellenére az eredetileg tervezett munkáknál jóval többet sikerült elvégezni.

Újjáépült a 13. századi muszlim hadiépítészet egyik kiemelkedő emlékének számító Baybars-torony háborúban szétlőtt északi homlokzata és boltozata, helyreállításra került a nagy déli istálló északi falsíkja, amely nélkül a hatalmas gótikus boltozat kellő támaszték hiányában bármelyik pillanatban „berobbanhatott” volna. A két helyszín megerősítése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Krak környékét is megrázó földrengés 2023 telén nem tudott komolyabb károkat okozni. Elkészült a vártemplom középkori falképeinek kibontása és stabilizálása, valamint a teljes festéstechnikai vizsgálat és dokumentáció, melynek során sok új falképrészlet került elő, és rengeteg információt nyertünk az egykori kifestésről és annak elkészítési módjáról. A helyreállítási program emellett érintette az ún. oszmán szeráj épületét és a vár több statikailag sérült pontját. A helyreállítási munkákhoz kapcsolódó régészeti feltárások során számos új alapinformációval lettünk gazdagabbak a vár épületeivel és azok egykori használatával kapcsolatban, valamint az anyagfeldolgozás keretében a PPKE hallgatói elkészítették a vár teljes kőtárát és katalógusát. A BME-s kollégák és hallgatók nemcsak a helyreállításhoz szükséges előfelméréseket és a tervezést végezték el, hanem elkészítették a vár 3D felmérését és a legfontosabb helyiségek 2D AutoCAD dokumentációját is.

A Krak des Chevaliers-ben megvalósuló közös munka további hozadéka, hogy sok magyar és Stipendium Hungaricum ösztöndíjprogrammal hazánkban tanuló szíriai és libanoni hallgató vesz részt benne, akik közül többen az itteni anyagok felhasználásával írják a doktori disszertációjukat. Mellettük számos helyben élő kolléga és hallgató kapcsolódik be minden alkalommal a terepi munkákba és bővítheti tudását. A magyar támogatással megvalósuló program több tucat helyi keresztény és muszlim kollégának és munkásnak biztosít munkalehetőséget, így segítve elő helyben maradásukat egy olyan vidéken, ahol a Krak des Chevaliers-re

épülő turisztika mindig is kiemelt fontosságú volt a megélhetés biztosításában.

A több mint egy évtizede háború sújtotta Szíria helyzetét tovább rontotta a 2023. februári pusztító földrengés, amely új kihívások elé állította a Szíriai–Magyar Régészeti Missziót is, elsősorban a földrengés által nagyon súlyosan érintett Margat várában. A Krakban tovább folyó munkák mellett Margatban új, geodéziával összekapcsolt 3D dokumentáció készült a földrengéskárokról, folyamatban vannak a statikai előtanulmányok és számítások, valamint az állagmegóvás és helyreállítás tervezése. A Szíriai–Magyar Régészeti Misszió tovább folytatja a munkát a 800 éve II. András királyunk által is felkeresett várakban.

Bibliográfia

- Deschamps, Paul 1973. *Les châteaux des croisés en Terre Sainte 3: La défense du comté de Tripoli et de la principauté d'Antioche*. Paris.
- Major Balázs 2015. *Medieval Rural Settlements in the Syrian Coastal Region (12th and 13th Centuries)*. Archaeolingua Central European Archaeological Heritage Series 9. Oxford.
- Major Balázs 2019. Constructing a Medieval Fortification in Syria: Margat between 1187 and 1285. In: P. Edbury – D. Pringle – B. Major (eds.): *Bridge of Civilisations: The Near East and Europe c. 1100-1300*. Oxford, 1–22.
- Mesqui, Jean – Goepp, Maxime 2018. *Le Crac des Chevaliers (Syrie)*. Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, 54. Paris.

A SZÍRIAI VILÁGÖRÖKSÉGI HELYSZÍNEK HELYREÁLLÍTÁSA

LINA KUTIEFAN

a szíriai világörökségi helyszínek igazgatója
Szíriai Régészeti és Múzeumi Főigazgatóság (DGAM)
lina4546@gmail.com

Szíriában elsőként a kulturális örökség esett a háború áldozatául, és ennek hatásai figyelmen kívül maradtak az elszenvedett társadalmi és emberi károkhoz viszonyítva. Amikor bombák hullottak a városokra, a fájdalom fokozódott; sokak élete, otthona és identitása veszett oda a csapások miatt, melyek a kulturális örökséget és az ősi helyeken élő közösségeket egyaránt sújtották. Ez műemlékek és történelmi városok megtámadását, katonai bázisok fontos helyszínekre telepítését, illetve – állami autoritás hiányában – a kulturális identitás fő jelképeinek a korlátlan fosztogatással szembeni védtelenségét jelentette. Egyes területeken a kulturális örökségre különösen nagy nyomás nehezedett az akár több száz helyszínt megtizedelő, kiterjedt fosztogatás és pusztítás miatt. A fosztogatók elpusztították a régio régészeti leleteit, ami nemcsak a műtárgyak, de a világörökség szempontjából is hatalmas veszteség.

A háború következményei összetettek voltak – közvetlenek és közvetettek, azonnaliak és hosszú távúak, láthatók és láthatatlanok. A kultúrára gyakorolt következmények azonban messze túlmutatnak a jelenlegi generációkra gyakorolt közvetlen hatásokon. Általánosabban fogalmazva, a kulturális örökség védelmére és helyreállítására irányuló erőfeszítések jelentősen nehezebbé váltak, a kulturális örökség elemei gondozás nélkül maradtak, a hozzájuk rendelt erőforrások pedig minimálisra csökkentek. Míg a közvetlen hatás a katonai cselekményekhez fűződik, és közvetlenül, rövid távú következmények formájában jelentkezik, addig a közvetett hatás az, ami ugyan tagadhatatlanul a háborúnak tulajdonítható, de általában összefonódik számos egyéb tényezővel, és csak közép- vagy hosszú távon nyilvánul meg teljes mértékben.

Közvetlen hatásuk van például a rakétáknak, aknáknak és lövedékeknek, amelyek nagy valószínűséggel eltalálják a célpontot, és elpusztítanak körülötte mindent – ezek bevetése nagyobb kockázatot jelent az emberek életére, ami a lakosság tömeges elvándorlásához vezet. Ezzel szemben a közvetett hatások közé tartozik például a lakosság kitelepítése miatt megüresedett ingatlanok elhanyagolása, amelyeket a szíriai műemlékvédelmi törvény¹ értelmében lakóiknak kellene helyreállítaniuk. Az intézmények összeomlása és az ebből következő általános adathiány, valamint az állandó politikai nyomás visszavetette

1 DGAM 1963.

a gazdasági fejlődést, aminek következménye viszont a helyreállítási és rehabilitációs projektekhez szükséges pénzügyi források hiánya mind a hatóságok, mind a lakosság oldalán. Emellett mivel a vidéki lakosság nagy része az ősi helyszínekre vándorol, a városi élet átalakulása és a városrendszer megváltozása jelentős változásokat eredményez az életkörülményekben. Ráadásul a rossz gazdasági helyzet, az építőanyagok hiánya és a drága előállítási költségek a városok elhagyására készítettek a szakképzett kézműveseket, hogy más országokba költözzenek biztonság, munka és jobb életkörülmények reményében. Ezen események következményei együttesen hatnak: megváltoztatják az emberek tárgyi és szellemi kulturális örökségét, illetve társadalmát, és veszélyeztetik hat világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékét, amelyeket egyre inkább fenyegetnek a felismerhető és a potenciális veszélyek.²

2011 óta a háború súlyos hatással volt mind a hat szíriai világörökségi helyszínre (Damaszkusz óvárosára, az ősi Boszra városára, Palmüra helyszínére, az ókori Aleppó városára, a Krak des Chevaliers-re és a Szaladin-citadellára, valamint Észak-Szíria ókori falvaira), ahol különböző mértékű és jellegű károk keletkeztek. Egyik hely sem volt teljes biztonságban, és mindegyiket érte valamilyen kár.

Aleppó ősi városa, a világ egyik legrégebbi folyamatosan lakott települése egykor erős gazdasággal rendelkezett mint kereskedelmi csomópont és a nemzeti ipar központja, kölcsönös történelmi kapcsolatokat ápolva a szomszédos országokkal. Az ősi város jelentős károkat szenvedett a háború során: alagutakat építettek alatta, taposóaknákat robbantottak, mesterlövészek lőtték, az ostrom során pedig műemlékek pusztultak el, és megrongálódott a létfontosságú szolgáltatások – például az áram- és ivóvízellátás – biztosításához szükséges infrastruktúra. A helyi közösség közvetlenül is szenvedett, a létfenntartáshoz szükséges alapvető dolgok hiánycikké váltak, így az emberek kénytelenek voltak otthagyni munkahelyüket és elmenekülni (főként szíriai tengerparti városokba, Törökországba, Libanonba vagy távolabbi helyekre). A város régi bazárjának lerombolása és kifosztása, a régészet egyre romló állapota és számos mesterség kiszorulása veszélyezteti a helyreállítást, sőt a hagyományos kézművesmesterségek fennmaradását is. Amikor a

2 UNESCO Northern Syria.

A háború okozta pusztítás Aleppóban

felszabadulás után kezdett normalizálódni az élet, 2023. február 6-án pusztító, 7,8-as erősségű földrengés rázta meg az ősi várost, több részét is elpusztítva és tovább fokozva az amúgy is nagy szegénységet.³ A földrengés hatása rendkívül súlyos volt, mivel az ókori épületek közül sok már a háború miatt igen sérülékeny állapotba került. Másfél év telt el a földrengés óta, de nagyon kevés újjáépítés történt, egész háztömbök hevernek még mindig romokban, és a családok továbbra is szembesülnek a munkahelyek elvesztésével párosuló féktelen inflációval. Hatalmas mennyiségű erőforrásra lenne szükség: sürgősségi anyagokra az épületek befedéséhez és a falak megerősítéséhez, szabványos építőanyagokra a tetők javításához stb. E szükségletek kielégítése meghaladja a szíriai kormány kapacitását.

A helyiek eltökéltsége, hogy újra felépítsék életüket és városaikat, erősebb az őket ért súlyos veszteségeknél. Következésképpen a szíriai kormány napirendjén kiemelt helyre került a kulturális örökség mint a közösségek közös múltjáról alkotott eszmék újraformálásának eszköze. A kulturális világörökség e jelentős helyszínének helyreállítása hozzájárulhat Aleppó újjáélesztéséhez, előmozdíthatja a turizmust és a gazdasági fejlődést, valamint a reziliencia, az örökség és a béke

3 DGAM 2023.

szimbólumaként szolgálhat. A helyreállítási folyamat az Aleppó szívében található ősi bazár újjáépítésével kezdődött, e bonyolult és kihívásokkal teli feladat pedig különböző érdekelt felek szakértelmének és erőforrásainak bevonását, illetve együttműködési erőfeszítését tette szükségessé. Elsőbbséget élveztek azok a műemlékek és területek, amelyek a különböző népcsoportok identitása szempontjából különös jelentőséggel bírnak, így a helyreállítási program jelentős részét számos mecset és templom teljes újjáépítése tette ki. Az Aleppói Nemzeti Múzeum ünnepélyes keretek között megnyitotta kapuit a nagyközönség előtt, ami az élet visszatérését jelzi a városba. A tereket kijavították, az üzleteket újranyitották, a bazárokat helyreállították, és a még mindig romos házakat rendbe hozták annyira, hogy lakóik visszatérhessenek. Bár az épületekben okozott károk még mindig látványosak, már hallható az autók dudálása és láthatók a kerékpárok, az emberek pedig, akik a város élő közegét jelentették, visszaáramlanak és segítenek kiemelni azt a háború okozta pusztításból.⁴

A műemlékek közös történelmünk, kultúránk és örökségünk kézzelfogható szimbólumai. Az előző nemzedékek eredményeit, küzdelmeit és értékeit képviselik, a kollektív identitásunkat alakító fontos eseményekre és személyekre emlékeztetnek. A műemlékek képesek erősíteni az egység és az összetartozás érzését egy közösségen vagy nemzetben belül. Egy műemlék lerombolása ezeknek a kapcsolatoknak a megszakadását jelentheti, ami a kulturális örökség pusztulásához és a minket összekötő közös kötelek gyengüléséhez vezet. Az Iszlám Állam számos palmürai műemléket megrongált vagy lerombolt. Palmüra a világörökség egyik legikonikusabb helyszíne: a sivatagban fekvő oázisváros, amely a karavánok városaként, illetve Kelet és Nyugat közötti kapcsolódási pontként vált híressé.⁵ Egész története során fontos politikai, gazdasági és kulturális szerepet játszott. Ezt a helyszínt 2015-ben foglalták el az ISIS fegyveresei. Elszánt kulturális népiértési tervüknek megfelelően csodálatos műemlékeket robbantottak fel, kifosztották a múzeumot, megsemmisítették az ott maradt szobrok és műtárgyak nagy részét, és átfogó fosztogatást hajtottak végre, aminek a helyszínen tanúi le-

4 STD—DGAM 2022.

5 UNESCO Palmyra.

Az ISIS által felrobbantott templom Palmürában

hetünk, és aminek eredményeképpen számos palmürai műtárgy jelent meg a régiségpiacokon. Ezenkívül taposóaknákat és robbanószerkeket telepítettek az ősi területre.⁶ A műemlékek megsemmisítése színpadként szolgált propagandájuk fokozásához, és az ókori római színházat használták a foglyok kivégzésére, illetve a helyi lakosok egyéb módokon történő terrorizálására.

A heves összecsapások súlyos károkat okoztak az oázisban és a helyszín köré épült modern városban. Ennek az oázisra gyakorolt közvetett hatása a vízhiány okozta szárazság volt, és ez a háborús bűncselekmény is azt mutatja, hogy az erőszakos szélsőségesek által vezetett kulturális tisztogatás emberi életek és történelmi emlékek elpusztítására irányult, azzal a céllal, hogy megfossza a szíriai népet mind a múltjától, mind a jövőjétől. Az ISIS nem engedte, hogy az emberek úgy éljenek, ahogy joggal szerettek volna, ami az általa alkalmazott terror sajátos jellemzője, ezért ezrek – köztük kormányzati tisztviselők – kényszerültek elhagyni otthonukat és máshová költözni, egyesek az ország területén

6 UNESCO Palmyra.

A kiszáradt palmürai oázis

belül, míg mások külföldön. Az emberek tömeges elvándorlása a megművelt területek elhanyagolásához és a mezőgazdasági tevékenység gyengüléséhez vezetett az oázisban, amely korábban az Afqa-forrás által táplált élőlények és olajfák otthona volt. A fák öntözés hiányában kiszáradtak. Az oázisban 2020 májusában hatalmas tűzvész tombolt, amely a pálmafák és az olajfák mintegy 60 százalékát elpusztította. 2015 előtt még körülbelül 200 ezer pálmafa állt itt, de egyesek leégtek, míg mások a földművelő gondozás hiányában pusztultak el. Jelenleg körülbelül 130 ezer fa található a területen, melyek mindegyike gondozást és öntözést igényel a gyógyulás és a növekedés érdekében. Emellett a palmürai régészeti igazgatóságot is megfosztották a képzett régészeti személyzettől. A Szíriai Régészeti és Múzeumi Főigazgatóság (Directorate General of Antiquities and Museums – DGAM) központi egységének kulcsszerepe volna a háború utáni károk felmérésében.

Mindazonáltal a szíriai és külföldi szakértők elkezdtek visszaszivárogni, és a pusztítást természetes módon követi az újjáépítés. Éppen a lerombolt diadalív helyreállítása zajlik, az Orosz Tudományos Akadémiának és a DGAM-nak köszönhetően, amelyek befejezték a rekonstrukció első

szakaszát — mind a mai napig ez a helyszínen zajló legnagyobb projekt. A szíriai–orosz együttműködés kiterjed a Palmüra túlélésének zálogát jelentő Afqa-forrás helyreállítására is, amelynek a sivatag közepén fekvő város létrejötte köszönhető. Az, hogy ez az évezredes vízfolyás újra vízzel van tele, a gazdákat arra fogja sarkallni, hogy visszatérjenek az oázisvidéken lévő földjeikre és gyümölcsöseikbe, hozzájárulva ezzel a szíriai kormánynak a helyi közösség visszaköltözését segítő programjához.⁷

Boszra ősi városa, amely egykor a Mekka felé tartó zarándokok pihenőhelye volt,⁸ a háború során szintén súlyos károkat szenvedett. A múzeum és gyűjteményei romokban heverték. A bombák és gránátok megrongálták a 2. századi római színházat és a világ egyik legrégebbi mecsetjét, az Al-Omari-mecsetet, de számos hagyományos lakóépület is sérüléseket szenvedett a környező területen. Boszra teljes területe 140 hektár. Megállapítást nyert, hogy 6 hektárnyi terület megsemmisült, 27 hektár jó állapotban van, míg 117 hektár a kisebb károsodástól a szinte teljes pusztulásig terjedő tartományba esik. A házakat, a vallási és kulturális örökség részét képező műemlékeket, valamint a középületeket szemmel látható károk érték. A megfigyelések szerint a keleti térség hagyományos házai érintettek leginkább; a bazaltkő falú házak leggyakoribb károsodása a falak repedése vagy töredezése, a tetők beomlása és a falak összeomlása.⁹

Az ország egyes részei kevésbé voltak kitéve a konfliktusnak, és a harcok elkerülték őket, így Damaszkusz városát is, de a háború közvetett hatása itt is sokféleképpen megmutatkozott. A lakóhelyükről menekülni kényszerülő emberek közül sokan az ősi városokban kötöttek ki, ahol az infrastrukturális rendszerek összeomlásának veszélye fenyegetett, ami számos egymással összefüggő tendenciának tudható be, többek között az alábbiaknak: kor, túlhasználat, anyagi és tervezési jellemzők, a vártnál magasabb használati arányt eredményező népességeltolódás, a rendszeres karbantartáshoz szükséges finanszírozás hiánya, az alapvető építőanyagok drágulása és beszerzésének nehézsége, magas szállítási költségek, valamint a szakképzett személyzet hiánya. Gyak-

7 DGAM 2022.

8 UNESCO Bosra.

9 DGAM 2019.

ran törtek ki elektromos meghibásodás okozta tüzek,¹⁰ sok volt a nyílt utcán tárolt veszélyes anyag, az ősi külvárosok látképét pedig a rossz állapotban lévő, kellemetlen látványt nyújtó és balesetveszélyes vezetékek határozták meg.

A Szíria északi részén elhúzódó háború összecsapásokhoz, erőszakhoz, politikai instabilitáshoz és az állam visszavonulásához vezetett. Az országnak ezen a részén a biztonság hiánya és az instabilitás miatt számos örökségi helyszín továbbra sem hozzáférhető. E helyszínek elszigeteltsége és a helyiek szegénysége további károkhoz, többek között illegális ásatásokhoz és elhanyagoláshoz vezetett, ami a történelmi vidéki és városi központok további romlását eredményezte. Például Észak-Szíriában, ahol mintegy negyven, nyolc régészeti lelőhelyre osztott ókori falu nyújt betekintést a késő ókori és a bizánci időszak vidéki életébe,¹¹ a tömeges migráció arra készítette az embereket, hogy a régészeti lelőhelyeken keressenek menedéket, nagy terhet róva ezzel a környező kulturális tájra. A fizikai károkozás olyan tevékenységek révén keletkezett, mint a védőépítmények felhúzása, az illegális ásatások, a jármű- és csapatsforgalom okozta tömörödés, az ősi kövek felhasználása új épületek anyagaként, valamint a fák kivágása tüzelés céljára. A zord körülményektől szenvedő emberek nagy fenyegetést jelentenek a kulturális tájra nézve.

Visszatérve a 2023-as földrengéshez, annak hatása komoly károkat okozott a Krak des Chevaliers és a Szaladin-citadella építményeinek tíz százalékában. A kár szemmel látható, és a földrengés egyes épületekre gyakorolt hatása jelentős. A legsúlyosabb károkat a Szaladin-citadella esetében a királyi toronynál és a keresztetek délnyugati tornyánál észlelték, a Krak des Chevaliers esetében pedig a templomtorony – amely a király lányának tornyaként ismert – délkeleti sarkával szomszédos épület keleti fala mentén, a külső vár északi bejáratánál. A sérülések közé tartozik a Krak des Chevaliers külső és belső védőfalának számos repedése is, valamint a földrengés során kirázódott kövek.¹²

10 DGAM 2023.

11 UNESCO Northern Syria.

12 DGAM 2023.

A 2023. februári földrengés által okozott további károk a Krak des Chevaliers-ben

Mindkét helyszínen sürgős technikai beavatkozás szükséges, hogy elkerülhető legyen több, a várakon belül található épület várható összeomlása. Megállapítást nyert, hogy az építmények földrengést követő állapotában alapvető szerepet játszik az állagmegóvás hiánya. Mivel sok épületet nem megfelelően vagy egyáltalán nem tartottak karban, a falazat szilárdsága idővel csökkent, a falak kötése meggyengült és az épületek szeizmikus állékonysága romlott.

A háború gyakran vezetett a lakosság szívében őrzött szimbolikus építmények elpusztításához, aminek a célja az volt, hogy remény- és bizalomvesztést okozzon. A Szíriában folytatott nemzetközi erőfeszítéseket súlyosan hátráltatta továbbá, hogy nem voltak olyan adományozók, akik hajlandók lettek volna beruházni egy ilyen rendezetlen régióba, így a lerombolt helyszínek többsége évekig felügyelet nélkül maradt. A helyi béketeremtő koncepció folyamatos fejlesztése és végrehajtása közös erőfeszítést igényel. Ez utóbbinak kiváló példája

a Krak des Chevaliers-nél megvalósult nemzetközi együttműködés, amely arra irányult, hogy megkezdődhessen a vár helyreállítása, mely nagy szimbolikus jelentőséggel bír a helyi lakosság számára, és része a városi kulturális környezetüknek. Kulcsfontosságú volt a magyar segítségnyújtás, amelyhez magyar oldalról a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézete, szíriai oldalról pedig a Régészeti és Múzeumi Főigazgatóság, valamint a Szír Ortodox Egyház járult hozzá jelentős mértékben. A projekt egyik fő célja, hogy rámutasson a háború által elpusztított műemlékek helyreállításának jelentőségére, illetve arra, hogyan köti ez össze a hatóságokat és a nemzetközi közösséget a lakossággal és annak múltjával. A magyar szakértők fő feladata a műemlékek védelmével és megőrzésével kapcsolatos kérdések kezelése, valamint a stabilizációt és a békét szolgáló vészhelyzeti intézkedések támogatása. Ezen intézkedések célja a vár fizikai védelmének biztosítása és megsemmisülésének megakadályozása.

Végül a háború utáni szankciók következtében Szíria nem részesülhetett nemzetközi segítségnyújtásban, így az ország kulturális öröksége egy súlyosan meggyengült régészeti ágazat kezében maradt, amelyet a nem megfelelő szakértelem (személyzet hiánya) és finanszírozás akadályoz. A gyakorlatban a háború utáni helyreállítás terén komoly hiányosságokkal nézünk szembe, az intézményi és személyi erőforrásbeli kapacitások, valamint a helyi részvétel hiányától kezdve az olyan kérdésekig, mint a helyreállítás mikéntje, annak ütemezése, az erre vonatkozó jogszabályok és szabályzatok, illetve a lerombolt történelmi városközpontok megőrzésének vagy helyreállításának különböző technikai megközelítései.

Amikor a harcok véget érnek, számos sokrétű feladat vár ránk, és mindenképpen szükség lesz a terület szakértőire. Olyan szakemberekre, akik képzettek a modern állagmegóvási technikák és a menedzsment terén, akik részt vesznek a nemzetközi tudományos hálózatokban, és akik képesek a tudás és az eszmék cseréjére, ezzel is előmozdítva a helyszínek védelmére vonatkozó elgondolásokat.

A kulturális örökség helyreállítására és megőrzésére irányuló erőfeszítések kulcsszerepet játszanak az identitástudat fenntartásában, a kultúrák közötti megértés előmozdításában, valamint a régió turizmusá-

nak és gazdasági fejlődésének fellendítésében. Amíg a szíriai városokban tovább dül a háború, azoknak az országoknak, amelyek ígéretet tettek a világörökség megőrzésére, át kell gondolniuk, mi is forog kockán – túl a politikán és a gazdaságon –, és fel kell ismerniük, mennyi veszíteni-valónk van.

Bibliográfia

- DGAM 1963. Directorate General of Antiquities and Museums: *Syrian Antiquities Law*. DGAM Archive.
- DGAM 2019. Directorate General of Antiquities and Museums: *Damage Assessment on Bosra Ancient City Aftermath of War: Report*. DGAM Archive.
- DGAM 2022. Directorate General of Antiquities and Museums: *State of Conservation: Report*. DGAM archive.
- DGAM 2023. Directorate General of Antiquities and Museums: *The Impact of the 6th February 2023 Earthquake to the Syrian Cultural Heritage Sites: Report*. DGAM archive.
- STD–DGAM 2022. Syrian Trust of Development & Directorate General of Antiquities and Museums: *Restoring Syrian Heritage and Reviving Local Communities – Current Situation, Challenges and Needs*. Workshop Report, Expo Dubai.
- UNESCO Bosra. *Ancient City of Bosra*. World Heritage Convention, <https://whc.unesco.org/en/list/22>.
- UNESCO Northern Syria. *Ancient Villages of Northern Syria*. World Heritage Convention, <https://whc.unesco.org/en/list/1348>.
- UNESCO Palmyra. *Site of Palmyra*. World Heritage Convention, <https://whc.unesco.org/en/list/23>.

Fordította Borbély Katalin

A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME A NATO CIMIC NÉZŐPONTJÁBÓL

SZABÓ CSABA ŐRNAGY
megbízott parancsnokhelyettes
Magyar Honvédség Kiber- és
Információs Műveleti Központ
szabo.csaba@mil.hu

***Ne tégy olyan ígéretet,
amit nem tudsz betartani.***

(A NATO CIMIC első számú
aranyszabálya)

Bevezető

Talán kérdéseket vehet fel, hogy a NATO Civil–Katonai Együttműködés (Civil-Military Co-operation – CIMIC) mint katonai, harci támogató képesség és a közös védelmi funkció szóba kerül a kulturális javak védelme kapcsán. A kulturális javak védelmét a legtöbben kizárólag civil vezetésű szakmai tevékenységnek gondolják. NATO CIMIC-nézőpontból az említett témával kapcsolatban négy fő kérdést kell tisztáznunk, melyek a következők:

1. Mi a NATO CIMIC mint katonai képesség, és mi a közös védelmi funkciója?
2. Mit jelentenek a NATO által azonosított átfogó témakörök?
3. Mit jelent a kulturális javak védelme?
4. Hogyan értelmezi a kulturális javak védelmét a hadsereg, illetve a NATO CIMIC?

Háttér

Ha visszatekintünk a 20. századi katonai műveletekre, akkor láthatjuk, hogy a fegyveres erők az olyan polgári vonatkozású ügyeket, mint a kulturális javak védelmének kérdése, nem helyezték a katonai tervezésnek, illetve a műveletek lebonyolításának a középpontjába. Az a gondolkodásmód, amely a katonai szükségleteket helyezi előtérbe, és minden más aspektust felülír, alapvetően a polgári környezetből eredhet. Mindemellett számos példát említhetünk, akár már a második világháborúból is, amikor a konfliktus kései szakaszában a szövetséges erőkön belül az Egyesült Államok hadereje olyan speciális, elősorban tisztékól álló műemlékvédelmi egységeket hozott létre, amelyeket az európai művelési területre telepítettek, hogy felkutassák, visszaszerezzék és végső soron megvédjék a kulturális javakat. A második világháború óta a kérdés nem kapott kiemelt figyelmet a nemzetközi haderőn belül, mivel a kulturális örökség védelmét kizárólagosan polgári ügynek tekintették. Újabb mér-

földkő volt ebben a történetben a délszláv háború, amely olyan szörnyű példákat hozott, mint a világhírű mostari Öreg-híd (Stari Most) elpusztítása (Bosznia-Hercegovina).

A fenti esetek semmilyen módon sem kapcsolódnak a NATO-hoz, mivel a második világháború idején az Észak-Atlanti Szövetség még nem létezett, a volt Jugoszlávia országai pedig nem voltak a NATO katonai és politikai szövetségesei.

A délszláv háború – valamint az olyan, hosszú évekig húzódó műveletek, mint például az afganisztáni vagy az iraki – tanulsága az, hogy a kulturális javak nem megfelelő védelme, illetve a jelentőségükkel kapcsolatos ismeretek hiánya negatív hatással lehet a katonai műveletekre. Rövid távon alááshatja a katonai célkitűzéseket, hosszú távon pedig magát a missziót is megfoszthatja legitimitásától.

Annak érdekében, hogy világosabb képet kapjunk arról, miért vonnak be egy katonai képességet a kulturális javak védelmébe, meg kell ismerünk, mit fed a NATO CIMIC képesség.

A NATO CIMIC mint katonai képesség és közös katonai funkció

A NATO CIMIC a 2022. augusztus 4-i definíció szerint: „Olyan közös katonai, védelmi funkció, amely integrálja a műveleti környezet civil tényezőit, és segíti a civil–katonai együttműködés megvalósulását és a katonai stratégiai célkitűzések megvalósítását missziós környezetben, a békeidőbeli válságok, illetve különböző konfliktushelyzetek során.” Mint azt az előbbi idézet egyértelműen jelzi, a NATO CIMIC fókuszában két fő tényező áll: a civil tényezők beépítése a műveleti tervbe, valamint annak pontos áttekintése, hogy mi történik a polgári környezetben a valóságban, mivel a civil környezet nem különül el, hanem a műveleti terület része. A CIMIC három fő funkciója a következő:

1. a haderő támogatása,
2. civil–katonai együttműködés,
3. a civil környezet és a nem katonai szereplők támogatása.

A NATO CIMIC képesség a műveleti környezet teljes spektrumában alkalmazható. Mivel azonban ezek eltérők lehetnek, az egyes funkciók is eltérő hangsúlyt kapnak, igazodva az adott műveleti környezet kihívásaihoz. A közös nevező természetesen a civil tényezők állandó jelenléte. A harci műveletek a stabilizációs tevékenységekhez vagy katasztrófa-elhárításhoz képest eltérő mélységű CIMIC-tevékenységet igényelnek: az alapelvek sosem változnak, a funkciókra helyezett hangsúly azonban igen.

Tehát a közös nevező itt is a civil tényező, és ezt a katonai tervezés során – bizonyos mértékig – figyelembe veszik vagy kiemelten kezelik. Emellett szerepe lehet a művelet különböző szereplői közti kapcsolat működtetésében, beleértve a műveleti környezet mindazon nem katonai szereplőit, akik alapvetően mind érdekelt felek.

Emellett a civil–katonai együttműködési tevékenység eszköz a műveleti terület kulturális környezetének megismeréséhez, amely minden NATO-parancsnok számára segítséget jelent, hogy megértsék az eltérő kulturális tényezőket. A NATO CIMIC a humán tartományon belül működik, CIMIC-tevékenység pedig csak katonai és polgári szereplők között valósulhat meg.

A fentiekből egyenesen következik, hogy a NATO CIMIC mint katonai képesség egyfajta kapocsként szolgál a fegyveres és a civil szereplők között, mindemellett pedig platformot teremt az olyan speciális területeket érintő információ megosztására, mint a kulturális örökségvédelem. A fegyveres műveleti tervezésbe és kivitelezésbe ezáltal bekerülhetnek a civil szempontok is. Enélkül sokkal könnyebb lenne figyelmen kívül hagyni vagy történetesen szem elől téveszteni a kulturális javak védelmének jelentőségét, azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy nem csupán a NATO CIMIC képesség játszik szerepet és vállal felelősséget a kulturális örökségvédelmi ügyekben.

A NATO CIMIC képességeinek ismertetése után az is tisztázásra vár, milyen átfogó témakörök befolyásolják a NATO működését.

A NATO átfogó témakörei

Meghatározás: „Az átfogó témakörök (cross-cutting topics – CCT) olyan különböző kérdéscsoportok, amelyek többféleképpen is befolyásolhatnak egy missziót, de amelyek kívül esnek a hadsereg elsődleges feladatain. Az egyes katonai szakterületeknek, ágaknak és parancsnoki szinteknek különböző átfogó témaköröket kell figyelembe venniük és kezelniük. Ezek minden misszióra jelentős hatással vannak” (AJP 3.19. CIMIC-doktrína). A NATO-n belül a következőket határozták meg és rögzítették doktrinális szinten:

1. Civilek védelme (PoC);
2. Kulturális javak védelme (CPP);
3. Épületsértetlenség (BI);
4. Gyermekek és fegyveres konfliktusok (CAAC);
5. Nők, béke és biztonság (WPS).

Mint arról korábban szó volt, a fentiekben az a közös, hogy mind komoly jelentőséggel bírnak, egyaránt a civil szférából erednek, és így minden misszióra hatással lehetnek. Megannyi eltérő következménnyel számolhatunk, azonban fontos megjegyezni, hogy ezek első, második és harmadik szintű hatások is lehetnek, ezért nagyon nehéz őket előre jelezni, és még nehezebb kezelni. Magát az „átfogó témakörök” kifejezést az Egyesült Nemzetek terminológiájából vették át. Mindezek különböző időpontokra és megvalósulási formákra utalhatnak. Fejlődésük nem lineáris, vannak közöttük olyanok, amelyek már magasabb színvonalat képviselnek, katonai értelemben elfogadottabbak, ezáltal pedig beágyazódtak a NATO katonai gondolkodásmódjába. A NATO egységesen arra törekszik, hogy mindenféleképpen kiemelt figyelmet fordítson a fenti témakörökre, annak ellenére, hogy nem katonai vonatkozásúak, ignorálásuk mégis nagy hiba lenne.

Mit jelent a kulturális javak védelme?

Kulturális javakon minden olyan ingó vagy ingatlan vagyontárgyat, épületet vagy gyűjteményt értünk, amelyek különös jelentőséggel és kulturális értékkel bírnak a fogadó ország lakossága számára. Az 1954. évi Hágai Egyezmény 1. cikke alapján ilyenek a műemlékek, régészeti lelőhelyek, műtárgyak, beleértve a vallásokhoz kötődő tárgyakat, bizonyos épületek, múzeumok, könyvtárak, levéltárak, kéziratok, könyvek és gyűjtemények, amelyek a helyi és nemzetközi szakemberek elismerésével rendelkeznek, és az értékek, meggyőződések és identitások kézzelfogható szimbólumai.

A kulturális javak közös jellemzőit azért fontos kiemelni, mert így érthetőbbé válik, hogy a hadseregnek vagy NATO CIMIC-nek miért kell elsődlegesen foglalkoznia velük.

A kulturális javak védelme a civil környezetre irányul, ezért az mindig:

- ország-, régió-, terület- vagy művelésterület-specifikus kérdés;
- jogi és erkölcsi kötelezettségeken alapszik, amelyeket minden körülmények között figyelembe kell venni;
- átfedéseket hordozhat, vagyis a kulturális javak védelmének szempontjai számos módon összefonódhatnak;
- messzemenő következményekkel járhat a civil társadalomra nézve jogi, morális vagy kulturális szempontból;
- erősen befolyásolt a nemzeti, regionális vagy helyi kultúrák által: ha egy aspektusa helyi szinten alkalmazható, az nem feltétlenül jelenti azt, hogy regionális vagy országos szinten is helytálló;
- különös figyelmet igényel mind az előkészítő, mind pedig a közbelső és az utófázisban, mivel ezek a kérdések soha nem különülnek el a művelési területektől: valamennyi odaérkező katonai erőnek valamiképpen figyelembe kell vennie ezeket a kérdéseket;
- észlelhető és azonosítható, de értelmezése kizárólag a civil környezet összefüggéseit ismerve történhet.

A legfőbb közös jellemző az állandó együttműködés a katonai és nem katonai szereplők (mint érdekelt felek) között, a missziós követelmények és a műveleti terület által meghatározott szintek és módok szerint. A NATO CIMIC ezen a ponton kerül fel a palettára, hiszen eleve elrendelt célja a civil–katonai együttműködés kialakítása és segítése.

Nézzük, hogyan tekint a tisztán civil kulturális örökségvédelemre a NATO CIMIC.

Hogyan látja a kulturális javak védelmét a hadsereg, illetve a NATO CIMIC?

Időről időre ki kell emelnünk, hogy a fent tárgyalt témakörök, köztük a kulturális javak védelme alapvetően nem katonai feladat, azonban a NATO-műveletekben a CIMIC által ellátott feladatok egy részét képezi.

A NATO CIMIC kiemelt figyelmet fordít a kulturális javak védelmére, mindamelllett az adott missziót úgy támogatja, hogy az a lehető legeredményesebb legyen. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a kulturális javak védelme és a tisztán katonai feladatok közti egyensúly megteremtése érdekében folyamatos prioritizálásra és irányításra van szükség. Ez elméletben könnyebb feladat, mint maga a megvalósítás, mert a NATO CIMIC-végrehajtók nem feltétlenül kulturális szakértők, mégis általános tévhit, hogy mindannak kezelése a civil–katonai együttműködők feladata, ami a civil szférából származik.

A kulturális javak védelme a civil környezettel való kapcsolattartás során is hasznos tényező, emellett pedig NATO-előírás egy speciális adatbázis létrehozása, amely azonosítja és nyilvántartja a területspecifikus kulturális javakat az adott műveleti terület valamennyi fontos helyszínén, valamint a kulcsfontosságú infrastruktúrában. Az adatbázis mellékletként érhető el, és az általa nyilvántartott helyszíneket a hadsereg nem veheti célba, kivéve a parancsnok előzetes engedélyével, amelynek azonban minden esetben speciális indoka lehet. A kulturális javakat érintő fontos és jól használható információ megszerzéséért minden esetben törekedni kell a jól működő kapcsolat fenntartására a fogadó ország kultúráért

felelős minisztériumával, illetve a kulturális örökségvédelemre szakosodott nemzetközi, kormányzati vagy nem kormányzati szervezetekkel. Ha szerencsénk van, és létezik a fent említett kormányzati szerv, akkor maga a folyamat könnyebb, de sajnos gyakran előfordul, hogy a kívánt intézmény nem létezik az adott országban. A kapcsolattartási csatornák sokfélék lehetnek, és ezeknek ki kell terjedniük a kérdés helyi és nemzetközi szakértőire, hogy több információ legyen megszerezhető a kulturális javakkal kapcsolatban. A CIMIC számára jelentős helyszínek, a teljesség igénye nélkül:

- erőművek, alállomások,
- repülőterek, tengeri kikötők, közlekedési hálózatok,
- víztisztítás és -elosztás, szennyvíztisztítás,
- gátak és víztározók,
- veszélyes ipari (vegyszeres vagy nukleáris) objektumok,
- kulcsfontosságú történelmi, kulturális és vallási műemlékek vagy helyszínek,
- UNESCO-helyszínek,
- nemzetközi szervezetek, kormányzati szervezetek és nem kormányzati szervezetek telephelyei (például belföldön lakóhelyüket elhagyni kényszerülő személyek vagy menekültek táborai),
- kegyeleti helyek,
- egészségügyi helyszínek,
- vízterületek (kisebb méretekben),
- erősáramú vezetékek,
- egészségügyi berendezések,
- történelmi vagy vallási jelentőségű kulturális helyszínek.

A fent említett helyszínek adatainak összegyűjtése és adatbázisba foglalása azért szükséges, mert ha ezek teljes vagy részleges pusztulás lehetőségének vannak kitéve, az az alábbi következményekkel járhat:

- potenciálisan alááshatja a NATO-erők megítélését,
- súlyosan veszélyeztetheti az adott terület művelés utáni helyreállítását,

- a konfliktus nagymértékű hatást gyakorolhat a civil élet számos fontos aspektusára,
- ellenségessé teheti a civil környezetet.

E súlyos következmények elkerülése érdekében a NATO CIMIC kiemelt figyelmet fordít arra, hogy felhívja a figyelmet az adott helyszínekre. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a NATO CIMIC felel a kulturális javak védelméért, mivel erre sem felhatalmazva, sem kiképezve nincs.

Összefoglalás

A fentiek összefoglalásaként kijelenthetjük, hogy a kulturális javak védelme nagyon fontos, de elsősorban civil kérdés, hiszen minden olyan hivatalos szervezet, amely a szükséges szakértelemmel rendelkezik, a polgári oldalhoz kötődik. A probléma mindezzel akkor alakul ki, amikor egy válság kiterjedésével a civil élet megszokott rendje felbomlik vagy hirtelen megváltozik, a kormányzás folyamatossága megbénul vagy megszűnik, az általános biztonsági helyzet rohamosan romlik, és hatalmi vákuum alakul ki, amelyet meg kell szüntetni. Ilyen körülmények között a kulturális javak védelmét – sok más civil vonatkozású kérdés mellett – többnyire egyszerűen elhanyagolják. Ez a helyzet lehetőséget teremt állami és nem állami szereplők számára, hogy kihasználják a kormányzás és a jogállamiság folytonosságának hiányát; egy ilyen forgatókönyv esetén a kulturális javak könnyen a fosztogatók célpontjaivá válnak.

Ha olyan helyzet áll elő, amelyben a NATO-erők felhatalmazást kapnak arra, hogy egy adott térségbe települve béketeremtő vagy békefenntartó missziót hajtsanak végre, akkor a katonaságnak lehetősége van, sőt kötelessége részt venni a kulturális örökség védelemben. Fontos, hogy ehhez mindig törvényes felhatalmazással kell rendelkeznie a fogadó országtól (amennyiben az működő kormánnyal rendelkezik) vagy az ENSZ-től. A katonai beavatkozás azonban kizárólag átmeneti megoldást kínál – ilyen lehet például egy régészeti lelőhely védelme katonai

csapatokkal, amelyet aztán a fogadó ország hatóságainak vagy a nemzetközi szervezetek erre kiképzett szakembereinek kell átvenniük.

A NATO CIMIC mint katonai képesség szerepe a katonai és a nem katonai szereplők között fennálló szakadék áthidalása a kulturális javak védelmét szolgáló tevékenységek előmozdítása érdekében, de sohasem az, hogy önállóan lépjen fel vagy végezzen a kulturális javakkal kapcsolatos szakmai tevékenységet. A NATO CIMIC mindig a NATO-parancsnok missziós feladataihoz és célkitűzéseire igazodik a megvalósítandó fő szempontokat követve. Ennek során bevonja a polgári elemet a katonai tervezésbe, hogy a kulturális javakat érintő nem kívánt vagy szükségtelen károk elkerülhetők legyenek. Nagyon fontos, hogy a műveleti tervezésben világosan megjelenjen a kulturális javak védelmének jelentősége. Természetesen a NATO műveleti parancsnokságokon nem kizárólag NATO CIMIC-tisztek foglalkoznak a kulturális javak védelmével, hanem jogi és kulturális tanácsadók, katonai mérnökök és mások is.

A katonai végrehajtók – képzettségüknek és felkészültségüknek köszönhetően – érzékenyebbek a kényes kulturális kérdésekre, hiszen ez az egyik védjegyük. Enélkül a CIMIC nem tudna hatékonyan működni civil terepen.

Zárásként kijelenthetjük, hogy a NATO katonai egységei és különösen a NATO CIMIC-végrehajtók szerepe a kulturális javak védelmében minden szempontot figyelembe véve a következő: amikor egy komplex civil környezet műveleti területté válik, a NATO CIMIC hozzájárulhat ahhoz, hogy a katonai tervezés minden szintjén mindig figyelembe vegyék az olyan fontos témaköröket, mint a kulturális javak védelme és az azzal összefüggő polgári tényezők. Ha a NATO CIMIC elhanyagolja vagy figyelmen kívül hagyja a kulturális javak védelmével kapcsolatos kérdéseket, az olyan súlyos következményekkel járhat, amelyek végső soron a katonai műveleteket akadályozhatják és veszélyeztethetik.

Fordította Borbély Katalin

A NATO STABILIZÁCIÓS RENDÉSZETI KIVÁLÓSÁGI KÖZPONT SZEREPE A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELMEBEN

STEFANO BERGONZONI, PHD*

new_bergo@yahoo.com

* Jelen tanulmány a szerző műve, tartalma nem tekinthető a NATO hivatalos álláspontjának, és semmilyen módon nem képviseli a NATO-t vagy a NATO SP COE-t. (Affiliációt a szerző kérésére nem tüntettünk fel – a szerk.)

A NATO Stabilizációs Rendészeti Kiválósági Központ

A NATO Stabilizációs Rendészeti Kiválósági Központ (NATO Stability Policing Centre of Excellence – NATO SP COE)¹ többnemzeti közös katonai szerv, amelynek székhelye az olaszországi Vicenzában található. Ez a NATO innovációs és fejlesztési szakértői központja a stabilizációs rendészet területén. Olaszország mint keretnemzet a szervezet igazgatója, az olasz csendőrség (Carabinieri) egyes tagjai, valamint a hadsereg, a haditengerészet és a légierő egy-egy képviselője révén vesz részt benne. A szponzornemzetek a Cseh Köztársaság, Franciaország, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Románia, Spanyolország és Törökország. A NATO SP COE koncepciókat dolgoz ki, doktrinális kiadványokat készít és vizsgál felül, valamint oktatási és képzési anyagokat fejleszt, köztük online, személyesen vagy mobil kiképzőcsapatok útján elvégezhető tanterveket és tanfolyamokat, és beépíti az időközben szerzett tapasztalatokból leszűrt tanulságokat.

A kiválósági központok a hatékonyság jegyében jöttek létre a NATO „okos védelem” (smart defence) elnevezésű kezdeményezésének keretében, hogy átadják egy adott feladatkörrel kapcsolatos tudásukat, tapasztalatukat és szakértelmüket valamennyi szövetségesnek. Működésüket a Szövetséges Transzformációs Parancsnokság² koordinálja, amely az akkreditációs folyamatot irányítja, és gondoskodik a témakörök átfedésének elkerüléséről. Az éves munkatervet a részt vevő országok hagyják jóvá a támogatási kérések függvényében, amelyek egy része a NATO-n kívülről érkezik, a finanszírozást pedig költségmegosztás útján biztosítják. A központokat a NATO akkreditálja, de nem részei a NATO-nak. Így módon nagyobb önállóságot élveznek a polgári és katonai, országos és nemzetközi intézményekkel, valamint a tudományos és a magánszektorral folytatott interakciójuk során.

1 <https://www.nspcoe.org>.

2 <https://www.act.nato.int>.

A kulturális javak védelme a NATO-ban

A szövetségen belül a kulturális javak védelmét a humánbiztonság gyűjtőfogalma alá sorolt átfogó témakörök egyikének tekintik. Már a washingtoni szerződés preambuluma is megemlíti, hogy a NATO-tagállamok eltökélten védik „népeiknek a demokrácia, az egyéni szabadság és a jog uralma elvein alapuló közös örökségét és civilizációját”.³ A 2022-es Stratégiai Konceptió kimondja, hogy „az instabilitás [...] a kulturális javak elleni támadásokhoz vezet”,⁴ de a kulturális javak védelmére vonatkozó célirányos szabályozás még kidolgozás alatt áll. A NATO-doktrína csak szórványosan említi a kulturális javak védelmét, így ezen a téren fejlesztést igényel, de az egyik kettős stratégiai parancsnoki irányelv útmutatást ad arra nézve, hogyan kell beépíteni a kulturális javak védelmét a NATO műveleteibe és misszióiba. Ez az előíró dokumentum alkalmazandó a NATO-műveletek – illetve a NATO által vezetett műveletek – és az Észak-atlanti Tanács által jóváhagyott tevékenységek előkészítése, tervezése és végrehajtása során, ahogy az oktatás, a kiképzés, a gyakorlatok és ezek kiértékelése során is.⁵

A NATO elismeri az alapvető nemzetközi szerződéseket, így a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezményt és jegyzőkönyveit, amelyek a legfontosabb hivatkozási alapot jelentik a fegyveres erők számára ezen a területen. A kulturális javak jogtalan behozatalának, kivételének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló 1970. évi UNESCO egyezmény ezek üdvözlendő kiegészítése, amely kiterjesztette a szövetség látókörét a bűnüldözés, ezáltal pedig a stabilizációs rendszer feladatkörére is. A kulturális javakra irányuló támadás vagy védelmük elmulasztása háborús és köztörvényes bűncselekménynek minősülhet, hozzájárulhat a felkelések, a terrorizmus és a szervezett bűnözés finanszírozásához, valamint hátrányosan be-

3 A fordítás alapjául az alábbi dokumentum szolgált: Az Észak-Atlanti Szerződés. Washington DC, 1949. április 4. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu.

4 https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_210907.htm.

5 BiSCD 086-005 Implementation of Cultural Property Protection in NATO Operations and Missions, nem nyilvános.

folyásolhatja a katonai védelmet és a NATO-erők megítélését a helyi, az országos és a nemzetközi közvélemény szemében.

A NATO Sabilizációs Rendészete

A Stabilizációs Rendészet (SR)⁶ a NATO bevethető, expedíciós katonai képességének kategóriája, amelynek létrehozását a Multinational Specialized Unit (Többnemzeti Szakosított Egység)⁷ inspirálta, melyet 2018-ban vetettek be először Bosznia-Hercegovinában a stabilizációs NATO-erők részeként. Ezt további missziók követték Koszovóban és Albániában, valamint Irakban, mely utóbbi nem a szövetség missziója volt. A *Szövetség Közös Doktrínája a stabilizációs rendészetről* az SR-t a következőképpen határozza meg: „rendészettel kapcsolatos tevékenységek, amelyek célja a helyi rendőrség megerősítése vagy ideiglenes helyettesítése annak érdekében, hogy hozzájáruljanak a közrend és a közbiztonság, a jogállamiság, valamint az emberi jogok helyreállításához és/vagy fenntartásához”.⁸

Az SR feladata a helyi rendőrség megerősítése és ideiglenes helyettesítése, amikor az nem képes eleget tenni a fogadó ország – beleértve annak belső biztonsági struktúráját és lakosságát – rendvédelmi igényeinek, vagy amikor egyáltalán nincsenek rendőri erők. A NATO nem törekszik rendőri szolgálat biztosítására, de elismeri, hogy előfordulnak olyan helyzetek, amelyek megkövetelik a szövetségesek közbelépését. Egy ideig a NATO támogathatja vagy akár át is veheti a polgári bűnüldözési funkciókat, különösen akkor, ha más szereplők nem tudnak beavatkozni, például az ENSZ közbelépését vétő akadályozza. A szövetségesek közreműködése véget ér, amint egy másik katonai vagy polgári erő, illetve a fogadó ország bűnüldöző szervei át tudják venni a feladatot. Az SR elsődleges törekvése, hogy visszaállítsa

6 <https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc>.

7 <https://www.carabinieri.it/arma/arma-all'estero/proiezione-internazionale/vol-ii-1936--2001/parte-iii/dal-1998/msu>.

8 Allied Joint Doctrine for Stability Policing – AJP-3.22.

a biztonságos környezetet, ami lehetővé teszi más szereplők, köztük a nemzetközi és nem kormányzati szervezetek számára tevékenységük folytatását.

Ez a „rendvédelmi vákuum” úgy írható le, mint a rendfenntartási szükségletekre való reagálási képességek hiánya a válságövezetekben. Ha sem a fogadó ország és annak belső biztonsági struktúrája, sem más érintett szereplők – mint az ENSZ, az EU vagy akár a NATO harci egységei – nem képesek rendőri szolgálatot biztosítani, az SR megfelelő eszköz lehet az említett szükségletek kielégítésére. Az SR-tevékenységek, amelyeket a nagy nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, Afrikai Unió) különböző megnevezésekkel és különböző felfogás szerint hajtanak végre, hozzájárulnak a NATO mindhárom alapvető feladatához: az elrettentéshez és védelemhez, a válságmegelőzéshez és válságkezeléshez, valamint a kooperatív biztonsághoz. Az SR teljes körben alkalmazható a békeidős katonai szerepvállalástól a hadviselésig, a (fegyveres) konfliktusok előtt, alatt és után, valamint ember okozta, természeti és humanitárius válsághelyzetekben. Nem véletlen, hogy a nemzetközi szakosított egység gondolata az olasz Carabinieri, vagyis egy csendőri jellegű testület részéről merült fel. Az egységnek éppen e kettős természete – vagyis hogy katonai státusszal és struktúrával rendelkezik, miközben elsősorban a polgári lakosságnak nyújt rendvédelmi szolgálatot – biztosít számára kellő rugalmasságot ahhoz, hogy a NATO katonai erejének részeként működve megfelelően reagáljon a válságövezetekben élő polgári lakosság rendfenntartási igényeire. Ezt a tevékenységet résztvevők széles köre végezheti az alábbi tételt szem előtt tartva: „Mindenki hozzájárulhat az SR-hez, de nem mindenki tehet meg mindent.” A katonai rendészet az SR-funkciót hagyományosabb tevékenységi körei mellett látja el, melyek elsősorban a hadseregen belüli rend és fegyelem fenntartására irányulnak. Egyéb katonai egységek is hozzájárulhatnak az SR-hez, ha megfelelően kiképzik és felszerelik őket, de más nem katonai és magánszereplők is alkalmazhatók, amennyiben ezt a környezet megengedi. A bűnözők, felkelők és terroristák minden közegben – földön, vizen, levegőben, de még az űrben és a kibertérben is – működhetnek, hogy kárt tegyenek a kulturális javakban; ugyanígy az SR, bár elsősorban a szárazföld a terepe, több közegben is képes megválaszolni ezeket a fenyegetéseket.

Mit tehet a NATO SR a kulturális javak védelmében?

A kulturális javak biztonságának megóvása elsősorban a fogadó országok felelőssége, függetlenül attól, hogy képesek-e ezt vállalni. A terroristák, felkelők és bűnözők a gyengébb biztonsági teljesítményt kihasználhatják rosszindulatú céljaik érdekében. A kulturális javak elleni támadások még súlyosabb, háborús és emberiség elleni bűncselekmények, például etnikai tisztogatás és népirtás indikátorai lehetnek. Ezen túlmenően a kulturális jelentőségű tárgyak és helyszínek megrongálása, megsemmisítése, elrablása, illetve kifosztása egész közösségek szimbólumainak és emlékének eltörlésére is irányulhat. Az illegális ásatások a törvénytelenül működő hálózatokat finanszírozó jövedelemáramlást segítő kereskedelem céljait szolgálhatják, ezzel egyidejűleg kárt okoznak a fogadó országban és a helyi közösségekben. E tevékenységek ellen-súlyozása érdekében a NATO támogathatja a fogadó országot a kulturális javak védelmére irányuló erőfeszítéseiben, vagy ezeket akár át is vállalhatja tőle, ha nincs más megoldás. A kulturális javak védelmének rendvédelmi vonatkozásai egyértelműen az SR mint a szövetségesek erre fenntartott katonai képességének hatáskörébe tartoznak, amely e fenyegetések elhárításához nyújt bűnüldözési segítséget (beleértve a hibrid jellegű és a fegyveres konfliktusnál alacsonyabb szinten jelentkező fenyegetéseket is).

Missziók a stabilizációs rendszet megerősítésére

A nem végrehajtási jellegű rendvédelmi missziók, illetve rendőrségi kapacitásépítő vagy -megerősítő missziók esetében a hét SR-tevékenység a következő: monitoring, létrehozás, szervezés, képzés és oktatás, képességek kialakítása, tanácsadás és mentorálás.

A monitoring kiterjedhet a múzeumok vizsgálatára biztonsági személyzetük, rendszereik és eljárásaik teljesítményének javítása érdekében. A helyi rendőrőrsök járőri jegyzőkönyveinek és állampolgári bejelentéseinek átfésülése nyomán megérthető, hogyan kezelik a kulturális javakkal kapcsolatos tevékenységeket és bűncselekményeket. Felmérések révén adatok gyűjthetők arról, milyen ismeretekkel rendelkezik a rendőri állomány általában a kulturális javak védelméről és különösen a vonatkozó jogszabályokról. Úgy alakították-e ki a járőrözési útvonalakat, hogy a kulturális jelentőségű helyszíneket is prioritásként kezeljék? A helyi bűnüldöző szervekkel folytatott interjúk során fény derül a műemlékekkel, művészeti gyűjteményekkel vagy múzeumokkal kapcsolatos esetleges információhiányra, és ezek az interakciók erősíthetik bennük azt az attitűdöt, hogy proaktív módon kutassák fel a helyi piacokon illegálisan értékesíthető tárgyakat. Gazdasági ellenőrzések révén meg lehet állapítani a pénzügyi buktatókat és az erőforrások hiányát, ami aztán a célzott finanszírozás elosztásának alapjául szolgál (különösen az oktatásra, képzésre és gyakorlatokra szánt források esetében). A fejlesztésre szoruló szakmai és személyi készségek megfigyelését segíti, ha elkísérik a helyi rendőröket őrjárataik során, illetve amikor azok kulturális javakat érintő bűncselekmények utáni nyomozást végeznek. Az észrevételeket hivatalos jelentésekben összesítik, amelyek személyre szabott beavatkozást tesznek lehetővé.

A létrehozás a rendvédelmi erők felállítását foglalja magában, valamint olyan költségvetési szempontokat, amelyek szintén a kulturális javak védelmével kapcsolatos kezdeményezésekhez és erőfeszítésekhez járulnak hozzá. A toborzás célja olyan jelöltek bevonása a szolgálatba, akik már rendelkeznek a kulturális javakkal kapcsolatos bizonyos szakértelemmel. A személyes motiváció is kiválasztási kritérium lehet a kulturális javakat érintő bűncselekmények nyomozására szakosodott egységek felállításánál. A potenciális jelöltek háttérének ellenőrzését átvilágítás kísérheti, hogy kiszűrjék azokat, akiket korábban elítéltek.

A szervezés körébe tartozó elvárás, hogy a kulturális javak védelméért felelős SR-szakértők, akik részt vesznek a képzési követelmények értékelésében, a fogadó ország igényeihez szabott képzési és oktatási megoldásokat dolgozzanak ki. Mivel a kulturális javak védelme a NATO

átfogó témaköreinek egyike, a fogadó ország kormánya és különösen belső biztonsági struktúrája számára előnyt jelent, ha erről a teljes apparátus legalább a tájékoztatás szintjén értesül, a specifikus szakmai szereplők, köztük a nyomozók számára pedig magas szintű felkészítő anyagok állnak rendelkezésre. A meglévő bűnüldözési struktúrák átalakítása alapvetően a hatékonyságra, az eredményességre és az erőforrások megfelelő kezelésére irányul. Mint azt az Interpol Művészeti Alkotások Osztályának (Works of Art Unit) példája is mutatja, a kulturális javak illegális kereskedelme elleni küzdelem egyik prioritása a kulturális javakkal kapcsolatos bűncselekmények felderítésére szakosodott egységek létrehozása, az SR pedig segítheti a fogadó országot ebben a reformfolyamatban, és amikor már rendelkezésre állnak ezek az eszközök, értékelheti a teljesítményüket a továbbfejlesztésük érdekében.

A fogadó ország képességeinek kialakítása a kulturális javak bűnüldözés útján történő megóvására célzott szabályozás, konceptuális dokumentumok, útmutató kiadványok, állandó működési eljárások és kézikönyvek kidolgozásával, valamint a helyi tisztviselők, gyakorlati szakemberek és az operatív munkát ellátók képzésével történhet. A kulturális javak védelmére szakosodott rendőri egységek létesítményei és struktúrái, illetve azok a múzeumok, amelyek őrzését bűnüldöző személyzet látja el, fenntartást és fejlesztést igényelhetnek, és magasabb szintű biztonsági követelményeket támasztanak. A kulturális javak védelmét szolgáló nyomozások lefolytatásához szükséges speciális felszerelések (éjjellátó készülékek, hang- és képrögzítő eszközök, geolokalizáció, golyóálló mellények, fegyverek stb.) kezelése és karbantartása lehetővé teszi a fogadó ország személyzete számára, hogy bővítse a rendelkezésére álló eszközök és ezáltal a lehetséges műveletek körét, de emellett ezen erők védelmét és motivációját is erősíti. A területspecifikus – például kulturális javak illegális kereskedőivel vagy képromboló terroristákkal kapcsolatos – információk megosztása bizalmat kelt, és egyúttal hozzájárul a műveleti környezet jobb megértéséhez.

A tanácsadás szoros együttműködést feltételez a fogadó ország bűnüldöző szerveivel és személyzetével. Ebbe beletartozik a korábban összegyűjtött tapasztalatok rögzítése, a releváns jó gyakorlatok

azonosítása és alternatív beavatkozási módokra vonatkozó ajánlások megfogalmazása. Az Interpol számára további prioritást jelent a hatályos büntető törvénykönyvek módosításának támogatása a kulturális javak védelmét szolgáló jogszabályok naprakésszé tétele érdekében, valamint a javaslatétel innovatív rendelkezések beillesztésére, amelyek a fogadó országban fennálló tényleges fenyegetettség kezelését szolgálják. Egy másik hiányosság, amelyre az Interpol felhívja a figyelmet, a kulturális javak országos adatbázisainak elégtelen frissítése. A kapcsolattartás pontos információk szolgáltatását követeli meg, beleértve a kulturális javakra vonatkozó specifikus adatokat.

A mentorálás magában foglalhatja a rendőri vezetők felkészítését arra, hogy a járőrözési útvonalakat kiterjesszék a múzeumokra és régészeti ásatásokra is, vagy a kulturális javak védelmével kapcsolatos képzés biztosítását azoknak a beosztottnak, akik a fenyegetéseket elemzik és a lehetséges rendőrségi válaszlépésekről döntenek. A nyomozókat be kell vezetni a kulturális javak specifikus adatbázisainak használatába, mint például az Interpol ID Art adatbázisa, a Carabinieri kulturális örökségvédelemmel foglalkozó parancsnoksága számára kifejlesztett iTPC adatbázis vagy az országos adatbázisok. A kulturális javakkal kapcsolatos ismeretek és készségek révén a mentoráltak teljesítménye jelentősen fejleszthető, például a kulturális javak illegális nemzetközi kereskedelme és a terrorizmus ennek útján történő finanszírozása elleni fellépést illetően. Bizonyos esetekben a helyi rendőri erők alkalmazottai vagy vezetése a finanszírozás, a közlekedési eszközök vagy a biztonságos kommunikációs eszközök terén szorul SR-támogatásra.

Helyettesítő stabilizációs rendészeti misszió

Ha a fogadó ország bűnüldöző szervei hiányoznak vagy nem megbízhatók, a kulturális javakkal való visszaélés megelőzésére, az ettől való elrettenésre és az erre való reagálásra szolgáló első védelmi vonalat egy rendőri tevékenységet végző NATO SR-egység jelentheti, amely helyettesíti a helyi rendőrséget. Az SR feladatai ebben az esetben a következő öt te-

vékenységre terjedhetnek ki: közrendvédelem, közbiztonság védelme, bűnügyi nyomozás, bűnügyi hírszerzés és határigazgatás.

Az SR-feladatokra beosztottak járőrözési tevékenységet végezhetnek, hogy információt gyűjtsenek azokról a helyekről, ahol régészeti ásatási helyszínek és temetők találhatóak, illetve azokról az épületekről, amelyek műgyűjteményeknek adnak otthont, vagy szobrok, festmények, vázák és más ingó kulturális javak tárolására, bemutatására és állagmegóvására szolgálnak. Ezek az adatok bővíthetik a leltárakat, így orvosolva az Interpol által jelzett egyik hiányosságot. Megfigyelőrendszerek és eljárások alakíthatók ki a terroristákkal, felkelőkkel és bűnözőkkel, illetve a rájuk jellemző munkamódszerekkel kapcsolatos adatok gyűjtésére. A gyűjtött információk elemzése a bűnügyi hírszerzéshez (law enforcement intelligence – LEINT) is szükséges, hogy javuljon mind a NATO, mind a fogadó ország helyzetfelismerése. A hírszerzésen alapuló bűnüldözési tevékenység állami és nem állami szereplőkkel, illetve azok megbízottjaival szemben alkalmazható, akik hibrid hadviselés révén veszélyeztetik a kulturális javakat.

Műemlékek és kulturális jelentőségű helyszínek, például régészeti ásatások esetében SR-kordon kialakítására lehet szükség biztonságuk megóvásához. Az emberek és a tulajdon védelme éppúgy kiterjedhet arra, hogy megakadályozzák a múzeumigazgatók elrablását – az értékes műkincsekhez való hozzáférést segítő információk megszerzése céljából –, mint arra, hogy elejét vegyék a műemlékek és levéltárak, könyvtárak és vallási célú épületek ellen irányuló vandalizmusnak. A rendvédelmi célú házkutatásokat régiségek vagy illegálisan birtokolt műtárgyak felkutatására alkalmazzák, melyeket bizonyítékként foglathatnak le az SR-feladatokra beosztott személyek. Ezek őrzését biztosítani kell, amíg a bírósági tárgyalások le nem zajlanak és vissza nem szolgáltatják őket jogos tulajdonosaiknak. A megfelelő helyszínelés előfeltétele annak, hogy a helyszínelők feltárhassák a bűncselekmények nyomait és bizonyítékait. Az SR-szakemberek igénybe vehetik a biometriát, vagyis az elkövetők személyazonosságának megállapítására szolgáló automatizált rendszereket. A közvetlen veszélyben lévő kulturális javak evakuálást, illetve jobb biztonsági feltételekkel rendelkező területre való szállítást igényelhetnek. A népességmozgás ellenőrzé-

sének – beleértve a menekülteket (refugees) és a belső menekülteket (internally displaced persons) – ki kell terjednie a műkincsek és érmék, régiségek és kéziratok felkutatására, amelyeket ezek a kiszolgáltatott csoportok hol önként visznek magukkal, hol bűnözők vagy terroristák nyomására. A határok akadályozhatják a bűnügyi nyomozást, de egyúttal célzott ellenőrzéseket tesznek lehetővé: ezek során lehetőség nyílik a bűnözők azonosítására, valamint a csempészáru felkutatására és lefoglalására.

A fegyverszakértőknek nyújtott SR-támogatásra akkor lehet szükség, amikor a kulturális javak közelében robbanóanyagokat használnak, ami rendvédelmi szakemberek jelenlétét és technikai szakértelmét követeli meg. A közintézményeket ellenőrző SR-személyzetnek gondoskodnia kell arról, hogy tiszteletben tartsák a kulturális javakkal kapcsolatos normákat és irányelveket, ennek híján adminisztratív szabálysértések felderítése és kezelése válik szükségessé. A közlekedésrendészeti eljárások során felállított ellenőrzőpontok lehetővé teszik az emberek és áruk ellenőrzését, beleértve egyfelől a fosztogatókat és csempészeket, másfelől az illegálisan birtokolt régiségeket és kulturális jelentőségű műtárgyakat. A feltételezett elkövetők fogva tartása vagy letartóztatása korlátozza mozgási szabadságukat, ezzel azt is támogatva, hogy a háborús bűncselekményeket vizsgáló törvényszékek és nemzetközi bíróságok lefolytathassák a kulturális javak elleni támadásokkal kapcsolatos eljárásaikat.

A stabilizációs rendészeti nyomozások külön figyelmet fordítanak a kulturális javak csempészetére a fogadó országon belül és a határokon túl. A forrás-, tranzit- és célterületek, illetve -országok azonosíthatók. A kulturális javak útvonalának nyomon követése hozzájárulhat a bűnözői hálózatok munkamódszerének megértéséhez. A jogellenesen szerzett tőke vizsgálata lehetővé teszi a terroristák, felkelők és bűnözők bevételi forrásának és finanszírozásának felszámolását. A pénzmosás, a pénzügyi bűncselekmények és a korrupció csak néhány a kulturális javak illegális kereskedelméhez kapcsolódó bűncselekmények közül. A speciális SR-egységek által végrehajtott magas kockázatú rajtaütések e törvényen kívüli szereplők letartóztatásával végződhetnek, akik ezután kihallgatásnak vethetők alá, és rögzített vallomásaik alapján

további információ nyerhető a kulturális javakat veszélyeztető bűncselekményekről.

A felsorolt stabilizációs rendészeti feladatok csak egy részét képezik mindannak a tevékenységnek, ami az SR-egységektől várható a kulturális javak védelmének terén, és ez jól szemlélteti, miként ellensúlyozhatják a bűnüldözési képességek azon hiányát, amit az Interpol is észrevételezett.

Következtetés

A NATO és különösen a NATO Stabilizációs Rendészeti Kiválósági Központja konkrét intézkedéseket irányoz elő a közjavak stabilizációs rendszet útján történő védelmére, ami hatékony választ jelent a jelenlegi kihívásokra és fenyegetésekre. Az ezt megvalósító katonai eszköz bűnüldöző tevékenységgel járul hozzá a kulturális javakat veszélyeztető bűnözők, felkelők és terroristák ellen folytatott átfogó katonai fellépés célkitűzéseinek eléréséhez.

Fordította Borbély Katalin

A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME: AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG MEGKÖZELÍTÉSE

ROGER CURTIS
parancsnok
Brit Hadsereg, CPP egység

Háttér

Az Egyesült Királyság 1954. december 30-án az elsők között írta alá a kulturális javak fegyveres konfliktus esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezményt, de kormánya csak 2017. szeptember 12-én ratifikálta azt és annak két jegyzőkönyvét. E hosszú késedelem összetett politikai háttérét itt nem vizsgáljuk. Ebben az írásban az Egyesült Királyságnak az egyezmény 7. cikke szerinti kötelezettségekre adott válaszával foglalkozunk, elsősorban a következő rendelkezésekből kiindulva: „a csapataik által használt szabályzatokba vagy utasításokba már béke idején a jelen Egyezmény betartásának biztosítására alkalmas rendelkezéseket vesznek fel, továbbá [...] fegyveres erők személyzetét már béke idején valamilyen népi kultúrája és kulturális javai tiszteletének szellemében oktatják”, továbbá „fegyveres erők keretében már béke idején oly szolgálatot vagy szakszemélyzetet készítenek elő, vagy állítanak fel, amelyek feladata a kulturális javak kímélésére való felügyelet és ezeknek a javaknak oltalmazásával megbízott polgári hatóságokkal való együttműködés”.¹

Az Egyesült Királyság kulturális örökségvédelmi képességének létrehozása

Jogi keret

A Hágai Egyezmény ratifikálásával párhuzamosan a kulturális javak védelméről (fegyveres konfliktusok esetén) szóló 2017. évi törvény² révén hatályba léptették az egyezmény azon részeit, amelyek az Egyesült Királyság hazai jogában változtatásokat tettek szükségessé, ezzel

1 7. cikk (1) és (2) bekezdés. A fordítás alapjául az alábbi jogszabály szolgált: 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivételének tilalma tárgyában) kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95700014.tvr>.

2 Cultural Property (Armed Conflicts) Act 2017.

megállapítva a vonatkozó bűncselekményeket, és védelmet biztosítva az egyezmény kék pajzs emblémája számára. A Hágai Egyezmény szerinti kötelezettségek betartásáért a Kulturális, Média- és Sportminisztérium felel: ez a minisztérium a jelentéstevő szerv a felelős szervezetek, illetve az UNESCO felé, és ez tesz eleget az egyezményt aláíró valamennyi tagállam azon köteletségének, hogy négyévente jelentést tegyenek az abban foglalt kötelezettségek teljesítésének állapotáról.³

Katonai irányelvek

A 2017. évi törvénytől függetlenül az Egyesült Királyság Védelmi Minisztériuma már korábban lépéseket tett a 7. cikkben foglalt katonai kötelezettségek teljesítése érdekében, és a hadsereg 2017. évi parancsnoksági terve egy, a kulturális javak védelmével foglalkozó egység (Cultural Property Protection Unit – CPPU) létrehozására adott megbízást, amely örökségvédelmi kérdésekben tapasztalattal rendelkező tartalékos tisztekből áll. Az utasítást 2018-ban továbbították a szárazföldi haderőnemnek, és az egység megalakítására vonatkozó alapító határozatot 2018. szeptember 1-jén hozták meg. Az egységet arra utasították, hogy biztosítson kulturális örökségvédelmi képességet a fegyveres erők és az egész védelmi ágazat számára. Kezdetben az egységnek 15 tisztje volt az összes fegyvernemből, de ezt később hat tisztre csökkentették a brit hadsereg tartalékosai közül.

Jogi keretrendszer

Miniszteriális vagy stratégiai szinten a kulturális javak védelme jellemzően összekapcsolódik a civil szféra védelmével, vagyis az úgynevezett humánbiztonsággal, valamint olyan kérdésekkel, mint a modern rabszolgaság és az emberkereskedelem, a konfliktusokkal összefüggő szexuális erőszak és a gyermekkatonák alkalmazása. Ezt az álláspontot a Védelmi

3 Az Egyesült Királyság első, a 2017–2020 közötti időszakot lefedő beszámolója itt olvasható: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/999942/UK_Government_Periodic_Report__UNESCO_1954_Hague_Convention_7_July_2021.pdf.

Minisztérium JSP 985 jelzetű kiadványa, a *Human Security in Defence* (Humánbiztonság a védelemben) ismerteti. Ez kiegészíti a NATO megközelítését – anélkül, hogy pontosan tükrözné azt –, amely a kulturális javak védelmét a katonai tervezés átfogó témaköréként kezeli.

A brit katonai doktrína

Annak érdekében, hogy magasabb szintre emeljék a kulturális javak védelmének alkalmazását a brit hadseregben, 2019-ben egy doktrinamagyarázatot tettek közzé,⁴ amely kitűzi a Hágai Egyezmény és a fegyveres összetűzések más előírásainak betartására vonatkozó követelményt, beleértve a szokásjog alapján fennálló kötelezettségeket. Fontos szempont, hogy a dokumentum felvázolja a feladatteljesítésből származó előnyöket, ha a kulturális örökség tekintetében a megfelelő megközelítést alkalmazzák. Ezen túlmenően az *Army Field Manual: Tactics for Stability Operations 2017* elnevezésű kézikönyv egyik melléklete⁵ tárgyalja a kulturális javak védelmének kérdését. E dokumentumok és más nemzetközi anyagok alapján alakították ki az egyesült királysági kulturális örökségvédelmi tiszt (UK CPP Officer) feladatkörét, akinek elsődleges feladata, hogy tanácsot adjon a parancsnokoknak a kulturális örökségvédelem azon szempontjaival kapcsolatban, melyek a feladatok teljesítését a törvény keretei között tartják.

Összességében a kulturális javak védelmére nem pusztán egy újabb kötelezettségként kell tekinteni, amelynek meg kell felelni (bár az is), hanem azon fizikai és érzelmi környezet megértésének módjaként, amelyben a katonai tevékenység zajlik. Ezt időnként „humán terepelemzésnek” (Human Terrain Analysis – HTA) is nevezik, amelynek feladatát a felderítő erők látják el. Az ennek révén nyert információk segítik a parancsnokokat abban, hogy megértsék a környezetet, amelyben tevékenykednek, és hogy a katonai lehetőségek teljes spektrumában – a kintikusaktól a befolyásolásig – helyes döntéseket hozzanak a tervezett és a reaktív tevékenységgel kapcsolatban.

4 British Army Doctrine Note 19/05: Cultural Property Protection.

5 10. fejezet, D melléklet.

A kulturális javak védelmére vonatkozó egyéb iránymutatások

A kulturális javak védelmének megvalósítása során az Egyesült Királyság védereje is szem előtt tartja az UNESCO iránymutatását, amelynek katonai kézikönyve⁶ megfelelő keretet nyújt a kulturális javak polgári szempontú védelméhez. A NATO már korábban felismerte a kulturális javak védelmének szükségességét, és a 2019-ben elfogadott kettős stratégiai parancsnoki irányelv egyértelműen kimondja, hogy azt figyelembe kell venni a műveletek és gyakorlatok tervezése, illetve végrehajtása során. Ennek megvalósítását később tárgyaljuk.

Egyéb doktrinális keretek

A helyszíni megvalósítás során a kulturális javak védelmének folyamata számos átfedést mutat a civil–katonai együttműködés (Civil-Military Co-Operation – CIMIC) szakterületével, amikor is a katonai szereplők a helyi közigazgatás és szolgáltatások számos aspektusát illetően együttműködnek a polgári hatóságokkal, ahol katonai művelet vagy jelenlét van. Az Egyesült Államok hadseregében a civil ügyekért felelős tisztek (köztük az amerikai hadsereg műemlékvédelmi tisztjei) járnak el ezen a területen. A NATO-ban a hágai CIMIC Kiválósági Központ (CCOE) áll a kulturális javak védelmének oktatása élén képzésekkel és kiadványokkal. A kulturális javak védelméről szóló útmutatójuk⁷ jó háttérrel nyújt e feladat katonai környezetben való elvégzéséhez. A Stabilitási Rendvédelmi Egységek Kiválósági Központja (Center of Excellence for Stability Police Units – CoESPU) szintén biztosít a kulturális javak védelméről szóló képzést, és végez ilyen irányú tevékenységet. Bár a kulturális javak védelme a NATO-ban átfogó témakör, a megvalósítási mechanizmusok általában a CIMIC keretein belül történnek a műveleti területen.

6 O’Keefe–Peron–Musayev–Ferrari 2016.

7 Berends 2020.

Kapacitásépítés a kulturális javak védelmére

Örökségvédelmi tisztek toborzása és kiképzése az Egyesült Királyságban

2018-tól zajlott a megfelelő tapasztalatokkal rendelkező brit tartalékos tisztek toborzása, és 2019 második felében kezdésként sor került a különleges fegyveres kiképzésre. Egyes tisztek eleve tartalékos állományban szolgáltak, míg mások kifejezetten a tartalékos szaktiszt feladatokra toborzott civilek voltak. A toborzás és a képzés során az a szemlélet irányadó, hogy bár a kulturális örökségvédelmi tisztek speciális szerepet töltenek be, mindig egy nagyobb haderő részeként kell működniük; elsősorban katonai tiszteknek kell tekinteni őket, és csak másodsorban örökségvédelmi vagy humánbiztonsági szakembereknek. Ez biztosítja azt, hogy az örökségvédelmi személyzet ne tévessze szem elől a közeg tágabb összefüggéseit, amikor támogatást és tanácsot ad a parancsnoknak. Ezért alapos képzés segíti a katonai környezetbe való integrációjukat és civil ismereteik összeegyeztetését a hivatásos katonai erők igényeivel, majd ezután ismerkednek meg az Egyesült Királyság és a szövetséges erők által végzett kulturális örökségvédelem végrehajtásának részleteivel. Mindezt tantermi és gyakorlati képzéssel érik el, és ahol a körülmények lehetővé teszik, külföldi katonai erőkkel közösen végrehajtott tréninggel. Ez eddig az Egyesült Államok hadseregével, az osztrák fegyveres erőkkel és a francia hadsereggel együttműködésben valósult meg. Tudásuk elmélyítése és a gyakorló szakasz megkezdése érdekében a tisztek a törzs állományának részeként vesznek részt az országos és szövetségi gyakorlatokon. A kulturális örökségvédelmi tisztek kiképzése összességében mintegy két évet vehet igénybe a rendszeres munkaviszonyuk melletti rendelkezésre állásuktól függően.

Visszacsatolás és fejlesztés

Az Egyesült Királyság kulturális örökségvédelmi képességének fejlesztéséhez visszacsatolási lánc is tartozik – egy új területen egy képesség betanítását nagyban befolyásolja, ahogyan az adott képességet használ-

ják, és ez a felgyűlt tapasztalatok, valamint a beérkező feladatteljesítésre, támogatásra és tanácsadásra vonatkozó kérelmek nyomán mindig alakulni és fejlődni fog. Ez egészen nyilvánvaló a 2019-es megalakulása óta eltelt időszak tapasztalatai alapján, amikor az első különleges fegyveres kiképzést tartották, egészen a legutóbbi, 2023 telén tartott kiképzésig, amikor négyéves működés és az Egyesült Királyság erőinek nyújtott támogatás után alaposabban felmérték, pontosan mi is a feladata egy brit kulturális örökségvédelmi tisztnek. A képzés ma már nagyobb hangsúlyt helyez a kulturális javak védelmével kapcsolatos anyagok oktatására és előkészítésére annak érdekében, hogy támogatást nyújtson a bevetésre kerülő erőknek.

Hogyan történik a kulturális javak védelme?

A kulturális örökségvédelmi egység eredményei változatosak, de leginkább azok a tematikus területek jellemzik, amelyekben a brit egység a megalakulása óta aktív: az egyéni szintű képzés és tudatosságnövelés, gyakorlatok tervezése, a missziós felkészítésekhez való hozzájárulás, műveletek támogatása és tanácsadás a parancsnokoknak. Ezeket a témákat az alábbiakban tárgyaljuk.

Egyéni képzés

A Hágai Egyezmény követelményrendszerének fontos eleme, hogy minden ország a saját hadseregét a kulturális örökség védelmének helyes jogi megközelítésére képezze ki – az egyezmény szavaival élve, hogy fegyveres erők személyzetét „valamennyi nép kultúrája és kulturális javai tiszteletének szellemében oktassák”. A legalapvetőbb szinten ezt a katonai személyzet minden tagja számára évente kötelező alapképzéssel biztosítják az értékekkel és normákkal foglalkozó modulok keretében, a Hágai Egyezmény és a nemzetközi jogi környezet bemutatásával. Ezeket az ismereteket tantermi környezetben mélyítik el az alacsonyabb és magasabb rangú vezetők továbbképzésének részeként.

Gyakorlatok tervezése és lebonyolítása

A hadsereg egyik alapelve az, hogy az ember „harc közben tanul”, tehát ha a kulturális javak védelmét nem mélyítik el gyakorlással, akkor az a hadműveletek során sem fog megvalósulni. Sok nemzeti és szövetséges gyakorlatsorozat használja a kulturális javak védelmét a gyakorlat alaphelyzetétől szolgáló történetek és események részleteinek megtervezéséhez. Ezek a történetek gyakran egy konfliktus teljes vagy részleges időrendjét tartalmazó forgatókönyvet bontanak ki, amely a feszültség, a válság, a konfliktus, a stabilizáció és a konfliktus utáni stabilitáshoz való visszatérés ciklusát követi. A Hágai Egyezmény minden ilyen fázisra alkalmazandó, és a gyakorlat eseményei úgy vannak kialakítva és megtervezve, hogy a parancsnokokat, csapatukat és a résztvevőket teszteljük a kulturális örökséggel kapcsolatos ügyek kezelésében. Ez gyakran átfedésben van más képzési célkitűzésekkel. A CPPU a BALTOPS22 és BALTOPS23 részeként kulturális örökségvédelmi témákkal segítette a forgatókönyv-készítést és -fejlesztést. E közös szárazföldi és tengeri gyakorlatok tervezésénél alapforgatókönyveket dolgoztak ki a Hágai Egyezmény és a nemzetközi jog kulturális javakkal kapcsolatos különböző vonatkozásainak tesztelésére, szárazföldi és víz alatti javakat érintő epizódokkal. Ilyen például egy kétéltű járművekkel történő partraszállás, melyet aknamentesítési műveletek előznek meg, ami érintheti a víz alatti kulturális javakat; vagy amikor a partra szálló erők felkelő fegyveresekkel kerülnek összetűzésbe kulturális javak védelmét biztosító óvóhely közelében.

Missziós felkészítés

A kulturális örökségvédelem megértésének mélyrehatóbb oktatása az egyes műveletekre vonatkozó célzott képzések útján történik. Ebben az esetben a személyzet a missziós felkészítési (pre-deployment training – PDT) csomag részeként vesz részt a tantermi és forgatókönyv-alapú képzésben. Ez rendszerint századszinten történik, a kulcsfontosságú

személyzet számára a hadszíntéren várható körülményekkel kapcsolatos forgatókönyvekre vonatkozó személyes eligazításokkal. Ezek az eligazítások kiterjednek az ország és a régió történeti összefüggéseire, a nevezetes kulturális javakra és specifikus helyszínekre; bevezetést nyújtanak az épületek, a tárgyak és a szellemi kulturális örökség várható típusaiba és legfőképpen abba, hogyan vonhatnak le következtetéseket a látottakból. Mindezek fontos részei a már említett „humán terepelemzésnek”. A telepített egység számára írásbeli tájékoztatót is készítenek, amely további részleteket tartalmaz a felelősségi körükbe tartozó területen (area of responsibility – AOR) található kulturális javakról. Egyes műveletek eleve a kulturális javak védelmére irányulnak, például amikor az épített környezet és az általa kifejezett kulturális, etnikai, vallási vagy egyéb társadalmi megosztottság a bevetés körülményeinek kulcsfontosságú eleme. Koszovóban, ahol az Egyesült Királyság HTA felderítő elemmel járul hozzá az ENSZ-misszióhoz, a kulturális javak érzékeny mivolta – beleértve ebbe egy UNESCO világörökségi helyszínt is – központi szerepet játszott abban az instabilitásban, amely a missziót szükségessé tette.

Műveletekre való felkészülés

A kulturális javak védelmének megfelelő teljesítéséhez a katonai tevékenységet megelőzően párbeszédre és tervezésre van szükség. Az ilyen előkészületek lehetővé teszik a katonai erők számára, hogy megértsék, hol kell ezzel kapcsolatos korlátozásokra számítaniuk. Elejét veszik továbbá a logisztikai és egyéb hibáknak, nehogy a létesítményeket tudatlanságból fontos tárgyi vagy szellemi helyszínekre telepítsék. E célból a Hágai Egyezmény a katonai tevékenység megkezdését megelőzően kapcsolatok és együttműködés kialakítását ösztönzi a fogadó ország nemzeti örökségvédelmi minisztériumával és szervezeteivel, valamint az érintett területen dolgozó szakemberekkel és más szereplőkkel. Mindezekon túlmenően a

brit tudományos élet – számos történelmi okból – határozottan nemzetközi szemléletű a toborzás és a hálózatépítés terén, ami különösen igaz az olyan releváns területekre, mint a régészet, a földrajz, a történettudomány, a közgazdaságtan, az antropológia és a szociológia. A brit régészek, történészek és humán geográfusok régi kapcsolatokkal rendelkeznek kollégáikkal szerte a világon, nem csak ott, ahol „brit iskola” jött létre – bár az utóbbi körébe sorolható intézmények az említett jelenség egyértelmű megnyilvánulásai, és továbbra is kiemelten fontos szerepet játszanak. A tudósokkal való együttműködés hozzájárulhat annak gyakorlati megértéséhez, mi képezi egy adott ország vagy régió kulturális örökségét, az hol található, és kiknek a számára jelent értéket. Ideális esetben az ilyen együttműködés sokat javíthat azon a leegyszerűsítő szemléleten, miszerint a kulturális javak védelme a műveletekre való felkészülés során mindössze annyit jelent, hogy a megfelelő örökségi helyszíneket feltüntetik a tiltott célpontok listáin (no-strike lists). Bár ez is a feladat fontos eleme, és alapvető cél annak biztosítása, hogy a műveleti területen lévők számára a megfelelő adatok biztosítva legyenek, illetve információkkal rendelkezzenek a kulturális örökség elhelyezkedéséről hadászati rendszereik számára, ez önmagában nem elégséges. Nincs olyan műveleti terület, ahol az összes jelentős örökségi elem szerepelne a vonatkozó jegyzékben vagy nyilvántartásban. A helyi szinten örökségként számontartott dolgok jellegének és társadalmi szerepének megértése növeli a tisztelet és a védelem érvényesítésének valószínűségét a hivatalosan vagy országos szinten nem jegyzett, de ugyanolyan jelentős kulturális javak esetében.

Nyilvánvaló, hogy mindez a potenciális ellenfelek kulturális javaira éppúgy vonatkozik, mint a szövetségeseikére; a kulturális javakat védeni és tisztelni kell, függetlenül attól, hogy kinek a tulajdonában állnak. A tárgyi szakértelemmel rendelkező szereplőkkel való együttműködés – a fogadó országban, belföldön vagy bárhol máshol – az egyik módja annak,

hogy növeljük a kulturális javak pártatlan megközelítésének valószínűségét a hadszíntéren.

A műveletek támogatása

Ahogy azt a Hágai Egyezmény előírja, a kulturális javak védelmét be kell építeni a katonai személyzet tervezési folyamatába, a kulturális örökségvédelmi egység pedig információt szolgáltat a harcászati felméréshez és a katonai tervezéshez, lehetővé téve a parancsnok általi megfontolásra előkészített lehetőségek kidolgozását. Amint egy haderő felállításra kerül elfogadott küldetéssel és tervvel, kulturális örökségvédelmi támogatást is kap a műveleti felkészítés (PDT) fázisában kialakított kapcsolatok felhasználásával. A terepen jelen levő műveleti egység tanácsot kérhet az Egyesült Királyságtól, amennyiben működési területén kulturális örökséget érintő helyzet alakul ki. A legtöbb esetben nincs szükség kulturális örökségvédelmi tiszt teljes munkaidős jelenlétére a műveleti területen, hanem csak a „háttértámogatásnak” (reachback) nevezett ügyeleti szolgáltatásra. Az Egyesült Királyság erői két alkalommal is sikeresen használták ezt a módszert Maliban.

Tanácsadás a parancsnokoknak

Bár a Hágai Egyezmény a kulturális javak védelmét hivatott biztosítani a konfliktusok során, nem téveszti szem elől, hogy a katonai misszió céljai várhatóan elsőbbséget fognak élvezni, és ez a kulturális javakat károsító katonai tevékenység lehetőségével jár. A kulturális örökségvédelmi tisztnek tájékoztatnia kell a parancsnokokat a károk minimalizálásának követelményéről, fel kell tárnia ennek lehetőségeit, és gondoskodnia kell arról, hogy ha a kulturális javak károsodása vagy megsemmisülése elkerülhetetlen, arról szigorú és rögzített indoklás szülessen. Ebben a szerepkörében a kulturális örökségvédelmi tiszt együttműködik a törzs jogi tanácsadójával (LEGAD). Általánosabban fogalmazva, kettejük közös munkája biztosítja azt, hogy az Egyesült Királyság erői

az egyezmény, valamint a nemzetközi jog szellemét és betűjét betartsák. Ez a hadszíntéren vagy a hátszág útján egyaránt történhet. A LEGAD tanácsot adhat a harcoló személyekre és a kulturális örökség védelmére vonatkozó művelet-végrehajtási szabályokkal (Rules of Engagement – RoE) kapcsolatban is. Az például, hogy a kulturális javak védelme érdekében megengedett-e halálos erő alkalmazása, a küldetéstől függ – bár általában a műveletben részt vevő brit erők számára a halálos erő alkalmazása nem megengedett a tulajdon védelme érdekében, ellentétben például az amerikai erőkkel. Az ilyen eltérő megközelítések koalíciós környezetben bevetési szabályokkal kapcsolatos kérdéseket vethetnek fel; ezt a műveleti állomány és a parancsnokok számára biztosított örökségvédelmi tanácsadás során is figyelembe veszik.

A kulturális örökség biztonsága és védelme

A kulturális javak védelmének a katonai művelet kinetikus szakaszán messze túlmutató alkalmazásai is vannak, ezért a stabilizációs és újjáépítési erőfeszítésekben is jelentős szerepet játszik. Az Egyesült Királyság ezt szem előtt tartja, és azzal, hogy a kulturális örökségvédelmi egységet kifejezetten a biztonsági erők támogatásával megbízott dandáron belül hozta létre, azt hangsúlyozza, hogy a kulturális javak védelmét gyakran a fogadó nemzet fegyveres erői látják el nem kinetikus, de továbbra is potenciálisan instabil környezetben. A kulturális örökségvédelmi tiszt feladata ilyen körülmények között az lesz, hogy elősegítse a kulturális javak stabilizációs folyamat során betöltött szerepének – legyen az hasznos vagy káros – megfelelő értékelését. A Hágai Egyezmény részletesebben foglalkozik ezzel a kérdéssel a megszálló hatalom kötelezettségei – vagy időszerűbb megfogalmazásban: a szövetségesnek a fogadó országgal szembeni, a kulturális javak védelme iránti kötelezettségei – címszava alatt. Ebben a szakaszban máshová kerül a hangsúly: sokkal inkább a biztonságra, a stabil környezet és a jogállamiság megteremtésére. Ennek során a szerepkör része lesz a fosztogatás és az illegális

ásatások megelőzése; nem közvetlenül a biztonság fenntartása, hanem tanácsadás a térségben vagy a körzetben illetékességgel rendelkezőknek arról, mit és hogyan kell megvédeni. Fontossá válik a fogadó ország örökségvédelmi intézményeivel való szoros együttműködés, és különösen jól alkalmazhatók a brit hadsereg 1942-es észak-afrikai hadjáratának tapasztalataiból levont tanulságok, nevezetesen a helyi gondnokok és a biztonsági személyzet visszahelyezése a kulturális helyszínekre. Bizonyos esetekben támogatni fogják a bizonyítékok és információk összegyűjtését, ha fennáll a gyanúja, hogy a kulturális javak rovására elkövetett háborús bűncselekmény történt, és e célból a kulturális örökségvédelmi egység együttműködik az Egyesült Királyság Háborús Bűncselekmények Hálózatával (UK War Crimes Network).

Következtetés

Az Egyesült Királyság Védelmi Minisztériuma az 1954. évi Hágai Egyezmény szerinti kötelezettségeinek teljesítése érdekében kulturális javak védelmét célzó képesség létrehozását írta elő a fegyveres erőin belül. E követelményeken túlmenően a kulturális javak védelmének megfelelő alkalmazása feszültség, válság, háború és a normalitáshoz való visszatérés idején nagyban hozzájárulhat a misszió sikeréhez, valamint a szövetségesekkel, a fogadó országgal és más érdekelt felekkel folytatott eredményes párbeszédhez. Az Egyesült Királyság kifejlesztette ezt a képességet, és fel is használja gyakorlatok, illetve műveletek támogatása során. A kulturális örökségvédelmi képesség jobb megértést biztosít, ami a humánbiztonsághoz kapcsolódó más intézkedésekkel együtt hozzájárulhat ahhoz, hogy a parancsnokok a taktikai és missziós célok elérése érdekében a lehető legjobban megismerjék a művelet környezetét.

Bibliográfia

- O'Keefe, Roger – Peron, Camille – Musayev, Tofiq – Ferrari, Gianluca 2016. *Protection of Cultural Property. Military Manual*. Paris.
- Berends, Jolien 2020. *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way to Improve Your Mission*. The Hague.

Fordította Borbély Katalin

A JOGELLENESEN KÜLFÖLDRE VITT KULTURÁLIS JAVAK VISSZASZOLGÁLTATÁSÁNAK JOGI KÖRNYEZETE

VADÁSZ VANDA, PHD
tudományos segédmunkatárs
HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Jogtudományi Intézete
vanda.vadasz@tk.hu

Bevezetés

A konferencia témájához, amely a kulturális javak védelme krízishelyzetekben, szorosan kötődik annak feltárása, hogy mi történik a világot felforgató események hatására (jellemzően megnövekedett mértékben) külföldre kerülő kulturális javakkal: milyen eszközök, módok állnak rendelkezésére az eredeti tulajdonosnak, hogy tárgyát visszaszerezze.

Az alábbiakban röviden bemutatjuk a kulturális javak visszaszolgáltatása céljából kialakított sokrétű jogszabályi környezetet, majd a javak visszaszolgáltatására okot adó egyes tipikus tényállások elemzése után kitérünk a restitúciós eljárások különböző formáira.

Jogforrások

A jogforrások köre a kulturális javak védelme tárgyában igen színes: találunk itt nemzetközi egyezményeket, európai uniós jogforrásokat, belső törvényeket, rendeleteket, nem is szólva a *soft law* eszközökről. A vonatkozó többszoros jogforrási rendszer, annak gyakorlata és irodalma mára egy sajátos jogterületet hozott létre. Az alábbiakban röviden bemutatjuk a hazánk szempontjából legjelentősebb jogforrások rendszerét.

Nemzetközi jogforrások

Mára számos nemzetközi egyezmény foglalkozik a kulturális javak védelmével: ezek az eszközök jellemzően a védendő tárgy egy-egy aspektusát fedik le.¹ Általánosságban elmondhatjuk, hogy a nemzetközi szabályanyag elsősorban a köztulajdonban lévő állomány védelmére fókuszál,

1 Külön szabálytömeg vonatkozik az ősi területek és szobrok védelmére, a műemlékek jogára, a mozgatható műemlékekre, az ősi roncsok és hajóroncsok szabályozására, amelyek érintőlegesen foglalkoznak a kulturális javak védelmével. Minden szabályozási terület eltérő szintű hatékonysággal rendelkezik.

kevésbé avatkozik be a magánszféra tevékenységébe. Erre főként akkor kerül sor, ha egy nemzeti szempontból jelentős tárgy kiviteléről van szó.² Az alapvető fogalmak meghatározása és értelmezése tekintetében máig fennálló következetlenség okán a rendszer nem nevezhető különösen hatékonynak.³

Ha szeretnénk kiemelni néhány különösen fontos jogforrást, elsőként az 1954. évi Hágai Egyezményt kell említeni, amely a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában született, s a legelső kifejezetten kulturális javakra vonatkozó nemzetközi norma.⁴ Megalkotásának indoka és katalizátora egy krízishelyzet: a második világháború alatt megvalósuló, addig elképzelhetetlen mértékű pusztítás és fosztogatás. Alkalmazása megalkotása körülményeinek megfelelően speciális helyzethez kötődik: a szerződő felek közti „nyílt háború vagy bármely más fegyveres összeütközés”.⁵

Olyan megállapodás, amely a kulturális javak védelmével átfogóan foglalkozik, jóval később született. A kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló 1970. évi UNESCO egyezmény⁶ a védelem fokát erősíti: általános intézménylétesítési kötelezettséget ír elő a tagállamok számára abban az esetben, ha még

2 Buzinkay 2004, 323.

3 „Míg a kulturális javak különböző tudományterületeivel foglalkozó szakértőknek egy meglehetősen világos koncepciójuk van vizsgálatuk tárgyáról, a kulturális örökség jogi definíciója az egyik legnagyobb kihívás, amellyel a kutatók ma szembesülnek.” Blake 2000, 63–64.

4 A szabályozást két jegyzőkönyv egészítette ki. Kihirdette az 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában. Háagában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről; illetve a 2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

5 Bővebben lásd O’Keefe 1999.

6 Kihirdette az 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

nem működik az országban a kulturális javakra specializált védelmi szervezet, valamint kötelezi őket az exportengedélyezési tanúsítvány rendszerének kiépítésére (és annak hatékony alkalmazására). A szabályozás előírja a jogellenesen kivitt kulturális javak kölcsönzésének akadályozását két tagállam között, illetve rendelkezik a másik tagállam intézményéből lopott javak visszajuttatásának kötelezettségéről. E tilalmak be nem tartása büntető- vagy szabálysértési eljárást von maga után. A részes államoknak ezen túl segítségnyújtási kötelezettséget ír elő egymással szemben.

A következő lépésre 1982-ben került sor, amikor is az UNESCO megkezdte a kulturális javak illegális forgalmára vonatkozó nemzeti jogi szabályozások vizsgálatát. Számos ajánlás kibocsátása után az UNESCO felkérte a Nemzetközi Intézet a Magánjog Egységesítésére (UNIDROIT) nevű szervezetet, hogy dolgozza ki az 1970-es UNESCO egyezményt kiegészítendő a kulturális tárgyak illegális kereskedelmére vonatkozó magánjogi szabályokat.⁷ Az új szabály jelentősége abban mutatkozik meg, hogy magánszemélyek számára is megnyitja kulturális tárgyaik visszakövetelésének lehetőségét, ezzel elővetítve a részes államok különböző védelmi rendszereinek harmonizálását.⁸ Az egyezmény alapján a részes államok kérhetik a másik részes állam illetékes hatóságától, hogy az rendelje el a kérelmet előterjesztő állam területéről jogellenesen külföldre vitt kulturális tárgy visszaadását.

Az uniós joganyag a szabályozási rendszer egyik sarokköve. Kiindulópontként az Európai Unió működéséről szóló szerződés 36. cikke szolgál, amely uniós szinten az áruk, köztük a kulturális javak mozgásának korlátozhatóságáról rendelkezik. A szabályozás tiltja a behozatal, a kivitel korlátozását, valamint az ezekkel azonos hatású intézkedéseket, azonban kivészi e főszabály alól a „művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincseket”. Ennek nyomán a tagállamok szabad kezet kapnak nemzeti kincseik meghatározásában és védelmében.⁹

7 Prott 1996, 59–61.

8 Lenzner 1994–1995, 491.

9 A Bizottság jelentése a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak: Harmadik jelentés a tagállam területéről jogellenesen kiszállított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról szóló 93/7/EKG tanácsi irányelv alkalmazásáról. Brüsszel, 2009, 3.

A későbbiekben létrehozott speciális uniós szabályok erről az alapról indulva igyekeznek segítséget nyújtani a tagállamoknak, hogy azok szabályaikat összehangolva nagyobb védelmi szintet biztosíthassanak kulturális tárgyaiknak. A kulturális javak mozgását illetően több másodlagos uniós jogforrás született: először a kulturális javak kivételéről szóló 3911/92/EGK rendelet (melyet később felváltott a 116/2009/EK rendelet), majd a tagállamok területéről jogellenesen kiszállított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról szóló 93/7/EGK irányelv (felváltotta a 2014/60/EU irányelv). A 116/2009/EK rendelet és 2014/60/EU irányelv által létrehozott rendszert 2019-ben az Unió vámterületére belépő „nem uniós”¹⁰ kulturális javak vámkezelésére vonatkozóan a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló 2019/880 rendelet egészítette ki.

Belső jogi jogforrások

A magyar jogrendszerben nem található olyan jogszabály, amely – a 2016-os német *Gesetz zum Schutz von Kulturguthoz* hasonlóan – átfogóan szabályozná a kulturális javakkal kapcsolatos eljárásokat. E speciális tulajdonságokkal rendelkező ingók tulajdonjogáért folyó eljárások során ezért mind a közjog, mind a magánjog területén elhelyezkedő szabályokat figyelembe kell venni.

Ami a közjogi területen fellelhető szabályozást illeti, a vizsgált tárgykörtől függően a legkülönbözőbb törvények és rendeletek lehetnek relevánsak. Kiemelt helyet foglal el ezek között egységes örökségvédelmi szabályozásunk, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény. Ha a közgyűjteményekben őrzött, vitatott tulajdonú kulturális javak visszaszolgáltatásáért restitúciós eljárást szeretnénk indítani, ugyanilyen jelentőségű az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. A hazánkba érkező kulturális javak lefoglalás alóli mentességét a kölcsönzött kulturális javak különleges védelméről szóló 2012. évi XCV. törvény garantálja. A jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény pedig az Unióhoz való csatla-

10 Értsd: az Európai Unió vámterületén kívül létrehozott vagy fellelt kulturális javak.

kozás jegyében, a magyar szabályozásnak a 93/7/EGK irányelvvel való harmonizációja céljából lépett életbe.¹¹

Az anyagi magánjog oldaláról a legfontosabb jogforrás a 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről, amelyben ugyan nem találunk különös rendelkezéseket a kulturális javakra vonatkozóan a dologi jogi, kötelmi jogi szabályok között, de a javakkal kapcsolatos ügyletek és tulajdonviszonyok alapvető szabályai itt találhatóak. Mivel a jogellenesen elvett kulturális javak útja jellegzetesen több állam határán át vezet, rendkívül fontos a nemzetközi magánjog megoldása. Ez a jogág hivatott utat mutatni többek között abban a kérdésben, hogy a több ország jogát érintő tényállás fennállása esetén melyik állam jogát kell alkalmaznia az eljáró fórumnak. A 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról 46–47. szakaszaiban speciális rendelkezéseket iktatott be szabályai közé, melyek igyekeznek kiegyensúlyozni a jellemzően összetett tényállással bíró jogvitákban megjelenő érdekeket.¹²

A kulturális javak visszaszolgáltatásának jogalapja

Melyek is pontosan azok a helyzetek, amelyek esetén az eddig áttekintett szabályok felhívhatók lesznek? A kulturális javak származási államból való jogellenes kikerülésének több tényállása ismert: jogellenes ásatások folyamánként, lopás útján vagy háborús helyzet adta fosztogatás következtében megvalósuló elvándorlás. Bármelyik úton is került ki a tárgy eredeti tulajdonosa birtokából, közös elem a beleegyezés hiánya, esetleg a kényszer hatása.

11 2001. évi LXXX. tv. 8. §, 9. §. A törvény később, a 2014/60/EU irányelv életbe lépésére való tekintettel jelentős módosításokon esett át.

12 A nemzetközi magánjogi szabályozás európai fejlődéséhez lásd Szabados 2020.

Illegális ásatások

A jogellenes ásatások útján az eredeti tulajdonos birtokából kikerült tárgyak a kulturális javak bizonyos körére korlátozódik: ez esetben többnyire évszázadok, évezredek óta rejtve lévő régészeti leletekről van szó. Az ilyen javak szakszerűtlen feltárása, a szállítás könnyítése érdekében végzett vagy az eredetet elrejtteni hivatott megrongálása különösen fájó jelenség, hiszen ennek következtében a tárgyak – elszakítva eredeti lelohelyüktől, megcsonkítva – az eredeti használatukról, környezetükről és a többi lelethez kapcsolódó viszonyukról árulkodó értékes információkat veszíthetnek el. A tulajdonjog bizonyítása a feketekereskedelembe való eladhatóság könnyítése érdekében tett intézkedések folytán rendkívül nehézé válik. A Seuso-kincsek¹³ Magyar Állam általi visszaigénylése az amerikai fórum előtt jellegzetes példája a származás megállapítása rendkívüli bizonyítási nehézségeinek.¹⁴

Lopás

Az eredeti tulajdonos birtokából lopás útján kikerülő tárgyak a kulturális javak gyakorlatilag minden alkategóriáját érintik. Régészeti jelentőségű leletektől kezdve muzeális értékű gyűjteményekig bármely jószág ki van téve ennek a veszélynek – a bejelentett lopások száma pedig évről évre nő. Szintén változatos az érintettek köre: a tárgy ilyen úton kikerülhet akár magánszemély, valamilyen szervezet vagy az állam tulajdonából, így a visszaszolgáltatást célzó eljárásban felperesi minőségben megjelenő felek is változatos képet mutathatnak, ami gyakran vezet minősítési kérdésekhez a peres fél perbeli jog- és cselekvőképességét illetően. A múzeumok például, melyek a műtárgyak beszerzésére, megőrzésére, nyilvánosságnak történő bemutatására, illetve a velük kapcsolatos tudományos kutatások folytatására hivatottak, szerepükből adódóan

13 A Seuso-kincs még hiányos állapotában is a legnagyobb értékű fennmaradt késő római ezüstedényekből álló kincslelet (Mráv 2014). A tárgyak értéke – hatalmas méretük és ezüsttartalmuk ellenére – mégsem nemesfémtartalmuk alapján ítéendő meg. Ritkaságuk és egyediségük, valamint azon tulajdonságuk, hogy készletet alkotnak, megsokszorozza piaci értéküket.

14 Bővebben lásd Vadász 2017.

gyakran jelennek meg félként az ilyen perekben, hasonlóképpen az aukciósházakhoz és a műtárgykereskedőkhöz.¹⁵ Az egyes műtárgykereskedelemben érdekelt csoportok gyakran szerveződnek – lásd a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM) vagy a Műemlékek és Műemléki Együttesek Nemzetközi Tanácsa (ICOMOS) –, aminek a jogviták rendezése terén számos pozitív hozadéka van.¹⁶

Fosztogatás

A fegyveres konfliktus valódi táptalaját adja a kulturális javak károsításának, lopásának. A megszállt területen végbemenő, kulturális javakat érintő fosztogatás, kisajátítás számos speciális problémát generál a restitúciós eljárásokat illetően. A legutóbbi időben a szíriai és iraki helyzet az, amely reakcióra készítette a jogalkotót.¹⁷ Ha a restitúciós perek egyértelműen megkülönböztetett figyelmet kapó csoportját szeretnénk kiemelni, akkor a második világháború időszakában kisajátított javak körét érintő eljárásokról kell szólnunk.¹⁸ A náci és szovjet csapatok által végzett fosztogatás eredményeképp néhány évtized alatt elkobzott műtárgyak százaléka szóródott szét a világban a – nehezen kategorizálható – tranzakciók legkülönbözőbb módzatai által, a tulajdoni viszonyok láncolatát gyakorlatilag visszakövethetetlené téve.¹⁹ Az eredeti tulajdonos könnyen rendkívül hátrányos helyzetbe kerül az ilyen tárgyakat érintő eljárásokban: a javak

15 Közös nevezőként funkcionál, hogy működésükből eredően mindannyian a műtárgyak szabad kereskedelmében érdekeltek, azonban a javak hatalmas méreteket öltő árnyékpiaca etikai megfontolások bevezetésére készítette őket. Nívós dokumentumok az 1984-es Code of Practice for the Control of International Trading in Works of Art vagy az újabb, 2015-ös International Association of Dealers in Ancient Art gondozásában megjelent The Code of Ethics.

16 Bővebben lásd Campfens 2014, 79–80.

17 Lásd az EU kulturális javak behozatalát szabályozó rendelkezéseit: A Tanács 1210/2003/EK rendelete az Irakkal fennálló gazdasági és pénzügyi kapcsolatok egyes korlátozásairól és a 2465/96/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről; a Tanács 1332/2013/EU rendelete a szíriai helyzetre tekintettel korlátozó intézkedések meghozataláról szóló 36/2012/EU rendelet módosításáról.

18 Roodt 2013, 302.

19 Minton 2010, 50.

felkutatása többnyire időigényes és költséges eljárás, s visszaigénylésük elé is olyan akadályok gördülhetnek, mint az elévülési idő eltelte.

A kilencvenes években a témát feldolgozó számos kötet jelent meg világszerte, nemzeti intézkedések születtek a károsultak kárpótlására vonatkozóan, és különböző deklarációk láttak napvilágot. Ezek közül ki kell emelni a Washingtonban tartott konferencia folytán 1998-ban elfogadott, a náci által zsákmányolt műkincsek visszaszolgáltatásának erkölcsi kötelezettségét deklaráló washingtoni nyilatkozatot, valamint az Európai Unió védnöksége alatt tartott, a holokauszt-korszak javaival kapcsolatos kérdéseket taglaló Terezini Konferencia záródokumentumát, a 2009-ben aláírt terezini nyilatkozatot. Az Európa Tanács zsidóktól zsákmányolt kulturális javakról szóló 1205. számú 1999-es határozata, más néven a vilniusi nyilatkozat mind a náci, mind a kommunista rendszerek fosztogatásaira kitér, és a szétszóródott tárgyak eredeti tulajdonosnak történő visszaszolgáltatásának fontosságát hangsúlyozza.²⁰

A vitarendezés módjai

Láttuk, milyen változatos a restitúciós eljárás tárgyainak, illetve az alapul szolgáló tényállásoknak a köre. Ugyanez jellemző a jogvitákban részt vevő felekre is, melyek lehetnek állami és nem állami szereplők egyaránt. Ezt a körülményt fontos hangsúlyozni, ugyanis akár egy polgári peres eljárásról, akár alternatív vitarendezésről beszélünk, a felek különböző típusai jogállásukból fakadóan eltérő eszközökkel rendelkeznek (ideértve az alkupozíciót, a diplomáciai nyomásgyakorlást és egyéb nem jogi faktorokat is). Ezek a faktorok mind befolyással lehetnek a jogvita rendezésének módjára.²¹ Bonyolítja a helyzetet, hogy nem állandó faktorokról

20 Resolution 1205 on 'Looted Jewish Cultural Property' of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of 1999 (*Vilnius Forum Declaration*).

21 Az alternatív vitarendezési módokon és a hagyományos bírósági eljáráson kívül érdemes számolni a jogviták nemzetközi bíróságok előtti rendezésével is. A nemzetközi elem által megkívánt semlegesség ezen az úton elérhető, ugyanakkor e fórumok hatásköre ezen vitákkal kapcsolatban erősen limitált lehet: az eljárások alanyai csak államok lehetnek, melyek a bíróság joghatóságának önként alávetik magukat.

beszélünk: nem ritka példának okáért a kulturális javakhoz tipikusan tapadó nemzeti érdekek fényében az a tényállás, hogy a magánfelek között folyó restitúciós perbe becsatlakozik a (feltételezett) származási állam (államok) is.²²

Állami út

A hagyományos bírósági út igénybevétele azon esetekben optimális, amikor a tényállás tisztázott, és a követelés jogi háttere sem vet fel szélsőségesen összetett kérdéseket (például a joghatóságot,²³ az alkalmazandó jogot, a bizonyítás részleteit, az elévülési idő elteltét illetően), továbbá a felek pozíciója kiegyensúlyozott (például magánfelek állnak egymással szemben, s az ügy peren kívüli rendezése érdekében egyik fél sem tud nyomást gyakorolni a másikra).²⁴ A bírósághoz fordulás nagy előnye, hogy az aktus megakasztja az elévülési időt, ezen túl bizonyos ideiglenes intézkedések is igénybe vehetők, melyek a végleges döntésig biztosítják a jogvita tárgyát. A nyilvánosság olyan tényező, amely néhány esetben – nyomásgyakorlásként – kifejezetten erősíti az adott fél helyzetét.

Ez az út azonban sokszor nem tűnik ideálisnak. Lehetséges egyrészt, hogy az eljárás negatívan befolyásolja az érintettek – államok, intézmények – kapcsolatát.²⁵ Másrészt a többlépcsős, olykor nehezen átlátható jogforrási rendszer feltérképezése után a bíróságnak a jogvítára alkalmazandó jog keresésekor is számos összetett kérdésre kell választ adnia: a szóban forgó tárgy a kulturális javak körébe tartozik-e, melyik állam tekinthető származási államnak stb. Nem utolsósorban, a külföldi határozat elismerése és végrehajtása sem minden esetben történik akadálytalanul.²⁶

22 Tanzi 2019, 5.

23 A fórum országának állami immunitással kapcsolatos szabályozása jellemzően gátját jelenti más szuverén elleni eljárásnak.

24 Stamatoudi 2016, 434.

25 Népszerű eszköz a tárgyalások megkezdését, illetve a megállapodás létrejöttét célzó nyomásgyakorlás, a kulturális embargó bejelentése.

26 Alessandro Chechi úgy fogalmaz, hogy a kulturális örökséget védő nemzetközi szabályrendszer gyengeségének legsúlyosabb forrása a végrehajtási mechanizmusok alkalmazhatósága, illetve hiánya. Chechi 2014, 1.

Alternatív vitarendezés

Jelenleg nem áll rendelkezésre kulturális javakkal kapcsolatos alternatív úton lefolytatott jogvitákat tagláló adatbázis, így az előnyök és hátrányok valódi mérlegelése nehéz – a jogirodalom azonban konzekvens abban, hogy a területen felmerülő viták túlnyomó része ezen az úton rendeződik.²⁷ Mi lehet ennek az oka?

Először is vannak esetek, amikor a bírói út egyáltalán nem áll rendelkezésre.²⁸ Nem csak kényszer hatására fordulnak azonban a felek az alternatív vitarendezés felé: a jó kapcsolat megőrzésének rendkívül hatékony eszközéről van szó. A jellemzően különböző államokból származó (vagy egyenesen különböző államokat képviselő) alanyok szívesen élnek az eljárás nyelvének és helyszínének megválasztását illető lehetőséggel is. Csábító lehet az alternatív vitarendezés – polgári peres eljáráshoz képest – gyorsasága és költséghatékonysága.²⁹ Az alternatív vitarendezési eljárások bizalmassága főleg nevesebb intézmények, államok számára jelenthet különös vonzerőt, presztízsük megőrzésének érdekét szem előtt tartva. E speciális területen jártas bírák, közvetítők vagy semleges harmadik felek jelölhetősége is fontos szempont a vitarendezés tekintetében. A kulturális javakat szabályozó nemzetközi eredetű jogforrások szövevényes hálója, illetve hatályuk hiányosságai (például a visszaható hatály tilalma), valamint a legeltérőbb nemzeti megoldások fölötti kontroll – például jogválasztás útján – is kívánatos lehet, amire az alternatív vitarendezés rugalmassága lehetőséget biztosít. Az alternatív vitarendezés legnagyobb előnye mégis az, hogy benne rejlik a lehetőség, hogy a tisztán jogi szempontok szerint zajló bírósági eljárással ellentétben a felek érdekei – és a kulturális javak speciális területét jellemző egyéb megfontolások – álljanak a középpontban, mely

27 Irini Stamatoudi úgy becsülte, hogy a kulturális javakkal kapcsolatban felmerült jogviták csaknem 90 százaléka alternatív vitarendezés útján kerül rendezésre. Stamatoudi 2020.

28 Ilyen eset lehet például, ha az irányadó jog szerint az elévülési idő eltelt. Az ilyen esetekről bővebben lásd Renold–Chechi 2014, 189.

29 A pereskedés költségei a kulturális javakkal kapcsolatos ügyek jellemzően összetett tényállása és az általuk felvetett szövevényes jogi kérdések kibogozása okán extrém magasságokba szökhetnek – ami akár magának a kulturális jószágnak az értékét is meghaladhatja. Chechi 2014, 143.

szabadság hatékonyabb vitarendezést eredményezhet a bírósági úttal párhuzamosan vagy azt helyettesítve.³⁰ Az eljárás útján olyan végkimenet is elérhető, amely bírósági eljárásban nem (osztott tulajdon, hosszú távú kölcsönmegállapodások, ajándékozás, kizárólag pénzbeli kompenzáció stb.),³¹ vagyis amely nem egyik vagy másik fél győzelmét jelenti, hanem mindkét fél érdekeinek megjelenítését, összehangolását.³²

Jogforrások az alternatív vitarendezésről

Az előbbieket felismerve a kulturális javak témakörével foglalkozó több nemzetközi jogforrás ajánlja az alternatív vitarendezési módok használatát. A nemzetközi egyezmények köréből mind a Hágai Egyezmény,³³ mind az UNESCO egyezmény³⁴ szorgalmazza a jószolgálat intézményének alkalmazását a vitás helyzetek rendezése érdekében. Az 1995-ös UNIDROIT egyezmény lehetővé teszi, hogy a szembenálló felek az állami bíróságokon és más hatóságokon túl „vitájukat bármely más bíróság, illetékes hatóság vagy választott bíróság elé” terjesszék. Sajnálatos módon további részleteket, konkrétumokat az egyezmény nem említi az eljárás lefolytatásával kapcsolatban, így gyakorlati hatása nem mondható markánsnak.³⁵

Az európai uniós jogforrások közül a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2014/60/EU irányelv lehetőséget ad arra, hogy a tagállamok központi hatóságai közvetítőként járjanak el a tárgy visszaszolgáltatását igénylő állam és annak birtokosa

30 Strother 2012, 335.

31 A visszaszolgáltatási perek végkimenetelének nemzetközi gyakorlatát részletesen elemzi Cornu—Renold 2010.

32 Az alternatív vitarendezésnek számos formája van, melyek megoldási mechanizmusait és eszközeit illetően különböznek. A nemzetközi vonatkozású jogviták esetén az ENSZ Alapokmánya a következő vitarendezési módokat említi: közvetlen tárgyalás, kivizsgálás, közvetítés (mediáció), békéltetés, választottbírói eljárás, bírósági eljárás. Az előbbieket természetesen az államok közti jogvitákra vonatkoznak, de hasonló módokat említhetünk magánfelek, illetve magánfelek és az állam közti jogvitákban is.

33 Lásd az egyezmény 22. cikkét.

34 Az UNESCO egyezmény kifejezetten biztosítja az államok részére az UNESCO gyakorlati segítségét a jószolgálatot illetően. Lásd az egyezmény 17. cikk (5) bekezdését.

35 Daly 2005, 272.

közt. A rendelkezés kifejezetten szorgalmazza a választottbíróági eljárás igénybevételét, ami azonban semmilyen esetben sem akadályozhatja a feleket a bírósági eljárás megindításában.

A vonatkozó jogforrásokat illetően ezen a területen jelenik meg hátrózottan a jogellenes elvétel egyes tényállásainak differenciálása a háborús fosztogatások esetkörének kiemelése képében: a második világháború műkincslopást, kisajátítást érintő, különösen érzékeny időszakának következményeivel, különösen a náci fosztogatás áldozataival több dokumentum foglalkozik. A washingtoni nyilatkozat 11. pontja kifejezetten felszólítja az államokat, hogy az elkobzott műkincesek tulajdoni viszonyainak rendezése érdekében alkalmas alternatív vitarendezési mechanizmust dolgozzanak ki. Ehhez kapcsolódik a nácik által elkobzott műtárgyakról szólva a terezini nyilatkozat, amely visszautal a washingtoni nyilatkozatra, megerősíti az abban foglaltakat, és felhívja az államokat, hogy „tegyék lehetővé az alternatív vitarendezést, ahol csak jogilag lehetséges”.³⁶ Az Európa Tanács 1205. számú 1999-es határozata az európai zsidó közösségek és a kormányközi szervezetek figyelmét hívja fel a peren kívüli vitarendezési formák igénybevételére, illetve fejlesztésére.³⁷

Konklúzió

Annak érdekében, hogy képet kapjunk a jogellenesen külföldre vitt kulturális javak hazakerülésének jogi jellemzőiről, áttekintettük a jogszabályi környezet legfőbb elemeit, a tényállások jellegzetességeit, az eljárás főbb szereplőit és a jogvita rendezésének lehetséges módjait. Kijelenthetjük, hogy egy rendkívül összetett jelenségről van szó, mely-

³⁶ Lásd a nyilatkozat 3. cikkét.

³⁷ A *soft law* eszközök közül érdemes még kiemelni a Nemzetközi Jogi Egyesület (ILA) 2004-es berlini konferenciáján készült jelentést, amelynek javaslata szerint „[ha] a felek kulturális dologra irányuló visszaszolgáltatási kérelem bármely vonatkozását illetően két éven belül képtelenek kölcsönösen kielégítő megoldást találni, jóhiszeműen eljárva megkísérlik a vitát tárgyalás, mediáció, békéltetés, ad hoc vagy állandó választottbíróóság útján rendezni”.

nek rendezése a mai napig kihívást jelent a jogászközösség számára. A terület folyamatos fejlesztés alatt áll: a jogforrások egyre növekvő száma és az alternatív eljárások növekvő népszerűsége egyaránt arra mutat, hogy a szakemberek felismerték a problémakör jelentőségét, és egyre erősebb összefogással igyekeznek megnyugtatóan rendezni azt.

Bibliográfia

- Blake, Janet 2000. On Defining the Cultural Heritage. *International and Comparative Law Quarterly* 49, 61–85.
- Campfens, Evelien 2014. Alternative Dispute Resolution in Restitution Claims and the Binding Expert Opinion Procedure of the Dutch Restitutions Committee. In: Valentina Vadi – Hildegard Schneider E.G.S. (eds.): *Art, Cultural Heritage and the Market Ethical and Legal Issues*. Berlin, 61–91.
- Cornu, Marie – Renold, Marc-André 2010. New Developments in the Restitution of Cultural Property: Alternative Means of Dispute Resolution. *International Journal of Cultural Property* 17, 1–31.
- Chechi, Alessandro 2014. *The Settlement of International Cultural Heritage Disputes*. Oxford.
- Daly, Brooks W. 2005. The Potential for Arbitration of Cultural Property Disputes: Recent Developments at the Permanent Court of Arbitration. *Law and Practice of International Courts and Tribunals* 4/2, 261–280.
- O’Keefe, Roger 1999. The Meaning of ‘Cultural Property’ under the 1954 Hague Convention. *Netherlands International Law Review* 46, 26–56.
- Lenzner, Nina R. 1994. The Illicit International Trade in Cultural Property: Does the UNIDROIT Convention Provide an Effective Remedy for the Shortcomings of the UNESCO Convention? *University of Pennsylvania Journal of International Law* 1994–1995, 469–507.

- Minton, Jennifer Ann 2010. Art Restitution of Nazi-Era Looted Art: A Growing Force in Art and Law. *Journal of Art Crime* 4, 50.
- Mráv Zsolt 2014. Seuso ezüstjei Székesfehérváron. SZIKM blog, a Szent István Király Múzeum blogja, 2014. október 6., szikmblog.wordpress.com/2014/10/06/seuso-ezustjei-szekesfehervaron.
- Prott, Lyndel V. 1996. *UNESCO and UNIDROIT: a Partnership against Trafficking in Cultural Objects*. www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/articles/s70-prott-1996-e.pdf, 59–71.
- Renold, Marc-André – Chechi, Alessandro 2014. Just and Fair Solutions: An Analysis of International Practice and Trends. In: Campfens, Evelien (ed.): *Fair and Just Solutions? Alternatives to Litigation in Nazi-Looted Art Disputes: Status Quo and New Developments*. The Netherlands, 187–200.
- Roodt, Christa 2013. Restitution of Art and Cultural Objects and Its Limits. *Comparative and International Law Journal of Southern Africa* 46, 286–307.
- Stamatoudi, Irini 2016. Alternative Dispute Resolution and Insights on Cases of Greek Cultural Property: The J.P. Getty Case, the Leon Levy and Shelby White Case, and the Parthenon Marbles Case. *International Journal of Cultural Property* 23, 433–457.
- Stamatoudi, Irini 2020. *The 1995 UNIDROIT Convention and Out-of-Court Settlement of Cultural Property Disputes. The 1995 UNIDROIT Convention – Cultural Objects at the Crossroad of Rights and Interests*. International Conference to Mark the 25th Anniversary of the 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegal Exported Cultural Objects.
- Strother, Grant 2012. Resolving Cultural Property Disputes in the Shadow of the Law. *Harvard Negotiation Law Review* 4/1, 335–376.
- Szabados Tamás 2020. In Search of the Holy Grail of the Conflict of Laws of Cultural Property: Recent Trends in European Private International Law Codifications. *International Journal of Cultural Property* 27, 323–347.
- Tanzi, Attila Massimiliano 2019. *The Means for the Settlement of International Cultural Property Disputes: An Introduction*. Lecture delivered on 25 October 2019 in Florence at the conference “Cultural Property:

What Means for the Settlement of International Disputes?” organized by the Florence Chamber of Commerce and the Permanent Court of Arbitration. Docs.pca-cpa.org/2019/12/A.-Tanzi-Lecture-of-25-October-2019.pdf.

Vadász Vanda 2017. Lessons of Sevso Case – Restitution Challenges of the Illegally Exported Cultural Property. In: Szabó Marcel et al. (eds.): *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2016*. The Hague.

Buzinkay Péter 2004. Az angol műtárgyvédelem. *Műemlékvédelem* 48/5, 323–329.

KÖZGYŰJTEMÉNYI LOPÁSOK, ELKÖVETÉSI MÓDOK

ESETTANULMÁNY:
MAGYAR NEMZETI MŰZEUM
1945–2023

BUZINKAY PÉTER, PHD
főigazgatói főtanácsadó
MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum
buzinkay.peter@nmk.hu

Muzeológusok és a kulturális életet figyelemmel kísérők számára nem meglepő hír, hogy a közgyűjteményeinkben olykor lopások, betörések és – hála Istennek csak ritkán – rablások is történnek. A múzeumaink nem csupán gyarapszanak az új szerzemények révén, hanem e jogsértő cselekményekkel foglalkoznak is. Természetesen erről senki sem számol be örömmel, ha lehet, inkább ne keltsék rossz hírünket... Bár hallunk ilyen esetekről, átfogó képünk, pontosabb, megbízható adataink erről mint jelenségről eddig nem voltak. Adatok, jogi értelemben is bizonyító erejű iratok és szervezett, felkészült szakemberek hiányában az elveszett gyűjteményi tárgyak visszaszerzése is megoldatlan maradt. Egy-egy lopás, hiány esetén nemritkán még rendőrségi feljelentés sem született, de az esetek túlnyomó többségében a belső múzeumi vizsgálat és a rendőrségi nyomozás is eredménytelen maradt: a veszteség tartós lett, a múzeum részéről általában leltári törlés zárta le az ügyet. A jelen tanulmány a második világháború óta eltelt nyolc évtizedes békeidőszak veszteségeinek feltárását, bemutatását célozza.

A Magyar Nemzeti Múzeum – sajnos szintén érintett lévén ilyen ügyekben – 2023 tavaszán egy új, úttörő kezdeményezést indított: feltárni, visszaszerezni, illetve megelőzni az ilyen veszteségeket. Az új feladatellátás célkitűzései:

- a lopott, eltűnt tárgyak visszaszerzése,
- bűn- és kármegelőzés,
- az események megfelelő kezelése (a későbbi visszaszerzés érdekében).

Ennek eszközei:

- a lopott, eltűnt tárgyak meghatározása – adatgyűjtés,
- az eltűnés (jogellenes cselekmény) iratanyagának beszerzése – iratkutatás,
- adatbázis kialakítása (tárgyak és esetek egyaránt) – informatikai fejlesztés, adatbázis-kezelés,
- tárgyak keresése, azonosítása – a keresett tárgyak kiszűrése a műtárgyforgalomból,

- büntető- és polgári jog (tulajdonjog) elemzése – a felbukkant tárgynál a visszakövetelés jogi megalapozása,
- az előkerült tárgyak visszakövetelése – igények képviselete közvetlenül a birtokos, illetve jogi fórumok előtt.

A feladatellátás nyilvánvalóan igényli több szakterület (művészettörténet, régészet, muzeológia, történet- és levéltártudomány, múgyűjtés, műkereskedelem és intézménytörténet, polgári és nemzetközi jog) eszközeinek együttes használatát, valamint más érintett szervezetek együttműködését is.

A Magyar Nemzeti Múzeum mint Magyarország legrégebb (1802-ben alapított) és legnagyobb (3,8 millió tételes), szinte minden műfajra, tárgycsoportra kiterjedő gyűjteménnyel rendelkező múzeuma több szempontból is alkalmas ennek az új feladatellátásnak az elindítására. Nemcsak központi gyűjteménnyel rendelkezik, hanem kisebb-nagyobb fővárosi és vidéki tagmúzeumokkal, sőt állandó külföldi kiállítóhelyekkel is. Ezen túlmenően kölcsönvevőként és kölcsönadóként is tevékeny szereplője a hazai és nemzetközi múzeumi, kiállítási életnek. Rendelkezik több helyszínen és többféle feltételrendszerrel kialakított raktárakkal, restaurátorműhelyekkel és – a vagyonvédelem szempontjából alapvető – fegyveres biztonsági őrséggel is. Végző soron a hazai múzeumi élet teljes keresztmetszetét adja.

Fontos megjegyezni, hogy a második világháború óta a magyarországi közgyűjteményi szabályozások az állami és önkormányzati vagyon védelmét szigorúan kezelik, a közgyűjteményi leltárba vett tárgyak gyűjteményből történő kikerülését (eladását, cseréjét) tiltják, csak szűk kivételi körben (és külön minisztériumi engedélyezés alapján) teszik lehetővé. Ennek különös jelentősége van, hiszen az állami és önkormányzati közgyűjteményi leltárban szereplő tárgyak magángyűjteményekben, műkereskedelemben történő felbukkanása (főszabályként) jogsértésre utal. Mindazonáltal egy eltűnt közgyűjteményi tárgy eredményes visszakövetelése csak további, jogilag is releváns iratbizonyítékokon alapulhat.

A közgyűjtemények tárgyvesztései sajnos nem csupán a sajtóból is ismert betörésekből, kiállítási lopásokból tevődnek össze, hanem sok esetben tisztázatlan körülmények között a raktárból vagy tárgymozgatás

során is eltűnnek gyűjteményi darabok. Ezek között nyilvánvalóan vannak olyan események, amelyek nem bűncselekmények, hiszen egy keresett, de nem talált, eltűnt gyűjteményi tárgy sokszor később a raktár másik polcán vagy egyéb váratlan helyről mégis előkerül. Ugyanakkor az így „eltűnt” (lappangó) tárgyak is veszteségek, a gyűjteménykezelő múzeum nem tud róluk számot adni, elvesztek, leltári hiányként kell őket kezelni. (Más személyek birtokában történő előkerülésük pedig annak a bizonyítéka, hogy jogellenesen mégis kikerültek a közgyűjtemény birtokából.)

A feladatellátás kezdete óta eltelt fél évben a Magyar Nemzeti Múzeum adat- és irattáraiban, valamint gyűjteményi nyilvántartásaiban végzett kutatások során jelentős számú, 1945 óta történt lopás és tárgyeltűnés adatát, iratanyagát sikerült beszerezni.¹ A következőkben néhány kiemelt, az elkövetési módszereket típusonként bemutató esetet és gyűjteményi tárgyat mutatunk be.

Külső elkövetők által okozott veszteségek

A külső elkövetőkhöz köthető veszteségek között olyan eseteket mutatunk be, ahol az elkövető nem a múzeum alkalmazásában állt, továbbá az eltűnt gyűjteményi tárgyakkal nem munkavégzésszerűen állt kapcsolatban. Ide tehát nem csupán a betörők és az alkalmi tolvajjá váló kiállítási látogatók sorolhatók, hanem például külső tudományos kutatók is, akiknél a tárgyak eredetiben történő tanulmányozásuk, vizsgálatuk során tűntek el.

¹ A tanulmány a 2023. november 24-én elhangzott előadás adatait tartalmazza. Az azóta (a kézirat lezárásáig, 2024. szeptember 2-ig) eltelt időszakban tovább folyt a kutatás a belső, különálló irattárral rendelkező gyűjteményi egységeknél, néhol külső adatforrások bevonásával. Mindezek alapján azt lehet megállapítani, hogy az azóta eltelt közel tíz hónap alatt a lopásokra, eltűnésekre, valamint a tárgyveszteségekre vonatkozó adatok jelentősen (30–50 százalékkal) növekedtek. Ugyanakkor a konferencia-előadásban és a jelen tanulmányban közölt elemzések nagyságrendileg és folyamatként bemutatva is helytállóan tekinthetők (például a kutatás jelen állása szerint a Magyar Nemzeti Múzeum vonatkozásában összesen 128 lopási, eltűnési eseményről van adat, melyek következtében a múzeum összesített vesztesége 6958 tárgy volt, melyből 386 került meg, így a kármegtérülés 5,5 százalék).

1. ábra. Céhbehívó tábla, 1730, domborított réz, 8 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Magyar Nemzeti Múzeum (MNMKK MNM), ltsz. 1902.105.; a múzeum állandó kiállításából, tablóra történt nem biztonságos rögzítésből, nyitvatartási időben ellopták 1971. október 19-én (a rendőrségi nyomozás eredménytelen maradt)

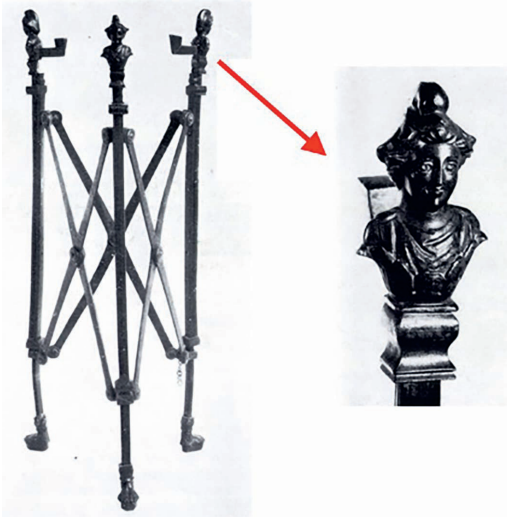
2. ábra. Daniel Warou (1674–1729): Emlékérem, 1705, vert arany, átmérő: 44 mm; MNMKK MNM Éremtár, ltsz. 63/976-239.; vidéki múzeumba történt kölcsönzés során kiállításból, nem biztonságos tárlóból ellopták 2005. május 31. – 2009. október 25. között (a rendőrségi nyomozás eredménytelen maradt)

3. ábra. Albarello (patikaedény), 18. század, mázas fajansz, 20 cm; MNMKK MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest, ltsz. 78.6.1.; állandó kiállításból, rögzítés nélkül (magasabban levő polcra állítva) ellopták 1988. június 21-én (a rendőrségi nyomozás eredménytelen maradt)

4. ábra. Erekyekereszt, másolat, 20. század eleje, aranyozott, zománcozott ezüst, 43 cm, MNMKK MNM, ltsz. 1934.414.; a múzeumépületben folyó építkezéssel egyidejűleg, a kiállítás bontásakor egy építőmunkás ellopta 1994. május 4-én (gyors biztonsági és rendőri intézkedés nyomán megkerült)

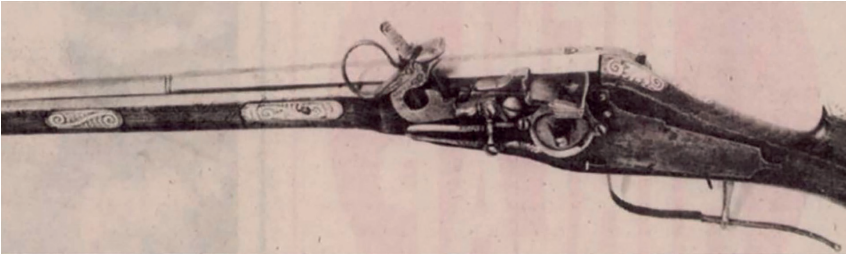

5. ábra. Zombai tripusz, Kr. u. 2. század, magyarországi régészeti lelet, öntött bronz, 102 cm, MNMKG MNM, ltsz. 2.1935.1.; külföldi kölcsönzés során kiállításból, nem biztonságos elhelyezéssel, a tárgyat megcsönkítva, a legértékesebb részeket (figurális díszítéseit) letörték, ellopták 2002. január 18-án (a külföldi rendőrségi nyomozás eredménytelen maradt)

6. ábra. Visegrádi látkép, 19. század közepe, festett vaslemez, 62 x 88 cm, MNMKG MNM Mátyás Király Múzeum, Visegrád, ltsz. 89.5.1.; éjszakai raktári betörés során, több gyűjteményi tárggyal együtt 1997. február 14-én ellopták (összesen 17 db tárgy tűnt el ekkor, a rendőrségi nyomozás eredménytelen maradt)

7. ábra. Vadászpuska, 18. század, 74,8 cm, MNMCK MNM Rákóczi Múzeum, Sárospatak, ltsz. 56.5311.; éjszaka a kiállítóhelyiségbe történt betörés során más tárgyakkal együtt ellopták 2002. március 9-én (összesen 4 db tárgy tűnt el ekkor, a rendőrségi nyomozás eredménytelen maradt)

Belső elkövetők és felelősök által okozott veszteségek

A belső elkövetőkhöz köthető veszteségek között olyan eseteket mutatunk be, ahol az elkövető, illetve a felelős vagy a múzeum alkalmazásában állt, vagy munkavégzésszerűen állt kapcsolatban az eltűnt gyűjteményi tárgyakkal. E körbe soroltuk a múzeumi szakalkalmazottakat, a kiállításépítőket, a takarító személyzetet, a kiállítási teremőrt, a múzeumi biztonsági őrt és a szállítványozó személyzetet is. Természetesen a múzeumi tárgyak bel- és külföldi mozgatása során e körön nem csupán a Magyar Nemzeti Múzeum alkalmazásában lévő vagy megbízásából eljáró személyek értendők, hanem a kölcsönvevő hazai és külföldi intézmények munkatársai, megbízottai is.

8. ábra. Antonio Abondio (1538–1591): Emlékérem, 1569–1570, faragott elefántcsont, átmérő: 52 mm, MNMCK MNM Éremtár, ltsz. 1937. Ráth 18.; más magyarországi múzeumnak kölcsönözve, a visszaszállítás során eltűnt 1994. november 2-án (rendőrségi nyomozás nem indult)

9. ábra. Marcus Schoppel (?–1665): Serleg, 17. század közepe, aranyozott ezüst, 17 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Küzgyűjteményi Központ Iparművészeti Múzeum, Budapest, Itsz. 53.1997.1.; a Magyar Nemzeti Múzeum vidéki tagintézményébe kölcsönözve, a csomagolás, raktározás során eltűnt 2000. július 6. – 2001. november 12. között (a rendőrségi nyomozás eredménytelen volt, de a tárgy később megkerült)

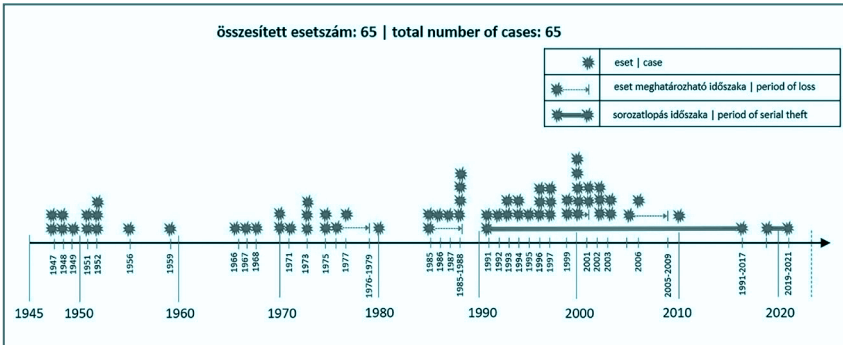
10. ábra. Körmeneti kereszt, 12. század, magyarországi régészeti lelet, aranyozott bronz, 24 cm; MNMKK MNM, Itsz. 58.59.B; raktárban, felügyelet nélkül végzett takarítás során a takarító személyzet egy tagja ellopta 1970. június 26-án (gyors biztonsági és rendőri intézkedés nyomán megkerült)

11. ábra. Páztay Pál (1896–1979): Kádár János, 1971, öntött bronz, 38 cm; MNMKK MNM, ltsz. LTM 83.72.; múzeumi szakalkalmazott által 2017. november 8-át megelőző hosszabb idő alatt elkövetett sorozatlopás egyik tárgya (összesen 5144 db tárgy tűnt el, a rendőrségi nyomozás részben eredményes volt, az elkövetővel együtt 281 db tárgy megkerült)

Az esetek elemzése

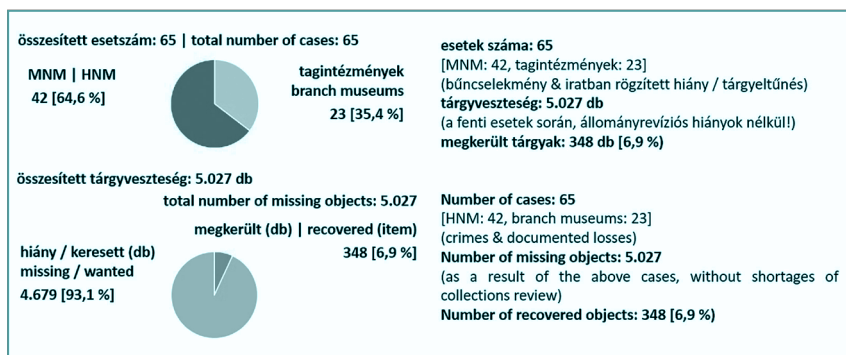
A Magyar Nemzeti Múzeumot és annak gyűjteményeit, kiállításait érintően összesen 65 esetben sikerült lopás, tárgyeltűnés adatát felkutatni. Ezen esetek időbeli eloszlását, sorrendjét szemlélteti a 12. ábra.

12. ábra. Lopások és tárgyeltűnések 1945 és 2020 között

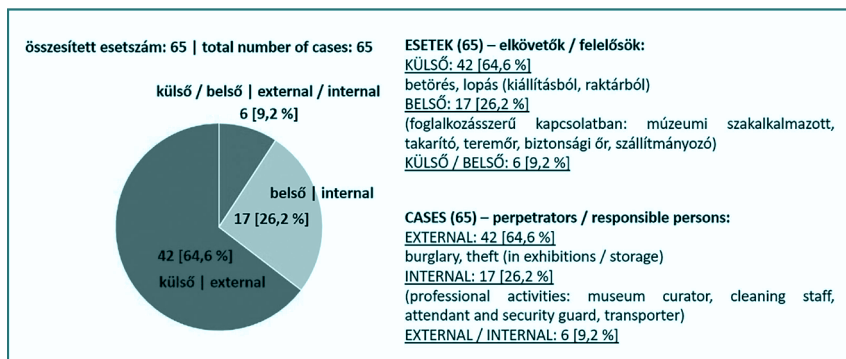
Az esetek számossága alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az 1945 óta tartó békeidőszakban csaknem évente érte veszteség a Magyar Nemzeti Múzeumot. A szám meglepőnek tűnik, hiszen a nyilvános híradások és a munkatársi kapcsolatok révén szerzett benyomások ilyen léptékű veszteséget nem sejtetnek, és a lopások, esetek nyomán elrendelt (vagy önvédelemből felvállalt) hírzárlat miatt a szakmai közvélemény sem értesülhet minderről.

A veszteségek többsége a Magyar Nemzeti Múzeum központi, budapesti gyűjteményét érinti, a kisebb tagmúzeumokban, kiállítóhelyeken kevesebb káresemény következett be.

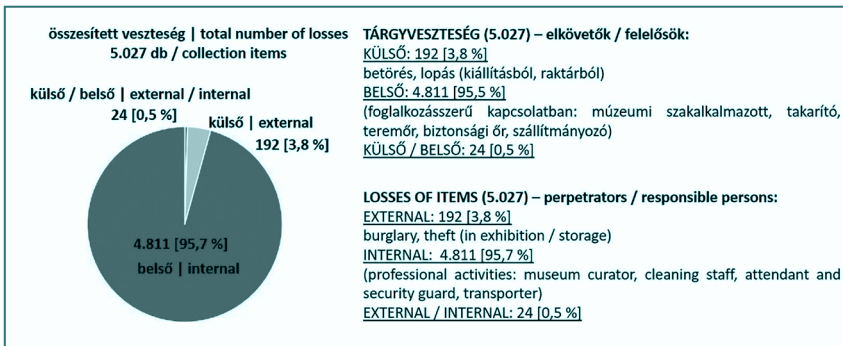
13. ábra. Összesített esetszám, tárgyvesztés és megkerülési arány

A diagramok és számok alapján az is látható, hogy az eltűnt gyűjteményi tárgyak töredéke, 6-7 százaléka került csak meg. A hagyományos eljárás ugyanis ilyen esetben a belső vizsgálat, majd a rendőrségi feljelentés volt. Amennyiben az eltűnt tárgyak így nem kerültek meg, rendszerint – a további felelősség lezárása érdekében – a múzeumi leltárból való törlést is kezdeményezte a múzeum. Ezt követően intézkedés már nem történt, a veszteséget „leírták”, arról gyakorlatilag végleg lemondtak.

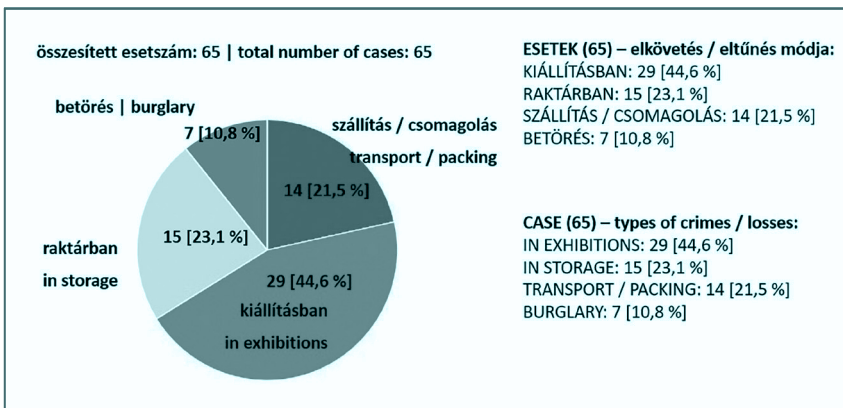

14. ábra. Elkövetői körök

A diagramon látható, hogy a veszteségek (mint esetek) kétharmada külső elkövetőkhöz, negyedük egyértelműen belső személyekhez köt-

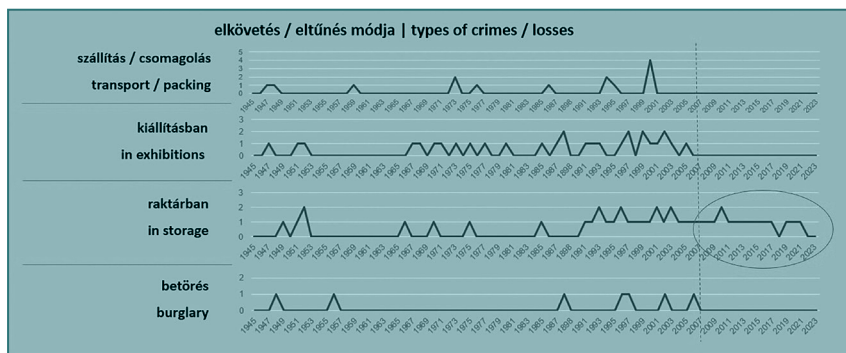
15. ábra. Az adatok elemzése az elkövetők, felelősök alapján

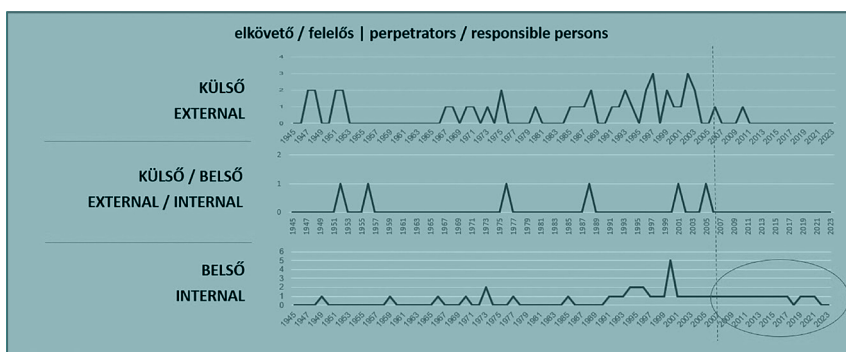
16. ábra. Az adatok elemzése az elkövetés, eltűnés módja alapján

hető, míg a maradék mintegy 10 százalék esetében ez nem állapítható meg. Ez nyilvánvalóan megfeleltethető a hagyományos vagyonvédelmi szemléletnek: elsősorban a külső elkövetőket, a külső behatolást kell kizárni, a közgyűjteményi biztonsági rendszereink hagyományosan erre épülnek.

Tanulságos a veszteségek osztályozása az elkövetők, felelősök szerint. Merőben más képet kapunk azonban, ha a veszteségokozást a gyűjteményi tárgyak oldaláról vizsgáljuk. Itt a diagram megdöbbentő módon (95,7 százalékban!) azt mutatja, hogy míg az esetszámok alapján a külső elkövetőkre kell figyelnünk, addig a valós veszteség alapján a belső elkövetők és felelősök jelentik az igazi veszélyforrást.

17. ábra. Az adatok időbeli elemzése az elkövetés, eltűnés módja alapján

18. ábra. Az adatok időbeli elemzése az elkövetők, felelősök alapján

A diagram alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a lopások, tárgyeltűnések (mint esetek) közel fele a kiállításban, mintegy 20-20 százalékban a raktári mozgatás és szállítás, csomagolás során történt, míg a betörések száma csupán az esetek 10 százalékát tette ki. Ugyanezt a tárgyvesztések oldaláról vizsgálva a raktárban történő lopások kerülnek az élre. (Ez azonban félrevezető adat lehet, mivel ezt a Magyar Nemzeti Múzeum vonatkozásában döntően az a két eset határozza meg, ahol belső munkatárs hosszabb időszakon át, több száz, illetve ezer tárgyra követte el a lopásokat. Bár ilyen esetekről más magyarországi és külföldi közgyűjteményeknél is tudunk, ez mégis inkább kivételesnek tekinthető.)

Az elkövetési módokat érdemes időrendben is vizsgálni, hiszen a múzeumi vagyonvédelem nem egy állandó, változatlan rendszer, hanem az esetek tanulsága és a műszaki fejlesztések nyomán maga is változik. Például örömmel nyugtázhatjuk, hogy ma már nem használunk olyan tárlókat, amelyek pusztá kézzel vagy egyszerű eszközzel gyorsan, minden további védelem nélkül kinyithatók. Épületeink már fel vannak szerelve olyan mechanikus és elektronikus behatolásgátló és egyéb védelmi rendszerekkel, amelyek évtizedekkel ezelőtt még nem is léteztek. Ugyanakkor azt is tapasztaljuk, és a rendőrségi visszajelzésekből is tudjuk, hogy a bűnözői, elkövetői szokások és módszerek is változnak. Az előbbieken alkalmazott négyes csoportosításnak megfelelően (szállítás/csomagolás – kiállításban – raktárban – betörés) tanulságos lehet az eseményeket időrendben is vizsgálni, hogy lássuk, melyek a ma is előforduló veszélyforrások.

A két időrendi diagram alapján megállapítható, hogy az elmúlt másfél évtizedben a külső elkövetés visszaszorult, és a gyűjteményi raktárak lettek a fő célpontok. Nyilvánvaló, hogy a külső elkövetést sem téveszthetjük szem elől, de az adatok mégis egyértelműen kijelölik biztonsági, vagyonvédelmi rendszereink fejlesztési irányát: elsősorban a belső, a gyűjteményi tárgyakkal munkavégzészerűen kapcsolatba kerülő munkatársak munkája, a gyűjteményi tárgyak belső mozgatása során kell nagyobb biztonságot kialakítani.

A feladatellátás kezdete óta, fél év alatt feltárt adatok, iratok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeit olyan nagy mértékű veszteségek érték, melyek – a rendelkezésünkre álló adatok alapján – léptékükben hasonlóak más hazai közgyűjteményeknél is, és amelyekkel az eddigiekben érdemben senki sem foglalkozott. Külön kutatási téma a magyar közgyűjteményeket ért második világháborús veszteségek ügye, de csak az 1945 óta keletkezett közgyűjteményi veszteségek száma is jóval meghaladja a tízezer tételt. Az eddig szabályozás és állami, kulturális intézményrendszer a kérdést nem kezelte. Ugyanakkor a magángyűjtők és a külföldi közgyűjtemények vagy államok példáján azt látjuk, hogy az évtizedes (néhol évszázados) veszteségeiket is számontartják, és rendszeresen eredményesen vissza is követelik. A hazai közgyűjtemények az eddigi-

ekben kétszeresen is a vesztes oldalon álltak: lopások, tárgyeltűnések révén közvetlenül is rendszeres veszteségeik keletkeztek, valamint hazai magánszemélyek és a külföldi államok velük szemben szintén rendszeresen támasztottak visszaköveteléseket.

A Magyar Nemzeti Múzeum viszonylatában feltárt adatok egy kísérlet (pilot projekt) eredményeként egyértelművé tették számunkra, hogy a magyar közgyűjteményeket is nagymértékű veszteségek érték, melyek adatai, bizonyító erejű iratai összegyűjthetők, adatbázisba rendezve kereshetők, és ezzel az elveszett tárgyak a műtárgyforgalomból kiszűrhetők, majd megtalálásuk esetén – jogilag is megalapozott – visszakövetelésük eredményesen megvalósítható. Ezen túlmenően a megismert lopások, eltűnések tapasztalata a napi munkába is visszaforgatható. Egyrészt a vagyonvédelem(kármegelőzés)színvonala is emelhető, másrészt – tudván, hogy száz százalékos biztonsági rendszert sosem leszünk képesek létrehozni – az újabb esetek jobb kezelése is kialakítható. (Milyen intézkedések szükségesek egy esetet követően a későbbi eredményes visszaszerzés érdekében?) Ez nem csupán a kulturális örökségünket őrző közgyűjtemények és a felettük felügyeletet ellátó kultúráért felelős minisztérium ügye lehet, hanem állami vagyonvesztésként és érvényesítendő állami tulajdoni igényként is kezelhető, továbbá a jogtalan eltulajdonítás és az esetlegesen megvalósuló orgazdaság (a hatályos Büntető Törvénykönyv szerint: pénzmosás) büntetnének gyanúja miatt rendőrségi vonatkozásai is vannak. Az érintett állami szervekkel való megfelelő együttműködésben hatékonyabb feladatellátás is kialakítható.

A KUTATÓI MEGKÖZELÍTÉS SZEMPONTJAI A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELEM ILLEGÁLIS OLDALÁNAK VIZSGÁLATÁBAN

HUDÁK KRISZTINA, PHD

egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem BTK,

Történettudományi Intézet, Régészet Tanszék

hudak.krisztina@pte.hu

Régészként és képzett rendészeti kutatóként a régészet, illetve a kulturális örökségvédelem biztonságpolitikai és rendészeti beágyazottságával foglalkozom, melyek módszertanát elsajátítottam tanulmányaim során. A kulturális, ezen belül a régészeti örökségvédelem biztonsága komplex témakör. Ennek szellemi, kulturális biztonsága (identitásvédelem) és fizikai biztonsága (vagyonbiztonság) minden nemzet számára kiemelt fontosságú a globalizálódó világban. Az utóbbi években felerősödtek az értelmezési viták mindkét tényező rendészeti elemzése terén. Így megjelenik a kulturális örökség mint civilizációs és identitásképző elem, a kulturális identitás formálása, a tárgyak diplomáciai eszközként való használata – jogilag indokolt vagy gesztusértékű visszaadása, esetleg visszatartása (restitúció, repatriáció, retenció) –, valamint az illegális műtárgy-kereskedelem tudományos igényű kutatása. Bár a művészettörténet és a régészet mint kulturális örökség összefügg egymással, nemzetközi szinten is látható, hogy van egy sajátos gyűjtői kör, amely kizárólag vagy elsősorban régészeti korú anyagot gyűjt. Ez számos országban teljes mértékben illegális, hiszen régészeti korú tárgyakat jelenleg például Magyarországon nem lehet otthon gyűjteni. Emellett a régészetnek mint örökségvédelmi ágazatnak megvannak a maga sajátos problémái. Mindezek miatt a régészetre való szűkítést több esetben indokoltnak érzem a téma tárgyalásakor.

Az illegális műkincs-kereskedelemnek ismeretesekek rendszeresen használt útvonalai, és vannak alkalmi útvonalak. Ezeket gyakran más típusú illegális áruk szállítására is használják, mert az „útvonal” valójában a személytől személyig terjedő távolságot jelenti egy kedvező földrajzi fekvésű és rendészeti értelemben gyenge (kevésbé ellenőrzött vagy éppen túlterhelt) zónában; azokat a megbízható személyeket, akiken keresztül értékesíthető vagy továbbítható az áru. A fővonal a Közel-Keletről elsősorban Törökországon át vezet Európa felé, és az egyik nagy sodorvonal Magyarország, ahova több ponton belép, majd áthalad Nyugat- és kismértékben Észak-Európa felé.¹ Magyarország tehát fontos helyen fekszik. Ma a komoly gyűjtők jó részét, mind a legális, mind az illegális árut vásárlókat az óvatosságra való törekvés, az eredeti tárgy keresése jellemzi. Az eltűnt kvalitásos, régészeti korú tárgyak közül

1 <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/socta-report>.

sok lappang, még nem került nyilvánosságra, csak veszteséglistákból ismerünk számarányokat és adatokat, főleg a Közel-Keletet illetően. Azonban az illegális piacra újonnan bekerülő tárgyak jelentős része világszerte illegális ásatásokból származik, ahol még azt sem tudjuk, hogy mi került elő. Esetleg látjuk a régészeti lelőhelyen a gödröt, ahonnan kitermeltek leleteket, de gyakran egyáltalán nincs információnk a fosztogatott helyszínről. E lappangó tárgyak és elsősorban az illegális fémkeresőzés miatt nagyfokú látencia alakult ki, amelynek mértékét megbecsülni sem tudjuk. Amikor egy tárgy felbukkan valahol, próbálunk arra következtetni, honnan származhat. Csak Magyarországon becslések szerint 100–200 ezer régészeti lelőhely lehet, amelyből mintegy 63 ezer² van nyilvántartásba véve. Ha ennek csak a fele bolygatott, már az is jelzi a probléma nagyságát. Ehhez képest Irak vagy Egyiptom lényegesen több régészeti lelőhellyel és lelettel rendelkezik, náluk ezek a számok sokkal magasabbak. Így például a 2011. évi ún. arab tavasz után megélénkülő illegális ásatások okozta régészeti örökségvédelmi veszteségnek legalább a mértékét úgy tudták az egyiptomiak amerikai segítséggel megbecsülni, hogy a rablógödröket műholdról monitorozták, és ezekből próbálták következtetni arra, milyen jellegű, mely korszakból származó tárgyak lehettek az adott helyszínen – és milyen mennyiségben –, amelyeknek lehet vevőkörük.³

Ismeretes, hogy a gyűjtők egy része befektetési gyűjtő, akik jelenleg átlagosan tíz–tizenöt év elteltével értékesítik a megvett árut, vagyis az újra bekerül a piacra. A jellemzően régészeti anyagot gyűjtők azonban rendszerint nem ebbe a típusba tartoznak. Itt inkább generációs gyűjtésről beszélünk: aki egy ilyen tárgyat beszerzett, nem fogja kiadni a kezéből, és lehet, hogy még a gyermeke sem. Általában a harmadik generáció ad túl rajta, amely már semmilyen módon nem kötődik a tárgyhoz. Ez azt jelenti, hogy akár ötven–nyolcvan év is eltelhet, mire az adott tárgy újra felbukkan a piacon. Nemrég volt egy eset Kínában, amikor 1860-ban eltűnt bronztárgyakat találtak

2 2024. november 10-én pontosan 63 813 darab. <https://www.oeny.hu/oeny/ivo>.

3 Parcak–Gathings–Childs–Mumford–Cline 2016.

meg,⁴ tehát a lappangási idő kiugróan hosszú is lehet, így ötven év egyáltalán nem számít soknak. Ezért például az aquincumi betörés tárgyai, amelyek 1973-ban tűntek el, ma már nagyobb valószínűséggel bukkanhatnak fel, mint korábban, ha még nem semmisültek meg bármilyen ok miatt. A régészeti piac esetében a régi ügyek nem „döglött akták”, ezeket mindig észben kell tartani. Az Interpol alapvetése, hogy a fegyverkereskedelem és a droggereskedelem nagyjából ugyanannyi pénzt mozgat, mellettük pedig a második-harmadik helyen az illegális műtárgy-kereskedelem áll.⁵ Ennek oka, hogy a presztízsgyűjtők irracionális árat hajlandók fizetni egy-egy tárgyért. Az árakat nemcsak a gyűjtői tárgyéhség viszi fel, hanem az a körülmény is, hogy nagyon sok múzeum nyílt világszerte az elmúlt bő húsz évben, mivel a globalizáció egyik ellenpontja, hogy a közösségi identitáskeresés okán új helyi múzeumokat nyitnak. Amikor ezek a helyi tárgyi emlékeket tartalmazák, az nem bolygatja meg nagymértékben a piacot, de ha tematikus múzeumokat nyitnak patinás helyen, akkor oda eredeti, látványos, így drága műtárgyakat kell keresni, egyeseknek bármilyen áron.⁶ A régiségkereskedőknél evidencia, hogy minden műtárgy annyit ér, amennyit a vevők hajlandók fizetni érte.

A rendvédelemben nagyon behatárolt, hogy éppen ki milyen területen dolgozik az adott hatóságnál. A kulturális javak témakörét leginkább továbbképzések keretében lehet elsajátítani, ezek pedig annak az állománynak vannak meghirdetve, amelynek ez a munkája. E továbbképzések résztvevői elsősorban tapasztalati tőkére tesznek szert,⁷ melyet többségük tudományosan nem publikál. Ez a tematikusan szakosodó rendészeti kutató munkája, aki a nyilvánosan elérhető rendészeti eredetű adatokat, a szakajtó híreit és más szakpublikációkat vet egybe, és segíti az ágazati szereplők munkáját. A műkincsrendészet, azaz az örökségvédelmi rendszer és a rendvédelmi szervek munkája szorosan

4 <https://www.straitstimes.com/asia/return-of-the-relics-china-s-push-to-reclaim-its-lost-treasures>; <https://www.straitstimes.com/lifestyle/arts/horse-head-statue-returns-home-to-china>.

5 <https://courier.unesco.org/en/articles/50-years-fight-against-illicit-trafficking-cultural-goods>; Puskás 2022, 97.

6 <https://mola.omeka.net/items/show/1264>.

7 Hudák 2022, 483.

összefügg egymással. Nagyon fontos, hogy ezek hatékonyan működjenek együtt, ami jelenleg világszerte fejlesztésre szorul, bár vannak jelei a fejlődésnek, elsősorban a pénzmosás visszaszorítására irányuló nemzetközi erőfeszítések terén. Műkincsekben ugyanis részben a piac szabályozatlansága, részben annak átláthatatlansága miatt nagy vagyontokat lehet feltűnés nélkül teaurálni.⁸ Így az elmúlt években a korábbinál lényegesen nagyobb hangsúly került erre a területre, ez pedig kedvező, hiszen a piac átláthatóbbá tétele, a legális hazai és nemzetközi ágazati szereplők közötti szorosabb együttműködés a kulturális és a vagyonzbiztonságot is jótékonyan fogja befolyásolni. A műkincsvédelemre irányuló nagyobb figyelem a rendészet számára is hasznos, mert az illegális hálózatok nemcsak ezzel a területtel foglalkoznak. Az a kapcsolati háló, amelyet ezek a társaságok kiépítenek, más tárgycsoportok esetében is releváns: aki hajlandó egy tárgy illegális kereskedelmében részt venni, az más tárgytípus illegális kereskedelmében is könnyen érdekeltté válhat, akár az anyagi haszonszerzés reményében, akár egyszerű kalandvágyból.⁹

Az identitásvédelem minden ország számára fontos, a kulturális örökség pedig erős identitásképző elem. Erre nézve káros, ha a kulturális örökségi elem helyszíne sérül, az onnan előkerülő tárgy kikerül az országból. Az ICOM által kiadott *red listek* jók, de ez csak a jéghegy csúcsa. „Alatta” van az a sok tárgy, amelyekről azt sem tudjuk, hogy léteznek, hiszen mind az európai, mind a hazai anyagot tekintve az egyik legjelentősebb probléma az illegális fémkeresőzés. Ezekről a tárgyakról nem tudunk *red listet* készíteni. Ha kikerülnek az országból, nagyon nehéz jogi úton visszaszerezni őket. Ezért legkésőbb az államhatáron ki kell szűrni a régészeti korú, főleg a hazai vonatkozású tárgyakat. Nagyon fontos például a vámhatóságok képzése, hogy tisztítatlan állapotú, régészeti korú tárgyakat is lássanak, valamint az új felderítési technikák és eszközök alkalmazása. A rövid, gyakorlatias elméleti képzés mellett egy jól használható online felületet kell kialakítani, majd széles körben ismertté tenni a kérdésben érintettek számára az ágazati együttműködés fejlesztését is szorgalmazva, hogy a felderítési arány növekedjen, és nemzeti kulturális örökségünk helyben maradjon.

8 <https://www.osce.org/stories/cracking-down-on-illicit-art-trade-to-improve-security>.

9 Tsirogiannis 2023.

Bibliográfia

- Hudák Krisztina 2022. Magyarország szerepe a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmében. In: Takács Miklós – Masek Zsófia – Samu Levente – Vida Tivadar (szerk.): *Artificia Mirabilia. Tanulmányok Vaday Andrea tiszteletére – Studies in honour of Andrea Vaday*. Budapest, 473–505.
- Parcak, Sarah – Gathings, David – Childs, Chase – Mumford, Greg – Cline, Eric 2016. Satellite evidence of archaeological site looting in Egypt: 2002–2013. *Antiquity* 90, 188–205, <https://www.cambridge.org/core/journals/antiquity/article/satellite-evidence-of-archaeological-site-looting-in-egypt-20022013/D23EA939FC4767D8BF50CAC6DE96D005>.
- Puskás Anna 2022. „Blood Antiquities” of Africa: A Link between Illicit Trafficking of Cultural Property and Terrorism-Financing? *AARMS* 21, 95–116.
- Tsirogiannis, Christos 2023. Antiquities: A Crooked Market. *Australian Institute of International Affairs*, 2023. január 13., <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/antiquities-a-crooked-market>.

AZ ARCHEODOGS HUNGARY TUDOMÁNYOS PROJEKT ELMÉLETI KERETE

BÖRÖCZKY BLANKA

régész, igazságügyi régészeti konzulens

HUDÁK KRISZTINA, PHD

egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem BTK,

Történettudományi Intézet, Régészet Tanszék

TUZA ERIKA

terápiás- és jelzőkutya-kiképző

archeodogshungary@gmail.com

Az MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a Pécsi Tudományegyetem régészeti tanszékéhez köthető Régészetmódszertani Kutatócsoport három kutatója, Böröczky Blanka régész, igazságügyi régészeti konzulens, a projekt vezetője, Tuza Erika terápiás- és rohamjelzőkutya-kiképző, *nose work* oktató és bíró, valamint dr. Hudák Krisztina régész, rendészeti kutató, egyetemi adjunktus a Magyar Nemzeti Múzeummal együttműködésben, dr. Varga Lujza főosztályvezető koordinálása mellett 2023 folyamán elkezdték az ArcheoDogs Hungary projekthez kapcsolódó előzetes teszteket.

A projekt a kriminalisztikában és az onkológiában széles körben használt odorológia (szagtan) elméleti alapjaira épül, amely a régészet céljaira is alkalmazható, esetünkben a régészeti korú tárgy anyagának és földrajzi eredetének beazonosítására. A régészeti korú tárgy – mint minden tárgy – anyagától (annak összetevőitől), korától, valamint a közegtől (jellemzően a talajtól, ahonnan előkerül) eredő jellegzetes szagmintát hordoz, amely már egyetlen kisebb tárgy esetében is azonosítható egy kiképzett kutya számára. A kutya érzékeli a sajátos illatkombinációt, és ennek jelzésére a képzett kutya (amely engedelmességi vizsgával rendelkezik, illetve más anyag típusok jelzésére már ki van képezve) megtanítható, amennyiben a feltevés helyes, vagyis léteznek ilyen sajátos illatkombinációk.

A tudományos projekt ötlete nem teljesen új. Az Amerikai Egyesült Államokban, a Pennsylvániai Egyetemen 2017-ben már sikerrel jártak az első tesztelések, amelyek igazolták az elméleti feltevést.¹ Sajnos az egyetemen nem sokkal ezután a tudományos projekt megszakadt. 2022 elején Hudák Krisztina ösztönzésére Böröczky Blanka elektronikus levélben megkereste a projekt amerikai vezetőjét, és érdeklődött annak további eredményeiről, folytatásáról. Ekkor azt a tájékoztatást kapta, hogy a projekt megszakadt, és még nem tudták tudományosan publikálni az eredményeiket. Kiderült a levélből az is, hogy a projekt szabadon folytatható, mások számára is nyitott.

Mivel ez egy rendkívül értékes lehetőségeket kínáló, szilárd elméleti alapokon nyugvó projekt, az ArcheoDogs Hungary arra vállalkozik, hogy a tesztelést és a gyakorlati próbák sorát végigvigye, és a kiképzés alapjait tudományosan lefedtesse a projekt időtartama alatt.

Amennyiben ez sikerül – az előzetes próbák gyakorlatilag mindegyike pozitív találati eredményt hozott –, a kidolgozott módszerrel kiképzett szolgálati kutyák alkalmasak lesznek bevetésre repülőtereken, vámraktárakban, de akár még múzeumi raktárakban is (modern hamisítványok kiszűrésére). A rendészeti célú és a bűnügyi felderítési hatékonyság ezzel nagymértékben meg tud nőni egyes speciális helyzetekben; ennek lehetősége mindenképpen indokolja az ArcheoDogs Hungary tudományos projekt megvalósítását.

1 <https://www.vet.upenn.edu/research/academic-departments/biomedical-sciences/news-events/biomedsci-news/can-canines-sniff-out-smuggled-artifacts>.

FÓKUSZBAN A MŰTÁRGYRAKTÁROZÁS

NAGY FERENC
őrségparancsnok
NKÖV Nonprofit Kft.
nagy.ferenc@nkov.hu

A fegyveres biztonsági őrseg egy sajátos jogokkal felruházott szervezet, amelyet az állam működése és a lakosság ellátása szempontjából kiemelkedően fontos tevékenység, létesítmény, szállítmány védelmére rendelhetnek, ha az őrzést a közbiztonság vagy a nemzeti vagyon védelme érdekében indokoltnak ítélik. Többek között ez alá tartozik a nemzetközi személy- vagy teherforgalomban működő repterek őrzése, nukleáris létesítmények biztosítása, a honvédelem szempontjából fontos létesítmények védelme, valamint a kiemelt jelentőségű nemzeti és kulturális értékek őrzése is, amit jelenleg 15 létesítményben a Nemzeti Kulturális Örökség Védelmi (NKÖV) Nonprofit Kft. fegyveres biztonsági őrsege lát el. E létesítmények közé tartozik például az MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum és a szentendrei Skanzen is. A kiemelt kulturális értékek felbecsülhetetlenek. Ez nem csak anyagi szempontú megközelítés, hiszen ezek az értékek nemzeti örökségünk szerves részét képezik. A továbbiakban szakmai ismereteim és tapasztalatom mellett a vonatkozó jogszabályok, valamint Szigeti Lajosnak a Magyarországi Fegyveres Biztonsági Őrök Szakmai Egyesületének honlapján közzétett írása¹ és Berényi Mariannának 2020-ban a Magyar Múzeumok hasábjain megjelent cikke² alapján szeretnék rövid betekintést nyújtani a fegyveres biztonsági őrseg múltjába és jelenébe, ezzel együtt pedig a műtárgyraktározás kihívásaiba.

A múlttól a jelenig

1953-ban a fegyveres biztonsági őrseget azzal a céllal alakították ki, hogy gyárak, üzemek, vasutak és a legfontosabb közszolgáltatások védelmét biztosíthassák általa. Ekkor még Iparőrségnek nevezték a szervezetet, melynek felszereléséről, irányításáról és ellenőrzéséről a Belügyminisztérium gondoskodott, amely mind a toborzás, mind a kiképzés folyamatában is aktívan részt vett. Ezt az időszakot a „madzagos puska”

1 <https://mfbosze.hu/az-fbo-multja>.

2 <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/megneztuk-hogyan-foglaljak-el-a-helyuket-a-targyak-az-orszagos-muzeumi-restauralasi-es-raktarozasi-kozpontban>.

korszakának is nevezik az őrség hiányos felszerelése és fegyverzete miatt. Ekkoriban például a fegyveres biztonsági őrök felszereléséhez nem tartozott saját formaruha, csupán feketére festett honvédségi egyenruhákat viseltek, így ezek váltak az Iparőrség első formaruháivá.

Az Iparőrség szervezetének átalakítása az 1960-as évek elején kezdődött, amikor is a fegyveres biztonsági őrök megkapták első sötétkék egyenruhájukat. Ekkor kezdtek javulni a szervezet körülményei, illetve 1964-ben kiadásra került az országos rendőrfőkapitány által a Polgári Fegyveres Őrség első működési szabályzata is, megváltoztatva a szervezet addigi elnevezését, valamint megteremtve a terület egységes szabályozását, amely felszámolni volt hivatott az addigi iratlan szabályok, parancsok és utasítások szerinti sokszínűséget.

A rendszerváltást követően, 1991-ben a Polgári Fegyveres Őrség elnevezése Fegyveres Biztonsági Őrségre változott. A legutóbbi fordulatot az 1997-es év jelentette a szervezet életében, amikor ismételten, országos szinten felülvizsgálták az őrségek működésének feltételeit, illetve szükségességüket. Ezután alkották meg az 1997. évi CLIX. törvényt, amely először szabályozta a szervezet tevékenységét törvényi szinten, több ellentmondást és anomáliákat eredményezve. Ezt követően a törvény végrehajtási rendeleteként kiadásra került a 27/1998. (VI. 10) BM rendelet, amely a Fegyveres Biztonsági Őrség harmadik működési és szolgálati szabályzata lett, valamint a 24/1997. (III. 26.) BM rendelet, amely meghatározta az állam működése és a lakosság ellátása szempontjából kiemelten fontos létesítmények körét, ami alapján a mai nap is szolgálatot látunk el.

Társaságunk és a mőtárgyraktározás

Az NKÖV Nonprofit Kft. a magyar állam száz százalékos tulajdonában lévő gazdasági társaság; működését a korábban említett jogszabály és BM rendelet szabályozza, melyek alapján – akárcsak a rendvédelmi szerveknél – fegyveres őrünk kényszerítő eszközökkel (bilinccsel, rendőrbottal és vegyi eszközzel) vannak felszerelve, illetve „A” kategóriás fegyverzettel vannak ellátva, ami a maroklőfegyveren kívül sorozatlövő

géppisztolyt és gépkarabélyt is jelenthet. Pontos, egyértelmű és szigorú szabályozások vonatkoznak mind a használatra, mind az alkalmazásra. A fegyveres biztonsági őr szolgálatban, az őrutasításban meghatározott feladatok ellátása közben közfeladatot ellátó személynek minősül, megilleti a büntetőjogi védelem. Továbbá a törvényben és a BM rendeletben a lőfegyverhasználatra feljogosító pontokon felül megilleti a jogos védelmi helyzet is.

Társaságunk az évek során rutint szerzett szállítmánykísérés, illetve kitelepülés biztosítása terén is. Vannak olyan esetek, amikor a fegyveres biztonsági őrseggel védett múzeum elszállít egy kiemelt műtárgyat. A szállítás célja lehet restaurálás, kutatás vagy kölcsönadás. Ilyenkor fegyveres kíséretet kap a műtárgyszállító gépjármű. Biztosítottunk például szállítást a határokhöz és vissza, a KFKI területére, ahol a kísérleti atomreaktorban végeztek vizsgálatokat a műtárgyon, de biztosítottunk filmforgatásra is műtárgyakat például az MTVA épületében. A KFKI és az MTVA esetében fegyveres biztonsági őrség működött a területükön, így más szervezetekkel is jó kapcsolat került kiépítésre ezen alkalmak során. A kíséréseket minden esetben gondosan megtervezett szállítmánykísérési dokumentáció támogatja, amely a hatóságokkal együttműködve készül el.

A másik eset, amikor kitelepülésről beszélünk, már nem annyira gyakori, azonban annál érdekesebb, mert a műtárgyat külső helyszínen állítják ki, és több napig ott is tartják. Minden állomáspontra létre kell hozni egy, a jogszabályoknak megfelelő műveleti pontot, és megszakítás nélküli őrzésvédelmet kell biztosítani. E projekteket gondos felkészülés és tervezés előzi meg, amihez elengedhetetlen a megfelelő felszereltség és a megfelelő létszám biztosítása. Nagyon jó példa erre a Magyar Nemzeti Múzeum Seuso-kincsek vándorkiállítása. A vándorkiállítás helyszínei a következők voltak: Székesfehérvár, Szent István király Múzeum; Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum; Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum; Kecskemét, Katona József Múzeum; Miskolc, Herman Ottó Múzeum; Nyíregyháza, Jósa András Múzeum és Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum. Budapesten pár évvel ezelőtt külön kitelepültek a Seuso-kincsek a vadászati kiállításra is. A vadászati kiállításon a technikai figyelőbázist és a fegyveres biztonsági őröket sikerült remek összhangban működ-

tetni járőrszolgálat és felállított őri szolgálat ellátásával. Az állomány a nagy látogatói szám és az idegen helyszín ellenére is remekül helytállt.

A szállítmánykísérés és kitelepülés külön képzettséget és szervezést igényel, amit kollégáinknak el kell sajátítaniuk. Továbbá még szorosabb együttműködésre van szükség a hatóságokkal, ami maximálisan meg is valósul minden esetben.

A szállítmánykísérés és kitelepülés biztosításán kívül, mivel ezek nem mindennapos szolgálati formák, tevékenységünk rendkívül objektumspecifikus. Minden létesítményben más és más struktúrájú az ott kialakított őrzésbiztonság, hiszen a lehető legoptimálisabb védelem megvalósítása érdekében figyelembe kell vennünk a különböző helyspecifikus tulajdonságokat. Ezek alapján kerülnek kialakításra az erre vonatkozó intézkedések és szabályzatok, valamint ehhez igazítjuk a szolgálatot ellátó őrseget és annak felszerelését is. Mivel nem egy egységes struktúráról van szó, a technikai adottságok is teljesen eltérők. A hibázás lehetőségének minimálisra redukálása érdekében törekszünk stabil állományokat tartani a különböző helyeken, ugyanis egy esetleges létesítményváltásnál a helyi sajátosságok megismeréséhez több szolgálati nap szükséges.

A helyspecifikus tulajdonságok tekintetében a legalapvetőbb különbséget az jelenti, hogy az adott objektum nyitott vagy zárt létesítménynek minősül-e. Nyitott létesítményeknek számítanak azok, amelyeknek van meghatározott nyitvatartási idejük, amikor látogatók léphetnek be a területre. Itt kollégáink szorosan együttműködnek az intézményi teremőrséggel, ugyanis elsősorban a teremőrcsapat van közvetlenül a látogató személyek környezetében. A zárt létesítmények ezzel szemben gyakorlatilag ugyanúgy biztosítják a belépést, azonban ezek esetében minden egyes alkalom, még a munkavégzés céljából történő belépés is külön engedélyhez van kötve.

Alapvető eltérés az objektumoknál a beltér és kültér különbsége is. Nagyon sok létesítményünkben épületen belüli szolgálatellátás történik, viszont tartoznak társaságunkhoz olyan intézmények is, ahol az őrség kültéren lát el feladatokat, ami teljesen más felszerelést és intézkedéstartaktikai képzést igényel. A két véglet jelen esetben egy zárt, modern műtárgyraktár és egy nagy kiterjedésű területen fekvő szabadtéri múzeum.

Emellett a különböző helyspecifikus ismeretek körébe tartozik azt is, hogy minden egyes létesítményben más-más biztonsági szabályzat van érvényben, valamint a biztonsági és életvédelmi rendszerek is teljesen eltérők a védett objektumok tekintetében.

Társaságunk e szempontok együttes figyelembevételével biztosítja kulturális örökségünk megóvását, és fejleszti, képzési fegyveres biztonsági őreit.

Azonban számunkra is fordulópontot jelentett egy nemrégiben épült műtárgyraktár védelmének ellátása, ami számos új lehetőséget kínált, és az őrzésbiztonság területének új aspektusait világította meg. Ez az évtizedes, sőt évszázados problémát megoldó raktár egy belterületen szolgáltatellátást biztosító zárt létesítmény, ahová csak engedéllyel léphetnek be a látogatók és munkavállalók egyaránt, valamint a helyspecifikus jellemzők tekintetében is nagyon egyedinek számít. Az épületegyüttes, amely 30 ezer négyzetméteren terül el, 37 ezer polcfolyóméternyi (azaz 37 kilométernyi) rakodófelülettel és 25 ezer négyzetméter képrácsfelülettel rendelkezik, ahol több mint 300 ezer műtárgy őrzését végezzük.

Az intézmény korszerű tárolási rendszerét több múzeum munkatársainak bevonásával alakították ki, így számos szempontot tartottak szem előtt, mint például a tárgyak állagmegóvási szempontjait, az ideális helykihasználást vagy a biztonsági előírásokat. Az épület tervezésekor ügyeltek arra is, hogy az esetleges veszélyes elváltozások mihamarabb észrevehetőek legyenek a műtárgyak megóvása érdekében, így például nem rejtették el a csőrendszert sem, ami egy sávban halad a központi épületben. Ez a kivitelezés a sok múzeumban megélt vízkár elkerülését kívánta elősegíteni. Emellett arra is ügyeltek, hogy a méretükben és anyagukban rendkívül változatos magyar és nemzetközi gyűjtemények számos felmerülő igényét kiszolgálhassák mind a mozgathatóság, mind a páratartalom- és fényérzékenységi elvárások szem előtt tartásával.

A raktárban a műtárgyvédelem és a kutathatóság is fontos szereppel bír, így számos restaurátorműhely és kutatóhelyiség került kialakításra könnyedén mobilizálható bútorzattal és az egyes munkaállomásokhoz tartozó elszívó berendezéssel, illetve minden helyiségben egyedileg beállított hőmérséklettel és páratartalommal, hogy biztosítani tudják az adott műtárgy igényeit.

A raktárban található gyűjtemények teljes egészükben fel vannak dolgozva, az összes műtárgy esetében QR-kóddal minden kapcsolódó tudás hozzáférhető egy digitális nyilvántartó rendszer segítségével, így a raktárba csak a legszükségesebb esetben kell belépni, ami többek között a kényes klímaviszonyok legkisebb mértékű megzavarását is szolgálja.

A raktározáson felül a létesítményben restaurálási, állományvédelmi és kutatási munkákat biztosító műtermek és helyiségek is találhatóak. A tervezéskor gondosan ügyeltek arra, hogy a festmények olyan terekbe kerüljenek, ahol nem kapnak közvetlen napfényt. Az éjszakai fény mellett az épület külső elemei is garantálják ezt. Követelmény a nagy terek érzékeny klímájának fenntarthatósága és a munkafolyamatok könnyítése biztonságos és mobilizálható bútorzattal. A munkaállomásokhoz telepített elszívó berendezések és a mennyezetről lelógó hosszabbítórendszer is a funkcionalitást és biztonságos munkavégzést támogatja.

Az épületek teljes hűtés-fűtésének ellátásához, valamint a műtárgyak állagának megóvásához szükséges energiát egy levegős hőszivattyú, illetve 160 talajszonda biztosítja, a villamosenergia-felhasználás jelentős részét pedig a tetőkön elhelyezett napelemek fedezik.

Az intézmény védelmi struktúrájában az első kiemelendő pont a raktár technikai védelme. Ennek a védelemnek a gerincét, ahogyan máshol, itt is behatolásvédelem, beléptetőrendszer, kamerarendszer és a tűzjelzőrendszer adja. Jelen esetben ezek mind egy úgynevezett integrált felügyeleti rendszerbe (IFR) tartoznak.

Sok helyen ez már korábban is így volt kivitelezve, viszont társaságunk először szembesült vele, új kihívások elé állítva ezzel a kezelőket, akik a fegyveres biztonsági őrök tagjai lettek. A kezelők itt egy grafikus felületet kaptak maguk elé, ahol minden eszköz elérhetővé vált számukra, minden egyes riasztás egyszerűbbé, átláthatóbban kezelhetővé vált. Az egyszerűség viszont nem biztos, hogy könnyebbséget is jelent. A kialakított rendszer az összetevőivel együtt új képzettség elsajátítását igényelte az őrök tagjaitól.

A behatolásvédelemnél például az élesítés, hatástalanítás folyamatát, a riasztások kezelését könnyíti meg a rendszer. A riasztók működése sok területen teljesen automatizált, viszont vannak egyedi területek, amelyeket manuálisan kontrollálunk. Ez a kártyás beléptetőrendszer

esetében a kártyajogosultságok pozitív és negatív irányú módosítását, illetve az ajtók zárjainak külön működtetését teszi lehetővé, és szinte minden ajtó kártyaolvasóval van ellátva, három biztonsági fázist felépítve. A kamerarendszer szempontjából különféle analitikákat kínál fel a IFR, amelyeket előszeretettel alkalmazunk is, például csoportosulások riasztását, ott felejtett tárgyak riasztását, időzónákra lebontott vonalátlépést. Ezek segítségével sokkal magasabb fokúvá tehető az őrzésbiztonság. A rendszer részét képezi még a tűzjelző rendszer is, mely egy gázzal oltó rendszerrel párosul, amelynek reagálási protokollja folyamatos gyakorlatot igényel.

Az IFR technikai védelmét további szintként az élőerő egészíti ki, amit jelen esetben a fegyveres biztonsági őrsgünk biztosít a ház üzemeltetésével karöltve. Az őrök ugyanazon az IFR-en keresztül végzik munkájukat, elszeparálva a biztonsági területektől és az őrsg számára biztosított eszközöktől. A két terület munkája szervesen összefügg, és kölcsönhatásban kell működnie egymással, ugyanis állományvédelmi szempontból a műtárgyak biztonsága érdekében minden egyes külső behatás, ami vízzel, csapadékkal, bármiféle káreseménnyel kapcsolatos, sokszor az üzemeltetés tudtára jut először.

Emellett a védelem szempontjából rendkívül fontos a hatóságokkal való együttműködés is, ugyanis a hatóságok ellenőrzéseikkel hozzájárulnak őrzésbiztonságunk és szolgálatellátásunk folyamatos magas szinten tartásához, valamint a kölcsönös együttműködés jegyében bűncselekmények és szabálysértések nyomozásához nyújtunk kameraképekkel segítséget. Többször is előfordul, hogy a hatóság az eljárás során lefoglalt műtárgyakat szállít be tárolás és további vizsgálatok céljából. Ezek az esetek intézményi hozzájárulással és szigorú intézkedésekkel járnak. Sok esetben a lefoglalt műtárgyakat röntgensugaras és különböző diagnosztikai vizsgálatoknak vetik alá az intézményi dolgozók. Az őrsg biztosítja a vizsgálatokat a szigorú protokollok betartásával.

Úgy gondolom, a műtárgyak megóvásának érdekében talán a legfontosabb a fent felsorolt elemek közti összhang megteremtése, ugyanis egyik sem nyújthatna tökéletes védelmet a másik nélkül. Nagyon sok eszköz csak egyik vagy másik félnél jelentkezik. Egy-egy üzemeltetést érintő probléma kihatással lehet a biztonsági rendszerekre, és ugyanez

igaz fordítva is: a biztonsági oldalról érkező problémák is kihatással lehetnek például épületgépészeti tényezőkre.

Számunkra a legnagyobb kihívás talán az volt ebben a rendszerben, hogy tényleg olyan együttműködést tudjunk kialakítani a két szervezet között, amelynek segítségével hatékony és ütőképes egységet alkothattunk. Az abszolút gyors reagálásnál és az elhárításnál is rendkívül fontos az összhang, ugyanis egy ilyen létesítményben, ahol minden szigorú jogosultságok útján érhető el, nagyon fontos, hogyan tud együttműködni az őrség és az üzemeltetés. Az őrségnek biztosítania kell az üzemeltetés munkáját egy esetleges haváriahelyzet esetén is. Az üzemeltetésnek pedig ugyanígy: amikor éppen egy aktuális riasztást kapnak, nem szabad elsiklaniuk felette, sokszor csak az őrség segítségével tudják elhárítani az adott problémát.

A műtárgyak védelmének szempontjából fontos a fegyveres biztonsági őrség helyspecifikus képzési köre is. Először is az őrség rendelkezik egy, a normál működés esetében adott feladatsorral, amelyhez például a be- és kiléptetés is tartozik. Ennek folyamata során szigorú protokoll szerint kell eljárniuk. De mindig találkoznak váratlan helyzetekkel, amelyeket tudniuk kell kezelni. A be- és kiszállítás, műtárgykiszállítások és -beszállítások olyan támpontja az épületnek, ahol nehéz tehergépjármű számára is beállható, több állású dokkoló és zsilipelő rendszerrel történik a műtárgyak mozgatása. Ebben az esetben már a létesítmény területére való behajtás is szigorú ellenőrzést von maga után, a dokkoltatás és a műtárgyak kezelése épületen belül pedig szintúgy felügyeletet és kontrollt igényel. Az épületben előfordulhatnak kísérek, biztosítások akár munkavégzés céljából, akár szakmai kutatócsoportok jelenlétével, amit ugyanúgy feladatunk biztosítani és ellenőrizni.

Ezekre a napi tevékenységekre is folyamatos képzéseket kell biztosítani az állománynak, ugyanis mindig történhetnek új és váratlan helyzetek. Ilyen lehet például egy evakuáció és tűzjelzés során történő intézkedés, ami a házban, a létesítményben egyedi módon zajlik le, ezért az őrség állományát folyamatosan gyakorlatoztatni kell és szinten kell tartani, hogy az esetleges evakuáció bekövetkeztekor minden rendben menjen.

A napi feladatokon túl folyamatos készenlétben kell állnunk a létesítmény ellen irányuló esetleges támadás esetén is. Ennek vonatkozásában

helyspecifikus intézkedéstaktikai képzést biztosítunk az állománynak, kifejezetten a zárt raktár védelmére bel- és kültéren egyaránt. Ezen a ponton már beszélhetünk épületharcászatról is, de a képzésekbe az elsősegélynyújtó tanfolyam is beletartozik. A létesítmény elsősegélynyújtó helyé is van nyilvánítva, és egy könnyen elérhető helyen található itt defibrillátor is, amelyet az őrségnek sajnos már kellett használnia, de szerencsére pozitív kimenetellel zárult az esemény.

A felkészültségnek lehetnek további fokozatai, például magasabb harckészültséget jelent a megerősített szolgálat elrendelése, amire a fegyveres biztonsági őrség fel van hatalmazva. Ezt szintén BM rendelet szabályozza, és a hatóság által rendelhető el. Ez nagyobb létszámmal, még szigorúbb szolgálatellátással járó intézkedés, amely a létesítményt fokozott őrzésvédelemmel látja el. Erre külön tervezeteket és külön szabályzatokat kell létrehozni. Minden létesítményünk őrszolgálati okmánya tartalmazza a különféle riadók, katasztrófák eseteit és körülményeit.

Emellett folyamatosan készen kell állnunk arra, hogy egy esetleges káresemény vagy támadás esetén biztosítani tudjuk a műtárgyak védelmét. Vízbetörés vagy bármiféle káresemény esetén, még abban az időszakban is, amikor az épületben nem tartózkodnak az intézmény azon dolgozói, akik a szaktudást birtokolják a műtárgyak kezelése tekintetében, az őrségnek és az üzemeltetésnek szakszerűen helyt kell állnia esetleges műtárgymenekítés kapcsán is. Erre az intézménnyel együttműködve rengeteg képzést tudunk magunkénak, és bízunk abban, hogy éles helyzetben is végre tudjuk hajtani őket.

Tíz év után idén először indult az NKÖV Nonprofit Kft. állományából összeállított csapat a Fegyveres Biztonsági őrségek Országos Szakmai Versenyén, amelyet meg is nyert abszolút kategóriában. A versenyszámok között elméleti tesztlap kitöltése, lövészet, akadálypálya, valamint fegyver szét- és összeszerelése is szerepelt.

Az elmúlt időszakot követően, miután már kialakultak a belső protokollok és az intézkedési körök, valamint a kommunikációs csatornák, bízom abban, hogy egy esetleges krízishelyzetben is viszonylag gyors és szakszerű intézkedést tud végrehajtani a három fél együttesen. Ebben a gépezetben mindenkire szükség van, és senki sem hiányozhat belőle.

KIHÍVÁSOK A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME TERÉN KRÍZISHELYZETEKBEN

SZUPPER LAJOS
biztonsági szakember
szupper.lajos@gmail.com

Egy védelmi rendszer kiépítése mindig alapos tervezést igényel. A védendő tárgyaknak mind az eszmei, mind az anyagi értéke fontos a rendszer kialakításánál. Elengedhetetlen felmérni a kockázatokat is, hogy a leghatékonyabb védelmet tudjuk biztosítani. Meg kell határozni, hogy személy- és tárgyvédelemre is szükség lesz-e.

Egy múzeum esetében főképp a műtárgyak védelmén van a hangsúly. Nagyon sok esetben pótolhatatlan, egyedi műkincsekről van szó, amelyeket nem raktárakba elzárva kell őrizni, hanem kiállításokon, bárki által megnézhetően. Tovább nehezíti a megfelelő biztonsági környezet kialakítását a múzeumok nehéz gazdasági helyzete. Végül általában a kiépítésre kerülő biztonságtechnika és az igénybe vett előerő nagysága és minősége az anyagi lehetőségek által korlátozva valósul meg. Száz százalékos védelem nincs!

Egy védelmi rendszer biztonsági szintjét a leggyengébb pontja fogja meghatározni

Az első lépés a fizikai védelem kialakítása, melynek célja, hogy megakadályozza az illetéktelen hozzáférést a védett tárgyhoz, személyhez vagy magához az objektumhoz, hiszen a fizikai védelem már a kerítéssel kezdődik. Az épület falai és a tető szintén idesorolandó, illetve az ezeken található nyílások lezárását szolgáló kapuk, rácsok, ablakok és ajtók is. Még az ajtózárok biztonsági szintjének is a teljes rendszerhez kell igazodnia. Befelé haladva a fizikai védelem következő eszközei a vitrinek, széfek, páncélszekrények stb.

A következő feladat az elektronikai jelzőrendszer kiépítése. Ez nem gátolja meg az illetéktelen behatolást, mint a mechanikai eszközök, viszont jelzi annak tényét, illetve szándékát. Az elektronikus behatolásjelző rendszerek elemei a fizikai védelemhez igazodva a következő területeket fedik le: kültéri védelem, felület-, tér- és tárgyvédelem.

Végül valamilyen élőerős védelem alkalmazására is szükség van. Egy múzeum esetében ez lehet teremőr, vagyonőr, kiemelt létesítmény esetén fegyveres biztonsági őrőség is. Az eset jellegétől függően különböző

szervezetek külső támogatására is lehet számítani, mint a távfelügyelet vonuló szolgálata, a rendőrség, a Terrorelhárítási Központ (TEK), a katasztrófavédelem, de akár még a honvédség is.

Jogos elvárás a kiépült védelemmel szemben, hogy az elektronikai jelzőrendszer riasztása után a fizikai védelem annyi ideig tartsa vissza a behatolót, amíg az élőerős egység oda nem ér.

A biztonságot tovább növelhetjük szervezeti intézkedések, biztonsági rendszabályok bevezetésével. A belépési és kulcsfelvételi jogosultságok kiadásának rendszerét fontos jól átgondoltan kialakítani és rendszeresen felülvizsgálni. Egy káresemény során a dolgozók reagálása enyhítheti vagy növelheti a bekövetkező kár nagyságát, ezért fontos megismertetni és gyakoroltatni is a különböző helyzetekben elvárt viselkedést.

Mindig előfordulnak olyan események, amelyek kisebb-nagyobb károkozással járnak. Ezek fedezetére biztosítás köthető, ezzel is csökkentve a vagyonvédelmi kockázatot. A múzeumok ebben a tekintetben is hátránnyal indulnak, mivel pótolhatatlan műkincseket nem lehet beárazni. Az úgynevezett maradék kockázat, amelyet nem tudunk a különböző vagyonvédelmi eszközökkel kezelni, egy múzeum esetében mindig nagyobb lesz.

Biztonsági piramis

Helyi védelem vagy kimenekítés?

A múzeumok biztonságának fenntartása a hétköznapi működéskorán is kihívásokkal van tele. Krízishelyzetben a károk elkerülése vagy enyhítése túlmutat az egyes intézmények rendelkezésre álló erőforrásain. E krízishelyzetek lehetnek természeti vagy civilizációs katasztrófák, terror- vagy háborús cselekmények, nagyobb tüzesetek, közművek súlyos sérülése és a szolgáltatás hosszabb kiesése, de idesorolható a műtárgyak elleni támadás is.

A fizikai védelem sérülése vagy az elektronikai jelzőrendszer kiesése esetén, illetve ha a fenyegetettség nagymértékben megnő, emelni kell az élőerős védelem szintjét, vagy épületen belül átcsoportosítani a kulturális javakat, esetleg elszállítani egy biztonságos befogadóhelyre. Azonban tudni kell, hogy a műtárgy az eredeti helyén van a legnagyobb biztonságban, minden mozgatás, még az épületen belüli is kockázatokat rejt magában.

Az utóbbi időben „divatos” vált és az egyik legnehezebben kivédhető krízishelyzet a műkincsek elleni támadás. A műtárgyak elleni támadások hosszú múltra tekintenek vissza, ám míg régebben öncélú, elszigetelt esetek voltak, ma már szervezeten zajlanak. Manapság a klímaaktivisták próbálják így felhívni magukra a figyelmet. Mivel a támadásokban nincs rendszer, sem kapcsolat a megtámadott műtárgyak között, nem lehet tudni, hol és mikor lesz a következő eset. Egyelőre nem okoztak visszafordíthatatlan károkat, mégis a megelőzés biztos módszere az lenne, ha a kiállítási terekben szabadon lévő kulturális javakat üvegfal mögé zárnánk, és a látogatókat távol tartanánk a kiállított tárgytól. Ez azonban senkinek sem érdeke.

Tank a Múzeumkertben, forrás: <https://www.google.com/maps>

A Magyar Nemzeti Múzeum speciális helyzete

Az MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum épülete jelkép, ez akár célponttá is teheti terrorista vagy katonai támadások során. Budapesten tíz felett van a Magyar Nemzeti Múzeum intézményeinek száma, több tagintézmény található az ország különböző területein, és vannak a kezelésében lévő külföldi kiállítóhelyek is. Sok esetben az épületek is a kulturális örökség részei. A különböző helyszínek különböző kockázatokkal szembesülnek, és a védekezési lehetőségek is változatosak. A kiterjedt intézményrendszer miatt a megvédendő műkincsállomány hatalmas.

Összegzés

A helyes biztonsági stratégiát csak úgy tudjuk meghatározni, ha pontosan ismerjük a védendő műtárgyak tulajdonságait és menekítési sorrendjét. Itt nagyon fontos az együttműködés a gyűjtemények kezelőivel és a restaurátorokkal, valamint minden olyan szervvel – rendőrséggel, honvédséggel, védelmi bizottságokkal –, amelyek a feladatok ellátásában részt vesznek.

A közös munkát a különböző rendvédelmi és honvédelmi szervezetekkel már a tervezés szakaszában kell elkezdni. A beavatkozási taktikákat közösen kell kialakítanunk, mert az életmentés mellett a műtárgymentés is fontos, és ebben a múzeumi szakemberek segítsége nélkülözhetetlen.

